उत्तर प्रदेश

प्रशासन शब्दकोश

(अंग्रेजी-हिन्दी)

भाषा विभाग

उत्तर प्रदेश सरकार

१९६२

प्रथम संस्करण, १९६२
८,००० प्रतियां

मूल्य ३) रु०

मुद्रक
राजकीय मुद्रणालय, उत्तर प्रदेश
इलाहाबाद, भारत ।

विषय-सूची

प्राक्कथन

उत्तर प्रदेश सरकार ने सन् १९४७ में ही हिन्दी को राज्य की राजभाषा घोषित कर दिया था। उसी समय से सरकार इस बात के लिए निरन्तर प्रयत्नशील है कि राज्य के सरकारी कामों में उत्तरोत्तर हिन्दी का प्रयोग हो, जिससे यथाशीघ्र सभी सरकारी कामों में अंग्रेजी के स्थान पर हिन्दी का ही प्रयोग होने लगे। सरकार के इस प्रयत्न में कई कठिनाइयां सामने आईं जिनमें से एक बड़ी कठिनाई थी, हिन्दी में शासन सम्बन्धी उपयुक्त शब्दकोश के अभाव की। इस कठिनाई को दूर करने के लिए राज्य सरकार ने सन् १९४८ में ही राज्य के तत्कालीन शिक्षा मंत्री डा० सम्पूर्णानन्द की अध्यक्षता में एक तदर्थ समिति बना दी थी, जो १९५४ में डा० सम्पूर्णानन्द (उस समय गृह एवं श्रम मंत्री और बाद में मुख्य मंत्री) के ही सभापतित्व में पुनस्संघटित होकर १९६० तक कार्य करती रही। वही तदर्थ समिति १९६१ में वर्तमान शिक्षा मंत्री आचार्य जुगलकिशोर के सभापतित्व में दुबारा पुनस्संघटित की गई। इस समय उसी के तत्वावधान में, राज्य के प्रशासन संबंधी कार्यों में नित्यप्रति प्रयुक्त होने वाले विशिष्ट अंग्रेजी शब्दों के हिन्दी पर्यायों के चयन, निर्माण और स्थिरीकरण का कार्य पूर्ववत् हो रहा है।

समिति आरम्भ से ही यह अनुभव करती रही है कि सरकारी कामों में हिन्दी के प्रयोग को सरल और व्यापक बनाने के लिए यह अत्यन्त आवश्यक है कि केन्द्रीय सरकार, उत्तर प्रदेश सरकार तथा अन्य राज्य सरकारों के कार्यों में प्रयुक्त होने वाली पारिभाषिक शब्दावली यथासंभव एक सी हो। अतः समिति आरम्भ से ही इस बात का प्रयत्न करती रही है कि इस राज्य के सभी सरकारी विभागों में तो शब्दों के प्रयोग में एकरूपता रहे ही, साथ ही अन्य राज्यों की शब्दावलियों से भी इस राज्य की शब्दावली यथासम्भव भिन्न न हो।

सन् १९५० में भारत सरकार ने भी पारिभाषिक शब्दों के हिन्दी कोश के निर्माण के लिए 'बोर्ड आफ साइंटिफिक टर्मिनौलौजी' नामक एक बोर्ड की स्थापना की। इस बोर्ड ने अंग्रेजी शब्दों के हिन्दी पर्याय स्थिर करने के सम्बन्ध में कुछ सिद्धान्त निर्धारित किये और प्रत्येक विषय के कोश निर्माण के लिये अलग अलग विशेषज्ञ समितियां नियुक्त कर दीं, जो उक्त सिद्धान्तों के अनुसार कार्य कर रही हैं। उत्तर प्रदेश शासन की तदर्थ समिति के वर्तमान सचिव भारत सरकार की विधि विशेषज्ञ समिति के आदि से ही सदस्य रहे हैं और अप्रैल, १९५९ से उक्त तदर्थ समिति के विशेषाधिकारी भी भारत सरकार की प्रशासन विशेषज्ञ समिति की सदस्यता कर रहे हैं।

भारत सरकार द्वारा प्रस्तुत शब्दावलियों में जिस नीति का अनुसरण किया जाता है, से हम साधारणतया सहमत हैं और अपनी शब्दावली के निर्माण में हम उसके पालन का सक प्रयत्न करते हैं। शब्दों में सर्वभारतीय एकरूपता बनाये रखने के उद्देश्य से हम, जहां सम्भव हो सकता है, भारत सरकार की शब्द-सूचियों में दिये गये शब्दों को ग्रहण कर लेते हैं र जिन शब्दों को हम अनुपयुक्त समझते हैं उन पर अपने सुझाव भारत सरकार को लिखित में भेज देते हैं। इसके अतिरिक्त हम और हमारे विशेषाधिकारी उन समितियों की बैठकों भी, जिनके हम यथायोग सदस्य हैं, उपस्थित होने पर उनमें अपनी शब्दकोश समिति के दृष्टि-ण या उसके द्वारा स्थिर किए हुए पर्यायों को बराबर प्रस्तुत करते रहते हैं। इस प्रकार इस बात यथासम्भव प्रयत्न किया जाता है कि इस राज्य की शब्दावली सर्वभारतीय शब्दावली से भिन्न हो।

उत्तर प्रदेश राज्य की शब्दकोश समिति के तत्वावधान में बनने वाली शब्दावली री तक उत्तर प्रदेश प्रशासन शब्दावली के नाम से अलग अलग संख्याओं में प्रकाशित की जाती ी हैं और इस प्रकार अब तक उसकी सात संख्यायें प्रकाशित हो चुकी हैं। इन संख्याओं में टी बड़ी कुल १२ शब्द-सूचियां हैं जिनके अलग अलग होने के कारण अपेक्षित शब्दों को ढ़ने में बहुत कठिनाई होती थी। इस कारण प्रशासन शब्दावली संख्या ५ अर्थात् वन विभाग शब्द-सूची को (जिसका अन्य विभागों में प्रायः कोई काम नहीं पड़ता) छोड़कर शेष छः ख्याओं की सभी शब्द-सूचियों को एक कोश के रूप में संहत कर दिया गया। साथ ही उसमें ई सौ शब्द और जोड़ दिए गये हैं तथा पहले दिये हुए पर्यायों में आवश्यक संशोधन भी कर ए गए हैं। इस प्रकार अब तक परिनिश्चित सम्पूर्ण शब्दावली "उत्तर प्रदेश प्रशासन ब्दकोश" के नाम से प्रकाशित की जा रही है।

यों तो सरकारी कामों में प्रयुक्त होने वाले अंग्रेजी शब्दों की विशाल संख्या को देखते हुए ह कोश पर्याप्त नहीं कहा जा सकता, किन्तु साथ ही इसमें सन्देह नहीं कि इस कोश से रकार के विभिन्न विभागों एवं कार्यालयों का काम बहुत कुछ निकल जायगा। इस कोश में चिवालय स्थित विभिन्न विभागों, राज्य के न्यायालयों, कलक्टरियों एवं अन्य सरकारी कार्यालयों के अतिरिक्त नगरपालिकाओं तथा जिला परिषदों के कार्यालयों से भी प्राप्त दैनिक आवश्यकता के प्रायः सभी अंग्रेजी शब्द उनके हिन्दी पर्याय के साथ दे दिये गये हैं। इसके अतिरिक्त इसमें दिए हुए हिन्दी पर्याय अनुवाद की कठिनाइयों को पूर्ण रूप से ध्यान में रख कर चुने गये हैं और वे प्रयोग की कसौटी पर भी कसे जा चुके हैं। अतः आशा है कि यह शब्दकोश सरकारी कार्यों में बड़ा सहायक सिद्ध होगा। भविष्य में जो शब्द-सूचियां तैयार होंगी वे भी इस कोश के अगले संस्करणों में सम्मिलित कर दी जाया करेंगी।

प्रस्तुत शब्दकोश तथा उसकी सहायक शब्दावलियों में दिये हुए शब्दों के संकलन, उनके हिन्दी पर्यायों के चयन और निर्माण तथा इस कोश और उक्त शब्दा-वलियों के सम्पादन का मुख्य श्रेय विशेषाधिकारी (कोश), श्री पुरुषोत्तम लाल श्रीवास्तव, को ही प्राप्त है । जिस लगन और सूझबूझ का उन्होंने इस सम्बन्ध में परिचय दिया है, उसके लिये हम उनके अत्यन्त आभारी हैं । इस कोश के सम्पादन में हमें बड़ी सहायता हिन्दी शब्दकोश अनुभाग के श्री कामेश्वर प्रसाद द्विवेदी से भी मिली है । विभिन्न शब्दावलियों को संहत करके इस कोश को उसका वर्तमान रूप देने का कार्य उन्होंने जिस तत्परता और परिश्रम से किया है वह स्तुत्य है । अथक और स्तुत्य परिश्रम उन्होंने इस कोश की प्रेस कापी तैयार कराने, उसे प्रेस में देने तथा आदि से अन्त तक सभी प्रूफों को देखने में भी किया है ।

प्रस्तुत शब्दकोश के साथ परिशिष्ट के रूप में 'सामान्य अंग्रेजी वाक्यांशों के हिन्दी पर्याय' के नाम से एक वाक्यांश कोश भी जोड़ दिया गया है । इस वाक्यांश कोश को मूलतः संकलित और प्रस्तुत करने का श्रेय विशेषाधिकारी (हिन्दी), श्री गोपीनाथ श्रीवास्तव को प्राप्त है और इसके लिये हम उनके आभारी हैं । श्री गोपीनाथ श्रीवास्तव द्वारा निर्मित कोश का पुनरीक्षण करके हमने उसमें आवश्यक संशोधन और परिवर्द्धन कर दिया है ।

हम राजकीय मुद्रणालय के अधिकारियों और कर्मचारियों के भी, विशेषकर वहां के अधीक्षक, श्री जे० डब्ल्यू० हाल्ज के कृतज्ञ हैं, क्योंकि इनके सक्रिय सहयोग के बिना इस कोश का इस रूप में निकलना कठिन था ।

हमारा सभी से निवेदन है कि इस कोश में दिए गए अंग्रेजी शब्दों के हिन्दी अर्थों या पर्यायों के प्रयोग में यदि कहीं कोई कठिनाई प्रतीत हो, या किसी को किसी अंग्रेजी शब्द या वाक्यांश का कोई अन्य अपेक्षाकृत अधिक उपयुक्त पर्याय सूझ पड़े, अथवा किन्हीं अन्य आवश्यक शब्दों के, जो इस सूची में न आए हों, पर्याय अपेक्षित हों तो उसकी सूचना सचिव, हिन्दी शब्दकोश, भाषा विभाग, उत्तर प्रदेश सरकार, लखनऊ को देने की कृपा करें ।

गोपाल चन्द्र सिंह,
सचिव,
हिन्दी शब्दकोश समिति,
उत्तर प्रदेश सरकार ।

भाषा विभाग,
१ जून, १९६२

अल्पाक्षर

adj.	adjective
adv.	adverb
Educ.	*Education*
Forest	*Forest Department*
n.	noun
prep.	preposition
P. W. D.	*Public Works Department*
v.	verb

शि०	शिक्षा।
वाणि०	वाणिज्य।

शुद्धि-पत्र

पृष्ठ	पंक्ति	अशुद्ध	शुद्ध
११	४	पड़गा	पड़ेगा
१३	५	एडीकांङ्	एडीकाङ्
१४	१०	भाब	भाव
१५	६	वर्णक्रम	वर्णक्रम-।
१६	४	कालातोत अतिग्राप्य	कालातीत/अतिप्राप्य
१८	२१	प्रत्यार्लक उपचार	प्रत्यालर्क उपचार
१९	२	पड़ना	पड़ना ।
"	८	अपीलीं	अपीलों
२०	अंतिम	विनियोजन विनियोग	विनियोजन/विनियोग ।
२३	१८	सिक्कीं	सिक्कों
३०	२१	गिट्टी	गिट्टी
३१	५	देश निकालना	देशनिकाला
३२	२१	धनीजोग	धनीजोग
"	२४	the —	the — —
३९	२३	By-eletion	By-election
४३	१५	फसल	फसलें
४६	२२	पत्रव्यवाहार	पत्रव्यवहार
४७	८	राजस्व आय	राजस्व/आय
४८	११	सर्तक	सतर्क
५१	२	१-नागरिक।	१-नागरिक-।
"	२	२-नागरिक।	२-नागर।
५३	२७	दन्द करना	बन्द करना
५४	१९	गौरय	गौरव
६०	१५	Competitior	Competitor
६३	२६	घस	बस
६५	७	भरत	भरती
"	१४	फलस्वरूप। होनेवाला	फलस्वरूप होनेवाला ।
"	१७	Conservancey	Conservancy

[पंक्ति-संख्या के लिये कृपया अंग्रेजी और हिन्दी के दोनों स्तम्भों की पंक्तियों को अलग-अलग न गिनकर उन्हें एक ही क्रम में गिनें।]

पृष्ठ	पंक्ति	अशुद्ध	शुद्ध
६६	४	अनिरुद्धता	अविरुद्धता
६७	६	Poficient	Proficient
,,	१८	शरीर	शरीर-रचना
६८	२५	अन्तर्वस्त,	अन्तर्वस्तु ।
६९	१६	पृष्ठ से-क्रमशः	पृष्ठ...से क्रमशः
७०	५	Contradictions	Contradiction
७२	२६	realtions	relations
७४	१२	resdience	residence
८१	२९	बरसी	बरसी
८६	२५	प्रत्यर्वण	प्रत्यर्पण
८९	२७	on error	an error
१०५	१३	Enginering	Engineering
११४	२	वाह्य	बाह्य
११६	२२	अनुग्रह	अनुग्रह - ।
,,	२८	अनिवार्व	अनिवार्य
११७	५	कालापनी	कालापानी
११८	२	Expell	Expel
१२२	२३	Brcach	Breach
१२३	९	संयन्त्र	सयन्त्र
१३३	८	रीतिक । औपचारिक	औपचारिक ।
१३५	१	बारंबार	बारंबारता ।
१४०	१६	कांच	सीमेंट
१४५	२२	अधुशुल्क	अर्धशुल्क
१४८	२८	— Examination	— — Examination
१५२	३	जलशक्ति	जलशक्ति - ।
१५५	१२	हृदयंगम करना	हृदयंगम कराना।
१५७	२२	— — Section	— — — Section
१५८	१६	In effect	(इसे आगे Industry के बाद पढ़ें।)
१६८	२१	— whether	— of whether
१६९	२४	guide book of	guide book or
१७३	२	— Centre	— — Centre
१७५	४	व्यपगल	व्यपगम
,,	अंतिम	वंद्य	वंध
१७६	६	नेता । सवन	नेता, सदन ।
१७७	४	वाह्य	बाह्य

पृष्ठ	पंक्ति	अशुद्ध	शुद्ध
१७८	१८	निश्चितता	निश्चिन्तता
१७९	१८	परिसम्पति	परिसम्पत्ति
१८२	११	साहित्य	साहित्य—।
१८३	९	— — Depart-ment	— — — Department
१८४	१९	पालगखाना	पागलखाना
१८७	२७	उपान्त	उपान्त—।
१८९	४	ध्वजदंड शीर्षक	ध्वजदंड शीर्ष
,,	११	पटिटयां	पट्टियां
,,	२९	— of —	— — —,
१९०	२३	चिकित्सा	चिकित्सा—।
१९१	१९	Medico legal	Medico-legal
१९५	२३	टकशाला	टंकशाला
१९७	२५	टेलीफून	टेलीफोन
१९८	११	— dead	— deed
२०१	१४	— — study	— study
,,	१८	नववाह्य	नौगम्य
,,	१९	नववहन। नवपरिवहन।	नौवहन। नौपरिवहन।
,,	२०	नौ सेना	नौसेना
२०५	अंतिम	सहकाय	सहायक
२०६	१८	allegieance	allegiance
२०७	१९	occasionedly	occasioned by
२१०	१९	सक्रिय है	सक्रिय होना
२१२	७	मौलिक	मौलिक
,,	२०	क्रीड़ायें	क्रीड़ाएं
२१५	२३	— Papers	Papers
२१७	४	बिवरण	विवरण
,,	२१	— Free	—, Free
२२०	१३	Per centage	Percentage
,,	१४	Percontra	Per contra
,,	२४	उपयोज्यत। अवधि।	उपय ज्यता अवधि।
२२१	२	— Return	— — Return
,,	१२	शाश्बत	शाश्वत
२२१	१५	छोड़ना	छोड़ना
२२५	७	अभि वचन	अभिवचन

पृष्ठ	पंक्ति	अशुद्ध	शुद्ध
२२६	७	दल	संघ
२२८	१५	डाक	डाक—।
२३३	११	— Place of	—, Place of
२३६	१५	studnet	student
२३७	१२	Procedure, Criminal	—, Criminal
२४२	७	हेतुमत् प्रवश	हेतुमत् प्रवेश
२४३	२	Governemt	Government
,,	१२	— Public Prosecutor	— Prosecutor
२४६	अंतिम	Protections receipt	— receipt
२ ७	१२	Ranger, Ranger Deputy	—, Deputy
२४८	२१	भूसप्पत्ति	भूसम्पत्ति
२४९	१३	Rcception	Reception
,,	१८	अल्पकावश	अल्पावकाश
२५१	२–३	घाटा, क्षति पूरा करना	(घाटा, क्षति) पूरा करना।
,,	२८	अतिरिक्त अनावश्यक	अतिरिक्त/अनावश्यक।
२५२	२	पूंछना	पूछना
,,	३	निदश करना	२–निर्देश करना।
,,	१६	निदशाधीन	निर्देशाधीन।
२५३	११	आयक्त	आयुक्त
,,	१३	Deputy Director	—Deputy Director
,,	२५	निबन्द्ध	निबद्ध
२५४	५	Socities	Societies
,,	१०	व्ययगत	व्यपगत
२५५	२९	पनर्वासन	पुनर्वासन
२५८	५	प्रतिवदन	प्रतिवेदन
,,	१५	प्रत्यावदन	प्रत्यावेदन
२६१	१	प्रयोग	प्रयोगकर्ता
,,	१४	सथगित	स्थगित
,,	अंतिम	पशन	पेंशन
२६३	१८	Reverned	Reverend
२६४	१६,२०	पुनरोक्षण	पुनरीक्षण—।
,,	२७	trsut	trust

पृष्ठ	पंक्ति	अशुद्ध	शुद्ध
२६६	२५	स्वामित्व	स्वामित्व
२६७	१५	ग्राम	ग्राम –।
२७०	१९	— caste	— castes
२७१	८	Junior or Basic	Junior Basic
२७६	२२	—, Cooperative	— Cooperative
२७७	१	Service public	Service, Public
,,	३	Stamp	— stamp
२७८	२५	in expenditure	इसे shortfall के नीचे पढ़ें।
,,	२७	— question	— — question
२८१	२०	सत्यनिष्ठ पूर्वक	सत्यनिष्ठा पूर्वक
,,	२९	इच्छा निर्दोष।	अच्छा। निर्दोष।
२८४	६	पूर्व	अवर
,,	७	Pre Basic	Pre-Basic
		पूर्व आधारिक	पूर्व–आधारिक
२८५	८	दैनिक	नैतिक
,,	९	भूमृत्त	भूवृत्त
२८६	१६	संविग्ध	संविधि
,,	१७	अवधिवाधित	अवधिबाधित
,,	१९	संविधि	संविधिक
२८७	१६	ॠण	ऋण
,,	२८	ठहराना	ठहरना
२८८	५	संग्रहाकार	संग्रहागार
,,	२७	निर्मित	निर्मिति
२८९	२८,२९	— – soil	— soil
२९०	१	Sub-soil tenant	— tenant
,,	२	— – Treasury	— Treasury
,,	६	सूबेदार मोटर परि–वहन	सूबेदार, मोटर परिवहन
,,	७	सूबेदारी	सूबेदार
,,	१८	प्रस्तुति देना	प्रस्तुति। देना।
,,	२१	governing of the	governing the
२९२	८	अनूवर्ती	अनुवर्ती
,,	१०	अनक्रमण	अनुक्रमण
,,	११	श्रृखला	शृंखला
,,	१५	सम्मिलित	सम्मित

पृष्ठ	पंक्ति	अशुद्ध	शुद्ध
२९३	१०	अतिवय	अधिवर्ष
,,	११	अतिवय।	अधिवर्ष
,,	१२	अतिवयता	अधिवर्षता
,,	१४	अतिवय। भत्ता।	अधिवर्ष भत्ता।
,,	१५	अतिरिक्त अनावश्यक।	अतिरिक्त। अनावश्यक।
,,	२२	— —, Rural Area	— — — Rural Area
,,	२३	— —, Urban Area	— — — Urban Area
२९४	१२	अपूर्ति	अनुपूर्ति
२९५	२३	निलम्बित करना। उचन्त।	निलम्बित करना।
,,	२४	— account	Suspense account
,,	२८	remissions	remission
२९६	६	विपरीततार्थक	विपरीतार्थक
,,	२२	माला	माल
२९७	१७	गोष्ठ	गोष्ठी
२९९	२	लम्बू	तम्बू
,,	२६	लिन्द	अलिन्द
३०३	१३,१४	— - cum	— - cum
३०४	२८	Transporatable	Transportable
३०७	१	Tutional	Tuitional
३०८	१०	Uncertainity	Uncertainty
३१०	८	अस्वास्थ्यकर	अस्वास्थ्यकरता।
,,	१७	Unintelgible	Unintelligible
३११	२७	सदोष।	३–सदोष।
३१३	९	Sailor's	Sailors'
,,	१०	Sodiers	Soldiers'
,,	१०	Airman's	Airmen's
३१६	८	Visitors, book	Visitors' book
३१७	५	Volumtarily	Voluntarily
३१९	२६	(संसद्, में)	(संसद् में)
३२१	१७	विदित	विहित
३२३	१७	Balance	Balanced
३२५	अंतिम	श्रृंखला	शृंखला
३२८	१२	निरोध	विरोध
३२९	९	अनभिज्ञ	अभिज्ञ

पृष्ठ	पंक्ति	अशुद्ध	शुद्ध
३३९	१०	प्रत्यात्यक	प्रत्यायक
,,	२०	Innatural	In natural
३४१	१६	सीधी	सीधा
३४६	२४	arrive at	arrived at
३४९	२१	आवे त	निदेश । (अंग्रेजी की पंक्ति अनावश्यक है।)
३५०	१३	मौखिक	मौलिक
३५३	१३	Issue Material	Issue, Material
३५६	७	और और	और
,,	१०	prisoner	prisoners
,,	१७	समावेतनमान	समादिष्ट वेतनमान
३६१	१५	अवमक्त	अवमुक्त
,,	१७	Condition	Conditions
३७३	१३	प्रवृत	प्रवृत्त
३७४	२१	प्रसंगत	प्रसंगगत
३७६	१३	चंदा । योगदान ।	चंदा / योगदान ।

प्रशासन सम्बन्धी शब्द

A

Abandon	त्याग देना ।
Abate	१–कम करना । घटाना । २–कम होना । घट जाना । ३–(विधि) समाप्त करना ।
Abatement	१–कमी । २–समाप्ति । अन्त ।
— of price	मूल्य कम करना । मूल्य में कमी ।
— of rent	लगान में कमी ।
Abbreviate	संक्षिप्त करना ।
Abbreviation	१–संक्षेप । २–अल्पाक्षर (पूरे शब्द के स्थान पर उसके कुछ अक्षर, जैसे (Chief Minister के लिये C. M.) ।
Abbreviations and contractions	अल्पाक्षर और संहृतियां ।
Abdicate	त्याग देना ।
— an office	पदत्याग करना । पद छोड़ देना ।
— the throne	सिंहासन त्याग देना ।
Abdication	१–पदत्याग । २–राज्य–त्याग । सिंहासन–त्याग ।
Abduct	अपनयन करना । भगा ले जाना ।
Kidnap	अपहरण करना ।
Abducted	अपनीत । भगाई हुई ।
Kidnapped	अपहृत ।
Abduction	अपनयन । भगा ले जाना ।
Kidnapping	अपहरण ।
Abet	अवप्रेरित करना । उकसाना ।
Abetment	अवप्रेरणा । अवप्रेरित करना । उकसाना ।
— of offences against the Act	अधिनियम के विरुद्ध अपराध करने के लिये अवप्रेरित करना / उकसाना ।

Abeyance, In	निलम्बित । आस्थगित ।
—, Hold in	आस्थगित रखना ।
Ab initio	आरम्भतः । आरम्भ से ।
Ability	योग्यता । सामर्थ्य ।
Able	योग्य । समर्थ ।
Abnormal	असामान्य ।
Abolish	समाप्त करना । तोड़ देना । (का) अन्त या उन्मूलन करना ।
Abolition	अन्त । उन्मूलन ।
Above given	उपरिलिखित । ऊपर दिया हुआ ।
Above par	अधिमूल्य पर ।
At par	सममूल्य पर ।
Below par	अवमूल्य पर ।
Abridged	संक्षिप्त । लघु ।
— edition	लघु संस्करण । संक्षिप्त संस्करण ।
Abscond	फरार होना ।
Absconded offender	फरार अपराधी ।
Absconder	फरार ।
Absence	१–अनुपस्थिति । २–अभाव ।
Absent	अनुपस्थित ।
— mark	अनुपस्थिति चिह्न ।
Absentee	अनुपस्थित । (विधि) नोपस्थाता ।
— landlord	नोपस्थाता जमींदार ।
— statement	नोपस्थाता विवरण ।
Absolute	१–पूर्ण । परम । १–ऐकान्तिक । अनन्य । ३–निरपेक्ष ।
Absolutely necessary	परम आवश्यक । नितान्त आवश्यक ।
Absolve	(दोष या उत्तरदायित्व से) मुक्त करना ।
Absorb	संविलीन करना । समाविष्ट करना ।
Absorption	संविलयन ।

Amalgmation	समेकन । एकीकरण ।
Merger	विलयन ।
Abstract (adj.)	१–सूक्ष्म । अमूर्त । २–दुर्बोध । कठिन । अव्यावहारिक । ३–(व्याकरण में) भाववाचक ।
Abstract (n.)	१–सार । २–सारपत्र ।
— of realization	वसूली का सारपत्र ।
Absurd	निरर्थक । असंगत । युक्तिहीन ।
Abuse (n.)	दुरुपयोग ।
Abuse (v.)	दुरुपयोग करना ।
Academic	१–शैक्षिक । शिक्षा– । २–ज्ञान संबंधी । ज्ञान– ।
— Council	शिक्षा परिषद् ।
— costume	शैक्षिक परिधान ।
— qualification	शैक्षिक योग्यता ।
— record	शैक्षिक वृत्त ।
— year	शिक्षा वर्ष ।
Academy	ज्ञानपीठ । ज्ञान परिषद् ।
Accede (to)	स्वीकार करना । मान लेना ।
Accept	१–स्वीकार करना । २–(हुंडी आदि) सकारना ।
Acceptance	१–स्वीकृति । २–सकार ।
Acceptor	(हुंडी आदि) सकारने वाला ।
Access	पहुंच । प्रवेश ।
Accessory	१–उपसाधन । २–उपसाधक ।
Accident	१–संयोग । २–दुर्घटना । आकस्मिक घटना ।
Accidental	सांयोगिक ।
Accommodation	१–स्थान । २–आवास ।
Accomplice	सह–अपराधी । सहापराधी ।

Accord (n.)	१–सहमति । ऐकमत्य । २–मेल । संगति ।
Accord (v.)	करना । देना । प्रदान करना ।
— sanction	स्वीकृति देना । सम्मोदन करना ।
— welcome	स्वागत करना ।
Accordance	अनुसारिता ।
in — with	के अनुसार ।
Accordingly	तदनुसार ।
According to	के अनुसार ।
Account	१–लेखा । २–खाता । ३–विवरण ।
Accountancy	लेखा शास्त्र ।
Accountant	लेखाकार ।
Accountant General	महालेखाकार ।
Account book	लेखा बही । लेखा पंजी ।
Accounting	लेखा–कर्म ।
— staff	लेखा–कर्मचारिवर्ग ।
— year	लेखा वर्ष ।
Accounts clerk	लेखा लिपिक ।
Accounts section	लेखा अनुभाग ।
Accounts slip	लेखा पर्ची ।
Accoutrement (*Police*)	साज–सज्जा ।
Accredited	प्रत्यायित ।
— agent	प्रत्यायित अभिकर्त्ता । प्रत्यायित एजंट ।
— correspondent	प्रत्यायित संवाददाता ।
— diplomatic representative	प्रत्यायित राजनयिक प्रतिनिधि ।
State to which—	वह राज्य जिसको प्रत्यायित किया गया हो ।
Accrual	संभूति ।
— basis	संभूति आधार ।
— increment	संभूत वेतनवृद्धि ।

Accrue	संभूत होना।
Accrued	संभूत।
— interest	संभूत व्याज।
Accuracy	परिशुद्धता। यथार्थता।
Accurate	परिशुद्ध । यथार्थ। ठीक-ठीक।
Accusation	अभियोग।
Accuse	अभियोग लगाना।
Accused	अभियुक्त ।
Acknowledge	१-प्राप्ति-स्वीकार करना। २-स्वीकार करना । मानना । ३-अभिस्वीकार करना।
Acknowledgement	१-स्वीकार। २-प्राप्ति-स्वीकृति । पावती। ३-अभिस्वीकृति ।
--- due	प्राप्ति-सूच्य। रसीदी।
— of permanent advance	स्थायी अग्रिम की अभिस्वीकृति ।
Acquire	१-अध्याप्त करना। २-(सामान्य अर्थ में) अर्जित करना ।
Acquired property	अध्याप्त सम्पत्ति।
Acquisition	अध्याप्ति।
— of land	भूमि अध्याप्ति ।
Acquit	१-विमुक्त करना । २-चुकाना । भुगतान करना । शोधन करना । ३-निभाना । निर्वाह करना ।
Acquittal	१-विमुक्ति। २-निर्वाह। पालन ।
Acquittance	भुगतान। चुकती। भरपाई।
— roll	१-वेतन पंजी । २-भुगतान चिट्ठा ।
Acquitted	विमुक्त।
Acreage	(एकड़ में) क्षेत्रफल।
Act (n.)	१-कार्य। २-अधिनियम।
Act (v.)	कार्य करना।
Acting	कार्यवाहक ।

Acting allowance	कार्यवाहक भत्ता ।
— appointment	कार्यवाहक नियुक्ति ।
— compensation	कार्यवाहक प्रतिकर ।
— incumbent	कार्यवाहक पदधारी ।
— promotion	कार्यवाहक पदोन्नति । कार्यवाहक प्रोन्नति ।
Action	कार्य । कार्यवाही ।
—, Legal	विधिक कार्यवाही ।
Actionable claims	वाद योग्य दावे ।
Actionable wrong	वाद योग्य अपकार ।
Active	१–सक्रिय । क्रियाशील । २–कर्मनिष्ठ । कर्मरत ।
— list (*Police*)	सक्रिय सूची ।
— service	सक्रिय सेवा ।
Activities	कार्यकलाप ।
—, Co-curricular	पाठ्येतर कार्यकलाप ।
Activity	सक्रियता ।
Act of indecency	अभद्र कार्य ।
Actual	वास्तविक ।
— collections	वास्तविक वसूली ।
Actually	वस्तुतः ।
Actuals	वास्तविक आंकड़े ।
Adapt	अनुकूल बनाना ।
Adaption	अनुकूलन ।
Adapted	अनुकूलित ।
Add	१–जोड़ना । २–आगे कहना ।
I am to—	मुझे यह भी कहना है ।
Addenda	परिशिष्ट ।
Addendum	परिशिष्ट ।
Addition	१–योग । जोड़ । २–परिवर्द्धन ।
in— to	के अतिरिक्त ।

Additional	१–अतिरिक्त। २–(पदनाम में) अपर।
— budget	अतिरिक्त आयव्ययक।
— Deputy Secretary	अपर उपसचिव।
— District Magistrate's Court	अपर जिला दंडाधिकारी न्यायालय।
— pay	अतिरिक्त वेतन।
— Secretary	अपर सचिव।
Additions and alterations	परिवर्तन–परिवर्द्धन।
Address (n.)	१–संबोधन। २–अभिभाषण। ३–पता।
—, Business	व्यावसायिक पता। व्यवसाय का पता।
— of welcome	अभिनन्दन–पत्र।
Address (v.)	१–संबोधित करना। २–अभिभाषण करना। ३–पता लिखना।
Addressed	संबोधित।
Addressee	पानेवाला। प्रेषिती।
Adequate	पर्याप्त।
Adhere	दृढ़ रहना। दृढ़ता से पालन करना।
Adhesive	चिपकाऊ। चिपकने वाला।
— stamp	चिपकाऊ स्टाम्प।
Ad hoc	तदर्थ।
— committee	तदर्थ समिति।
Adjourn	स्थगित करना। कालान्तरित करना।
Adjournment	स्थगन।
— motion	स्थगन प्रस्ताव।
Adjudication	अधिनिर्णय।
— Board	अधिनिर्णय परिषद्।
Adjudicator	अधिनिर्णायक।
Adjust	१–व्यवस्थित करना। २–अनुकूल बनाना। ३–समायोजित करना। ड्योढ़ा करना। जमा खर्च करना।

Adjustable	समायोज्य ।
Adjusted	समायोजित ।
Adjusting entries	समायोजन प्रविष्टियां । ड्योढ़ान प्रविष्टियां ।
Adjustment	१–अनुकूलन । समनुकूलन । २–समायोजन । ड्योढ़ान । जमा खर्च ।
— of accounts	लेखा समायोजन । लेखा ड्योढ़ान ।
— of Central transactions	केन्द्रीय लेन-देन या व्यवहारों का समायोजन ।
Adjutant	ऐडजुटेंट ।
—, A. T. C. (*Police*)	ऐजुटेंट, सशस्त्र प्रशिक्षण केन्द्र ।
Administer	१–प्रशासन करना । २–प्रदान करना । दिलाना ।
— an oath	शपथ दिलाना ।
— justice	न्याय प्रदान करना ।
Administration	प्रशासन ।
— Authority	प्रशासन प्राधिकारी ।
— of Justice	न्याय प्रशासन । न्याय प्रदान ।
Administrative	प्रशासनिक । प्रशासन-संबंधी । प्रशासन-- ।
— approval	प्रशासनिक अनुमोदन ।
— Commandant	प्रशासनिक कमांडंट ।
— control	प्रशासनिक नियन्त्रण ।
— officer	प्रशासनाधिकारी ।
— Section	प्रशासन अनुभाग ।
— Tribunal	प्रशासनाधिकरण । प्रशासन न्यायाधिकरण ।
Administrator	प्रशासक ।
— General	महाप्रशासक ।
Admissibility	१–स्वीकार्यता । २–ग्राह्यता ।
— in evidence	साक्ष्य में ग्राह्यता ।
— of admission of receipt of consideration	प्रतिफल पाने के अंगीकार की ग्राह्यता ।
Admissible	१–स्वीकार्य । २–ग्राह्य ।

Admission	१–प्रवेश । २–स्वीकार । ३–ग्रहण । ४–अंगीकरण । अंगीकार ।
— age	प्रवेश वय ।
— Board	प्रवेश परिषद् ।
— Card	प्रवेश पत्रक ।
— examination	प्रवेश परीक्षा ।
— fee	प्रवेश शुल्क ।
— form	प्रवेश प्रपत्र ।
— of instruments	करणपत्रों का ग्रहण किया जाना ।
— Register	प्रवेश पंजी ।
Admit	१–स्वीकार करना । २–ग्रहण करना । ३–अंगीकार करना । ४–प्रवेश की अनुज्ञा देना । प्रविष्ट करना ।
Admit of	(की) गुंजाइश रखना । (का) अवकाश रखना ।
Admittance	प्रवेश । प्रवेशन ।
Adopt	१–अपनाना । ग्रहण करना । २–गोद लेना । दत्तक लेना ।
Adoption deed	दत्तक पत्र ।
Adult	वयस्क ।
— education	प्रौढ़ शिक्षा ।
Adultery	व्यभिचार ।
Adult franchise	वयस्क मताधिकार ।
Ad valorem	अनुमूल्य ।
— duty	अनुमूल्य शुल्क ।
— scale	अनुमूल्य शुल्क–क्रम ।
Advance (v.)	१–अग्रसर करना । २–बढ़ाना । ३–अग्रिम देना । पेशगी देना ।
— the price	मूल्य बढ़ाना ।
Advance (n.)	१–प्रगति । बढ़ाव । २–अग्रिम । पेशगी । अग्रिम धन ।

Advance copy	अग्रिम प्रति ।
— payment	अग्रिम भुगतान ।
— Register	अग्रिम पंजी ।
in—	पहले से ।
Advanced course	उच्च पाठ्यक्रम ।
Advancement	१–प्रगति । उन्नति । २–पदोन्नति । प्रोन्नति ।
fitness for futher—	आगे प्रोन्नति के लिये योग्यता ।
Adverse	प्रतिकूल ।
— entry	प्रतिकूल प्रविष्टि ।
Advertisement	विज्ञापन ।
Advice	१–परामर्श । सलाह । २–सूचना ।
—, Credit	जमा सूचना ।
—, Debit	नामे सूचना ।
Advisability	अनुमोदनीयता । औचित्य ।
Advisable	अनुमोदनीय । उचित । ठीक ।
Advise	परामर्श देना । सलाह देना ।
Adviser	परामर्शदाता । परामर्शद । सलाहकार ।
Advisory	परामर्शद । परामर्श– ।
— Board	परामर्श परिषद् ।
— Committee	परामर्श समिति ।
Advocate	अधिवक्ता ।
— General	महाधिवक्ता ।
— on Record	अभिलिखित अधिवक्ता ।
Aerial (n.)	(रेडियो) एरियल ।
Aerial (adj.)	१–वायवीय । २–वैमानिक ।
— surveying	वैमानिक सर्वेक्षण ।
Aerodrome	हवाई अड्डा ।
Aeroplane, or airplane	वायुयान । विमान । हवाई जहाज ।
Aesthetic	सौन्दर्य संबंधी । कला संबंधी ।
Aesthetic group (*Educ.*)	कला वर्ग ।

Aesthetics	सौन्दर्य शास्त्र ।
Affect	प्रभाव डालना । असर डालना ।
shall not—any rules made by the Government.	सरकार द्वारा बनाए गए किसी नियम पर उसका कोई असर नहीं पड़ेगा ।
Affidavit	शपथपत्र ।
Affiliated college	सम्बद्ध महाविद्यालय ।
Affiliating University	सम्बन्धक विश्वविद्यालय ।
Affiliation	१–सम्बन्धन । २–सम्बद्धता ।
Affirm	१–अभिपुष्ट करना । २–प्रतिज्ञा करना ।
Affirmation	१–अभिपुष्टि । २–प्रतिज्ञा । प्रतिज्ञान ।
Affix	जोड़ना । लगाना । चिपकाना ।
— seal	मुहर लगाना ।
— a signature	हस्ताक्षर करना ।
— a stamp	स्टाम्प चिपकाना । टिकट लगाना ।
Afforestation	१–वनीकरण । २–वनरोपण ।
Affray	दंगा । हंगामा ।
Aforesaid	उपर्युक्त ।
Age	१–वय । अवस्था । आयु । २–युग ।
—, Admission	प्रवेश वय ।
— certificate	वय प्रमाणक ।
—, Entrance	प्रवेश वय ।
— limit	वय सीमा ।
— of superannuation	अधिवर्ष वय । निवर्तन वय ।
— record	वय अभिलेख ।
Agency	अभिकरण । (वाणि०) एजेंसी ।
— Police	एजेंसी पुलिस ।
Agenda	कार्य सूची ।
Agent	१–अभिकर्त्ता । एजेंट । २–अढ़तिया ।
Aggravate	अधिक गंभीर बना देना । गंभीरता को बढ़ा देना ।

Aggravation	अपवृद्धि ।
Aggregate (n.)	संपूर्ण योग । समस्त योग ।
Aggregate (adj.)	समस्त । संपूर्ण । कुल ।
— marks	अंकयोग ।
Aggression	आक्रमण ।
Aggressive (adj.)	आक्रमणकारी । आक्रमणात्मक ।
Aggressor	आक्रामक । आक्रमणकारी ।
Agrarian	कृषि भूमि सम्बन्धी । काश्तकारी ।
Agree	सहमत होना ।
Agreement	१-सहमति । २--अनुबन्धपत्र । इकरारनामा ।
— deed	अनुबंध-पत्र । इकरारनामा ।
— for service	१-सेवा अनुबंध-पत्र । २-सेवा अनुबन्ध ।
Agricultural	कृषि संबंधी । कृषि- ।
— association	कृषि संघ । कृषि संस्था ।
— Chemist	कृषि रसायनविद् ।
— Credit fund	कृषि ऋण-दान विधि ।
— Economist	कृषि अर्थशास्त्री ।
— Engineering Circle	कृषि अभियन्त्रण मंडल ।
— Income Tax Revision Board	कृषि आयकर पुनरीक्षण परिषद् ।
— Institute	कृषि संस्थान ।
— School	कृषि विद्यालय ।
Agriculture	कृषि ।
— Department	कृषि विभाग ।
— Engineering Department	कृषि अभियंत्रण विभाग ।
— Secretary's Branch	कृषि सचिव शाखा ।
Agronomical	सस्य सम्बन्धी । सस्य- ।
Agronomist	सस्यविद् ।
Ahalmad	अहलमद ।

Aid	सहायता ।
Aided	सहायता–प्राप्त ।
— institution	सहायता प्राप्त संस्था ।
— School	सहायता प्राप्त विद्यालय ।
Aide-de-camp	एडीकांङ् । एडीसी ।
Aim	उद्देश्य । लक्ष्य ।
— Corrector	लक्ष्य शोधक ।
Aiming	लक्ष्य साधन ।
Aims and objects	उद्देश्य ।
Air	वायु ।
Air-conditioned	वातानुकूलित ।
Air-conditioning	वातानुकूलन ।
Aircraft	वायुयान ।
Air Force	वायुसेना ।
Air gun	हवाई बन्दूक ।
Airmail	हवाई डाक ।
Airman	वैमानिक ।
Air service	विमान यातायात व्यवस्था । विमान व्यवस्था ।
Air Survey and Training Directorate	वैमानिक सर्वेक्षण तथा प्रशिक्षण निदेशालय ।
Airways	वायुयान ।
Railways	रेलयान । रेलवे ।
Roadways	रथ्यायान ।
Alarm parade (*Jail*)	पगली ।
Alias	उपनाम ।
Alibi (adv.)	अन्यत्र ।
Alibi (n.)	(विधि) अन्यत्रता । अन्यत्र-स्थिति ।
Alienate	हस्तान्तरित करना ।
Alienation	हस्तान्तरण ।
— by gift	दान द्वारा हस्तान्तरण ।

Alignment	१–समरेखन। २–सिधाई। ३–सड़क या रेलपथ का नक्शा।
Alimony	निर्वाह व्यय।
Allegation	अभिकथन। आरोप।
Alleged	अभिकथित। आरोपित।
Allegiance	निष्ठा।
—, Oath of	निष्ठा शपथ।
All-inclusive	सर्वसहित।
— rate	सर्वसहित दर।
— quotations	सर्वसहित भाव।
All-India Agricultural Committee	अखिल भारतीय कृषि समिति।
Allocate	१–प्रतिभाजन करना। बंटवारा करना। २–नियत करना।
Allocation	१–प्रतिभाजन। बंटवारा। २–नियत करना। ३–नियत धन।
Allot	प्रदिष्ट करना।
Allotment	१–प्रदेशन। प्रदिष्टि। २–प्रदिष्ट धनराशि।
— of shares	अंशों का प्रदेशन। अंशों की प्रदिष्टि।
Allotted	प्रदिष्ट।
Allottee	प्रदिष्टी।
All-out effort	शक्तिभर प्रयत्न। पूरी शक्ति से प्रयत्न।
Allowance	भत्ता।
—, Compassionate	अनुकम्पा भत्ता।
—, Compensatory	प्रतिकर भत्ता।
—, Conveyance	सवारी भत्ता।
—, Dearness	महंगाई भत्ता।
—, Exchange compensation	विनिमय प्रतिकर भत्ता।
—, Leave	अवकाश भत्ता।
—, Personal	वैयक्तिक भत्ता।

Allowance, Superannuation	अधिवर्ष भत्ता।
—, Travelling	यात्रा भत्ता।
Allusion	संकेत।
Allusive	सांकेतिक । संकेतगर्भित।
Alphabet	वर्णमाला।
Alphabetical	अनुवर्ण। वर्णक्रम।
— list	अनुवर्ण सूची। वर्णक्रम सूची।
Alteration	परिवर्तन।
— of name	नाम परिवर्तन।
Alteranate	एकान्तर।
Alternately	पर्याय-क्रम से। बारी बारी से।
Alternative (n.)	विकल्प।
Alternative (adj.)	वैकल्पिक।
Amalgamate	एक करना। एक में मिलाना।
Amalgamation	एकीकरण। समेकन।
Absorption	संविलयन।
Merger	विलयन।
Amateur	१–प्रेमी। अव्यवसायी। २–नौसिखुवा।
Ambiguous	अस्पष्ट। संदिग्ध। संदिग्धार्थक।
Ambition	१–महत्वाकांक्षा। २–आकांक्षा। अभिलाषा।
Ambitious	१–महत्वाकांक्षी। २–दिखावटी। भड़कीला।
— plan	बहुत लम्बी-चौड़ी योजना।
Ambulance	१–ऐंबुलैंस। २–रोगिवाहन।
Amendment	संशोधन।
Amenities	सुविधाएं।
— fund	सुविधा निधि।
Amin	अमीन।
Ammunition	गोली बारूद।
— pouch	गोली बारूद की थैली।
Amnesty	क्षमा-घोषणा।

Amortization of debt	ऋण का परिशोधन ।
Amount (n.)	१–धनराशि । राशि । रकम । २–मिश्रधन । ३–मात्रा । परिमाण ।
— overdue	कालातीत'अतिप्राप्य धनराशि ।
Anaesthetist	निश्चेतक ।
Analysis	विश्लेषण ।
Analyst	विश्लेषक ।
Analytical	विश्लेषणात्मक । विश्लेषात्मक ।
— Assistant	विश्लेषण सहायक ।
Anatomy	रचनाशारीर ।
Angle	कोण । कोना ।
— of convergency	अभिसरण कोण ।
Anchor	लंगर ।
Anglo-Indian	आंग्ल–भारतीय ।
— School	आंग्ल–भारतीय विद्यालय ।
Animal Geneticist	पशु–प्रजनन विशेषज्ञ ।
Animal Genetics Section, Livestock Research Station	पशु–प्रजनन अनुभाग, पशुधन शोध केन्द्र ।
Animal Husbandry	पशुपालन ।
— — Commissioner	पशुपालन आयुक्त ।
— — Department	पशुपालन विभाग ।
Animal Nutrition Research Section, Mechanized State Farm.	पशु पुष्टाहार शोध अनुभाग, सयंत्र राजकीय कृषिक्षेत्र ।
Ankle-putti (*Police*)	गुल्फ–पट्टी । टखना–पट्टी ।
Annals	इतिहास ।
Annex	अनुलग्न करना ।
Annexed	अनुलग्न ।
Annexure	अनुलग्नक ।
Announce	आख्यापित करना ।

Announcement	आख्यापन ।
Announcer	आख्यापक ।
Annual	वार्षिक ।
— examination	वार्षिक परीक्षा ।
— increment	वार्षिक वृद्धि ।
— Report	वार्षिक विवरण ।
Annuity	वार्षिकी ।
— bond	वार्षिकी बन्ध पत्र ।
Annul	रद्द करना ।
Abolish	उन्मूलन करना । अन्त करना ।
Abrogate	निराकृत करना ।
Cancel	निरस्त करना । रद्द करना ।
Invalidate	असाधु करना ।
Nullify	निष्प्रभाव करना ।
Quash	खंडित करना ।
Repeal	निरस्त करना ।
Rescind	विखंडित करना ।
Revoke	प्रतिसंहृत करना । वापस लेना ।
Vacate	निरस्त करना ।
Void	निष्प्रभाव करना । शून्य करना ।
Annulment	रद्द करना । निरसन ।
Anomalous	अनियमित । असंगत ।
Anomaly	अनियमितता । असंगति ।
Anonymous	नामरहित । गुमनाम ।
Answer Book	उत्तर पुस्तिका ।
Antecedents	पूर्ववृत्त ।
Anthropology	मानवशास्त्र ।
Anticipated	१–पूर्वानुमानित । २–प्रत्याशित ।
— excess	पूर्वानुमानित व्ययवृद्धि ।
— expenditure	पूर्वानुमानित व्यय ।

Anticipated saving	पूर्वानुमानित बचत ।
— shortfall	पूर्वानुमानित कमी ।
Anticipation	१–पूर्वादान । पूर्वव्यय । स्वीकृति पूर्व व्यय । २–पूर्वानुमान । ३–प्रत्याशा ।
Anticipatory	१–स्वीकृति पूर्व । २–पुर्वानुमानित ।
Anticipatory pension	स्वीकृति पूर्व पेंशन ।
Antidated	पूर्व दिनांकित ।
Anti-Corruption Committee	भ्रष्टाचार निवारण समिति ।
Anti-Corruption Department	भ्रष्टाचार निवारण विभाग ।
Anti-inflatory	मुद्रास्फीति निवारक ।
Anti-Locust Officer	टिड्डी निवारण अधिकारी ।
Anti-Malaria	मलेरिया निवारक । मलेरिया निवारण– ।
— - — Officer	मलेरिया निवारण अधिकारी ।
Antiquarian (n.)	पुराशोधक ।
Antiquarian (adj.)	१–प्राचीन । २–पुरातत्वीय । पुरातत्व– ।
on antiquarian grounds	पुरातत्वीय आधार पर । पुरातत्व से संबंध रखने के कारण ।
Antiquary	पुराशोधक (१–पुरातत्व का अध्येता; २–पुरासंग्रही ।)
Antiquities	पुरावशेष ।
Anti-rabic treatment	प्रत्यालर्क उपचार । कुत्ता काटे का इलाज ।
Apathy	विरक्ति ।
— and indifference	विरक्ति और उदासीनता ।
Aperture	छिद्र ।
Apiarist	मधुमक्षिपाल ।
Apparatus	साधित्र ।
Apparent	१–स्पष्ट । प्रत्यक्ष । २–प्रकट । ऊपरी ।
Apparently	प्रकटतः । प्रकट रूप में । ऊपर से ।
Appeal (n.)	अपील ।
Appeal (v.)	अपील करना ।
Appealable	अपील योग्य ।

Appear	१–प्रकट होना। २–प्रतीत होना । जान पड़ना। ३–प्रकाशित होना। ४–न्यायालय में उपस्थित होना। ५–(शिक्षा) परीक्षा में बैठना ।
Appearance	१–(न्यायालय के समक्ष) उपस्थिति । २–प्रकट रूप । ३–रूप। आकृति ।
Appellant	अपीलकर्ता ।
Appellate	अपीलीं। अपील– ।
— Authority	अपील प्राधिकारी ।
— Court	अपील न्यायालय ।
— Order	अपील आदेश ।
— —, Revision of	अपील आदेश का पुनरीक्षण ।
— powers	अपीली अधिकार ।
Appellation	१–अभिधान। नाम । २–उपपद (जैसे माननीय, महामाननीय इत्यादि) ।
Append	१–जोड़ना। लगाना। करना । अनुबद्ध करना। २–परिशिष्ट जोड़ना ।
Append signature	हस्ताक्षर करना ।
Appended	१–जोड़ा हुआ। अनुबद्ध। २–परिशिष्टगत । संलग्न ।
— schedule	परिशिष्टगत अनुसूची। संलग्न अनुसूची ।
— table	परिशिष्टगत सारणी । संलग्न सारणी ।
Appendix	परिशिष्ट ।
Appliance	उपकरण ।
Applicable	विनियोज्य । लागू ।
— taxes	लागू होने वाले कर ।
Applicant	प्रार्थी। आवेदक ।
Application	१–प्रार्थनापत्र । आवेदन–पत्र। २–विनियोग । लागू करना ।
Appoint	१–नियुक्त करना। २–नियत करना।
Appointing authority	नियुक्ति प्राधिकारी ।

Appointment	१–नियुक्ति २–नियत करना ।
— (A) Department	नियुक्ति (क) विभाग ।
— (B) Department	नियुक्ति (ख) विभाग ।
— of date	दिनांक नियत करना ।
Apportion	प्रभाजित करना ।
Apportioned	प्रभाजित ।
Apportionment	प्रभाजन ।
Appreciate	१–आंकना । मूल्यांकन करना । २–प्रशंसा करना । पसंद करना ३–विवेचन करना । ४–मूल्य बढ़ाना । उन्मूलन करना ।
will be highly—ed	प्रसन्नता होगी । कृपा होगी ।
Appreciation	१–मूल्यांकन । २–विवेचन । ३–उन्मूल्यन ।
Depreciation	अवमूल्यन ।
Devaluation	विमूल्यन । मूल्यपातन ।
Overvaluation	अधिमूल्यांकन ।
Undervaluation	अवमूल्यांकन ।
Valuation	मूल्यांकन । मूल्यनिर्धारण । कूत ।
Apprentice	उम्मेदवार । अप्रेंटिस ।
Approach (n.)	१–पहुंच । उपगम । २–उपमार्ग । प्रवेश मार्ग । ३–दृष्टि । दृष्टिकोण ।
—, Psychological	मनोवैज्ञानिक दृष्टिकोण ।
—, Scientific	वैज्ञानिक दृष्टिकोण ।
Appropriate (v.)	विनियोग करना ।
Appropriate (adj.)	समुचित । उपयुक्त । यथोचित ।
— action	समुचित कार्यवाही ।
— authority	समुचित प्राधिकारी ।
— word	उपयुक्त शब्द ।
Appropriation	विनियोजन । विनियोग ।
— bill	विनियोग विधेयक ।
— of allotments	प्रदिष्टियों का विनियोजन/विनियोग ।

Approval	अनुमोदन ।
Approve	अनुमोदित करना । (का) अनुमोदन करना ।
Approved	अनुमोदित ।
Approver	राजसाक्षी ।
Aqueduct (*P. W. D.*)	जलसेतु ।
Arbitration	विवाचन ।
— case	विवाचन वाद ।
Arbitrator	पंच । मध्यस्थ । विवाचक ।
Arboriculture	तरुपालन ।
— clerk	तरुपालन लिपिक ।
Arch	तोरण ।
Archaeological	पुरातत्व संबंधी । पुरातत्वीय । पुरातत्व– ।
— Assistant	पुरातत्व सहायक ।
— Department	पुरातत्व विभाग ।
— Engineer	पुरातत्व अभियन्ता ।
— Museum	पुरातत्व संग्रहालय ।
Archaeology	पुरातत्व ।
Archdeacon	आर्कडेकन (विशप से छोटा पादरी) ।
Architect	वास्तुविद् ।
— Planner	वास्तुविद् नियोजनकार ।
Architectural	वास्तु या वास्तुविद्या संबंधी । वास्तु– ।
Architecture	१–वास्तु । २–वास्तु विद्या ।
Archives	अभिलेखागार ।
Arduous	दुष्कर ।
Area	१–क्षेत्र । २–क्षेत्रफल ।
—, Rationing Officer	क्षेत्र राशन अधिकारी ।
Argument	तर्क ।
—, Sound	युक्तिसंगत तर्क ।
Arithmetic	अंकगणित ।
Armament	१–आयुध । २–युद्ध संभार ।
Armed Emergency Reserve	सशस्त्र आपात आरक्षित दल ।

Armed force	सशस्त्र दल । सशस्त्र सेना ।
Armed Guard	सशस्त्र रक्षीदल । सशस्त्र गारद ।
Armed Police	सशस्त्र पुलिस ।
Armed Police Constable	सशस्त्र पुलिस सिपाही ।
Armourer	आर्मरर ।
Arms (=Coat of Arms)	गौरव चिह्न ।
Arms	आयुध । शस्त्रास्त्र ।
— Act	आयुध अधिनियम ।
— and ammunition	शस्त्रास्त्र और गोली बारूद ।
— chest	आयुध पेटी ।
— Clerk	आयुध लिपिक ।
Army	सेना । स्थल सेना ।
— Service	सैनिक सेवा ।
— and Air Force	स्थल सेना और वायु सेना ।
Arrangement	१–व्यवस्था । प्रबन्ध । २–क्रम ।
— sheet	व्यवस्था फलक ।
Arrear	अवशेष। बकाया ।
— claims	बकाया के दावे ।
— section	बकाया अनुभाग । अवशेष अनुभाग ।
— statement	अवशिष्ट कार्य विवरण । अवशेष विवरण ।
Arrears	अवशेष । बकाया ।
Arrest (v.)	गिरफ्तार करना । बन्दी करना।
Arrest (n.)	गिरफ्तारी ।
Arsenal	शस्त्रागार ।
Artful	छली।छलपूर्ण । धूर्त ।
— devices	छलपूर्ण युक्तियां ।
Article	१–अनुच्छेद । २–लेख । ३–वस्तु ।
Articles of Association	समवाय नियम ।
— — — of a company	कम्पनी के समवाय नियम ।
memorandum of association	समवाय ज्ञापिका ।

Artificer	कारीगर ।
Artificial	कृत्रिम ।
— insemination	कृत्रिम गर्भाधान ।
Artillery	तोपखाना ।
— practice	गोलाबारी का अभ्यास ।
Artisan	शिल्पी । कारीगर ।
Artist	कलाकार ।
Art Master	कला शिक्षक ।
Arts	१–कला । २–विविद्या ।
—, Faculty of	विविद्या संकाय ।
Arts and Crafts	कला और शिल्प ।
— — — Teacher	कला–शिल्प शिक्षक ।
Asphalt	डामर ।
As regards —	जहां तक––का सम्बन्ध है।
Assault (v.)	आक्रमण करना । धावा बोलना ।
Assault (n.)	आक्रमण । धावा ।
— and battery	मारपीट ।
Assay (of metal or coins)	(धातु या सिक्कों की) परख ।
Assemble	१–जमा होना । एकत्र होना । २–यन्त्र आदि जुड़ाना ।
Assembly	१–सभा । २–जमाव । ३–(यन्त्र आदि के पुर्जों का) संयोजन । जुड़ाव ।
Assembly shop	संयोजनालय ।
Assent (v.)	अनुमति देना ।
Assent (n.)	अनुमति ।
Assess	निर्धारित करना । (का) निर्धारण करना ।
Assessee	निर्धारिती । करदाता ।
Assessing authority	निर्धारण प्राधिकारी ।
Assessing Officer	निर्धारण अधिकारी ।

Assessment	निर्धारण ।
— list	निर्धारण सूची ।
— of revenue	राजस्व निर्धारण ।
— of tax	कर निर्धारण ।
— year	निर्धारण वर्ष ।
Assessor	१–निर्धारक । २–असेसर ।
Assets	परिसम्पत्ति ।
— and liabilities	परिसम्पत्ति और दायित्व । देना–पावना ।
—, Current, liquid or floating	चल परिसम्पत्ति ।
—, Permanent or fixed	स्थायी परिसम्पत्ति ।
—, Quick	विक्रय–सुलभ परिसम्पत्ति ।
—, Working	सक्रिय परिसम्पत्ति । चालू परिसम्पत्ति ।
Assign (n.)	अभ्यर्पिती ।
Assign (v.)	१–देना । सौंपना । २–नियत या निर्दिष्ट करना । ३–अभ्यर्पित करना ।
Assignee	अभ्यर्पिती ।
Assignment	१–नियत या निर्दिष्ट करना । २–(विधि) अभ्यर्पण । २–अभ्यर्पणपत्र । ४–निर्दिष्ट कार्य ।
— form	अभ्यर्पण–पत्र ।
Assignor	अभ्यर्पण कर्त्ता ।
Assistant (adj., n.)	सहायक ।
— Commissioner	सहायक आयुक्त ।
— Driector	सहायक निदेशक ।
— — of Education	सहायक शिक्षा निदेशक ।
— Government Conveyancer	सहायक सरकारी हस्तान्तरक ।
— Inspector	सहायक निरीक्षक ।
— — of Arts and Crafts	सहायक कला–शिल्प निरीक्षक ।
— Inspectress	सहायक निरीक्षिका ।
— Inspectress of Girls' Schools.	सहायक बालिका विद्यालय निरीक्षिका ।

Assistant Master	सहायक अध्यापक।
— Professor	सहायक प्राध्यापक।
—, Research	शोध सहायक।
— Secretary	सहायक सचिव।
— Superintendent	सहायक अधीक्षक।
— —of Vaccination	सहायक टीका अधीक्षक।
— teacher	सहायक अध्यापक।
— to Inspector General of Police	पुलिस महानिरीक्षक का सहायक।
Associate (v.)	१–संबद्ध करना। सहयुक्त करना। २–संगति करना। संगति में रहना।
Associate (n., adj.)	सहयुक्त।
— Inspector of Schools	सहयुक्त विद्यालय निरीक्षक।
— Member	सहयुक्त सदस्य।
— Professor	सहयुक्त प्राध्यापक।
— to Specialist on co-operation.	सहकारिता विशेषज्ञ का सहयुक्त।
Associated	सहयुक्त।
— college	सहयुक्त महाविद्यालय।
Association	१–सन्था। संघ। २–साहचर्य। संगति। संबंध।
— of ideas	विचारों का संबंध। विचारों का साहचर्य।
— of persons	व्यक्तियों की सन्था।
— or communication	संगति या संपर्क।
Assume	१–ग्रहण करना। धारण करना। ३–मान लेना।
Assumed	कल्पित। माना हुआ।
— rent	कल्पित लगान या किराया।
Assumption	१–ग्रहण। २–कल्पना। धारणा।
— of duties	कार्य–ग्रहण।

Assurance	१–आश्वासन । २–बीमा । ३–(विधि) हस्तान्तरण । ४–हस्तान्तरण पत्र ।
Assurances Sub-committee	आश्वासन उप समिति ।
As to	के संबंध में । का जहां तक संबंध है ।
Astrologer	ज्योतिषी । दैवज्ञ ।
Astrology	ज्योतिष (फलित) । फलित ज्योतिष ।
Astronomer	ज्योतिर्विद् ।
Astronomy	ज्योतिष (सिद्धान्त) ।
— and Astrology	ज्योतिष (सिद्धान्त एवं फलित) ।
As yet	अभी तक ।
Athletic Association	व्यायाम मंडल ।
At home	स्वागत जलपान ।
Atlas	मानचित्रावली । एटलस ।
Atmosphere	१–वायुमंडल । २–वातावरण ।
—, Impersonal	अवैयक्तिक वातावरण ।
—, Humid	आर्द्र वायुमंडल ।
At par	सम मूल्य पर ।
At premium	अधिमूल्य पर ।
At discount	अवमूल्य पर ।
Atrocious	क्रूर । नृशंसता पूर्ण ।
Atrocity	क्रूरता । नृशंसता ।
murder of peculiar—	नृशंसतापूर्ण हत्या । क्रूर हत्या ।
Attach	१–संबद्ध करना । २–कुर्क करना ।
Attached	१–संबद्ध । २–कुर्क किया हुआ ।
— property	कुर्क की हुई सम्पत्ति ।
— to	से संबद्ध ।
Attachment	कुर्की ।
Attend	१–उपस्थित होना । २–परिचर्या करना । ३–साथ रहना । ४–ध्यान देना ।
Attendance	१–उपस्थिति । २–सेवा । परिचर्या । ३–उपचार ।

Attendance, Medical	उपचार । चिकित्सा ।
— Officer	उपस्थिति अधिकारी ।
— Record	उपस्थिति अभिलेख ।
— Register	उपस्थिति पंजी ।
Attendant	परिचर ।
Attention	ध्यान ।
Attentive	सावधान । दत्तचित्त ।
— and courteous	सावधान और सौजन्यशील ।
Attest	प्रमाणित करना । साक्ष्यांकित करना ।
Attestation	प्रमाणीकरण । साक्ष्यांकन ।
Attested	प्रमाणित । साक्ष्यांकित ।
Attitude	मनोवृत्ति ।
Attorney	१–अटर्नी । २–मुख्तारनामा । अभिकरणपत्र ।
— General	महान्यायवादी ।
Attribute (n.)	गुण । विशेषण ।
Attribute (v.)	कारण बताना ।
Auction (n.)	नीलाम ।
Auction (v.)	नीलाम करना ।
Auctioneer	नीलाम कर्त्ता ।
Audible	श्रव्य ।
Audience	१–सुनवाई । २–श्रोतागण ।
Audio-visual aids	दृश्य–श्रव्य सामग्री ।
Audio-visual education	दृश्य–श्रव्य शिक्षा ।
Audit (v.)	संपरीक्षित करना ।
Audit (n.)	संपरीक्षा ।
— instruction	संपरीक्षा अनुदेश ।
— note	संपरीक्षा टिप्पणी ।
— objections	संपरीक्षा आपत्तियां ।
— organization	संपरीक्षा संघटन ।
— report	संपरीक्षा रिपोर्ट ।

Audited	संपरीक्षित ।
Auditing	संपरीक्षण ।
Auditor	संपरीक्षक ।
— General	महा–संपरीक्षक ।
Auditorium	सभा–गृह । व्याख्यानशाला ।
Auspices	तत्वावधान ।
under the—of	के तत्वावधान में।
Authentic	प्रामाणिक ।
Authenticate	(का) प्रमाणीकरण करना। प्रमाणित करना।
Authenticated	प्रमाणीकृत । प्रमाणित ।
— power of attorney	प्रमाणित मुख्तारनामा ।
Authentication	प्रमाणीकरण ।
Authenticity	प्रामाणिकता ।
Author	१–कर्ता । २–ग्रन्थकार । ग्रन्थकर्ता । लेखक ।
Authority	१–प्राधिकार । २–प्राधिकारी । ३–सत्ता । ४–प्रमाण । ५–अनुमति । अनुज्ञा ।
— to adopt	दत्तक ग्रहण अनुज्ञा ।
Authorize	प्राधिकृत करना ।
Authorized	प्राधिकृत ।
— Capital	प्राधिकृत पूंजी ।
— expenditure	प्राधिकृत व्यय ।
— person	प्राधिकृत व्यक्ति ।
— representative	प्राधिकृत प्रतिनिधि ।
Autocracy	१–स्वैरतन्त्र । तानाशाही । २–निरंकुशता। स्वैरता ।
Autocratic methods	निरंकुश उपाय । तानाशाही तरीके ।
Automobile	मोटर गाड़ी। मोटरयान।
Automobile Technical Training Centre	मोटरयान प्राविधिक प्रशिक्षण केन्द्र ।
Auxiliary	सहायक।

Auxiliary force	सहायक सेना।
— rule	सहायक नियम।
Auxiliary (n.)	उपकर्मिक।
Avail	१–उपलब्ध करना। २–उपयोग करना। प्रयोग करना।
Availability	१–प्राप्यता। उपलभ्यता। २–उपयोज्यता। प्रयोज्यता।
Available	१–प्राप्य। उपलभ्य। २–उपयोज्य। प्रयोज्य।
Avenue	मार्ग।
Average (n., adj.)	औसत। माध्य।
— cost	औसत लागत। माध्य लागत।
— pay	औसत वेतन। माध्य वेतन।
Aviation	विमान चालन। विमानन।
—, Civil	नागरिक विमान चालन।
Avoidable	निवार्य। परिहार्य।
Unavoidable	अनिवार्य। अपरिहार्य।
Await	प्रतीक्षा करना।
Award (n.)	निर्णय। पंच–निर्णय।
Ayurvedic and Unani Inspectorate	आयुर्वेदीय तथा यूनानी निरीक्षालय।

B

Bachelor (*Educ.*)	स्नातक।
Back journey	वापसी–यात्रा। लौटती यात्रा।
Back page	पूर्व पृष्ठ।
Back referecne	पूर्व निर्देश। पिछला निर्देश।
Back ground	पृष्ठभूमि।
Bacteriologist	जीवाणुविद्।
Bacteriology	जीवाणुविज्ञान।
Bad debt	अशोध्य ऋण। डुबन्त ऋण।
Bad faith	कदाशयता।

Badge	बिल्ला ।
Baggage allowance	सामान भत्ता ।
Bail	१–प्रतिभूति । जमानत । २–प्रतिभू । जामिन । जमानतदार । ३–प्रतिमोचन । जमानत पर छोड़ना ।
Bailable	प्रतिमोच्य । जमानत योग्य ।
— offence	प्रतिमोच्य अपराध । जमानत योग्य अपराध ।
Bail bond	प्रतिभूति बंध । जमानतनामा ।
Bailiff	कुर्क अमीन ।
Bailment	उपनिधान । धरोहर ।
Bakshi	बख्शी ।
Balance (n.)	१–शेष । रोकड़ बाकी । २–तुला । तराजू । ३–सन्तुलन ।
Balance (v.)	१–तौलना । २–सन्तुलित करना ।
Balanced	सन्तुलित ।
Balance in hand	हस्ते शेष । हस्ते बाकी ।
Balance, Postal	डाक तराजू । डाक तुला ।
Balance Sheet	स्थितिपत्रक । पक्का चिट्ठा ।
Trial balance	तलपट ।
Balcony	छज्जा । बारजा ।
Ballast	१–रोड़ा । गिट्टी । २–सन्तुलन भार ।
Ballot	मतपत्र ।
— box	मतपेटी ।
— paper	मतपत्र ।
Ban (n.)	रोक ।
Ban (v.)	रोक लगाना ।
Bandage	पट्टी ।
Band Major (*Police*)	बैंड मेजर ।
Bandoleer	कारतूस पेटी ।
Band, Police	पुलिस बैंड ।

Banish	विवासित करना ।
Banishment	विवासन ।
Deportation	उद्वासन ।
Exile	निर्वासन ।
Expatriation	१–देश निकालना । २–देश त्याग ।
Extradiation	प्रत्यर्पण ।
Transportation	कालापानी ।
Bank (of a canal)	(नहर की) पटरी ।
Bank	बंक ।
— draft	बंक हुंडी ।
— reconciliation statement	बंक व्यवहार विवरण । बंक लेखा विवरण ।
Bankrupt	दिवालिया ।
Bankruptcy	दिवाला ।
Banquet	संभोज । ज्योनार ।
— hall	संभोजशाला ।
Bar (n.)	१–रोध । रुकावट । २–न्यायालय । ३–शलाका । ४–(संगीत) टुकड़ा । बार ।
— Association	विधिज्ञसंथा ।
—, Efficiency	दक्षता रोध ।
— Library	विधिज्ञ मंडल पुस्तकालय ।
short version (of National anthem) of nine bars	(राष्ट्रगान) का नौ टुकड़ों वाला संक्षिप्त रूप ।
Bar (v.)	बाधित करना । सिद्ध करना । रोकना ।
— future emplyment	भविष्य में नियुक्ति में बाधक होना । भविष्य के लिये नियुक्ति रोक देना ।
Barley	जौ ।
Barrage (*P.W.D.*)	बांध ।
Barrier	नाका ।
— clerk	नाका मुंशी ।

Barrister	विधिवक्ता ।
Basement	भूगेह । तलागार । तहखाना ।
Basic	आधारिक । मूल । बुनियादी ।
— course	आधारिक पाठ्यक्रम ।
— education	आधारिक शिक्षा । बुनियादी शिक्षा ।
— pattern of education	बुनियादी ढंग की शिक्षा ।
— pay	आधारिक वेतन ।
— rates of power supply	बिजली देने की आधारिक दरें ।
— Training College	आधारिक प्रशिक्षण महाविद्यालय ।
— unit	आधारिक ईकाई । मूल ईकाई ।
— yield	आधारिक आय । आधारिक प्राप्ति ।
Basin	१–पात्र । २–नदीक्षेत्र ।
Basis	आधार ।
Baton (*Police*)	डंडा ।
Battalion	वाहिनी । बटालियन ।
Bayonet	संगीन । किर्च ।
Beam	१–धरन । शहतीर । २–तुलादंड । ३-किरणावली ।
Bearer	१–वाहक । २–अनुचर । ३–(चेक) बेयरर । धनी जोग ।
— cheque	धनीजोग चेक । बेयरर चेक ।
Beat	१–हलका । २–गश्त । फेरा ।
Beaten Track	बंधी लीक । सामान्य मार्ग ।
tour off the—	सामान्य मार्ग से बाहर दौरा करना ।
Bed (of a river)	(नदी की) तलहटी ।
Bed level	तलीय स्तर ।
Bee Demonstrator	मक्षिपालन निदर्शक ।
Below par	अवमूल्य पर ।
Above par	अधिमूल्य पर ।
At par	सममूल्य पर ।

Belt	पेटी ।
Bench	सदस् । बिंच ।
— Magistrate	सदस् दंडाधिकारी । बिंच मजिस्ट्रेट ।
Bend (n.)	मोड़ ।
Beneficiary	लाभग्राही ।
Benefit	लाभ ।
— of doubt	सन्देह लाभ
Benevolent fund	दातव्य निधि ।
Betting	पणन । बाजी लगाना ।
Bibliography	ग्रन्थ सूची ।
Bienniel	द्विवर्षीय ।
Bilateral	१–द्विपक्षीय। द्विदलीय । २–द्विपार्श्विक ।
Bill	१–विधेयक । २–बिल । देयक । प्राप्यक ।
— Clerk	बिल लिपिक ।
— Collector	बिल कलेक्टर । बिल समाहर्ता ।
— of demand	तगादे का पत्र । मांगपत्र ।
— of exchange	विनिमय पत्र । हुंडी ।
— of lading	लदान बीजक । लदानपत्र ।
— Passing Clerk	बिल पारण लिपिक ।
Bills payable	देय बिल । देय हुंडी ।
Bills receivable	आदेय बिल । आदेय हुंडी ।
Bindery	जिल्दघर ।
Binding (n.)	जिल्दबन्दी ।
Binding (adj.)	बाध्यकर ।
Biography	जीवनी ।
Biologist	जीवविज्ञानविद् ।
Biology	जीव विज्ञान ।
Birth	जन्म ।
Biweekly	१–अर्धसाप्ताहिक । २–पाक्षिक ।
Black-board work (*Educ.*)	श्यामपट्ट कार्य ।

Blackmarket	चोर बाजार ।
Blackmarketeer	चोरबाजारिया ।
Black-marketing	चोर बाजारी । चोर व्यापार ।
Blame (n.)	दोष ।
Blame (v.)	दोष देना ।
Blank	१–कोरा । २–रिक्त ।
Block	१–खंड । २–(मुद्रण) ब्लाक ।
— area	विकास खंड क्षेत्र ।
— development	खंड विकास ।
— — Officer	खंड विकास अधिकारी ।
— letters, In	बड़े अक्षरों में ।
Blood	रुधिर ।
— Bank	रुधिरागार ।
— meal	रुधिर चूर्ण ।
— — Officer	रुधिर चूर्ण अधिकारी ।
Blue print	१–नीला नक्शा । २–रूपरेखा ।
Board	१–परिषद् । मंडल । बोर्ड । २–गत्ता । दफ्ती । ३–पट्ट । फलक । ४–भोजन ।
—, Admission	प्रवेश परिषद् ।
—, Advisory	परामर्श परिषद् ।
— of Co-ordination	समन्वय परिषद् ।
— of Directors	संचालक मंडल ।
— of Editors	सम्पादक मंडल ।
— of Faculties	संकाय परिषद् ।
— of Governors	प्रबन्धक मंडल ।
— of High School and Intermediate Education	माध्यमिक शिक्षा परिषद् ।
— of Indian Medicine	भारतीय चिकित्सा परिषद् ।
— of Oriental Studies	प्राच्य विद्या परिषद् ।
— of Pulbic Health	सार्वजनिक स्वास्थ्य परिषद् ।

Board of Revenue	राजस्व परिषद् ।
— of Sanskrit Studies	संस्कृत शिक्षा परिषद् ।
— of Student Welfare	छात्र कल्याण परिषद् ।
— of Studies	विद्या परिषद् ।
—, Proctoral	नियन्ता परिषद् ।
—, Regional Transfer	संभागीय स्थानान्तरण परिषद् ।
Boarder	छात्रावासी ।
Boarding House	छात्रावास ।
Boat bridge	नाव पुल ।
Boatman	नाविक । मल्लाह । मांझी ।
Body	१–निकाय । २–मुख्य भाग । ३–शरीर । ४–समूह ।
— Corporate	निगम निकाय ।
—, Examining	परीक्षण निकाय ।
—, Executive	कार्यकारी निकाय ।
—, Managing	प्रबन्ध निकाय ।
— of the Act	अधिनियम का मुख्य भाग ।
— of the letter	पत्र का मुख्य भाग ।
—, Sovereign	प्रभुता सम्पन्न निकाय ।
Boiler House	ब्वायलर घर ।
— — Attendant	ब्यायलर गृह परिचर ।
Bolt	सिटकिनी ।
Bona fide (adj.)	वास्तविक ।
Bona fides	सदाशयता ।
Bond	बन्धपत्र ।
— of Indemnity	क्षतिपूर्ति बन्धपत्र ।
Bonus	बोनस । अधिलाभ ।
Booby trap (*Police*)	चोर फन्दा ।
Book	१–पुस्तक । २–पंजी । ३–बही । लेखाबही । खाता ।

Book aids	पुस्तक क्रयार्थ सहायता ।
—, Answer	उत्तर पुस्तिका ।
— adjustment	खाता समायोजन। खाता ड्यौढ़ान ।
— Binder	जिल्दसाज ।
— craft	पुस्तक कला ।
— debt	खाता ऋण ।
—, Log	वृत्त पंजी ।
— transfer	खाता संक्रम ।
— value	खाता मूल्य ।
Bootlegger	चोर बिक्रेता ।
Boring	बोरिंग । छिदाई ।
Boring Machine	बोरिंग मशीन । छिदाई मशीन ।
Botanical	वनस्पतिवैज्ञानिक । वानस्पतिक । वनस्पति– ।
— Garden	वनस्पति उद्यान ।
— Inspector	वनस्पति निरीक्षक ।
— Institute	वनस्पति संस्थान ।
Botanist	वनस्पतिविद् ।
Botany	वनस्पति विज्ञान ।
Bottom	१–तला । पेंदी । २–निम्न भाग । अधोभाग ।
Bottomry bond	पोत बन्धपत्र ।
Respondentia bond	पोतमाल बन्धपत्र ।
Bound	बाध्य ।
Bound, Legally	विधितः बाध्य ।
Boundaries	चौहद्दी ।
Boundary	सीमा ।
Bow, Bows (of a vessel)	(नाव या जहाज का) अग्रभाग । अगवाड़ ।
Bracket	१–कोष्ठ । कोष्ठक । २–दीवारगीर ।
Brain	मस्तिष्क ।
Branch	शाखा ।
Breach	१–भंग । उल्लंघन । २–टूट । दरार ।

Breach of canal	नहर की दरार।
— of discipline	अनुशासन भंग ।
— of faith	विश्वास भंग ।
— of promise	प्रतिज्ञा भंग ।
— of peace	शान्ति भंग ।
— of privilege	विशेषाधिकार भंग ।
— of rules	नियम भंग ।
— of trust	न्यास भंग । विश्वासघात ।
Break (v.)	(कानून, संविदा, प्रतिज्ञा) आदि भंग करना । तोड़ना ।
— a flag	झंडा फहराना ।
— a journey	यात्रा भंग करना । यात्रा में विराम करना ।
Break (n.)	१–भंग । २–व्यवधान ।
— in service	सेवा में व्यवधान ।
Breakfast	कलेवा । प्रातराश ।
Breast-wall	पुश्ता ।
Breed	जाति । नस्ल ।
Breeding	१–जनन । पालन । ३–शिक्षण । ४–संवर्धन ।
Brengun	ब्रेन गन ।
Brevity	संक्षेप ।
Bribe (n.)	घूस । उत्कोच ।
Bribe (v.)	घूस देना ।
Bribery	घूस ।
Brick work	इंट का काम । पक्का काम ।
Bridge	पुल । सेतु ।
— and Planning Division	पुल तथा नियोजन प्रभाग ।
— headway	पुल का लम्बमान ।
— waterway	पुल का जल भार्ग ।
Brief (n.)	(विधि) वाद–सारांश ।
Brief (adj.)	संक्षिप्त ।

Briefly	संक्षेप में । संक्षेपतः ।
Bring to effect	कार्यान्वित करना ।
Broad	१–चौड़ा । विस्तीर्ण । २–सामान्य । व्यापक ।
— principles	सामान्य सिद्धान्त ।
— working rule	सामान्य कार्य नियम ।
Broadcast (n.)	प्रसारण । प्रसार ।
— receiver	प्रसार ग्राहित्र ।
— transmitter	प्रसार प्रेषित्र ।
Broadcasting (v.)	प्रसारित करना ।
Broadcasting (n.)	१–प्रसारण । २–प्रसारक ।
— station	प्रसारण केन्द्र ।
Brochure	पुस्तिका ।
Brood-cum-Demonstration Lac Farms	लाख उत्पादन और प्रदर्शन शाला ।
Brought down (*Book-keeping*)	ऊपर से आया ।
Carried down	नीचे गया । अधोनीत ।
Brought forward (*Book-keeping*)	पिछला आया ।
Carried forward	आगे गया । अग्रेनीत ।
Carried over	आगे गया । अग्रेनीत ।
Budget	आयव्ययक । बजट ।
— allotment	आयव्ययक प्रदिष्टि । बजट प्रदिष्टि ।
— and Payment Section	आयव्ययक और भुगतान अनुभाग ।
— estimate	आयव्ययक अनुमान । बजट अनुमान ।
— grant	आयव्ययक अनुदान । बजट अनुदान ।
— Section, Electricity	आयव्ययक अनुभाग, विद्युत् ।
— Section, Irrigation	आयव्ययक अनुभाग, सिंचाई ।
Budgetary figures	आयव्ययक के आंकड़े ।
Budgetting	बजट बनाना ।
Bugler	बिगुलवादक ।

Building	१–निर्माण । २–भवन ।
— and Road Branch	भवन और रथ्या शाखा ।
Bulk	१–आकार । परिमाण । २–थोक । राशि ।
— purchase	थोक खरीद ।
— supply	थोक संपूर्ति । राशि संपूर्ति ।
— — of watsr	पानी की राशि संपूर्ति ।
Bullet	गोली छर्रा ।
Bulletin	बुलेटिन ।
Bullion	सोना चांदी ।
Bund	बन्ध । बांध ।
Bungalow, Inspection	निरीक्षण भवन । डाक बंगला ।
Bungling	१–गड़बड़ी । २–गड़बड़ करना ।
Buoy	लंगर तरी । बोया (भा० स०) ।
Burden of proof	प्रमाण–भार ।
Bureau	कार्यालय । केन्द्र । ब्यूरो ।
—, Finger print	अंगुलि चिह्न कार्यालय ।
—, Information	सूचना केन्द्र ।
— of Psychology	मनोविज्ञान शाला ।
Bureaucracy	अधिकारितन्त्र ।
Bursary	बर्सरी ।
Business	१–व्यापार । २–व्यवसाय । ३–कार्य । प्रयोजन ।
— hours	कार्य समय ।
By-eletion	उप निर्वाचन ।
Bylaw	उपविधि ।
By order	आदेश से ।
By-product	उपोत्पत्ति । उपोत्पादन ।

C

Cabinet	मंत्रिमंडल ।
— Minister	मंत्रिमंडल मंत्री ।

Cadet	सैनिक छात्र । कैडेट ।
— Corps	सैनिक छात्र दल । कैडेट दल ।
Cadre	संवर्ग ।
Calamities, Natural	प्राकृतिक विपत्तियां । ईतियां ।
Calamity	१–विपत्ति। २–दैवी विपत्ति । ईति ।
— remissions	दैवी विपत्तियों के कारण छूट ।
Calculation	परिगणन ।
Calculator	परिगणक ।
Calendar	पंचांग ।
— month	पंचांग मास (इस समय अंग्रेजी मास) ।
—, University	विश्वविद्यालय पंचांग ।
Calibre	व्यास ।
Calico Printing Teacher	छींट छपाई शिक्षक ।
Call (v.)	१–बुलाना । पुकारना । २–आमंत्रित करना । ३–मांगना ।
— a meeting	बैठक बुलाना या आमंत्रित करना ।
— attention	ध्यान आकृष्ट करना ।
— on or upon	मिलने जाना । भेंट के लिये जाना ।
Call (n.)	१–पुकार । २–भेंट । ३–मांग ।
—, At	मांग पर ।
— bell	घंटी । पुकार घंटी ।
— money	मांग धन । मांग राशि ।
make a —	भेंट के लिये जाना । मिलने जाना ।
Caller	मिलने वाला । भेंट करने वाला । आगन्तुक ।
Calling	आजीविका ।
Call Woman	दाई ।
Camp	शिविर ।
— Assistant	शिविर सहायक ।
— equipment	शिविर सामग्री ।
— Jail	शिविर कारागार ।

Campaign	अभियान ।
Camping equipage	शिविर सामग्री । शिविर सज्जा ।
Canal	नहर ।
— Act	नहर अधिनियम ।
— Construction Division	नहर निर्माण प्रभाग ।
— dues	नहर कर ।
— Jamabandi	नहर जमाबन्दी ।
— produce	नहर की उपज ।
— revenue	नहर राजस्व ।
Cancel	रद्द करना । निरस्त करना ।
Cancellation	निरसन ।
— deed	निरसन विलेख ।
in — of	को निरस्त करके । को रद्द करके ।
Cancelled	निरस्त ।
— stamp	निरस्त स्टाम्प । रद्द स्टाम्प ।
Cancelling Officer	निरसन अधिकारी ।
Candidate	अभ्यर्थी । उम्मेदवार ।
Cane (Sugar cane)	गन्ना ।
— Agronomist	गन्ना सस्यविद् ।
— and Sugar Inspectorate	गन्ना तथा शक्कर निरीक्षणालय ।
— Commissioner	गन्ना आयुक्त ।
— Commissioner's Office	गन्ना आयुक्त कार्यालय ।
Cantonment	छावनी । कटक ।
Canvas shoe	किरमिच का जूता ।
Canvass	मत मांगना । मतार्थन करना ।
Canvassing	मतार्थन ।
Capacity	१–क्षमता । सामर्थ्य । २–हैसियत । पद । ३–समाई ।
in the— of	की हैसियत से ।
Capital	१–पूंजी । २–मूलधन ।

Capital account	पूंजी लेखा ।
— assets	पूंजी परिसम्पत्ति ।
— Charge	पूंजी प्रभार ।
— Cost	पूंजी लागत ।
— employed	विनियुक्त पूंजी । लगी हुई पूंजी ।
— expenditure	पूंजी व्यय ।
— head	पूंजी शीर्षक ।
— outlay	पूंजी परिव्यय ।
— portion of the budget	बजट का पूंजी संबंधी अंश ।
— receipts	पूंजी प्राप्तियां ।
— repayment	पूंजी भुगतान । पूंजी प्रतिदान ।
— working	चालू पूंजी। सक्रिय पूंजी । प्रयुक्त पूंजी ।
Carabine	कड़ाबीन ।
Card	पत्रक । कार्ड ।
Care	१–सावधानी । २–देखभाल । ३–परवाह ।
Career	१–प्रगतिक्रम । प्रगति । २–जीवन क्रम । जीवन । ३–जीविका–क्रम । आजीव ।
—, Educational	शैक्षिक जीवन ।
Careful	सावधान ।
Carefully	सावधानी से ।
Caretaker	केयरटेकर ।
Car park	गाड़ी खड़ी करने का स्थान । गाड़ी अड्डा ।
Carpenter	बढ़ई ।
Carried down (*Book-keeping*)	नीचे गया । अधोनीत ।
Brought down	ऊपर से आया ।
Carried forward	आगे गया । अग्रेनीत ।
Brought forward	पिछला आया ।
Carried over	आगे गया । अग्रेनीत ।

Carry into effect	कार्यान्वित करना ।
Carry out	कार्यान्वित करना ।
Cartage	ढुलाई । गाड़ी भाड़ा ।
Cartridge	कारतूस ।
Case	१–विषय । मामला । २–स्थिति । अवस्था । ३–प्रकरण । ४–वाद । अभियोग । मुकदमा । ५–पक्ष ।
—, Civil	दीवानी वाद । अर्थदेय वाद ।
— diary (*Police*)	केस डायरी । घटना दैनिकी ।
— work	मुकदमों का काम ।
Cash	रोकड़ । नकद ।
— balance	रोकड़ बाकी ।
— book	रोकड़ बही । रोकड़ पंजी ।
— chest	रोकड़ पेटी ।
— crops	रोकड़ी फसलें । द्रव्यदायक फसल ।
— in hand	हस्ते रोकड़ ।
— outlay	नगद परिव्यय ।
Cashier	रोकड़िया ।
Casket	सम्पुट । पेटिका । सन्दूकची ।
Caster	ढलाईकार ।
Casting	ढलाई ।
Casual	आकस्मिक ।
— demand	आकस्मिक मांग ।
— leave	आकस्मिक अवकाश ।
— prisoner	एकबारा कैदी । आकस्मिक बन्दी ।
Casualties	हताहत व्यक्ति । हताहतों की संख्या ।
Casualty	१–दुर्घटना । २–हताहत (व्यक्ति) ।
— Register	हताहत पंजी ।
Catalogue	१–सूची । सूचीपत्र । २–विवरण पत्रिका (prospectus) ।
Cataloguer	सूचीकार ।

Catchment	जलागम ।
— area	जलागम क्षेत्र ।
Category	वर्ग ।
Cater	लाभ पहुंचाना । आवश्यकता पूरी करना । सेवा करना ।
Cattle	पशु । ढोर ।
— lifter	पशुचोर ।
— theft Police	पशुचोरी पुलिस ।
— yard	पशुशाला । खरक ।
Cause	१–वाद । मुकदमा । २–कारण । ३–पक्ष ।
— list	वाद सूची ।
— of action	वाद–कारण । वाद–मूल ।
Caution money	प्रतिभूति धन ।
Caveat	वारणपत्र ।
Ceiling (n.)	१–पाटन । २–उच्चतम सीमा ।
Ceiling (adj.)	उच्चतम । चरम ।
Celebrate	(उत्सव आदि) मनाना ।
Celebration	१–(उत्सव, समारोह) मनाना । २–उत्सव । समारोह ।
Cell	१–कोठरी । कोष्ठ । २–कोशिका ।
Cement factory	सीमेंट निर्माणशाला ।
Censor	सेंसर ।
Censorship	सेंसर क्रिया । सेंसर ।
Censure (v.)	निन्दा करना ।
Censure (n.)	निन्दा । अधिक्षेप ।
—, Vote of	निन्दा प्रस्ताव ।
Census	जनगणना ।
— Officer	जनगणना अधिकारी ।
Central	१–केन्द्रीय । २–सदर । मुख्य ।
— Jail	केन्द्रीय कारागार ।

Central Nazir	सदर नाजिर । मुख्य नाजिर ।
— revenue stamp	केन्द्रीय राजस्व स्टाम्प ।
— State Library	केन्द्रीय राजकीय ग्रन्थालय ।
— Sugarcane Research Station	केन्द्रीय गन्ना शोध केन्द्र ।
Centralized Service Observation Room	केन्द्रित सेवा संवीक्षण कक्ष ।
Centre	केन्द्र ।
Ceremonial (n.)	रीति । रस्म । विहिताचार ।
Ceremonial (adj.)	रैतिक । रस्मी ।
— call	रैतिक भेंट ।
— dress	रैतिक वेश ।
— function	रैतिक समारोह ।
— occasion	रैतिक अवसर ।
— or formal occasions	रैतिक या औपचारिक अवसर ।
— parade	रैतिक परेड ।
Ceremony	१–रीति । विधि । २–समारोह । संस्कार ।
Certificate	प्रमाणक । प्रमाणपत्र ।
—, Age	वय प्रमाणक ।
—, Character	चरित्र पत्र ।
—, First Aid	प्रथमोपचार प्रमाणक । प्राथमिक चिकित्सा प्रमाणक ।
— in Physical Education	व्यायाम शिक्षा प्रमाणक ।
—, Leaving	शालात्याग प्रमाणक ।
—, Medical	चिकित्सा प्रमाणक ।
—, Migration	प्रव्रजन प्रमाणक ।
— of fitness	स्वस्थता प्रमाणक ।
—, Proficiency	प्रवीणता प्रमाणक ।
—, Transfer	स्थानान्तरण प्रमाणक ।
Certified	प्रमाणित ।
— copy	प्रमाणित प्रति ।

Certify	प्रमाणित करना ।
Cess	उपकर।
Customs	सीमाशुल्क ।
Duty	शुल्क । बरी ।
Fee	शुल्क ।
Excise	उत्पादकर ।
Octroi	चुंगी ।
Rate	उपशुल्क ।
Tax	कर ।
Toll	पथकर ।
Tariff	प्रशुल्क ।
Chainman	जरीबी ।
Chain Survey	जरीबी सर्वेक्षण ।
Chairman	सभापति ।
Challan	चलान ।
Chancellor	कुलपति ।
—, Pro-	प्रति–कुलपति ।
—, Pro-vice-	प्रति–उप–कुलपति ।
—, Vice-	उपकुलपति ।
Channel	१–सरणि । २–(सा० नि०) प्रणाली । बरहा । गूल ।
— of Communication	पत्रव्यवहार की सरणि ।
—, Through Proper	उचित सरणि से।
Chapter	अध्याय ।
Character	चरित्र । शील ।
— and conduct	चरित्र और व्यवहार।
— certificate	चरित्र पत्र ।
— roll	चरित्रपंजी । शील विवरण।
Characterize	१–विशेषता होना । विशेषता प्रदान करना । २–वर्णन करना ।

Characters	अक्षर । वर्ण ।
Charge (v.)	१–(कर, शुल्क, मूल्य आदि) लगाना । नियत करना । २–खर्च में लिखना । नामे लिखना । ३–कार्य या भार सौंपना । ४–आरोप लगाना । दोषारोपण करना ।
— to capital	पूंजी खाते नाम लिखना । पूंजी खर्च में डालना ।
— to revenue	राजस्व आय खाते नाम लिखना ।
Charge (n.)	१–कार्यभार । पदभार । २–आरोप । दोषारोपण । ३–(आदेय) मूल्य, शुल्क आदि । ४–(charges) व्यय । ५–अवधान । देखरेख ।
— Certificate	कार्यभार प्रमाणक ।
—, Counter–	प्रत्यारोप ।
—, Handing and taking over	कार्यभार सौंपना और ग्रहण करना ।
— of office	पदभार ।
— report	कार्यभार सूचना ।
— sheet	आरोपपत्र । आरोप फलक ।
Chargeable	१–आरोप्य । आरोपणीय । २–(Subject to money demand) आदेय । ३–व्ययनीय । व्यय में डालने योग्य ।
Charged	नामे लिखा गया । खर्च में डाला गया ।
— to capital	पूंजी खर्च में डाला गया । पूंजी खाते नाम लिखा गया ।
Charge-d'affaires	कार्यदूत ।
Chargeman	कार्येक्षक ।
Charges	व्यय ।
— for Police Custody	पुलिस हिरासत संबंधी व्यय ।
—, Office	कार्यालय व्यय ।
Chartiable	१–धर्मादा । धर्मार्थ । २–उदार ।
— endowment	धर्मादा सन्दान ।

Charitable fund	धर्मादा सन्दान निधि ।
— institution	धर्मादा संस्था । धर्मार्थ संस्था ।
— trust	धर्मादा न्यास ।
— view	उदार दृष्टि ।
Charity	१–दान । पुण्य । २–उदारता । उदार भाव ।
Chart	चार्ट ।
—, Progress	प्रगति चार्ट ।
Chartered Accountant	चार्टरी लेखाकार ।
Charter party	नौभाटकपत्र ।
Chary	सावधान । सतर्क ।
Should be—of	से बचना चाहिये ।
Chaukidar	चौकीदार ।
Check (v.)	१–रोकना । २–जांचना । परीक्षण करना । पड़ताल करना ।
Check (n.)	१–रोक । नियंत्रण । २–जांच । पड़ताल । परीक्षण ।
— against fraud	धोखे का नियंत्रण । धोखे की रोक ।
— enumeration	पड़ताल गणना ।
— measurement	पड़ताल माप । जांच के लिये नाप ।
— Moharrir	पढ़ताल लिपिक ।
— post	जांच चौकी ।
Checked	जांचा हुआ । परीक्षित ।
Chemical	रासायनिक ।
— Assistant	रासायनिक सहायक ।
— Engineering	रासायनिक अभियंत्रण ।
— Examination	रासायनिक परीक्षण ।
— Examiner	रासायनिक परीक्षक ।
— manure	रासायनिक खाद ।
Chemist	रसायनविद् ।

Chemistry	रसायन विज्ञान ।
Cheque	चेक ।
—, Bearer	धनीजोग चेक । बेयरर चेक ।
—, Crossed	साहजोग चेक ।
—, Order	नामजोग चेक ।
Chief (adj.)	मुख्य ।
— Audit Officer	मुख्य संपरीक्षाधिकारी ।
— Conservator of Forests	मुख्य अरण्यपाल ।
— Controlling Revenue Authority	मुख्य नियंत्रण राजस्व प्राधिकारी ।
— Electoral Officer	मुख्य निर्वाचक अधिकारी ।
— Engineer, Electricity Branch	मुख्य अभियन्ता, विद्युत् शाखा ।
— Engineer, Irrigation Branch	मुख्य अभियन्ता, सिंचाई शाखा ।
— Engineer, Local Self-Government Engineering Departments	मुख्य अभियन्ता, स्वायत्त शासन अभियंत्रण विभाग ।
— Engineer, P. W. D., (Buildings and Roads)	मुख्य अभियन्ता, सार्वजनिक निर्माण विभाग (भवन और रथ्या)।
— Engineer's Office	मुख्य अभियन्ता कार्यालय ।
— Games Warden	मुख्य वन्यपाल ।
— Inspector	मुख्य निरीक्षक ।
— Inspector, Offices	मुख्य कार्यालय निरीक्षक ।
— —, Stamps	मुख्य स्टाम्प निरीक्षक ।
— Justice	मुख्य न्यायपति ।
— Minister	मुख्य मंत्री ।
— Secretary	मुख्य सचिव ।
— Secretary's Branch	मुख्य सचिव शाखा ।
Chief (n.)	१–प्रमुख । प्रधान । २–शासक । राजा। ३–मुखिया । सरदार ।

Child education	बाल शिक्षा ।
Children Section, U. P. Prison Department	बालक अनुभाग, उत्तर प्रदेश कारागार विभाग ।
Chorus	वृन्दगान । संगायन ।
Cinema	सिनेमा । चलचित्र ।
Cinematograph	सिनेमा यन्त्र । चलचित्र यन्त्र ।
— Act	चलचित्र अधिनियम ।
Cipher	बीजलेख ।
Cipher Code	बीजलेख संकेतावली ।
Cipher telegram	बीजलेख तार ।
Circle	१–वृत्त । २–मंडल ।
— Cadet Corps	मंडल सैनिक छात्रदल । मंडल कैडेट दल ।
— Commander	मंडल कमांडर ।
— Inspector	मंडल निरीक्षक ।
Circuit	१–परिधि । २–दौरा ।
Circuit House	परिसदन ।
Circular (n.)	परिपत्र ।
Circular (adj.)	गोल । वृत्ताकार ।
Circulate	परिचालित करना । घुमाना ।
Circulating or floating Capital	चालू पूंजी ।
Circulation	परिचालन । परिचलन ।
Circumlocution	१–वाग्विस्तार । वाग्जाल । २–बक्र कथन । घुमा–फिरा कर कहना ।
Circumstances	परिस्थिति ।
Circumstantial evidence	परिस्थिति साक्ष्य ।
Citation	१–उद्धरण । हवाला । २–सम्मन । आह्वान । ३–वाचन ।
City	नगर ।
— allowance	नगर भत्ता ।
— Magistrate	नगर दंडाधिकारी ।

City Magistrate's Court	नगर दंडाधिकारी न्यायालय ।
Civic (1–pertaining to a citizen, 2–of a city)	१–नागरिक । २–नागरिक । नगर–पालिका ।
— duty	नागरिक कर्त्तव्य ।
Civics	नागरिकशास्त्र ।
Civil	१–सभ्य। शिष्ट । २–नागरिक। जानपद। असैनिक । सिविल । ३–दीवानी । अर्थ– ।
— action	दीवानी वाद । अर्थदेय वाद ।
— and Sessions Court	दीवानी तथा सेशन न्यायालय।
— and Sessions Judge	दीवानी तथा सेशन न्यायाधीश।
— Appeal	दीवानी अपील ।
— building	असैनिक भवन । जानपद भवन ।
— — section	जानपद भवन अनुभाग ।
— case	दीवानी वाद । अर्थदेय वाद ।
— Court	दीवानी न्यायालय ।
— disobedience	सविनय अवज्ञा ।
— dispensary	जानपद औषधालय ।
— disturbances	जानपद उपद्रव । नागरिक उपद्रव ।
— division	असैनिक प्रभाग ।
— employ	सिविल सेवा ।
— employment	सिविल सेवा ।
— Engineer	वास्तु अभियंता ।
— Engineering	वास्तु अभियंत्रण । जानपद अभियंत्रण ।
— imprisonment	सिविल कैद ।
— injury	अर्थदेय अपकार ।
— Judge	दीवानी न्यायाधीश ।
— jurisdiction	दीवानी अधिक्षेत्र ।
— Law	दीवानी कानून । अर्थविधि ।
— Liberty	नागरिक स्वतंत्रता।

Civil List	सिविल अधिकारि–सूची ।
— marriage	सिविल विवाह ।
— post	सिविल पद । असैनिक पद ।
— Procedure Code	अर्थप्रक्रिया संहिता ।
— Servant	सिविल सेवक ।
— Service	सिविल सेवा ।
— Service Regulations	सिविल सेवा विनियम ।
— Suit	दीवानी वाद । अर्थदेय वाद ।
— Surgeon	सिविल सर्जन ।
— Supplies	रसद । जानपद संभार ।
— — Department	रसद विभाग ।
— Veterinary Department	जानपद पशुचिकित्सा विभाग ।
— War	गृह युद्ध ।
— Works	जानपद निर्माण ।
Civilian (adj.)	असैनिक ।
Civilian (n.)	असैनिक सेवक । जानपद सेवक ।
Claim	दावा । अध्यर्थन ।
Claimant	दावेदार ।
Clarification	स्पष्टीकरण ।
Class	१–वर्ग । श्रेणी । २–(शिक्षा) कक्षा ।
Class A	क श्रेणी ।
Class I	प्रथम श्रेणी ।
Classification	वर्गीकरण ।
Classified	वर्गीकृत ।
— abstract	वर्गीकृत सार ।
Class period	(शि०) कक्षा घंटा ।
Class report	कक्षा विवरण ।
Class Teacher	कक्षाध्यापक । कक्षाध्यक्ष ।
Clause	१–खंड । २–उपवाक्य ।
Clay figure	मृन्मूर्ति ।

Cleaning materials set — सफाई का सामान । सफाई सेट ।
Clearing — शोधन ।
— House — शोधनालय ।
Clergyman — पादरी ।
Clerical — १--लिपिक । २--लेखन-।
— error — लेखन अशुद्धि ।
— Staff — लिपिक वर्ग ।
Clerk — लिपिक ।
Climate — जलवायु ।
Climbing rope — आरोहण रस्सी ।
Climatic — जलवायु संबंधी ।
Clinic — प्रतिकर्मालय ।
Clinical ward — प्रतिकर्म कक्ष ।
Cloak Room — (रेलवे स्टेशनों पर) सामान घर ।
Clock Winder — घड़ी कुंचक । घड़ी कूकने वाला ।
Close (v.) — १–बन्द करना । २–समाप्त करना । समाप्त होना ।
— a file — पत्रावली बन्द करना ।
— an account — लेखा बन्द करना । खाता बन्द करना ।
Close (n.) — समाप्ति ।
— of the year — वर्ष की समाप्ति ।
Close (adj.) — १–बंद । २–सूक्ष्म । ३–निकट । घनिष्ठ ।
— co-operation — घनिष्ठ सहयोग ।
— scrutiny — सूक्ष्म जांच । सूक्ष्म छानबीन ।
— watch — कड़ा पहरा । कड़ी देखरेख ।
Closed — बन्द ।
Closing (n.) — बन्द करना । समाप्त करना ।
Closing (adj.) — अन्तिम ।
— balance — इतिशेष ।
Opening balance — अथशेष ।

Closing date	अंतिम दिनांक ।
— entry	अन्त प्रविष्टि ।
Opeing entry	आदि प्रविष्टि ।
— of accounts	लेखाबन्दी । लेखा बन्द करना ।
— stock	माल शेष ।
Opening stock	माल जमा ।
Closure	अन्त । समाप्ति ।
— of debate	विवादान्त ।
Cloth allowance	वस्त्र भत्ता ।
Clothing	वस्त्र । कपड़े ।
Club	गोष्ठी । क्लब ।
Clue	सूत्र । संकेत ।
Clumsy	भद्दा । अनगढ़ ।
— sentence	भद्दा वाक्य ।
— style	भद्दी शैली ।
Coach	शिक्षक ।
Co-accused	सहाभियुक्त ।
Coaltar	तारकोल । अलकतरा ।
Coat of Arms	गौरव चिह्न ।
Co-curricular activities	(शिक्षा) पाठ्यानुवर्ती कार्यकलाप ।
Code	१–संहिता । १–नियम संग्रह । ३–संकेतावली । संकेत ।
— Cipher	बीजलेख संकेतावली ।
—, Educational	शिक्षा संहिता ।
— of Civil Procedure	अर्थ प्रकिया संहिता ।
— of conduct	आचरण नियमावली ।
— of Criminal Procedure	दंड प्रकिया संहिता ।
— word	संकेत शब्द । सांकेतिक शब्द ।
Co-education	सहशिक्षा ।
Coercion	अवपीड़न ।

Coercive	अवपीड़क।
Cognate (adj.)	सजातीय। संबद्ध।
— with the subject matter	विषयवस्तु से संबद्ध।
Cognizance	प्रज्ञान।
—, Departmental	विभागीय प्रज्ञान।
Coherence	संगति। संबद्धता।
Coherent	सुसंगत। सुसंबद्ध।
Cohesive	संयुक्त। एकान्वित। एकसूत्रित।
Coincide (with)	१–(से) मेल खाना। एक होना। २-एक साथ पड़ना। संपतित होना।
Coincidence	१–संपात। संपतन। २–संयोग।
Col (or saddle, of a mountain)	पलान।
Cold storage	शीत भंडार। ठंडाघर।
Collaborate	सहयोग करना।
Collaboration	सहयोग।
Collateral	संपार्श्विक।
— agreement	संपार्श्विक इकरारनामा।
— evidence	संपार्श्विक साक्ष्य।
— heir	संपार्श्विक दायाद।
— proof	संपार्श्विक प्रमाण।
— security	संपार्श्विक प्रतिभूति।
Collation	परितोलन।
Collator	परितोलक।
Collect	१–समाहरण करना। वसूल करना। २–संग्रह करना।
Collecting (adj.)	समाहारी।
— Government	समाहारी सरकार।
Collection	१–समाहरण। वसूली। २–संग्रह। ३–भुनाना। भुनाई।
— Amin	वसूली अमीन।

Collection and indexing (of words)	संग्रह करना और अनुक्रमणी बनाना । संगृहीत और अनुक्रमित करना ।
— of cheques	चेकों को भुनाना ।
— Officer	समाहरण अधिकारी । वसूली अधिकारी ।
Collective	सामूहिक ।
— fine	सामूहिक अर्थदंड ।
— subscription	सामूहिक चन्दा ।
Collector	१–समाहर्त्ता । कलक्टर । २–संग्रहकर्त्ता ।
Collectorate	कलक्टरी ।
College	महाविद्यालय ।
— council	महाविद्यालय परिषद् ।
—, Degree	उपाधि महाविद्यालय ।
— education	महाविद्यालय शिक्षा ।
—, Intermediate	इंटरमीडिएट महाविद्यालय ।
— of Home Science	गृह विज्ञान महाविद्यालय ।
— of Physical Education	व्यायाम शिक्षा महाविद्यालय ।
Collusion	दुरभिसन्धि ।
Colonial service	औपनिवेशिक सेवा ।
Colonization	उपनिवेशन ।
— Officer	उपनिवेशन अधिकारी ।
Colony	उपनिवेश ।
Column	स्तम्भ ।
Combined	संयुक्त । सम्मिलित ।
Command (n.)	समादेश ।
Commandant	कमांडंट ।
Commander	कमांडर । सेनापति । समादेशक ।
Commands and injunctions	समादेश और व्यादेश ।
Commemorate	स्मृति मनाना ।
— the National Day	राष्ट्रीय दिवस मनाना ।

Commemoration	संस्मृति । स्मृति ।
Commence	प्रारंभ करना । प्रारम्भ होना ।
Commencing on	से प्रारंभ होने वाला ।
Commencement	प्रारंभ ।
Commensurate	अनुरूप ।
Comment (v.)	टीका करना । आलोचना करना ।
Comment (n.)	टीका । आलोचना ।
in the light of—smade by the A. G.	महालेखाकार की टीका को देखते हुए ।
Commentary	टीका । व्याख्या ।
Commerce	वाणिज्य ।
—, Faculty of	वाणिज्य संकाय ।
Commercial	वाणिज्य संबंधी । वाणिज्य- ।
— education	वाणिज्य शिक्षा ।
— Museum	वाणिज्य संग्रहालय ।
— operations	व्यापारिक कार्य । व्यापारिक क्रियाएं ।
Commission	१–आयोग । २–कार्यादेश । ३–छूट । कमीशन । ४–कृत ।
— and omission	कृत और अकृत ।
—, Bring into	कार्यादिष्ट करना ।
Commissioned Officer	आयुक्त अधिकारी ।
Commissioner	आयुक्त ।
— of Excise	आबकारी आयुक्त ।
—, Relief and Rehabilitation	सहायता तथा पुनर्वास आयुक्त ।
—, Sales Tax	विक्रयकर आयुक्त ।
Commit	१–करना । २–सुपुर्द करना । भेजना ।
— a crime	अपराध करना ।
— for trial	विचारार्थ भेजना । सुपुर्द करना ।
— oneself	वचनबद्ध होना ।

Commit to prison	कारागार भेजना ।
— to writing	लेखबद्ध करना ।
Commitment	१–करना । २–वचन । वचनबद्धता । ३–प्रेषण । सुपुर्दगी ।
Committed	१–किया गया । २–भेजा गया । ३–वचन–बद्ध ।
Committee	समिति ।
—, Ad hoc	तदर्थ समिति ।
—, Advisory	परामर्श समिति ।
—, Curriculum	पाठ्यचर्या समिति ।
— for Recognition	मान्यता समिति ।
—, Managing	प्रबन्ध समिति ।
— of Courses and Studies	पाठ्यक्रम और अध्ययन समिति
— of Ways and means	अर्थोपाय समिति ।
— on Delegated Legislation	प्रतिनिहित विधान समिति ।
—, Selection	प्रवरण समिति । चयन समिति ।
Commodity	पण्य वस्तु । पण्य पदार्थ ।
rationed commodities	राशन की वस्तुएं ।
Common	सामान्य ।
— Facilities Centre	सामान्य सुविधा प्रदान केन्द्र ।
Communal	साम्प्रदायिक ।
— hatred	साम्प्रदायिक द्वेष ।
— harmony	साम्प्रदायिक एकता । साम्प्रदायिक मेलभाव ।
— riot	साम्प्रदायिक दंगा ।
Communicable diseases	संचारी रोग ।
Communicate	१–सूचित करना । संवेदित करना । २–भेजना । पहुंचाना ।
Communicated	१–सूचित । २–प्रेषित ।
Communication	१–संचार । संचरण । यातायात । २–सूचना । ३–प्रेषण । भेजना । ४–संपर्क ।

Communication Section	संचार अनुभाग ।
Orders for—to a third party	अन्य व्यक्ति के पास भेजने के लिए आदर्श ।
Communique	विज्ञप्ति ।
Community	१–समुदाय । २–समाज ।
— Development Block	सामुदायिक विकास खंड ।
— Project	सामुदायिक प्रायोजना । सामुदायिक विकास योजना ।
— Centre	सामुदायिक विकास केन्द्र ।
Commutation	१–परिवर्तन । २–लघूकरण । कम करना । ३–राशीकरण । ४–राशिधन ।
— of a sentence	दंडादेश का लघूकरण । दंड घटा देना ।
— of pension	पेंशन का राशीकरण ।
Commuted	१–परिवर्तित । २–लघूकृत । ३–राशीकृत ।
— pension	राशीकृत पेंशन ।
— value of pension	पेंशन का राशीकृत मूल्य । पेंशन का राशि–मूल्य ।
Company	कम्पनी ।
Company Comander	कम्पनी कमांडर । कंपनी नायक ।
Comparative	तुलनात्मक ।
— figures of crimes	अपराधों के तुलनात्मक आंकड़े ।
Comparatively	तुलना में । अपेक्षाकृत । तुलनात्मक दृष्टि से ।
Compare	तुलना करना । मिलान करना ।
Comparision	तुलना । मिलान ।
in—with	की तुलना में ।
Compartment	१–खंड । २–उपकक्ष ।
Compartmental examination	आंशिक परीक्षा । खंड परीक्षा ।
Compass, Magnetic	चुम्बक कम्पास । चुम्बक दिग्दर्शक ।
Compassionate allowance	अनुकम्पा भत्ता ।
Compassionate fund	अनुकम्पा निधि ।

Compatible	संगत । अनुरूप ।
Compendious	संक्षिप्त ।
Compendiously	संक्षेप में ।
Compensation	१–प्रतिकर । २–क्षतिपूर्ति ।
— Officer	प्रतिकर अधिकारी ।
Compensatory	१–प्रतिकर । २–क्षतिपूरक । क्षतिपूर्ति– ।
— allowance	प्रतिकर भत्ता ।
Competency	क्षमता ।
Competent	समर्थ । सक्षम ।
— Authority	समर्थ प्राधिकारी ।
— Officer	समर्थ अधिकारी ।
Compete	प्रतियोगिता करना ।
Competition	प्रतियोगिता ।
Competitive examination	प्रतियोगिता परीक्षा ।
Competitior	प्रतियोगी ।
Compilation	संकलन ।
— Clerk	संकलन लिपिक ।
Compile	संकलित करना ।
Compiler	संकलनकर्ता ।
Complain	परिवाद करना । शिकायत करना ।
Complainant	परिवादी । अभियोगी ।
Complaint	१–परिवाद । शिकायत । २–अभियोग–पत्र । इस्तगासा ।
Complement	पूरक ।
Complementary	पूरक ।
Complete	पूरा करना । समाप्त करना
Completion	समापन । समाप्ति ।
— Report	समापन आख्या ।
Compliance	अनुपालन ।
Complicated	जटिल । उलझनदार ।

Compliment (n.)	आदर वचन । प्रशंसात्मक उक्ति ।
Complimentary	प्रशंसात्मक । आदरार्थक । मानार्थ ।
— Copy	मानार्थ प्रति । भेंट की प्रति ।
— remark	प्रशंसात्मक उक्ति ।
Compliments	अभिवादन ।
—, With	साभिवादन । सादर ।
Comply	अनुपालन करना ।
Component (adj.)	संघटक ।
— parts	संघटक अंग । संघटक पुर्जे ।
Component (n.)	संघटक ।
Locomotive—s	इंजन के कल-पुर्जे ।
Composing (*Printing*)	अक्षर-योजन । कंपोज करना ।
Composite	मिश्र । सम्मिलित । मिलाजुला ।
— Culture	मिश्र संस्कृति । मिलीजुली संस्कृति ।
— Property	सम्मिलित सम्पत्ति ।
Compositer (*Printing*)	कंपोजिटर ।
Composition	१-(शिक्षा) रचना। कृति । २-समझौता। समाधान । ३-प्रशमन ।
— deed	समझौता पत्र । समाधान पत्र ।
— of a debt	ऋण का निपटारा ।
— of a difference	समझौता ।
— of offences	अपराधों का प्रशमन ।
Compound (v.)	समझौता करना । निपटारा करना
Compound (adj.)	मिश्र ।
— interest	चक्रवृद्धि व्याज ।
Compound (of a building)	हाता ।
Compounder	कंपाउंडर ।
Compounding (of an offence)	अपराध का समाधान । अपराध का प्रशमन ।
Comprised territory	समाविष्ट प्रदेश ।
Compromise (n.)	समझौता ।

Comptometer	प्रकाशमापी ।
Compulsion	बाध्यता । विवशता ।
—, Under	बाध्य होकर । विवश होकर । दबाव में पड़कर ।
Compulsory	अनिवार्य ।
— Primary education	अनिवार्य प्राथमिक शिक्षा ।
— registration	अनिवार्य निबन्धन ।
— retirment	अनिवार्य निवृत्ति ।
— subject	अनिवार्य विषय ।
Computation	संगणन ।
— of fees	शुल्क का संगणन ।
Compute	संगणित करना ।
Computed	संगणित ।
Computor	संगणक ।
Concave slope	अवतल ढाल । नतोदर ढाल ।
Concealment	छिपाना ।
Concentrate	१–केन्द्रित करना । एकत्र करना । २–ध्यान या शक्ति केन्द्रित करना ।
Cancentrated	केन्द्रित ।
Concentration	१–एकाग्रता । २–केन्द्रीकरण । ३–केन्द्र ।
Concern (n.)	१–संबंध । २–विषय । कार्य । ३–व्यापार संस्था । फर्म ।
Concerned	संबद्ध ।
Concerning	संबंधी । (से) संबद्ध ।
Concession	रियायत । छूट । सुविधा । परिहार ।
Conciliation	१–संराधन । २–समझौता ।
— Officer	संराधन अधिकारी ।
Concise	संक्षिप्त । सम्मित ।
Conclude	१–निष्कर्ष निकालना । २–समाप्त करना । समाप्त होना ।

Concluding	अन्तिम ।
Conclusion	१–निष्कर्ष । २–अन्त । समाप्ति ।
Conclusive	निश्चायक ।
Concrete (adj.)	ठोस ।
— example	ठोस उदाहरण ।
Concrete (n.)	कंकरीट ।
Concrete work	कंकरीट का काम ।
Concur	सहमत होना ।
Concurrence	सहमति ।
Concurrent	१–संवर्ती । २–साहमतिक।
— list	संवर्ती सूची ।
Concurrently	साथ-साथ ।
Condemned	१–मृत्यु दंडित । २–बेकार । निष्प्रयोज्य ।
Condition	१–शर्त । प्रतिबन्ध । २–दशा। अवस्था ।
Conditional	सप्रतिबन्ध । शर्त के साथ ।
— sale	सप्रतिबन्ध विक्रय । अवधि विक्रय ।
Condition Precedent	पूर्वपाल्य शर्त ।
Conditions of service	सेवा की शर्तें ।
Condonation	मर्षण ।
— of service	सेवा का मर्षण । सेवा में कमी का मर्षण ।
Condone	मर्षण करना ।
Conducive (to)	(में) सहायक ।
Conduct (v.)	संचालन करना । सन्नयन करना ।
Conduct (n.)	१–आचरण । २–संचालन । सन्नयन ।
personal—of the post mortem	शवपरीक्षा का वैयक्तिक संचालन ।
Conductor	१–चालक । २–(रेल, वस आदि में) कंडक्टर ।
Confer	१–प्रदान करना । २–परामर्श करना ।
Conferred	प्रदत्त ।
Conference	सम्मेलन ।

Confessing accused	अंगीकर्त्ता अभियुक्त ।
Confession	अंगीकार । अंगीकरण ।
Confidence	विश्वास ।
Confidential	गोपनीय ।
— cover	गोपनीय पत्र ।
— Department	गोपन विभाग ।
— report	गोपनीय प्रतिवेदन ।
Secret	अति गोपनीय ।
Top secret	परम गोपनीय ।
Confined to	(तक) सीमित ।
Confirm	१–पुष्ट करना । पक्का करना । २–स्थायी करना ।
Confirmation	१–पुष्टि । पुष्टीकरण । स्थायीकरण ।
Confiscate	राज्यसात् करना । जब्त करना ।
Confiscation	राज्यसात्करण । जब्ती ।
Conform	अनुसार या अनुरूप होना ।
Conform to standard specifications	प्रतिमित निर्दिष्टियों के अनुरूप होना ।
Conformity	अनुसारिता । अनुरूपता ।
in—with	के अनुरूप ।
Confuse	१–भ्रम में डालना । उलझन में डालना । भ्रम उत्पन्न करना । २–मिलाजुला देना । क्रमहीन या अव्यवस्थित करना ।
Confusing	भ्रमोत्पादक ।
Confusion	१–भ्रम । २–गड़बड़ी । अव्यवस्था ।
Congratulate	बधाई देना ।
Congratulation	बधाई ।
Conjugal rights	दाम्पत्य अधिकार । वैवाहिक अधिकार ।
Connect	संबद्ध करना ।
Connected	संबद्ध ।

Connection	सम्बन्ध । सम्बन्धन ।
— Branch	सम्बन्धन शाखा ।
Connivance	मौनानुमति । मौन सहमति ।
Conscientious	१–(व्यक्ति) सदसद्विवेकी । विवेकशील । २–विवेकात्मक ।
— objector	(सैनिक सेवा में) नैतिक आपत्तिकर्त्ता ।
Conscription	अनिवार्य सैनिक भरती ।
Consecutive	क्रमिक । लगातार ।
Consensus	मतैक्य ।
— of opinion	मतैक्य ।
Consequence	१–फल । परिणाम । २–महत्व ।
in—of	के परिणाम स्वरूप । के फलस्वरूप ।
of no—	महत्वहीन । अमहत्वपूर्ण ।
Consequent (adj.)	फलस्वरूप । होने वाला । परिणामी । अनुवर्ती ।
Consequential	१–परिणामी । २–आनुषंगिक ।
Consequently	फलस्वरूप । परिणामस्वरूप ।
Conservancey Clerk	सफाई मुंशी ।
Conservator of Forests	अरण्यपाल ।
Consider	१–विचार करना । २–समझना ।
Considerable	पर्याप्त । बहुत ।
Consideration	१–विचार । २–ध्यान । सम्मान । ३–उपलक्ष । प्रतिफल ।
— money	उपलक्ष धन ।
pay—to	(पर) ध्यान देना । विचार करना ।
under—	विचाराधीन ।
in—of	के प्रतिफल स्वरूप । के उपलक्ष में ।
personal—and courtesy	व्यक्तिगत सम्मान और शिष्टाचार ।
Consign	परेषित करना । भेजना ।
Consignee	परेषिती । पानेवाला ।
Consignment	१–परेषण । भेजना । २–परेषित माल ।

Consignment of files to record room — पत्रावलियों को अभिलेखालय भेजना ।

Consignor — परेषक । भेजने वाला ।

Consistency — १–संगति । अनिरुद्धता । २–स्थिरता । दृढ़ता।

— of conduct — आचरण की दृढ़ता।

Consistent — संगत । अनुरूप ।

Consistently (with their resources) — (अपने साधनों के) अनुरूप ।

Consolidate — संहृत करना ।

Consolidated — संहृत ।

— bills — संहृत बिल ।

— debt — संहृत ऋण ।

— forecast — संहृत पूर्वानुमान ।

— fund — संहृत निधि ।

— invoice — संहृत बीजक ।

— pay — संहृत वेतन ।

— statement — संहृत विवरण ।

Consolidation — चकबन्दी ।

— Officer — चकबन्दी अधिकारी ।

Consolidator — चकबन्दी कर्ता ।

Consort — पति । पत्नी ।

Prince— — राज्ञीपति ।

Queen— — रानी । राजमहिषी ।

Consortium — सहकार ।

— Sugar mill manufacturers' — शक्कर–मिल निर्माता सहकार ।

Conspectus — रूपरेखा । संक्षिप्त विवरण ।

Conspicuous — १–सुदृश्य । ध्यानाकर्षी । २–विशिष्ट ।

— service — विशिष्ट सेवा । उल्लेखनीय सेवा ।

Conspicuously (displayed) — सुदृश्य रूप से (प्रदर्शित) ।

Conspiracy	षड़्यन्त्र ।
Constable	सिपाही । कानिस्टबिल ।
— Armourer	कानिस्टबिल आर्मरर ।
—, Band	बैंड कानिस्टबिल ।
—, Massenger	सन्देशवाहक कानिस्टबिल ।
— Poficient	प्रवीण कानिस्टबिल ।
—, Traffic Police	यातायात पुलिस कानिस्टबिल ।
Constituency	१–निर्वाचन क्षेत्र । २–निर्वाचक वर्ग ।
Constituent (n.)	संघटक (अंग या उपादान) ।
Constituent (adj.)	१–संघटक । २–संविधायक । संविधान– ।
— Assembly	संविधान सभा ।
— College	संघटक महाविद्यालय ।
Constitute	गठित करना । निर्मित करना ।
Constituted	गठित । निर्मित ।
Constitution	१–गठन । निर्माण । २–संविधान । ३–शारीरिक गठन । शरीर रचना।
Constitutional	१–संविधानिक। संबिधान–। २–गठन सम्बन्धी। ३–शारीरिक। शारीर–रचना संबंधी।
Construction	१–निर्माण। रचना। २–अर्थान्वय । व्याख्या ।
Constructive	रचनात्मक ।
— Constructive criticism	रचनात्मक आलोचना।
— group	(शिक्षा) रचनात्मक वर्ग ।
— programme	रचनात्मक कार्य क्रम।
— Training College	रचनात्मक प्रशिक्षण महाविद्यालय ।
Construe	अर्थ लगाना । समझना ।
Consul	कौंसुल ।
— General	प्रधान कौंसुल ।
—, Vice	उपकौंसुल ।

Consular corps	कौंसुलीय कर्मिवर्ग ।
Consular representative	कौंसुलीय प्रतिनिधि ।
Consulate	कौंसुलावास ।
Consult	परामर्श लेना ।
Consultation	परामर्श ।
— fee	परामर्श शुल्क ।
— room	परामर्श कोष्ठ ।
Consulting	परामर्शद ।
— Engineer	परामर्शद अभियन्ता ।
— Physician	परामर्शद चिकित्सक ।
Consumable	उपभोग्य ।
Consume	उपभोग करना ।
Consumed	उपभुक्त ।
Consumer	उपभोक्ता ।
— goods	उपभोग्य वस्तुएं ।
Consumption	१–उपभोग । २–खपत । खर्च ।
Contact (n.)	सम्पर्क ।
Contact (v.)	सम्पर्क स्थापित करना । सम्पर्क करना ।
Contemplated	संकल्पित । आयोजित । विचाराधीन ।
Contemplation	ध्यान । विचार । संकल्प ।
—, Under	विचाराधीन । संकल्पित ।
in—of	को ध्यान में रखते हुए ।
Contempt of Court	न्यायालय का अवमान ।
Contention	१–विवाद । २–कथन ।
Contents	१–अन्तर्वस्त, । २–विषय । विषय-सूची ।
Context	प्रसंग ।
Contiguous	आसन्नवर्ती । आसन्न ।
Contigencies	प्रासंगिक व्यय ।
Contigency charges	प्रासंगिक व्यय ।
Contigency fund	प्रासंगिक निधि ।

Contingent (adj.)	प्रासंगिक ।
— bill	प्रासंगिक बिल ।
— charges	प्रासंगिक व्यय ।
— expenditure	प्रासंगिक व्यय ।
— liability	प्रासंगिक दायिता ।
Contingent (n.)	दल । टुकड़ी ।
— Reserve for leave	अवकाश आरक्षित दल ।
Continuation	क्रम ।
in —of	के क्रम में ।
Continuation Class (*Educ.*)	अनुवर्ती कक्षा ।
Continuation draft form	अनुवर्ती प्रालेख पत्र ।
Continue	१–जारी रखना । चलाते रहना । २–जारी रहना । चलते रहना । ३–बने रहना ।
Continued	१–निरन्तर । लगातार । २-क्रमागत । क्रमशः ।
— from page...	पृष्ठ से-क्रमशः ।
— on page...	पृष्ठ–पर क्रमशः । आगे पृष्ठ–पर ।
Continuity	निरन्तरता । अखण्डता ।
Continuous	निरन्तर । लगातार ।
Contour	१–रूपरेखा । २–समोच्च रेखा ।
— interval	समोच्च रेखान्तर ।
— line	समोच्च रेखा ।
Contraband	निषिद्ध ।
Contract (v.)	१–संविदा करना । ठेका करना । २–संक्षिप्त करना । संहृत करना । ३–सिकोड़ना । सिकुड़ना ।
Contract (n.)	संविदा । ठेका ।
— Act	संविदा अधिनियम ।
— allowance	संविदा भत्ता ।
-- contigencies	संविदा प्रासंगिक व्यय । नियत प्रासंगिक व्यय ।

Contract grant	संविदा अनुदान । नियत अनुदान ।
— rates	ठेके की दरें ।
Contractions, Abbreviations and	अल्पाक्षर और संहृतियां ।
Contradictions	१–प्रत्याख्यान । २–विरोध ।
Contradictory	विरोधी । परस्पर–विरुद्ध ।
Contradistinction	भेद । भिन्नता ।
in—to	से भिन्न ।
Contrary	विपरीत ।
Contravene	उल्लंघन करना ।
Contravention	उल्लंघन ।
in—of	का उल्लंघन करके ।
Contribution	योगदान । अंशदान ।
— for leave and pension	छुट्टी और पेंशन के लिये अंशदान ।
— work	योगदानिक निर्माण कार्य ।
Contributory Provident Fund	अंशदेय निर्वाह निधि ।
Contributory Provident/Pension/Insurance funds	अंशदेय निर्वाह / पेंशन / बीमा निधियां ।
Control (v.)	(का) नियन्त्रण करना । नियंत्रित करना ।
Control (n.)	नियन्त्रण ।
—, Administrative	प्रशासनिक नियंत्रण ।
— order	नियंत्रण आदेश ।
— watch	नियन्त्रण घड़ी ।
Controller	नियन्त्रक ।
— of Weights and Measures	बांट और माप नियन्त्रक ।
Controlling Officer	नियन्त्रक अधिकारी ।
Controversial	विवादग्रस्त ।
Controversy	विवाद ।
Convene	संयोजित करना ।
Convener	संयोजक ।

Convention	१–संसमय । २–सम्मेलन । ३–रूढ़ि ।
Conventional	रूढ़ । रूढ़िगत ।
— signs	रूढ़ संकेत ।
Conversation	वार्तालाप । संलाप । संभाषण । बातचीत ।
Conversion	रूपान्तरण ।
Reconversion	प्रतिरूपान्तरण ।
Convert (v.)	१–रूपान्तरित करना । परिवर्तित करना । २–धर्मान्तरित करना ।
Convert (n.)	धर्मान्तरित (व्यक्ति) ।
Converted leave	परिवर्तित अवकाश ।
Convex	उत्तल । उन्नतोदर ।
— slope	उत्तल ढाल । उन्नतोदर ढाल ।
Conveyance	१–सवारी । २–सम्पत्ति हस्तान्तरण । ३–हस्तान्तरण पत्र ।
Conveyance allowance	सवारी भत्ता । वाहन भत्ता ।
Conveyancer	हस्तान्तरक ।
Convict (v.)	दोषी ठहराना । दोषी सिद्ध करना ।
Convict or acquit	दोषी ठहराना या विमुक्त करना ।
Convict (n.)	१–सिद्धदोष । २–बन्दी ।
— charges	बन्दी व्यय ।
— prisoner	सिद्धदोष बन्दी ।
— Warder (*Jail*)	पक्का ।
Convicted	१–सिद्धदोष । २–दंडित ।
Conviction	१–दोषसिद्धि । २–विश्वास ।
— roll	दंडवृत्त ।
— warrant	दोषसिद्धि अधिपत्र ।
Convince	विश्वास कराना ।
Convincing	विश्वासजनक ।
Convocation	दीक्षान्त समारोह ।
Co-operation	१–सहयोग । २–सहकार । सहकारिता ।

Co-operative	सहकारिता । सहकारी ।
— Audit Organisation	सहकारी संपरीक्षा संघटन ।
— Auditor	सहकारिता संपरीक्षक ।
— Department	सहकारिता विभाग ।
— movement	सहकारिता आन्दोलन ।
— Officer	सहकारिता अधिकारी ।
— Society	सहकारिता समिति । सहकारी समिति ।
— , Service	साधन सहकारी समिति ।
Coopt	आमेलित करना ।
Co-opted	आमेलित ।
— member	आमेलित सदस्य ।
Co-ordinate	समन्वित करना ।
Co-ordinated	समन्वित ।
Co-ordinating	समन्वयकारी ।
Co-ordination	१–समन्वयन । २–समन्वय ।
—, Board of	समन्वय परिषद् ।
Co-owner	सहस्वामी ।
Co-parcener	दायभागी ।
Co-partner	सहभागी । साझेदार ।
Copy (n.)	१–प्रतिलिपि । २–प्रति ।
Copy (v.)	प्रतिलिपि करना ।
Copyist	प्रतिलिपिक ।
Copyright	प्रकाशनाधिकार ।
Cordial	सद्भावपूर्ण । सौहार्दयुक्त । हार्दिक ।
— liason	सद्भावपूर्ण सम्पर्क ।
— realtions	सौहार्दयुक्त सम्बन्ध । सद्भावपूर्ण सम्बन्ध ।
— welcome	हार्दिक स्वागत ।
Corner	कोना । कोण ।
Corollary	अनुमान ।
Corporal Armourer (*Police*)	कार्पोरल आर्मरर ।

Corporal punishment शारीरिक दंड ।
Corporate body निगम निकाय ।
Corporate town महापालिका नगर ।
Corporation १–निगम । २–नगर निगम । नगर महापालिका ।
Corporator महापालिका सदस्य ।
Corps दल । निकाय ।
Correct (v.) शुद्ध करना ।
Correct (adj.) शुद्ध ।
Correcting fluid संशोधन रंग ।
Correction १–संशोधन । २–शुद्धि ।
— case संशोधन वाद ।
— slip शुद्धिपत्र ।
Correspond १–पत्रव्यवहार करना । २–अनुरूप या समान होना । ३–संवादी होना । तत्स्थानी होना ।
Correspondence १–पत्रव्यवहार । २–अनुरूपता ।
— Clerk पत्रव्यवहार लिपिक ।
Corresponding १–संवादी । तत्स्थानी । २–पत्रव्यवहारी ।
Correspondent संवाददाता ।
Corridor गलियारा ।
Corrigendum संशोधन । शुद्धि ।
Corrigenda शुद्धिपत्र ।
Corrupt भ्रष्ट ।
— practices भ्रष्टाचार ।
Corruption भ्रष्टाचार ।
Co-sharer सहांशी । हिस्सेदार ।
Cost १–लागत । २–लागत मूल्य । ३–व्यय ।
— Accountant लागत लेखाकार ।
— of living निर्वाह व्यय ।
—, Outstanding बिना वसूल लागत ।

Cost price लागत मूल्य ।
— realised वसूल लागत ।
Costing Clerk मूल्य निर्धारण लिपिक ।
Cottage industry कुटीर उद्योग ।
Council परिषद् ।
—, Academic शिक्षा परिषद् ।
—, Executive कार्यकारिणी परिषद् ।
—, Legislative विधान परिषद् ।
— of Ministers मंत्रि परिषद् ।
— of Physical Culture शारीरिक विकास परिषद् ।
Councillor १–पारिषद् । २–विधायक ।
Councillors' Resdience विधायक निवास ।
Counsel (n.) वकील । अभिवक्ता ।
Counter (n.) १–गणनाकार । २–पटल । रोक पटल ।
Counter प्रति– ।
— action प्रतिक्रिया ।
— affidavit प्रति–शपथपत्र ।
— balance प्रतिभार ।
— charge प्रत्यारोप ।
— claim प्रत्यर्थन । प्रतिदावा ।
— foil प्रतिपर्ण ।
— measure १–प्रत्युपाय । २–प्रति विधान ।
— part १–प्रतिरूप । प्रतिवस्तु । प्रतिस्थानी । २–(Copy) प्रतिलिपि । प्रतिकृति ।
— signature प्रतिहस्ताक्षर ।
— signed प्रतिहस्ताक्षरित ।
Counterfeit जाली । खोटा ।
Counter Packer गणक–वेष्टक । गिनने–बांधने वाला ।
Counting गणना ।
— Agent (निर्वाचन) गणनाभिकर्त्ता ।

Counting of votes	मत-गणना ।
Coupon	कूपन ।
Courier	संदेशवाहक । पत्रवाहक ।
Course	१-मार्ग । दिशा । २-क्रम । ३-विधि । प्रक्रिया । ४-पाठ्यक्रम । शिक्षण क्रम ।
Course of action	कार्य की विधि । कार्यवाही की प्रक्रिया ।
— of study	पाठ्यक्रम ।
— of training	प्रशिक्षण क्रम ।
in due—	सामान्य क्रम में ।
in the—of	के दौरान में । के समय ।
of—	वस्तुतः । अवश्य ।
Court	१-न्यायालय । २-(विश्वविद्यालय में) कोर्ट । ३-प्रांगण ।
—, Civil	दीवानी न्यायालय । दीवानी अदालत ।
— clerk	न्यायालय लिपिक ।
—, Criminal	फौजदारी अदालत । दंड न्यायालय ।
— fee	न्यायालय शुल्क । न्याय शुल्क ।
— fee stamp	न्यायशुल्क स्टाम्प ।
—, High	उच्च न्यायालय ।
— martial	सैनिक न्यायालय ।
— Moharrir	न्यायालय लिपिक ।
— of Small Causes	लघुवाद न्यायालय ।
— of Wards	प्रतिपालक अधिकरण ।
—, Revenue	राजस्व न्यायालय ।
—, Supreme	सर्वोच्च न्यायालय ।
Courteous	सौजन्य पूर्ण । शिष्टता पूर्ण ।
Courtesy	१-सौजन्य । शिष्टता । २-नम्रता । विनय ।
— and etiquette	सौजन्य और शिष्टाचार ।
— and respect	विनय और आदर ।
— call	शिष्टचारिक भेंट ।

Covenant	प्रसंविदा ।
Covenanted service	प्रसंविदा सेवा ।
Cover (n.)	१–आवरण । २–लिफाफा ।
Covering letter	सहपत्र ।
Crane Driver	गिरिन चालक ।
Create	१–उत्पन्न करना । २–बनाना । सर्जन करना ।
Create a post	पद का सर्जन करना । पद बनाना ।
Creation	१–सर्जन । निर्माण । २–उत्पन्न करना ।
— of interest	(विधि) स्वत्व उत्पन्न करना ।
— of post	पद का सर्जन । पद का निर्माण ।
Credence	विश्वास ।
Credible	विश्वसनीय ।
Credit (v.)	जमा करना । जमा में लिखना ।
Credit (n.)	१–साख । २–उधार । ३–जमा (लेखा में नामे का उलटा) । ४–श्रेय ।
— advice	जमा सूचना ।
— balance	जमा बाकी । जमा शेष ।
— dues	उधार पावने ।
—, letter of	प्रत्ययपत्र ।
— note	जमा पत्र ।
— sale	उधार बिक्री ।
— society	ऋण समिति । ऋणदान समिति ।
Credited by transfer	संक्रम द्वारा जमा किया गया ।
Creditor	धनी । महाजन । लेनदार ।
Debtor	देनदार । ऋणी ।
Cremation	दाहकर्म । शवदाह ।
— charges	शवदाह व्यय ।
Crematory	श्मशान ।
Crest	शिखर ।

Crest, University	विश्वविद्यालय किरीट ।
Crime	अपराध ।
— Chart	अपराध चार्ट ।
— Police	अपराध निरोध पुलिस ।
— Records Officer	अपराध अभिलेख अधिकारी ।
— Report	अपराध की रिपोर्ट ।
Criminal (n.)	अपराधी ।
Criminal (adj.)	१–आपराधिक । अपराध– । २–दांडिक । दंड– । ३–दंडनीय ।
— Ahalmad	फौजदारी अहलमद ।
— case	आपराधिक अभियोग । फौजदारी अभियोग ।
— court	फौजदारी न्यायालय । दंड न्यायालय ।
— Investigation Department	अपराध अनुसन्धान विभाग ।
— Investigation Gazette	अपराध अनुसन्धान राजपत्र ।
— jurisdiction	फौजदारी अधिक्षेत्र ।
— law	दंड विधि । फौजदारी कानून ।
— offence	दंडनीय अपराध ।
— Procedure Code	दंड प्रक्रिया संहिता ।
— proceedings	फौजदारी कार्यवाही ।
— Record Keeper	फौजदारी अभिलेखपाल ।
— tribes	अपराधी जातियां । अपराधजीवी जातियां ।
Criterion	मानदंड । कसौटी ।
Crop	सस्य । फसल ।
— Physiologist	सस्य क्रियाशारीरविद् ।
— Weather Observer	सस्य ऋतु संवीक्षक ।
Cross (v.)	काट देना ।
Cross (n.)	गुणन चिह्न ।
Cross	प्रति ।
— appeal	प्रत्यपील ।
— examination	प्रतिपरीक्षण । जिरह ।

Cross list	(शिक्षा) अनुत्तीर्ण सूची ।
— objection	प्रत्यापत्ति ।
— reference	अन्तर्निर्देश ।
Crossed cheque	रेखित चेक। साहजोग चेक।
Crossing (n.)	चौमुहानी ।
—, Drainage	पथपार ।
Crystal (n.)	१–स्फटिक । २–कॅलास। रवा ।
Crystal (adj.)	१–स्फटिकवत् । २–रवेदार ।
— clear	१–स्फटिकवत् स्वच्छ। २–नितान्त स्पष्ट ।
— sugar	रवेदार शक्कर । दानेदार चीनी ।
C. T. Grade	पूर्वस्नातक पदक्रम ।
Culpable	दंडनीय ।
— homicide	दंडनीय मानवहत्या। दंडनीय मनुष्यमारण।
— negligence	दंडनीय अवहेलना ।
Cultivable	कृषि योग्य ।
Cultivation	कृषि ।
— Assistant	कृषि सहायक ।
Cultivator	कृषक। किसान ।
Cultural	सांस्कृतिक ।
Cultural education	सांस्कृतिक शिक्षा ।
Cultural Jamadar	वनवर्धन नायक ।
Culture	संस्कृति ।
Culvert	पुलिया ।
Cum	एवं ।
Steno-cum-clerk	आशुलेखक एवं लिपिक ।
Cumbersome	१–दुष्कर । कष्टकर। भाररूप । २–बोझिल ।
— style	बोझिल शैली ।
— task	दुष्कर कार्य । कष्टकर कार्य ।
Cumbrous	दे० (Cumbersome) ।

Curator	संग्रहाध्यक्ष ।
Curfew	कर्फ्यू ।
Currency	१–प्रचलन । २–प्रचलन अवधि । ३–प्रचलित मुद्रा ।
— note	करेंसी नोट ।
Current	१–प्रचलित । २–चालू । वर्तमान ।
— account	चलता खाता । चालू खाता ।
— demand	चालू मांग ।
— duty	वर्तमान कर्तव्य ।
— year	चालू वर्ष । वर्तमान वर्ष ।
Curriculum	पाठ्यचर्या ।
— Committee	पाठ्यचर्या समिति ।
Curtail	कम करना ।
Curtailment of rights	अधिकार कम करना ।
Curtness	रुखाई । रूक्ष व्यवहार ।
Cusec	क्यूसेक ।
Custodian	परिरक्षक ।
— of Evacuee Property	निष्क्रान्त सम्पत्ति परिरक्षक ।
Custody	१–परिरक्षा। २–बन्धन। निरोध। हिरासत।
— of stamps	स्टाम्पों की परिरक्षा ।
—, Police	पुलिस हिरासत ।
—, Safe	निरापद परिरक्षा ।
Custom	रूढ़ि । प्रथा ।
Customary	रूढ़िगत । चिरप्रचलित ।
— religious rites	चिरप्रचलित धार्मिक कर्म ।
Customer	ग्राहक ।
Customs bond	सीमाशुल्क । बन्धपत्र ।
Customs duty	सीमाशुल्क ।
Cutlery	१–छुरी–कैंची आदि बनाने का काम । २–छुरी आदि ।

Cut motion — कटौती का प्रस्ताव ।
Cwt. — हंडर । हंड्रेडवेट ।
Cyclostyle (v.) — साइक्लोस्टाइल करना ।
Cyclostyled — साइक्लोस्टाइल किया हुआ । साइक्लो स्टाइल ।

D

Dafedar — दफेदार ।
Daftari — दफ्तरी ।
Daily (adj.) — दैनिक ।
— allowance — दैनिक भत्ता ।
— labour — दैनिक मजदूर । नफरी ।
Daily (n.) — दैनिक (समाचारपत्र) ।
Dairy — दुग्धशाला ।
— chemist — दुग्धशाला रसायनविद् ।
— farm — दुग्धशाला क्षेत्र ।
— man — दुग्धशालिक । डेरीवाला ।
— manager — दुग्धशाला प्रबन्धक ।
Dairying — दुग्धोद्योग । दुग्ध व्यवसाय ।
Dais — मंच ।
Dak Bungalow — डाकबंगला ।
Dak Peon — डाक वाहक ।
Dak Runner — डाक हरकारा । हरकारा ।
Dam — बांध ।
Dam project — बांध योजना ।
Damage — क्षति । हानि ।
Damaged — क्षतिग्रस्त ।
— stamp — क्षतिग्रस्त स्टाम्प । फटे-फटे स्टाम्प ।
Damages — क्षतिमूल्य । हर्जाना ।
Damages suit — क्षतिपूर्ति वाद ।
Dance — नृत्य ।

Dark room (*Photography*)	अंधेरा कमरा ।
Daroga	दरोगा । निरीक्षक ।
Data	आधार सामग्री ।
Date	दिनांक । तिथि । तारीख ।
—, Out of	पुराना । अप्रचलित ।
—, Upto	अद्यावधिक ।
Dated	दिनांकित ।
—, Ante-	पूर्वदिनांकित ।
—, Post-	उत्तरदिनांकित ।
Dawasaz	दवासाज ।
Day	दिन । दिवस ।
Day Book	रोजनामचा ।
Day scholar	अनावासिक छात्र । पुरवासी छात्र ।
Days of grace	रियायती दिन । अनुग्रह दिन ।
Dead Letter Office	पुनःप्रेषण केन्द्र ।
Deal (n.)	व्यवहार । बर्ताव ।
—, Fair	उचित व्यवहार । न्याय्य व्यवहार ।
Deal (v.) (with cases, with person, in goods)	१–(कार्य) करना । देखना । २–व्यवहार करना । ३–व्यापार करना ।
Dealer	व्यापारी ।
Dealing (n.)	व्यवहार ।
Dealing (adj.)	कार्यकारी । कार्यदर्शक ।
Dealing Assistant	प्रकरण सहायक ।
Dean (in a University)	संकायाध्यक्ष ।
— of Student Welfare	छात्र कल्याण अध्यक्ष ।
— of the Faculty of Arts	विविद्या संकायाध्यक्ष ।
Dearness	महंगाई ।
— Allowance	महंगाई भत्ता ।
Death Anniversary	मृत्यु दिवस । वरसी ।
Debar	वारित करना । रोक देना ।

Debarred	वारित ।
Debate	वाद-विवाद ।
Debenture	ऋणपत्र ।
Debit (n.)	(लेखा कर्म में) नामे (जमा का उलटा)।
— advice	नामे सूचना ।
— balance	नामे शेष ।
Debit (v.)	नामे लिखना । (के) नाम लिखना ।
Debited	नामे लिखा गया ।
Debt	ऋण ।
— charges	ऋणसंबंधी व्यय ।
— services	ऋण व्यवस्था ।
Debtor	ऋणी । देनदार ।
Creditor	धनी । महाजन । लेनदार ।
Decentralization	विकेन्द्रीकरण ।
Decentralize	विकेन्द्रित करना ।
Decision	निर्णय ।
Declaration	१–घोषणा । २–प्रख्या । ३–प्रख्यापन।
—, Dying	मृत्युकालीन प्रख्या ।
— form	प्रख्या प्रपत्र ।
— of allegiance	निष्ठाप्रख्यापन ।
— of result (of election)	(–निर्वाचन) फल की घोषणा ।
Declaratory decree	घोषणात्मक आज्ञप्ति ।
Declare	१–घोषित करना । २–प्रख्यापित करना ।
Declared	१–घोषित । २–प्रख्यापित ।
Decontrol (v.)	विनियंत्रित करना । नियंत्रण हटा लेना ।
Decontrol	विनियंत्रण ।
Decoration	सजावट । अलंकरण । विभूषण ।
—, Military	सैनिक विभूषण ।
Decorum	शिष्टता । शालीनता ।
Solemnity, dignity and—	गौरव, गांभीर्य एवं शालीनता ।

Decree	आज्ञप्ति । डिक्री । डिगरी ।
—, Declaratory	घोषणात्मक आज्ञप्ति ।
— holder	आज्ञप्तिधारी । डिगरीदार ।
— Nisi	प्रारम्भिक आज्ञप्ति ।
— or order	आज्ञप्ति या आदेश ।
— Writer	आज्ञप्ति लेखक । डिगरी लेखक ।
Deduct	काटना । घटाना । वाद करना ।
Deduction	१–काटना । घटाना । २–कटौती । बाद ।
Deed	विलेख ।
Defacement	विरूपण ।
De facto	वस्तुतः । तथ्यतः ।
Dejure	विधितः ।
Defalcation	१–कमी । घटती । २–गबन ।
Defamation	मानहानि ।
— suit	मानहानि वाद । मानहानि का दावा ।
Default	वितथ ।
Defaulter	वितथी ।
Defence	१–रक्षा । २–प्रतिवाद । ३–प्रतिवाद पक्ष । प्रतिपक्ष ।
— witness	प्रतिवाद साक्षी । प्रतिवादी गवाह ।
Defendant	प्रतिवादी ।
Plaintiff	वादी ।
Complainant	परिवादी । अभियोगी ।
Defer	स्थगित करना ।
Deferred	स्थगित ।
— expenditure	स्थगित व्यय ।
— leave	स्थगित अवकाश ।
— payment	स्थगित भुगतान ।
Defiance	अवज्ञा । विरोध ।
Deficiency	कमी । न्यूनता ।

Deficit	घाटा । कमी ।
— Budget	घाटे का बजट ।
— duty	शुल्क की कमी ।
Define	१–(की) परिभाषा करना । परिभाषित करना । २–स्पष्ट करना । स्पष्ट रूप से बताना । ३–निश्चित करना ।
Defined	१–परिभाषित । २–स्पष्ट रूप से कथित । ३–निश्चित ।
Definite	निश्चित ।
Definition	परिभाषा ।
Defraud	ठगना । धोखा देना ।
Defunct	निष्क्रिय ।
Defy	अवज्ञा करना ।
— law	विधि की अवज्ञा करना ।
— order	आदेश की अवज्ञा करना ।
— solution	(का) समाधान न हो सकना ।
Degrade	पदावनत करना ।
Degree	१–(शिक्षा) उपाधि । २–मात्रा । ३–अंश ।
Degree College	उपाधि महाविद्यालय ।
Degree examination	उपाधि परीक्षा ।
De jure	विधितः ।
Delay	१–विलम्ब करना । २–टालना ।
Delay (n.)	विलम्ब ।
Delayed	विलम्बित ।
Delaying (adj.)	विलम्बकारी ।
Delegacy	(शिक्षा) १–पौरछात्र केन्द्र । २–पौर छात्रवर्ग ।
Delegate	प्रतिनिधि ।
Delegate (v.)	प्रतिनिहित करना ।
Delegated	प्रतिनिहित ।
— Legislation, Committee on	प्रतिनिहित विधान समिति ।

Delegation	१–प्रतिनिधान । २–प्रतिनिधि मंडल ।
— of powers	अधिकारों का प्रतिनिधान ।
Deliberately	जानबूझकर ।
Deliberation	विमर्श । विचार विमर्श ।
Delimitation	१–परिसीमन । २–सीमांकन ।
Deliver	१–देना । सौंपना । २–वितरित करना ।
Delivery	१–सम्प्रदान २–वितरण । ३–प्रसव । प्रसूति ।
Demand	मांग करना ।
Demand (n.)	१–मांग । २–तगादा ।
— and Collection Clerk	मांग–समाहरण लिपिक ।
— and Collection Register	मांग–समाहरण पंजी । मांग और वसूली बही ।
— Clerk	मांग लिपिक ।
— of interest	ब्याज की मांग ।
Demarcation	सीमाबन्धन ।
Demi-Official (D. O.)	अर्धशासकीय (अ०शा०) ।
— Letter	अर्धशासकीय पत्र ।
Democracy	लोकतन्त्र ।
Democratic	लोकतन्त्रात्मक ।
— Republic	लोकतन्त्रात्मक गणराज्य ।
Demonstration	१–निदर्शन । २–प्रदर्शन ।
Demonstrator	१–(पदनाम) निदर्शक । २–प्रदर्शक । प्रदर्शनकारी ।
Demurrage	विलम्ब–शुल्क ।
Denial	अनंगीकरण । अस्वीकार । इन्कार ।
— of execution	निष्पादन से इन्कार ।
Denomination	१–नाम । अभिधान । २–मूल्य । मान । ३–सम्प्रदाय । वर्ग ।
Denominational	जाति–साम्प्रदायिक । वर्गीय ।
— institution	जाति–साम्प्रदायिक संस्था ।
— School	जाति–साम्प्रदायिक विद्यालय ।

De novo	नये सिरे से ।
Dental Technician	शिल्पी ।
Dental treatment	दन्त चिकित्सा ।
Dentist	दन्तचिकित्सक ।
Deny	इन्कार करना । अनंगीकार करना ।
Depart	१–प्रस्थान करना। रवाना होना। २–विचलित होना। हटना। विरत होना। ३–दिवंगत होना। मरना।
— from a policy	नीति से विरत होना।
Department	विभाग।
— of Cultural Affairs and Scientific Research	सांस्कृतिक कार्य तथा वैज्ञानिक शोध विभाग।
— of Geology and Mining	भूगर्भ तथा खनिज विभाग।
Departmental	विभागीय। विभाग–।
— Enquiry	विभागीय जांच।
— Examination	विभागीय परीक्षा।
Dependant, Dependent (n.)	आश्रित।
Dependent (adj.)	निर्भर। अवलम्बित।
Deponent	अभिसाक्षी। बयान देने वाला।
Deportation	उद्वासन।
Banishment	विवासन।
Exile	निर्वासन।
Expatriation	१–देश निकाला। २–देश त्याग।
Extradition	प्रत्यर्वण।
Transportation	निर्वासन। कालापानी।
Deposit (v.)	१–जमा करना। निक्षेप करना। २-धरोहर रखना।
Deposit (n.)	जमा। निक्षेप।
— Clerk	निक्षेप लिपिक।
—, Fixed	नियतावधि जमा।

Deposit heads	जमा शीर्षक । निक्षेप शीर्षक ।
— money	जमा धन । अमानत ।
Deposition	अभिसाक्ष्य । बयान ।
Depot	कोष्ठागार । डिपो ।
Depot Keeper	कोष्ठागारिक । कोठारी ।
Depreciation	अवमूल्यन ।
Appreciation	अधिमूल्यन । उन्मूल्यन ।
Devaluation	अपमूल्यन । मूल्यपातन ।
Overvaulation	अधिमूल्यांकन ।
Revaluation	पुनर्मूल्यन ।
Valuation	मूल्यांकन । मूल्य–निर्धारण ।
Depressed Class	दलित वर्ग ।
Deprived	वंचित ।
Deputation	१–प्रतिनियुक्ति । २–शिष्टमंडल ।
Depute	प्रतिनियुक्त करना ।
Deputy (n.)	प्रतिनियुक्त ।
Deputy	(पदनामों में) उप ।
— Assistant to Inspector General of Police	पुलिस महानिरीक्षक का उपसहायक ।
— Chief Audit Officer	उपमुख्य संपरीक्षाधिकारी ।
— Collector	उपसमाहर्ता ।
— Commissioner	उपायुक्त ।
— Director of Education	शिक्षा उपनिदेशक ।
— Inspector of Schools	विद्यालय उप–निरीक्षक ।
— Inspector General of Police	पुलिस उप–महानिरीक्षक ।
— Inspectress of Girls' Schools	बालिका विद्यालय उपनिरीक्षिका ।
— Minister	उपमंत्री ।
— for Public Works	सार्वजनिक निर्माण उपमंत्री ।
— Ranger	उपराजिक ।
— Secretary	उपसचिव ।

Deputy Chief Secretary's Branch	उपसचिव, मुख्य सचिव शाखा ।
— Education Department	उपसचिव, शिक्षा विभाग । शिक्षा उपसचिव ।
— Speaker	उपाध्यक्ष ।
— Superintendent of Police	पुलिस उपाधीक्षक ।
Dereliction	१–उपेक्षा । २–परित्याग ।
— of duty	कर्तव्य की उपेक्षा । कर्तव्य–विमुखता ।
Derogation	अल्पीकरण । कम करना ।
Derogatory	अप्रतिष्ठाजनक ।
Descending	अवरोही ।
Ascending	आरोही ।
Descendant	वंशज ।
Descent	१–जन्म । उद्भव । २–वंशपरम्परा । ३–निचली पीढ़ी ।
Describe	वर्णन करना ।
Described	वर्णित ।
Description	१–विवरण । वर्णन । २–प्रकार । ३–रंगरूप । हुलिया ।
Descriptive roll	विवरणात्मक पंजी ।
Deserter	पलायक । भगोड़ा ।
Deserving	सुपात्र ।
Design (n.)	परिकल्प ।
Design (v.)	परिकल्पित करना ।
Designate (v.)	१–नामोद्दिष्ट करना । २–अभिहित करना । नाम देना ।
Designate (adj.)	नामोद्दिष्ट ।
Designated	१–नामोद्दिष्ट । २–अभिहित । ३–उक्त । उल्लिखित ।
Designation	पदनाम ।
Designed	परिकल्पित ।
Designer	परिकल्पक ।

Designing	परिकल्पन ।
Desirability	वांछनीयता ।
Desirable	वांछनीय ।
Desired	वांछित ।
Desist	विरत होना । विमुख होना ।
Despatch	भेजना । संप्रेषित करना ।
— Index and Type Section	संप्रेषण, सूची तथा टंकन अनुभाग ।
Despatcher	संप्रेषक ।
Destination	लक्ष्यस्थान । गन्तव्य स्थान । गन्तव्य ।
Destiny	नियति । भाग्य । सुखदुःख ।
Share a common—	समान सुखदुःख का भागी होना ।
Destitute	१–निराश्रय । कंगाल । २–हीन । रहित ।
— of property	सम्पत्तिहीन ।
Destroy	नष्ट करना ।
Destroyed	नष्ट ।
Destruction	नाश ।
Destructive	नाशक । नाशात्मक । ध्वंसात्मक ।
Detail (n.)	व्योरा । विवरण ।
in —	विस्तृत रूप से ।
Detail (v.)	१–व्योरा देना । विवरण देना । २–(विशेष कर्तव्य पर) नियुक्त करना ।
Detailed	व्योरेवार । विस्तृत ।
Details	व्योरा ।
Detain	रोक रखना । निरुद्ध करना ।
Detained	निरुद्ध ।
Detect	अनुसन्धान करना । पता लगाना । पकड़ना ।
— on error	भूल पकड़ना ।
Detection	अनुसन्धान । पता लगाना । पकड़ना ।
Detective	गुप्तचर ।
Detention	निरोध । रोक लेना । रोक रखना ।

Detenu	निरुद्ध ।
Deteriorate	बिगड़ना । गिरना । अवनत होना ।
Deterioration	अवनति । गिरावट । पतन ।
— of Municipal administration	नगरपालिका के प्रशासन की स्थिति बिगाड़ना ।
Determinable	१–निर्धारणीय । २–समाप्य ।
Determination	१–अवधारण। निश्चय। २–समाप्ति। अन्त।
— of rent	लगान का अवधारण ।
—, Point of	अवधारणीय विषय ।
Determine	निश्चित करना । अवधारित करना ।
Determined	अवधारित ।
Deterrent	निवर्तक । निवारक ।
— disciplinary action	निवर्तक अनुशासनिक कार्यवाही ।
— punishment	निवर्तक दंड ।
Detonator	प्रस्फोटक ।
Detriment	हानि ।
to the—of	के लिये हानिकर ।
Detrimental	हानिकर ।
Devaluation	अपमूल्यन । मूल्यपातन ।
Appreciation	अधिमूल्यन । उन्मूल्यन ।
Depreciation	अवमूल्यन ।
Over-valuation	अधिमूल्यांकन ।
Revaluation	पुनर्मूल्यन ।
Valuation	मूल्यांकन । मूल्य–निर्धारण ।
Develop	विकसित करना । (का) विकास करना ।
Development	१–विकास । २–उत्पन्न होना । प्रकट होना ।
Serious—in Public Health	सार्वजनिक स्वास्थ्य में गंभीर स्थिति उत्पन्न होना ।
—, Block	विकास ।
— Board	विकास परिषद् ।

Development Commissioner	विकास आयुक्त ।
— Range Clerk	विकास क्षेत्र लिपिक ।
Deviate	विचलित होना ।
Deviation	विचलन ।
Device	युक्ति ।
Diagram	रेखाचित्र ।
Dialect	विभाषा । बोली ।
Dialogue	संवाद ।
Diary	दैनिकी ।
— of Inspection	निरीक्षण दैनिकी ।
Dictation	(शि०) श्रुतलेख ।
— exercise	श्रुतलेख अभ्यास ।
Diet	आहार ।
— Distributor	आहार वितरक ।
— money	आहार व्यय ।
— Voucher	आहार का वाउचर ।
Diffuse (adj.)	विस्तृत । फैला या बिखरा हुआ ।
Dignitary	उच्च-पदाधिकारी ।
—, Foreign	विदेशी-उच्च-पदाधिकारी ।
Dignity	गौरव । मर्यादा । गरिमा ।
Dinner	व्यालू । रात्रि-भोजन ।
— party	भोज । सहभोज ।
Breakfast	प्रातराश । कलेवा ।
Lunch	भोजन । मध्याह्न भोजन ।
Diploma	सनद ।
— Holder	सनदप्राप्त । सनदधारी ।
Diplomacy	राजनय ।
Diplomat	१-राजनयज्ञ । २-राजनयिक । दूतकर्मी ।
Diplomatic	राजनयिक ।
— corps	राजनयिक कर्मिवर्ग ।

Diplomatic dispatches	राजनयिक शासनपत्र।
— envoy	राजनयिक दूत।
— mission	राजनयिक मिशन।
— privileges	राजनयिक विशेषाधिकार।
— relations	राजनयिक सम्बन्ध।
— representative	राजनयिक प्रतिनिधि।
Diplomatist	१–राजनयज्ञ। २–दूतकर्मी।
Dire	घोर। भयंकर।
— consequences	भयंकर परिणाम।
Direct (adj.)	सीधा। प्रत्यक्ष।
— action	१–प्रत्यक्ष कार्यवाही। २–प्रत्यक्ष क्रिया।
— charges	प्रत्यक्ष व्यय।
— Purchase Authority	प्रत्यक्ष क्रय प्राधिकारी।
— receipts	प्रत्यक्ष प्राप्तियां।
Direct (Adv.)	सीधे।
Direct (v.)	निदेश देना।
Directed	निदेशित।
I am —	मुझे निदेश हुआ है।
Direction	१–निदेश। २–दिशा।
Directly	सीधे। प्रत्यक्ष रूप से।
— attached	सीधे सम्बद्ध।
Director	निदेशक।
—, Assistant	सहायक निदेशक।
—, Bureau of Psychology	निदेशक, मनोविज्ञानशाला।
—, Fruit Utilization	फलोपयोग निदेशक।
—, Government Cement Factory	निदेशक, राजकीय सीमेंट निर्माणशाला।
—, Military Education and Social Service Training	निदेशक, सैनिक शिक्षा तथा समाज–सेवा प्रशिक्षण।
— of Agriculture	कृषि निदेशक।

Director of Animal Husbandry	पशुपालन निदेशक।
— of Colonization	उपनिवेशन निदेशक ।
— of Education	शिक्षा निदेशक ।
— of Elections	निर्वाचन निदेशक ।
— of Harijan Welfare	हरिजन कल्याण निदेशक ।
— of Industries	उद्योग निदेशक ।
— of Information	सूचना निदेशक ।
— of Inspection and Enforcement	निरीक्षण तथा प्रवर्तन निदेशक ।
— of Land Records	कृषिभूमि अभिलेख निदेशक।
— of Medical and Health Services	स्वास्थ्य सेवा निदेशक ।
— of Training and Employmet	प्रशिक्षण तथा सेवायोजन निदेशक ।
—, Planning, Research-cum-Action Institute	निदेशक, नियोजन क्रिया एवं अनुशीलन संस्थान ।
—, Research Institute	शोध संस्थान निदेशक ।
Directorate	निदेशालय ।
Directory	निदर्शनी ।
Disability	१–निर्योग्यता। २–विकलांगता।
— Leave	विकलांगता अवकाश ।
—, Legal	विधिक निर्योग्यता ।
— Pension	विकलांगता पेंशन ।
Inability	असमर्थता।
Disablement benefit	विकलांगता लाभ ।
Disadvantage	हानि। अहित।
Disapproval	निरनुमोदन ।
Disarm	निःशस्त्र करना ।
Disbursement	वितरण । भुगतान।
Disbursing Authority	वितरण प्राधिकारी ।
Disbursing Officer	वितरण अधिकारी ।

Discharge (v.) — १–(सेवा या बंधन से) प्रमुक्त करना। २–पालन करना। ३–(ऋण) चुकाना। भुगताना। शोधन करना।

Discharge (n.) — १–प्रमुक्ति। २–पालन। सम्पादन। ३–शोधन। ४–(सिंचाई) निकास। निकासी।

— of functions — कार्यों का सम्पादन।

— slip — प्रमुक्ति पर्ची।

Discharged — १–प्रमुक्त। २–शोधित।

— from service — सेवा प्रमुक्त।

— prisoners — प्रमुक्त बन्दी।

Disciplinary — आनुशासनिक। अनुशासनात्मक।

— action — आनुशासनिक कार्यवाही।

— proceeding — आनुशासनिक कार्यवाही।

Discipline — अनुशासन।

Disciplined — अनुशासित।

Disclaim — १–दावा छोड़ देना। स्वत्व त्याग देना। २–अस्वीकार करना। इनकार करना।

Disclaimer — १–स्वत्व त्याग। २–अस्वीकार। इनकार।

Discontinue — बन्द कर देना।

Discount — छूट। बट्टा।

Discourse — प्रवचन।

Discredited — अपश्वस्त।

— document — अपश्वस्त लेख्य।

Discrepancy — भिन्नता। अन्तर। विभेद।

— memo — अन्तर ज्ञापिका।

Discretion — १–स्वमति। विवेक। २–विवेकाधिकार।

Discretionary — विवेक–।

— Fund — विवेक निधि।

— grant — विवेकानुदान।

— powers — विवेकाधिकार।

Discussion	१–विमर्श। विचार–विमर्श। २–विवाद। बहस। चर्चा।
Disease	रोग।
Diseases and Pests Section, Livestock Research Station	पशुरोग निदान अनुभाग, पशुधन–शोध–केन्द्र।
Dishonour (a cheque)	(चेक) अस्वीकार करना। नकारना।
Disinfectant	रोगाणुनाशक।
Disloyal	१–अराजभक्त। २–अराजभक्तपूर्ण।
Dismantle	ढाना। गिराना।
Dismantlement	ढाना। गिराना।
Dismiss	१–वियुक्त करना। २–विसर्जित करना। ३–खारिज करना।
Dismissal	वियुक्ति।
Discharge	प्रमुक्ति।
Reduction	पदावनति।
Removal	पृथक्करण। हटा दिया जाना।
Dismissed	१–वियुक्त। २–विसर्जित। ३–खारिज।
— from service	सेवा से वियुक्त।
— in default	वितथ/अनुपस्थिति के कारण खारिज।
Disobedience	१–आज्ञाभंग। अवज्ञा। २–उल्लंघन। अपालन।
Disorder	१–अव्यवस्था। गड़बड़ी। २–शान्ति–भंग।
Disparity	असमानता।
Dispatch	भेजना। संप्रेषित करना।
Dispatch (n.)	१–भेजना। संप्रेषण। २–शीघ्रता। शीघ्रकारिता ३–राजलेख्य। शासन–पत्र।
—, Diplomatic	राजनयिक शासन–पत्र। राजनयिक लेख्य।
Dispensary	औषधालय।
Dispense	मुक्त करना। छूट देना।
— with presence	उपस्थिति से मुक्त करना।

Dispense with service	सेवामुक्त करना । सेवा से पृथक् करना ।
Dispersal	१–विसर्जन । २–भंग ।
Disperse	१–विसर्जित करना । २–भंग करना । तितर बितर करना । ३–फैलाना । बिखराना ।
Displaced	विस्थापित ।
Display (v.)	१–प्रदर्शित करना । २–सजाना ।
Display (n.)	१–प्रदर्शन २–सजावट ।
Disposal	निस्तारण । निपटाना ।
— of, At the	के अधीन ।
Dispose (of)	निस्तारित करना । निपटाना ।
Disposed (of)	निस्तारित ।
Disposition	मनोवृत्ति । प्रवृत्ति ।
Disputable	विवादग्रस्त ।
— claims	विवादग्रस्त दावे ।
Dispute (n.)	विवाद ।
Disqualification	निरर्हता । (शि०) अनर्हता ।
Disqualified	अनर्हित । अनर्ह ।
Disqualify	अनर्ह करना ।
Disregard	अवहेलना ।
Disrepute	अप्रतिष्ठा । असम्मान ।
Disrespect	अनादर । अविनय ।
Disobedience	अवज्ञा ।
Insubordination	अनधीनता ।
Disrespectful	अनादरपूर्ण । अविनीत ।
Dissemination	प्रचार । प्रचारित करना ।
—of news	समाचारों का प्रचार ।
Dissent (n.)	असहमति ।
—, Note of	असहमति टिप्पणी ।
Dissertation	१–प्रवचन । २–शोध–निबंध ।
Dissolution	भंग । विघटन । विच्छेद ।

Dissolution of Legislature — विधानमंडल का विघटन ।
— of marriage — विवाह विच्छेद ।
— of partnership — सहभागिता भंग । साझा टूट जाना ।
Dissolve — भंग करना । विघटित करना ।
Distilled water — आसुत जल । चुवाया पानी ।
Distillery — आसवनी । मद्यशाला ।
Distinct — १–स्पष्ट । २–भिन्न । विशिष्ट ।
Distinction — १–विशिष्टता । २–भेद । भिन्नता । ३–भेदभाव ।
— in Mathematics (*Educ.*) — गणित में विशिष्टता ।
—, Without — बिना भेदभाव के ।
Distinctive — १–विशिष्ट । २–भिन्न । पृथक् ।
— number — पृथक् संख्या ।
— post — विशिष्ट पद ।
Distinctly — स्पष्ट रूप से । स्पष्टतः ।
Distinguished — विशिष्ट ।
Distinguishing — प्रभेदक । प्रभिन्न । विशेष ।
— marks — प्रभेदक चिह्न । पहचान के चिह्न ।
Distrain — कुर्क करना ।
Distressed and destitute — दुःखी और निराश्रय ।
Distress warrant — अभिहरण अधिपत्र । अभिहरण पत्र ।
Distribution — वितरण ।
— sheet — वितरण फलक ।
Distributory (n.) — (सिचाई) रजबहा ।
District — जिला ।
— Board — जिला परिषद् ।
— Crime Record Section — जिला अपराध अभिलेख अनुभाग ।
— Executive force (*Police*) — जिला कार्यकारी दल । जिला पुलिस ।
— Field Instructor — जिला क्षेत्र प्रशिक्षक ।
— Government Counsel — जिला सरकारी वकील ।

District Inspector of Schools — जिला विद्यालय निरीक्षक ।
— Jail — जिला कारागार ।
— Judge — जिला न्यायाधीश । जिला जज ।
— Judge's Court — जिला न्यायाधीश न्यायालय ।
— Magistrate — जिला दंडाधिकारी । जिला मैजिस्ट्रेट ।
— Magistrate's Court — जिला दंडाधिकारी न्यायालय ।
— Medical Officer of Health — जिला स्वास्थ्य अधिकारी ।
— Officer — जिलाधिकारी ।
— Probation Officer — जिला आचरण सुधार कार्यालय ।
— Psychological Centre — जिला मनोविज्ञान केन्द्र ।
— Relief and Rehabilitation Officer — जिला सहायता तथा पुनर्वासन अधिकारी ।
— Supply Office — जिला संपूर्ति कार्यालय ।
— Supply Offficer — जिला संपूर्ति अधिकारी ।
Ditto — तदेव । वही ।
Divergence — १–विचलन । २–विभिन्नता ।
Diverse — विभिन्न ।
Diversion — मोड़ । व्यावर्तन ।
— of roads — मार्ग व्यावर्तन ।
Diversity — भिन्नता । विषमता ।
— factor (*Electric Engineering*) — भिन्नता गुणक ।
Divide — विभक्त करना । बांटना ।
Dividend — लाभांश ।
Dividing (adj.) — विभाजक ।
Divisible — विभाज्य ।
Division — १–प्रभाग । २–श्रेणी । ३–विभाजन । विभाग । ४–(विधान सभा) मत विभाजन ।
—, Lucknow — लखनऊ प्रभाग ।
—, Northern — उत्तरी प्रभाग ।

Division, Publications	प्रकाशन प्रभाग ।
—, Upper	उच्च श्रेणी ।
Divisional	प्रभागीय ।
— Accountant	प्रभागीय लेखाकार ।
— Superintendent	प्रभागीय अधीक्षक ।
— — of Industries	प्रभागीय उद्योग अधीक्षक ।
Divorce (n.)	विवाह-विच्छेद । तलाक ।
Divorce (v.)	विवाह-विच्छेद करना । तलाक देना ।
Docket	डाकिट ।
Doctor	डाक्टर ।
Document	लेख्य । लेखपत्र ।
Documentary evidence	लेख्य साक्ष्य ।
Dodd Benevolent Fund(*Police*)	डाड निधि ।
Domestic	१-घरेलू । गृह-। २-आन्तरिक । ३-पालतू ।
Domicile (n.)	अधिवास ।
Domiciled	अधिवासी ।
Donation	दान ।
Donee	दानग्रहीता ।
Donor	दाता ।
Double	१-दूना । २-दोहरा ।
— shift	दोहरी पाली ।
Doubt	संदेह ।
—, Benifit of	संदेह लाभ ।
Dower	विधवा-दाय ।
Dowry	दहेज । यौतुक ।
Draft	१-प्रालेख । २-हुंडी । ड्राफ्ट । ३-नक्शा ।
—, Bank	बंक हुंडी ।
— for Approval (D. F. A.)	स्वीकृत्यर्थ प्रालेख ।
Drafted	प्रालिखित ।
Drafter	प्रालेखक ।

Draftsman, Draughtsman	नक्शानवीस ।
Drain (n.)	नाली । परनाला । मोरी ।
Drainage	१–जल–निकास । २–नाली ।
Drama	नाटक ।
Draw	१–(रुपया) निकालना । आहरण करना । लेना । २–(बिल या हुंडी) लिखना । करना ।
Drawee	(बिल, हुंडी) चुकाने वाला । पटाने वाला । शोधक ।
Drawer	१–बिलकर्त्ता । हुंडीकर्त्ता । २–आहर्ता ।
Drawing	१–रेखांकन । २–आहरण ।
— Officer	आहरण अधिकारी ।
— Section	रेखाचित्र अनुभाग ।
Dawn	१–(बिल आदि) लिखा या किया गया । २–आहृत ।
Dress	परिधान । पोशाक ।
— Regulations	परिधान विनियम ।
Dresser	पट्टीबन्द । प्रतिसारक ।
Dressing	प्रतिसारण । मलहम पट्टी ।
— Room (in hospitals)	प्रतिसारण कोष्ठ ।
Drill	ड्रिल । कवायद ।
— Instructor (Police)	कवायद शिक्षक ।
— Master (in schools)	ड्रिल मास्टर । ड्रिल अध्यापक ।
Drilling machine	बरमा ।
Drive	अभियान ।
—, Kharif	खरीफ अभियान ।
—, Small savings	अल्प बचत अभियान ।
Driver	चालक । ड्राइवर ।
Driving allowance	चालक भत्ता । ड्राइवर भत्ता ।
Drug	भेषज । औषध ।

Dryage — सुखावन ।
Due (n.) — देय । प्राप्य ।
Due (adj.) — १–देय । प्राप्य । २–उचित । ठीक । यथोचित । सम्यक् । ३–नियत ।
— authority — सम्यक् प्राधिकार ।
— consideration — यथोचित विचार ।
— course, In — यथासमय ।
— course of law — विधि का यथोचित क्रम ।
— date — नियत दिनांक । नियत तिथि ।
— north — धुर उत्तर । ठीक उत्तर ।
Dues — पावना । प्राप्य । देना । देय ।
Duly — यथाविधि । यथोचित रीति से ।
Dummy grenades — नकली गोले ।
Duplicate — १–अनुलिपि । दूसरी प्रति । २–दो प्रतियां ।
Duration — स्थिति–काल ।
Duress — दबाव । बाध्यता ।
During — की अवधि में । के दौरान में । में ।
— life-time — जीवन–काल में ।
— the course of employment — नियुक्ति में रहने की अवधि में ।
— the course of enquiry — जांच की अवधि में । जांच के दौरान में ।
— the interim period — अन्तरिम अवधि में ।
— the pleasure of — के प्रसाद पर्यन्त ।
Duty — १–कर्तव्य । २–शुल्क ।
— allowance — कर्तव्य भत्ता ।
— free — शुल्कमुक्त ।
— Register — कर्तव्य पंजी ।

E

Earmark — (विशेष प्रयोजन से धन) अलग करना ।
Earmarked — पृथक् रक्षित । नैमित्तिक ।

Earn	अर्जित करना।
Earned	अर्जित ।
— leave	अर्जित अवकाश।
Earnest money	बयाना। साई।
Earthwork	मिट्टी का काम।
Ease (v.)	सुधरना।
the situation has—ed	स्थिति सुधर गई है।
Easement	सुखभोग। सुखाधिकार।
— of light	प्रकाश सुखाधिकार।
—, Suit of	सुखाधिकार वाद।
Easy	सुगम। सुकर।
— reference	सुगम निर्देश।
Ecclesiastical	ईसाई धर्म संबंधी। ख्रीष्ट्रीय–।
— Department	ख्रीष्ट्रीय पौरोहित्य विभाग।
Economic	आर्थिक।
— and Statistical Adviser	आर्थिक तथा सांख्यिक परामर्शद।
— Botanist	अर्थ-वनस्पतिविद्।
— Intelligence and Statistics Department	आर्थिक अभिसूचना तथा संख्या विभाग।
— Intelligence Inspector	आर्थिक अभिसूचना निरीक्षक।
Economical	१–सस्ता। कम खर्च या मूल्य का। २–मितव्ययी।
Economics	अर्थशास्त्र।
— and Statistics Department	अर्थ और संख्या विभाग।
Economist	अर्थशास्त्री।
Economy	१–मितव्ययिता। २–अर्थ-व्यवस्था।
— slip	मितव्यय पर्ची।
Editing	सम्पादन।
Edition	संस्करण।
—, Abridged	लघु संस्करण। संक्षिप्त संस्करण।

Editor	सम्पादक।
Education	शिक्षा।
— Department	शिक्षा विभाग।
—, Adult	प्रौढ़ शिक्षा।
—, Audio-visual	दृश्य श्रव्य शिक्षा।
—, Basic	आधारिक शिक्षा। बुनियादी शिक्षा।
—, Co-	सहशिक्षा।
—, Compulsory Primary	अनिवार्य प्राथमिक शिक्षा।
—, Elementary	प्रारम्भिक शिक्षा।
— Expansion Officer	शिक्षा प्रसार अधिकारी।
—, Moral and Humanistic	नैतिक तथा सांस्कृतिक शिक्षा।
—, Nursery	शिशु शिक्षा।
— Officer	शिक्षाधिकारी।
—, Physical	शारीरिक शिक्षा। व्यायाम शिक्षा।
—, Secondary	माध्यमिक शिक्षा।
—, Technical	प्राविधिक शिक्षा।
—, Vocational	व्यावसायिक शिक्षा।
Educational	शैक्षिक। शिक्षा संबंधी। शिक्षा-।
— Ahalmad	शिक्षा अहलमद।
— aid	शिक्षा सहायता।
— career	शैक्षिक जीवन।
— Code	शिक्षा संहिता।
— Institute	शिक्षा संस्थान।
— policy	शिक्षा नीति।
— qualifications	शैक्षिक योग्यता।
— service	शिक्षा सेवा।
Effect (n.)	प्रभाव। कार्य। परिणाम।
in—	वस्तुतः। कार्यतः।
to the—	इस आशय का।
with—from	से प्रभावी। से लागू होने वाला।

with immediate—	तत्काल प्रभावी । तत्काल से ।
Effective	१–कार्यक्षम । सफल । कारगर । २–प्रभावशाली । ३–(विधि)प्रभावी ।
— exercise of functions	कर्तव्यों का सम्यक् रूप से पालन ।
Effects	चल सम्पत्ति । सामान । वस्तुयें ।
Effectual	प्रभावपूर्ण । फलसाधक । सार्थक । कारगर ।
— proceedings	सार्थक कार्यवाही । प्रभावपूर्ण कार्यवाही ।
Efficiency	दक्षता । कार्यक्षमता ।
—, ability and dispatch	योग्यता, दक्षता और शीघ्रकारिता ।
— bar	दक्षता रोक ।
— record	दक्षता वृत्त ।
Efficient	१–दक्ष । कार्यक्षम । २–कार्यसाधक । फलोत्पादक ।
Eject	बेदखल करना ।
Ejectment	बेदखली ।
Elapse	बीत जाना । व्यतीत होना ।
Elect	निर्वाचित करना ।
Nominate	नामित करना ।
Select	चुनना । प्रवरण करना ।
Elected	निर्वाचित ।
Nominated	नामित ।
Selected	प्रवृत । चुना गया ।
Election	निर्वाचन ।
Nomination	नामन ।
Selection	चुनाव । प्रवरण ।
— Department	निर्वाचन विभाग ।
— Officer	निर्वाचन अधिकारी ।
Elector	निर्वाचक ।
Electoral	१–निर्वाचकीय । निर्वाचक–। २–निर्वाचन–।

Electoral Registration Officer	निर्वाचक निबन्धनाधिकारी।
— Roll	निर्वाचक सूची।
— Rolls Inspector	निर्वाचक सूची निरीक्षक।
Electorate	निर्वाचक वर्ग।
Electric	विद्युत्–। बिजली–।
— installations	विद्युत् निरोप। बिजली के निरोप।
— Therapy	विद्युत् चिकित्सा।
— Inspector	विद्युत् निरीक्षक।
— Power	विद्युत् शक्ति। बिजली की शक्ति।
— Technician	विद्युत् शिल्पी।
Electrical	विद्युत्। वैद्युत।
— and Mechanical Engineering Class	वैद्युत तथा यांत्रिक अभियंत्रण कक्षा।
— and Mechanical Tube-well Division	वैद्युत तथा यांत्रिक नलकूप प्रभाग।
— Engineer	विद्युत् अभियन्ता।
— Engineering	विद्युत् अभियंत्रण।
— Inspector	विद्युत् निरीक्षक।
Electrician	विद्युत्कार। वैद्युतिक।
Electricity	विद्युत्। बिजली।
Electrification	विद्युतीकरण। बिजली लगाना।
Elementary	प्रारम्भिक।
— education	प्रारम्भिक शिक्षा।
— knowledge	प्रारम्भिक ज्ञान।
Elevation	उत्सेध।
Eligibility	पात्रता।
Eligible	पात्र।
Eliminate	निकाल देना। निरस्त करना।
Elimination	निकाल देना। निरसन।

Elimination of obsolete returns	अप्रयोज्य परिलेखों का निरसन। प्रयोग में न आनेवाले परिलेखों को निकाल देना।
—, By process of	निरसन प्रक्रिया से ।
Eloquence	वाग्मिता। वाक्पटुता।
Eloquent	१–(व्यक्ति) वाग्मी। वाक्पटु। २–(शैली) प्रभावपूर्ण । जोरदार।
Emanate	१–निर्गत होना। निकलना। २–उद्भूत होना।
Emanation	१–निर्गम। २–उद्भव।
Embankment	भराव । सेतु । बांध।
Embarkation	१–प्रारम्भ । प्रारम्भ करना । २–नौरोहण।
Embarrassing	व्यग्रकारी। उलझन में डालनेवाला।
Embarrassment	व्यग्रता। उलझन। परेशानी।
Embezzelement	गबन। व्यपहरण।
Emblem	प्रतीक।
—, National	राष्ट्रीय प्रतीक । राष्ट्र का प्रतीक।
Embodied	१–निकायित। संघटित। २–समाविष्ट। सम्मिलित।
Embodiment	१–निकाय । संघटन। २–समावेश। ३–मूर्त रूप। साकार रूप।
Embody	१–निकायित करना। संघटित करना। २–समाविष्ट करना। सम्मिलित करना।
Emboss	उभारकारी करना।
Embossed	उभारदार।
Embossing	उभारकारी।
Emergency (n.)	आपात। संकट–काल।
Emergency (adj.)	आपातिक। संकटकालीन।
— police	आपातिक पुलिस।
Emergent	आपाती। आपातिक।
— indent	आपातिक मांगपत्र।
— matters	आपातिक मामले।
— situation	आपातिक स्थिति। संकट की स्थिति।

Emergent visit	१–आपातिक आगमन। २–आपातिक वीक्षण।
Emigrant	प्रवासी।
Immigrant	आप्रवासी।
Emigration	प्रवास।
Immigration	आप्रवास।
Eminent	प्रमुख। विशिष्ट।
Emoluments	परिलब्धि।
—, Net	शुद्ध परिलब्धि।
Emphasis	बल। जोर।
Emphasize	जोर देना। जोर देकर कहना।
Employ	१–सेवायुक्त करना। नियुक्त करना। २–प्रयोग करना। काम में लाना।
Employed	१–सेवायुक्त। नियुक्त। २–प्रयुक्त।
Employee	कर्मचारी। सेवायुक्त।
Employment	१–सेवायोजन। सेवायुक्ति। २–सेवा। नौकरी।
— Exchange	सेवायोजन कार्यालय। रोजगार कार्यालय।
— injury	सेवाकालीन क्षति।
— Officer	सेवायोजन अधिकारी।
Empower	अधिकार देना।
Enact	१–अधिनियमित करना। २–अधिनियम बनाना।
Enactment	१–अधिनियमन। २–अधिनियम। विधान।
En bloc	एक साथ। सामूहिक रूप से।
Encamping ground	पड़ाव भूमि।
Enclave	परिवृत प्रदेश।
Enclosure	१–संलग्नक। २–घेरा। बाड़ा। हाता।
Encroach	अतिक्रमण करना।
Encroachment	अतिक्रमण।
Encumbered Estate	ऋणग्रस्त सम्पत्ति।
Encumbrance	भार। बोझ।

Encumbrance, Without — संतान रहित ।

Encumbrances, Free from all — सब भारों से मुक्त ।

End (n.) — १–अन्त । समाप्ति । २–परिणाम । ३–प्रयोजन । उद्देश्य । ४–छोर । सिरा ।

End (v.) — समाप्त करना । समाप्त होना ।

Ending (with) — (से) समाप्त होने वाला ।

Endorse — १–पृष्ठांकित करना । २–अनुमोदित करना ।

Endorsed — १–पृष्ठांकित । २–अनुमोदित ।

Endorsement — १–पृष्ठांकन । २–अनुमोदन ।

Endowment — सन्दान ।

— fund — सन्दान निधि ।

— scholarship — सन्दान छात्रवृत्ति ।

Enfacement — मुखांकन ।

Enforce — प्रवर्तित करना । प्रचलित करना ।

Enforcement — प्रवर्तन ।

Enfranchise — मताधिकार देना ।

Engage — १–लगाना । नियुक्त करना । २–वचनबद्ध करना या होना ।

Engaged — १–लगाया हुआ । नियुक्त । २–वचनबद्ध ।

Engagement — १–कार्य । २–व्यापृति । ३–आबन्ध ।

— list — कार्य सूची ।

treaties and— — सन्धियां और आबन्ध ।

Engine Room — इंजन का कमरा । इंजन कक्ष ।

Engineer — अभियन्ता ।

—, Chief — मुख्य अभियन्ता ।

—, Executive — अधिशासी अभियन्ता ।

Engineering — अभियन्त्रण ।

English Clerk — अंग्रेजी लिपिक ।

Engraving — उत्किरण । (धातु आदि पर) खुदाई । उकेरी ।

— Instructor — उत्किरण शिक्षक । उकेरी शिक्षक ।

Enhance	बढ़ाना ।
Enhanced	बढ़ा या बढ़ाया हुआ ।
— rate	बढ़ी हुई दर ।
Enjoy	१–आनन्द लेना । आनन्द अनुभव करना । २–उपभोग करना ।
— privileges	विशेषाधिकारों का उपभोग करना ।
Enjoyment	१–आनन्द । २–उपभोग ।
Enlistment	(सेना में) भर्ती ।
Enquiry	१–जांच । २–पूछताछ ।
Enrolment	निवेश । भर्ती ।
— number	निवेश संख्या ।
Ensuing	आगामी ।
Ensure	सुनिश्चित करना ।
Enter	१–प्रविष्ट करना । चढ़ाना । दर्ज करना । २–प्रविष्ट होना । प्रवेश करना ।
Entertain	१–मनोरंजन करना । २–सत्कार करना । ३–(मन में) रखना । ४–ग्रहण करना ।
— an application	आवेदन पत्र ग्रहण करना ।
Entertainment	१–मनोरंजन । २–सत्कार । ३–ग्रहण । ४–नियुक्ति ।
— and Betting Tax Commissioner	मनोरंजन कर आयुक्त ।
—, From the date of	नियुक्ति की तारीख से ।
— Tax	मनोरंजन कर ।
— Officer	मनोरंजन कर अधिकारी ।
Enthusiasm	उत्साह ।
Entitle	१–पदवी देना । २–नाम रखना । नाम देना । ३–अधिकार देना । हकदार बनाना ।
Entitled	१–नामक । नाम का । २–अधिकारी । हकदार ।

Entomological Assistant	कीटविद्या सहायक ।
Entomologist	कीटविद् ।
Entrance	प्रवेश ।
— age	(शिक्षा) प्रवेश वय ।
— examination	प्रवेश परीक्षा ।
Entrant	प्रवेशी ।
Entrust	सौंपना ।
Entry	१–प्रविष्टि । २–प्रवेश ।
Enunciate (principles, policy, etc.)	(नीति, सिद्धान्त आदि) प्रतिपादित करना ।
Enunciated	प्रतिपादित ।
Enumeration	गणना ।
Envisaged	अनुचिंतित । संकल्पित ।
Envoy	दूत ।
Ambassador	राजदूत ।
Attache	सहचारी ।
Charge-d'affaires	कार्यदूत ।
Counsul	कौंसुल ।
Epidemic	महामारी ।
Epidemic Assistant	महामारी रोध सहायक ।
Epidemiologist	महामारीविद् ।
Epidemiology	महामारी विज्ञान ।
— Branch	महामारी विज्ञान शाखा ।
Equality	समानता ।
— of opportunity	अवसर की समानता । समान अवसर ।
Equated	समीकृत ।
— payment (of commuted value of pension)	(पेंशन के राशिमूल्य का) समीकृत भुगतान ।
Equipage	सज्जा । सामग्री । साज–सामान ।
Equipment	सज्जा । सामग्री ।

Equitable	साम्योचित। साम्यिक।
— charge	साम्यिक प्रभार।
— distribution	साम्यिक वितरण।
— mortgage	साम्यिक बन्धक।
Equity	साम्या।
Equivalent	१–समकक्ष। २–पर्याय।
Eradicate	(का) उन्मूलन करना।
Eradication	उन्मूलन।
Erasure	मिटाना। उन्मार्जन।
Erect	निर्माण करना। खड़ा करना। बनाना।
Erection	निर्माण। खड़ा करना।
Erosion	कटाव। क्षरण।
—, Land	भूक्षरण। भूमि का कटाव।
Errata	अशुद्धिपत्र।
Erroneous	अशुद्ध। गलत।
Error	भूल। त्रुटि।
—, Clerical	लेखन अशुद्धि। लेखकीय भूल।
Escape (v.)	१–भाग निकलना। २–बचना। ३–(जल का) बह निकलना।
Escape (n.)	(सा० नि०) परिवाह।
Escort (v.)	मार्ग रक्षा करना। रक्षा में पहुंचाना।
Escort (n.)	१–मार्ग रक्षी। २–मार्गरक्षी दल।
Essential	१–सारभूत। तात्विक। २–अनिवार्य। परमावश्यक।
— services	परमावश्यक सेवाएं।
Establish	१–स्थापित करना। २–जमाना। दृढ़ करना। ३–सिद्ध करना। प्रमाणित करना।
Established	१–स्थापित। २–सिद्ध। प्रमाणित।
— by judicial investigation	न्यायिक जांच द्वारा प्रमाणित।

Establishment	१–स्थापन। २–अधिष्ठान।
— Clerk	अधिष्ठान लिपिक।
— Charges	अधिष्ठान व्यय।
Estate	सम्पत्ति। आस्थान। एस्टेट।
— Department, Government	राज्य सम्पत्ति विभाग।
— Officer, Government	राज्य सम्पत्ति अधिकारी।
Estimate (n.)	आंक। अनुमान। प्राक्कलन।
—, Revised	पुनरीक्षित अनुमान।
—, Sanctioned	सम्मोदित अनुमान।
—, Supplementary	अनुपूरक अनुमान।
Estimate (v.)	आंकना। अनुमान करना।
Estimating Officer	प्राक्कलन अधिकारी।
Estimation	१–आंक। अनुमान। २–विचार। राय।
Estoppel	विबन्धन।
Estuary	सागर संगम।
Etiquette	शिष्टाचार।
Evacuee	निष्क्रान्त।
— Property	निष्क्रान्त सम्पत्ति।
— — Officer	निष्क्रान्त सम्पत्ति अधिकारी।
— — Organization	निष्क्रान्त सम्पत्ति संघटन।
Evade	(से) जी बचाना। (से) छलपूर्वक बचना। टालना।
Evasion	जी बचाना। बचना। टालना।
— of process	आदेशिका से बचना। आदेशिका को टालना।
— of registration	निबंधन से बचना। निबन्धन को टालना।
Evasive	टालू।
— reply	टालू उत्तर। उत्तरान्तर।
Evening Class	सायं कक्षा।
Event	१–घटना। २–अवस्था।
in the—of	की अवस्था में।

Ever	१–सदैव। २–कभी।
Ever since	(तब) से सदैव।
Eviction	निष्कासन। बेदखली।
Evidence	साक्ष्य।
—, Oral	मौखिक साक्ष्य।
Evident	स्पष्ट।
Evolution	विकास।
Evolve	विकसित करना।
Evolved	विकसित।
Exact	ठीक। वास्तविक।
— position	ठीक स्थिति। वास्तविक स्थिति।
Exactly	ठीक। ठीक ठीक।
Examination	परीक्षा।
—, Admission	प्रवेश परीक्षा।
— Centre	परीक्षा केन्द्र।
— Committee	परीक्षा समिति।
—, Compartmental	आंशिक परीक्षा। खंड परीक्षा।
—, Competitive	प्रतियोगिता परीक्षा।
—, Departmental	विभागीय परीक्षा।
—, Final	१–अन्तिम परीक्षा। २–वार्षिक परीक्षा।
— in-chief	मुख्य परीक्षण।
—, Mid-Year	अर्द्धवार्षिक परीक्षा।
—, Oral	मौखिक परीक्षा।
—, Practical	क्रियात्मक परीक्षा।
—, Quarterly	त्रैमासिक परीक्षा। तिमाही परीक्षा।
—, Supplementary	पूरक परीक्षा।
—, Terminal	उपसात्रिक परीक्षा।
—, Viva Voce	मौखिक परीक्षा।
Examinee	परीक्षार्थी।

Examiner	परीक्षक।
—, External	बाह्य परीक्षक।
—, Internal	आन्तर परीक्षक।
— of Accounts	लेखा परीक्षक।
—, Technical	प्राविधिक परीक्षक।
Example	१–उदाहरण। दृष्टान्त। २–आदर्श।
Ex-cadre	निःसंवर्ग।
Excavation	खुदाई। उत्खनन।
Excellent	उत्तम।
Fair	सामान्य।
Good	अच्छा।
Satisfactory	सन्तोषप्रद।
Exception	१–अपवाद। २–आपत्ति।
to take—	आपत्ति करना।
Exceptional	असामान्य। विशेष।
in—cases	असामान्य स्थितियों में।
for—reasons	असामान्य कारणों से।
Excess (adj.)	अधिक। अतिरिक्त।
Excess (n.)	१–अधिकता। २–अधिक व्यय।
— overcharged appropriation	अतिरिक्त अधिभारित विनियोग।
Excesses and Savings	अधिक व्यय और बचत।
Excessive	अत्यधिक। अतिशय।
Exchange	१–विनिमय। २–विनिमय केन्द्र।
Exchange, Bill of	विनिमयपत्र। हुंडी।
— compensation allowance	विनिमय प्रतिकर भत्ता।
— facilities	विनिमय की सुविधायें।
—, Foreign	१–विदेशी विनिमय। २–विदेशी मुद्रा, हुंडी आदि।
— rate	विनिमय दर।
Excise	१–आबकारी। २–उत्पादकर।

Excise cases	१–आबकारी के मामले। २–उत्पादकर वाद।
— Commissioner	आबकारी आयुक्त।
— Department	आबकारी विभाग।
Exclude	निकाल देना। छोड़ देना।
Excluding	छोड़कर।
Exclusion	छोड़ देना। निकाल देना।
to the—of	को छोड़कर।
Exclusive (adj.)	केवल। अनन्य।
— of	को छोड़कर।
— right	अनन्य अधिकार।
Exclusively	केवल।
Executant	निष्पादक।
Execute	१–निष्पादित करना। २–(का) पालन करना। कार्यान्वित करना। ३–फांसी देना। प्राणदंड देना।
Executed	निष्पादित।
— document	निष्पादित लेख्य।
Execution	१–निष्पादन। २–पालन। कार्यान्वयन। ३–प्राणदंड। फांसी।
— of a decree	आज्ञप्ति का निष्पादन।
— of a deed	विलेख का निष्पादन।
— of a will	इच्छापत्र/वसीयतनामे का निष्पादन।
— of orders	आदेशों का पालन।
— proceedings	निष्पादन कार्यवाही।
Executive (adj.)	कार्यकारी। (पदनाम में) अधिशासी।
Executive (n.)	कार्यांग/कार्यपालिका।
— action	निष्पादन कार्यवाही।
— authority	कार्यकारी प्राधिकारी।
— body	कार्यकारी निकाय।
— Committee	कार्यकारिणी समिति।

Executive Council — कार्यकारिणी परिषद्।
— Engineer — अधिशासी अभियन्ता।
— Magistrate — अधिशासी दंडाधिकारी।
— Officer — अधिशासक।
— Section — कार्यकारी अनुभाग।
Executor — निष्पादक।
Exemplary — १–अनुकरणीय। उदाहरणीय। २–शिक्षात्मक।
— punishment — शिक्षात्मक दंड।
Exempt — मुक्त।
Exempt (v.) — मुक्त करना।
Exempted — मुक्त। मुक्त किया गया।
Exemption — मुक्ति। छूट।
— Certificate — मुक्ति प्रमाणक।
— from tax — कर से मुक्ति।
— fee — मुक्ति शुल्क।
Exequature — मान्यता पत्र।
Exercisable — प्रयोज्य।
privileges—by Rulers — राजाओं द्वारा प्रयोज्य अधिकार।
Exercise (n.) — १–अभ्यास। २–प्रयोग। ३–व्यायाम।
in—of powers — अधिकारों का प्रयोग करते हुये।
Ex gratia — अनुग्रह पूर्वक। अनुग्रह।
Ex gratia payment — अनुग्रह भुगतान।
Exhaustive — स्वतःपूर्ण। सर्वांगपूर्ण।
Exhibit (n.) — प्रेक्ष्य। दर्शित।
Exhibit (v.) — प्रदर्शित करना।
Exhibition — प्रदर्शनी।
Exigency — अनिवार्य आवश्यकता/अत्यावश्यकता।
Exile (v.) — निर्वासित करना।
Exile (n.) — निर्वासन।

Banishment	विवासन।
Deportation	उद्वासन।
Expatriation	१–देश निकाला। २–देश–त्याग।
Extradition	प्रत्यर्पण।
Transportation	निर्वासन। कालापनी।
Ex-India	भारत के बाहर। भारत बाह्य।
—, Leave	भारत के बाहर अवकाश। भारतबाह्य अवकाश।
Existing	वर्तमान।
Exit (n.)	निष्क्रम। निकलने का मार्ग।
Ex-military personnel	भूतपूर्व सेना कार्मिक।
Ex-mill	मिल बाह्य। मिल बाहर।
— price	मिल बाह्य मूल्य।
Ex-officio	पदेन।
Ex-officio Secretary	पदेन सचिव।
Exonerate	दोषमुक्त करना।
Expansion	विस्तार। प्रसार।
Ex parte	एकपक्षीय।
Expatriation	१–देश निकाला। २–देश त्याग।
Banishment	विवासन।
Deportation	उद्वासन।
Exile	निर्वासन।
Extradition	प्रत्यर्पण।
Transportation	निर्वासन। कालापानी।
Expediency	इष्टकर्ता।
Expedient	इष्टकर।
Expedite	शीघ्र करना। (में) शीघ्रता करना।
Expedition	१–शीघ्रता। २–अभियान।
— fee	शीघ्रता, शुल्क।
Expeditious	शीघ्र।

Expeditious dispatch	शीघ्र प्रेषण।
Expell	निष्कासित करना।
Expenditure	व्यय। खर्च।
Experiment	प्रयोग।
Experimental	प्रायोगिक। प्रयोगात्मक।
— farm	प्रायोगिक कृषि क्षेत्र।
Experimenter	प्रयोक्ता।
Expert	विशेषज्ञ।
Expiration	समाप्ति।
Expire	समाप्त होना। बीत जाना।
Expiry	समाप्ति।
Explanation	१–स्पष्टीकरण। २–व्याख्या।
Enplanatory	व्याख्यात्मक।
Expletive	पादपूरक। स्थानपूरक। भरती का।
Exploit	१–अपलाभ लेना। अनुचित लाभ उठाना। २–उपयोग करना। ३–शोषण करना।
Exploitation	१–अपलाभ या अनुचित लाभ लेना। २–उपयोग। ३–शोषण।
— of the name of Gandhiji	गान्धी जी के नाम का अनुचित लाभ लेना।
— of labourers	मजदूरों का शोषण।
Exploratory work	जांच पड़ताल का काम।
Explosive	विस्फोटक।
Explosives Act	विस्फोटक पदार्थ अधिनियम।
Export (n.)	निर्यात।
Import (n.)	आयात।
Export Moharrir	निर्यात लिपिक।
Export (v.)	निर्यात करना।
Import (v.)	आयात करना।
Exported	निर्यात। निर्यात किया गया।

Imported	आयात। आयात किया गया।
Expost facto	कार्योत्तर।
Expound	व्याख्या करना। आशय समझाना।
— the law to the public	जनता को विधान का आशय समझाना।
Ex-President	१–भूतपूर्व सभापति। २–भूतपूर्व राष्ट्रपति।
Express (adj.)	१–स्पष्ट। सुव्यक्त। निश्चित। २–द्रुतगामी।
— Delivery post	तुरन्त देय डाक।
— provisions of the Act	अधिनियम के स्पष्ट उपबन्ध। अधिनियम में स्पष्ट रूप से दिए हुए उपबन्ध।
— telegram	द्रुतगामी तार।
Express (v.)	व्यक्त करना। प्रकट करना। अभिव्यक्त करना।
Expressed	अभिव्यक्त।
Expressd and implied	उक्त ओर ध्वनित। अभिव्यक्त और ध्वनित।
Expression	१–अभिव्यंजना। अभिव्यक्ति। २–शब्द। वाक्यांश। पद।
with an—of opinion thereon	उस पर मत प्रकट करते हुए। उस पर राय देते हुए।
Expressive	अभिव्यंजक। अर्थबोधक। भावबोधक।
Expressiveness	अभिव्यंजकता।
Expressly	स्पष्ट रूप से।
Ex-proprietary	गतस्वामित्व। साकितुलमिल्कियत।
Expulsion	निष्कासन।
Ex-Servicemen	भूतपूर्व सैनिक।
Ex-Soldier	भूतपूर्व सैनिक।
Extend	१–फैलाना। प्रसारित करना। बढ़ाना। २–प्रचलित होना। लागू होना।
— the leave	अवकाश बढ़ाना।
these rules—to the whole of India	ये नियम संपूर्ण भारत में लागू हैं। इन नियमों का प्रसार सम्पूर्ण भारत में है।

Extended	विस्तारित ।
— definition	विस्तारित परिभाषा ।
— meaning	विस्तारित अर्थ ।
Extension	१–प्रसार । विस्तार । २–वृद्धि । बढ़ाना ।
— Block	प्रसार खंड ।
— Guide	प्रसार निर्देशक ।
— Officer	प्रसार अधिकारी ।
— of leave	अवकाश बढ़ाना ।
— of posts	पदों की अवधि बढ़ाना ।
— Service	प्रसार सेवा ।
— — Officer	प्रसार सेवा अधिकारी ।
Extensive	विस्तृत । विस्तीर्ण ।
— Cultivation	विस्तीर्ण कृषि ।
Extent	प्रसार ।
— of an Act	अधिनियम का प्रसार ।
External	१–बाह्य । बाहरी । २–परराष्ट्रीय । वैदेशिक ।
— Affairs, Ministry of	परराष्ट्र मन्त्रालय ।
Extinct	मृत । निष्क्रिय । समाप्त ।
Extinction	समाप्ति ।
— of rights	अधिकारों की समाप्ति ।
Extra	अतिरिक्त । बाह्य ।
— contract establishment	नियतातिरिक्त अधिष्ठान ।
— Curricular	पाठ्येतर ।
— — activities	पाठ्येतर कार्यकलाप ।
— Judicial	न्यायातिरिक्त ।
— — Confession	न्यायातिरिक्त अंगीकरण ।
— inquiry	न्यायातिरिक्त जांच ।
— Magistrate	अतिरिक्त दंडाधिकारी ।
Extract	उद्धरण ।

Extradition	प्रत्यर्पण।
Banishment	विवासन।
Deportation	उद्वासन।
Exile	निर्वासन।
Expatriation	१–देश निकाला। २–देश त्याग।
Transportation	निर्वासन। कालापानी।
Ex-trainee	भूतपूर्व प्रशिक्षार्थी।
Extramural	कक्षेतर। अतिकक्ष।
Extraneous	१–बाह्य। परकीय। २–अप्रासंगिक। असंबद्ध।
— flags	परकीय झंडे।
— matter	अप्रासंगिक सामग्री।
Extraordinary	असाधारण।
Extreme (adj.)	चरम। नितान्त। अतिशय।
Eye Operation Room	नेत्र शल्यकर्म कोष्ठ।
Eye Relief Camp	नेत्र चिकित्सा शिविर।

F

Face value, Nominal value	अंकित मूल्य।
Facilitate	सुकर बनाना। सरल बनाना।
Facility	१–सुविधा। २–सुकरता। सरलता।
Fact	तथ्य।
Factories Act	निर्माणशाला अधिनियम।
Factory	निर्माणशाला। कारखाना। फैक्टरी।
— Inspector	फैक्टरी निरीक्षक। निर्माणशाला निरीक्षक।
Faculty	संकाय।
— of Arts/Science/Commerce/Law/Medicine/Ayurved	विविद्या/विज्ञान/वाणिज्य/विधि/चिकित्सा/आयुर्वेद संकाय।
Fail	१–विफल होना। असफल होना। २–(परीक्षा में) अनुत्तीर्ण होना। असफल होना। ३–न करना। चूकना। ४–न होना।

Failed (परीक्षा में) अनुत्तीर्ण। असफल।

Failure (n.) १–विफलता। असफलता। २–(परीक्षा में) अनुत्तीर्ण होना। असफलता। ३–अनुत्तीर्ण। असफल। ४–चूक। न करना। ५–अभाव। न होना।

— of crops फसल न होना। फसल का मारा जाना।

— to attend उपस्थित न होना।

Fair (n.) मेला। हाट।

Fair (adj.) १–स्वच्छ। २–उचित। न्यायसंगत। ३–मध्यम। सामान्य। औसत। ४–सच्चा। शुद्ध।

— and equitable distribution न्यायसंगत और साम्यिक वितरण।

— average quality औसत श्रेणी।

— copy स्वच्छ प्रति।

— deal उचित व्यवहार। न्याय्य व्यवहार।

— dealings सच्चा व्यवहार। शुद्ध व्यवहार।

— knowledge पर्याप्त ज्ञान। अच्छा ज्ञान। साधारण ज्ञान।

— price उचित मूल्य।

— treatment उचित बर्ताव। उचित व्यवहार।

Fairly १–उचित रूप से। उचित। २–पर्याप्त।

Fairness औचित्य। न्याय।

Fair-mindedness निष्पक्ष भाव।

Faith, Breach of विश्वास भंग।

Fall (n.) १–पतन। उतार। गिरावट। २–प्रपात। झरना।

— in price मूल्यों में गिरावट। मूल्यपात।

— in temperature तापमान घटना। तापमान गिरना।

— of a river नदीपात। नदी का गिराव।

False मिथ्या। झूठा।

— account १–मिथ्या लेखा। झूठा हिसाब। २–मिथ्या विवरण।

Family	परिवार ।
— allotment of officers	अधिकारियों के परिवारों के लिये प्रदिष्ट ।
— planning	परिवार नियोजन ।
Famine	अकाल । दुर्भिक्ष ।
— relief	दुर्भिक्ष सहायता ।
Fare	किराया । भाड़ा ।
Farewell address	बिदाई का अभिनन्दन पत्र ।
Farm	कृषि क्षेत्र ।
—, Mechanized	संयन्त्र कृषि क्षेत्र । यान्त्रिक कृषिक्षेत्र ।
— Superintendent	कृषिक्षेत्र अधीक्षक ।
Farmer	कृषक । किसान ।
Farming Inspector	कृषि निरीक्षक ।
Fasten	१–बांधना । २–बन्द करना । चिपकाना । ३–जड़ना ।
— an envelop	लिफाफा बन्द करना ।
Fault	दोष ।
Fault finding (n.)	छिद्रान्वेषण । दोष निकालना ।
Fault finding (adj.)	छिद्रान्वेषी । दोषदर्शी ।
Favour	१–अनुग्रह । २–पक्षपात ।
Favourable	अनुकूल ।
Favouritism	पक्षपात ।
Feature	१–आकृति । (भूमि की) तलाकृति । २–विशेषता । ३–लक्षण । ४–रूपक ।
Fee	शुल्क । देय ।
—, Admission	प्रवेश शुल्क ।
—, Audio-visual Aids	दृश्य–श्रव्य सामग्री शुल्क ।
—, Games	क्रीड़ा शुल्क ।
—, Hostel	छात्रावास शुल्क ।
—, Late payment	विलम्ब शुल्क ।
—, Reading Room	वाचनालय शुल्क ।

Fee, Tuition — शिक्षा शुल्क ।
—, Withdrawl — निकासी शुल्क ।
Feed and Keep — पोषण–रक्षण । रखना–खिलाना ।
Feeder road — पोषक पथ ।
Feeder well .. — पोषक कूप ।
Fees — शुल्क । देय ।
— on commissions issued — निर्गत किए गए आयोगों पर शुल्क ।
— on visits paid — घर पर देखने की फीस ।
Fellow (in a university) — १–अधिछात्र । २–अधिसदस्य ।
—, Research — शोध पार्षद ।
Fellowship — १–अधिछात्रवृत्ति । २–अधिसदस्यता । ३–मैत्री । भाईचारा ।
Female — स्त्री । महिला ।
— Attendant — परिचारिका ।
— Child — बालिका ।
— Nurse — उपचारिका ।
— Ward — महिला कक्ष ।
Feminine (adj.) — स्त्री–सुलभ । स्त्रियोचित । स्त्री– ।
Fence — बाड़ा । घेरा ।
Ferries Clerk — घाट लिपिक ।
Ferry — घाट ।
— toll — घाट शुल्क ।
— Toll Collector — घाटशुल्क समाहर्ता ।
Fertile — उर्वर । उपजाऊ ।
Fertilizer — उर्वरक ।
Fiction (including stories) — कथा साहित्य ।
Fictitious — काल्पनिक । कृत्रिम ।
Fidelity bond — ईमानदारी बन्धपत्र ।
Field — १–खेत । २–मैदान । ३–क्षेत्र ।
— Assistant — क्षेत्र सहायक ।

Field Extension and Publicity Officer	क्षेत्र-प्रसार तथा विख्यापन अधिकारी ।
— firing	क्षेत्र शल्क । चांदमारी ।
— Officer	क्षेत्र अधिकारी ।
— work	क्षेत्रीय कार्य । क्षेत्रीय अनुसन्धान ।
Fieldman	क्षेत्रिक ।
— Supervisor	क्षेत्रिक पर्यवेक्षक ।
Figure	१-आकृति । २-अंक ।
Figurehead	नाममात्र का अध्यक्ष ।
Figures	आंकड़े ।
—, Actual	वास्तविक आंकड़े ।
Filament	रेशा । तन्तु ।
File (v.)	१-नत्थी करना । २-निवेशित करना । दायर करना ।
— a suit	वाद निवेशित करना । मुकदमा दायर करना ।
File (n.)	पत्रावली । नत्थी ।
— board	नत्थी गत्ता ।
— cover	नत्थी आवरण । पत्रावली आवरण ।
Fillet (*P. W. D.*)	भरन । फिलेट ।
Filling	१-भराई । २-भरत (भरी हुई वस्तु)।
Fillip	प्रोत्साहन ।
Final	अन्तिम ।
— bill	अन्तिम बिल ।
— dicision	अन्तिम निर्णय ।
— examination	अन्तिम परीक्षा । वार्षिक परीक्षा ।
Finalize	अन्तिम रूप देना । परिनिश्चित करना ।
Finally	अन्तिम रूप से ।
Finance	वित्त ।
— (Accounts) Department	वित्त (लेखा) विभाग ।
— (Budget) Department	वित्त (आयव्ययक) विभाग ।

Finance (Expenditure control) Department	वित्त (व्यय नियंत्रण) विभाग।
— (General) Department	वित्त (सामान्य) विभाग।
— (Inspection, Economy, and Reorganization) Department	वित्त (निरीक्षण, अर्थ-व्यवस्था और पुनस्संघटन) विभाग।
— (Planning and Resources) Department	वित्त (नियोजन और संसाधन) विभाग।
— (Services and Sales Tax) Department	वित्त (सेवा तथा बिक्री कर) विभाग।
Finance (v.)	वित्त-व्यवस्था करना। धन देना। खर्च चलाना।
Financial	वित्तीय। वित्त।
— Adviser	वित्तीय परामर्शद। वित्तीय सलाहकार।
— — to Commissioner, Relief and Rehabilitation	सहायता तथा पुनर्वासन आयुक्त का वित्तीय परामर्शद।
— Controller	वित्तीय नियंत्रक।
— — of Industries	उद्योग वित्त नियन्त्रक।
— Corporation	वित्त निगम।
— Handbook	वित्त नियमावली।
— Year	वित्तीय वर्ष।
Finding	निष्कर्ष। अधिगम।
Fine (n.)	अर्थदंड। जुर्माना।
Fine (adj.)	१-सुन्दर। ललित। २-सूक्ष्म। बारीक।
— Art	ललित कला।
Fine Art School	ललित कला विद्यालय।
Finger-print	अंगुलि चिह्न।
— — Bureau	अंगुलि चिह्न कार्यालय।
— — Expert	अंगुलि चिह्न विशेषज्ञ।
Finished goods	तैयार माल।
Finished products	तैयार माल।

Fire (n.)	अग्नि । आग ।
— Brigade	अग्निशामक दल ।
— — Driver	दमकल चालक ।
— engine	दमकल ।
— extinguisher	अग्निशामक ।
— insurance	आग बीमा ।
— man	आग्निक ।
— Officer	अग्निशमन अधिकारी ।
— Patrol	आग पतरोल ।
— proof	अग्निसह ।
— Service	अग्निशमन सेवा ।
— Station Officer	दमकल केन्द्राधिकारी ।
— — Second Officer	द्वितीय दमकल केन्द्राधिकारी ।
— works	आतशबाजी । अग्निक्रीड़ा ।
Fire (v.)	गोली चलाना ।
Firm (n.)	कोठी । फर्म ।
Firm (adj.)	दृढ़ ।
First	प्रथम । पहला ।
First Aid	प्रथमोपचार । प्राथमिक चिकित्सा ।
— — Certificate	प्रथमोपचार प्रमाणक । प्राथमिक चिकित्सा प्रमाणक ।
— Class	प्रथम श्रेणी ।
— come first served	पहले आए सो पहले पाए ।
— Division	प्रथम श्रेणी ।
— floor	पहला तला ।
— hearing	पहली सुनवाई । प्रथम सुनवाई ।
— information report	प्रथम सूचना रिपोर्ट ।
First (adj.)	पहले ।
Firsthand	अपरोक्ष । मूल से प्राप्त । स्वयंदृष्ट ।
Fiscal	राजस्व संबंधी। राजस्व–। राजकोषीय। वित्तीय ।

Fish	मछली । मत्स्य ।
— Guard	मत्स्य रक्षी ।
— Marketing Officer	मत्स्य बिक्रय अधिकारी ।
Fisheries	मत्स्य क्षेत्र ।
— Biologist	मत्स्य-विज्ञानविद् ।
— Department	मत्स्य विभाग ।
— Development Supervisor	मत्स्य-क्षेत्र विकास पर्यवेक्षक ।
— Warden	मत्स्य-क्षेत्रपाल ।
Fishing	मछली मारना । मत्स्यघात करना ।
— Guard	मत्स्यघात रोधक ।
Fit	१–योग्य । २–उपयुक्त । उचित ।
Fitness	१–योग्यता । उपयुक्तता । २--स्वस्थता ।
— Certificate	स्वस्थता प्रमाणक ।
Fitter	सन्धायक । फिटर ।
— Mechanic	फिटर यान्त्रिक । सन्धायक यान्त्रिक ।
Fitting (n.)	१–सज्जीकरण । सन्धान । २–सज्जा ।
Fitting (adj.)	उपयुक्त । उचित ।
Fix	१–नियत करना । निश्चित करना । २–लगाना । निरोपित करना ।
Fixation	निश्चित करना ।
— of pay	वेतन निश्चित करना ।
Fixed	नियत । निश्चित ।
— collections	नियत वसूलियां ।
— deposit	नियतावधि जमा । नियतकालिक जमा ।
— point	नियत स्थल ।
— — duty	नियत स्थल ड्यूटी ।
— rate tenant	नियत दर किसान । नियत दर काश्तकार ।
Fixture	निरोप ।
Flag	झंडा । (पत्रावली में) पताका ।

Flag, National	राष्ट्रीय झंडा ।
— staff	ध्वज दंड ।
Flash card	बोधचित्र । प्रदर्शन चित्र ।
Flaying	निस्त्वचन ।
— Supervisor	निस्त्वचन पर्यवेक्षक ।
Float (commerce)	१–चालूहोना । २–चालू करना । निकालना । आरंभ करना ।
Floatation (of a company, bond, loan)	चालू करना । निकालना ।
Floating	१–चालू । २–अल्पकालिक ।
— capital	चालू पूंजी ।
— debt	चालू ऋण ।
Flood Protection Work	बाढ़–रक्षा कार्य । बाढ़ रक्षा निर्माण कार्य ।
Floor	फर्श ।
Flour	आटा ।
Flow	१–प्रवाह । बहाव । २–(वस्तु–निर्माण में) अग्रगति ।
— chart	अग्रगति चार्ट ।
— irrigation	बहाव सिंचाई । तोड़ सिंचाई ।
Fluctuate	घटना–बढ़ाना । चढ़ना–उतरना । अस्थिर रहना ।
Fluctuation	घट–बढ़ । चढ़ाव–उतार । अस्थिरता ।
— in agricultural prosperity	कृषि की उन्नति में चढ़ाव–उतार ।
— in prices	मूल्यों में घट–बढ़ । मूल्यों में चढ़ाव–उतार ।
Fluctuating	अस्थिर । परिवर्ती । डावांडोल ।
Fly (a flag)	फहराना ।
Fly leaf	कोरा पन्ना ।
Flying Squad (*Police*)	उड़ाका दल ।
Fodder	चारा ।

Fodder crops	चारे की फसलें । चरी ।
Folio	१–द्विपत्रा । चौपेजी । २–(लेखा बही में) पृष्ठ ।
Follower	अनुगामी ।
Following	अनुलिखित । आगे लिखा या दिया हुआ ।
Food	खाद्य । आहार ।
— and Civil Supplies Department	खाद्य और रसद विभाग ।
— and Civil Supplies, Minister for	खाद्य और रसद मंत्री ।
— grains	खाद्यान्न ।
— — Inspector	खाद्यान्न निरीक्षक ।
— production	खाद्य उत्पादन ।
For	१–के लिये । २–तक । ३–से । ४–के स्थान पर । ५–कृते । की ओर से । ६–के होते हुए भी ।
— all concerned	सभी संबंधित व्यक्तियों के लिये ।
— all that	यह सब होते हुए भी ।
— and against	पक्ष और विपक्ष में ।
— and on behalf of	के लिये और की ओर से ।
— approval	अनुमोदनार्थ । स्वीकृत्यर्थ ।
— consideration	विचारार्थ ।
— information and guidance	सूचना और मार्गनिर्देश के लिये ।
— order	आदेशार्थ ।
— perusal	परिशीलनार्थ ।
— Secretary	सचिव कृते ।
— the last four days	पिछले चार दिनों से ।
— three years continuously	लगातार तीन वर्षों तक ।
F. O. R. Destination Station	गन्तव्य स्टेशन तक रेलभाड़ा मुक्त ।

Force (n.)	१–बल । २–सेना । सैन्यदल । दल ।
—, Come into	प्रचलित होना ।
—, In	प्रचलित ।
Force (v.)	बल प्रयोग करना । बाध्य करना ।
Forecast	पूर्वानुमान ।
— of stamps	स्टाम्पों का पूर्वानुमान ।
Foreclosure	निषेध ।
— of mortgage	बन्धक का मोचन निषेध ।
— of sale	विक्रय निषेध ।
Forecourt	प्रांगण । अग्रभूमि ।
Forecover (of a file)	पूर्वावरण । ऊपरी आवरण ।
Fore-end	अगला सिरा । पूर्वान्त ।
Foregoing	पूर्वलिखित । पूर्वोक्त । पूर्ववर्ती ।
— chapter	गत अध्याय । पूर्ववर्ती अध्याय ।
— paragraph	उपर्युक्त पैरा । उपर्युक्त कंडिका ।
— sentence	पूर्वोक्त वाक्य ।
Foreign	१–विदेशीय । वैदेशिक । विदेश–। २–विजातीय । बाह्य । परकीय ।
— affairs	विदेश कार्य । वैदेशिक कार्य ।
— currency	विदेशीय मुद्रा ।
— dignitary	विदेशीय उच्चाधिकारी ।
— exchange	१–विदेशी विनिमय । २–विदेशी मुद्रा ।
— matter	विजातीय द्रव्य ।
— policy	विदेश नीति । वैदेशिक नीति ।
— service	विदेश सेवा ।
— State telegram	सरकारी विदेश तार ।
— telegram	विदेश तार ।
Foreman	फोरमैन ।
Forensic	विधिक । विधि–।
Forensic medicine	शारीरिक विधिशास्त्र ।

Forest वन।
— Department वन विभाग ।
— Guard वन रक्षी ।
— Officer वनाधिकारी ।
— Ranger वनराजिक ।
— Range Officer वनराजि अधिकारी ।
— Settlement Officer वन बन्दोबस्त अधिकारी ।
Forester आटविक।
Foreword प्राक्कथन ।
Introduction भूमिका । विषय प्रवेश ।
Preamble प्रस्तावना ।
Preface प्रस्तावना ।
Preliminary प्रास्ताविक ।
Forfeit १–खो देना। खो बैठना । २–जब्त होना । राज्यसात् होना।
Forfeited १–खोया हुआ। २–जब्त। राज्यसात्कृत ।
— property जब्त सम्पत्ति । राज्यसात् सम्पत्ति ।
Forfeiture जब्ती । राज्यसात्करण ।
Forge जाल करना । जाली (लेखा आदि) बनाना ।
Forged जाली ।
— coin जाली सिक्का ।
— document जाली लेख्य ।
— note जाली नोट ।
— signature जाली हस्ताक्षर ।
Forgerer जालसाज । जालिया ।
Forgery जालसाजी । जाल ।
Form (v.) बनाना ।
Form (n.) १–रूप। २ प्रपत्र। ३–(Customary method) रीति। ४–(formality) औपचारिकता । ५–(मुद्रण) फर्मा ।

Form, Admission	प्रवेश पत्र।
— and content	रूप और विषय-वस्तु।
— and manner	रूप और रीति।
— and practice	रीति और परिपाटी।
— Keeper	प्रपत्री।
— of address	सम्बोधन का रूप। सम्बोधन की रीति।
—, Withdrawal	निकासी प्रपत्र।
Formal	रीतिक। औपचारिक।
— call	औपचारिक भेंट।
— functions	औपचारिक समारोह।
— occasion	औपचारिक अवसर।
— sanction	औपचारिक सम्मोदन। औपचारिक स्वीकृति।
— visit	औपचारिक आगमन।
Formality	औपचारिकता।
Formally	यथारीति। यथानियम। औपचारिक रूप से।
Formation	१-निर्माण। निर्मिति। २-रूप। ढांचा।
— of the Gram Sabhas	१-ग्रामसभाओं का निर्माण। २-ग्रामसभाओं का रूप या ढांचा।
Former	१-पहला। पहले का। पूर्व। २-पूर्वोक्त।
Formula	सूत्र। गुर।
Formulate	बनाना। सूत्रित करना।
Fortnight	पक्ष।
Fortnightly	पाक्षिक।
Forward (adj.)	अग्रिम।
— contract	अग्रिम संविदा। अग्रिम ठेका।
Forward (v.)	अग्रसारित करना।
Forwarded	अग्रसारित।
Forwarding	अग्रसारण।
— letter	अग्रसारण पत्र।
— note	अग्रसारण नोट।

Found	संस्थापित करना ।
Foundation	१–संस्थापन । २–शिलान्यास । ३–नींव । आधार ।
— stone	आधार शिला ।
Founder	संस्थापक ।
— member	संस्थापक सदस्य ।
Fraction	भाग । अंश ।
— of a rupee	रुपये का कोई भाग ।
Frame (v.)	बनाना । तैयार करना ।
— a charge	आरोप तैयार करना ।
— a rule	नियम बनाना ।
Frame (n.)	१–ढांचा । २–चौखटा ।
Frame work	ढांचा ।
Franchise	मताधिकार ।
—, Adult	वयस्क मताधिकार ।
Fraud	धोखा । प्रवंचन । कपट ।
Fraudulent	कपटपूर्ण ।
— device	कपटपूर्ण युक्ति ।
Free	१–निःशुल्क । २–बिना मूल्य । ३–स्वतंत्र । ४–मुक्त । अबाध । बेरोक ।
— and half-rate students	निःशुल्क तथा अर्धशुल्क छात्र ।
— from all encumbrances	सब भारों से मुक्त ।
— of charge	निःशुल्क ।
— passage	१–निःशुल्क यात्रा । २–बेरोक बहाव ।
— period (*Educ.*)	खाली घंटा ।
Freedom	स्वतन्त्रता । स्वातन्त्र्य ।
Freeship	निःशुल्कता ।
—, Half	अर्धनिःशुल्कता ।
Freight	भाड़ा । मालभाड़ा ।
— to be prepaid	भाड़ा पूर्वदेय ।

Frequency	बारंबार। आवृत्ति ।
Fretwork	जाली का काम ।
Friction	१–घर्षण । रगड़ । २–संघर्ष ।
— between troops and civilians	सेना और असैनिक कर्मचारियों में संघर्ष ।
From	१–से । २–(पत्र के आदि में) प्रेषक ।
— time to time	समय-समय पर ।
Frontage	अग्रभाग । सामना ।
Frontier	सीमा । प्रत्यन्त ।
-- area	सीमा क्षेत्र । प्रत्यन्त क्षेत्र ।
Fruit	फल ।
— Development Board	फल विकास परिषद् ।
— Preservation	फल संरक्षण ।
— — and Canning Institute-cum-Training Centre	फल संरक्षण तथा डिब्बाबन्दी संस्थान एवं प्रशिक्षण केन्द्र ।
— Utilization	फलोपयोग ।
— —, Director of	फलोपयोग निदेशक ।
Fuel	ईंधन ।
Full	पूर्ण । पूरा ।
— average pay leave	पूरे औसत वेतन पर अवकाश ।
— fee	पूर्ण शुल्क ।
— power	पूर्ण अधिकार ।
Function (n.)	१–कार्य । क्रिया । २–कर्त्तव्य । कृत्य । ३–उत्सव । समारोह ।
Function (v.)	काम करना ।
Functionary	कृत्यकारी । कार्यकर्ता ।
Fund	निधि ।
—, Consolidated	संहत निधि ।
—, Endowment	सन्दान निधि ।
—, Local	स्थानीय निधि ।
—, Permanent	स्थायी निधि ।

Fund Provident — निर्वाह निधि ।
Fundamental — मूल । मौलिक ।
— rules — मूल नियम ।
Funded debt — स्थायी ऋण ।
Funds — १–निधियां । २–धन ।
Furl (a flag) — लपेटना । लपेटकर बांधना ।
Furniture — उपस्कर ।
Future (n.) — भविष्य ।
Future (adj.) — भावी । आगामी ।

G

Gallantry — शौर्य ।
— award — शौर्य पुरस्कार ।
Gallery — वीथी । वीथिका ।
—, Press — पत्रकार वीथी ।
Game — १–खेल । क्रीड़ा । २–आखेट । शिकार ।
— laws — आखेट विधान ।
Games — १–खेल । क्रीड़ा । २–वन्य जीव । वन्य ।
— and Sports — खेल–कूद ।
— Attendant — खेल परिचर ।
—, Indoor — अन्तःकक्ष खेल ।
—, Outdoor — बहिःकक्ष खेल ।
—, Sports and Drill — खेलकूद और व्यायाम ।
— Superintendent — क्रीड़ा अधीक्षक । खेल अधीक्षक ।
— Supervisor — खेल पर्यवेक्षक । क्रीड़ा पर्यवेक्षक ।
— Warden — वन्यपाल ।
Gang — टोली ।
— Inspector — टोली निरीक्षक ।
Garage — गाड़ीखाना । यानशाला ।
Garden — उद्यान । बाग ।

Garden party	उद्यान भोज ।
Gardening	उद्यान कर्म । बागवानी ।
Gardens and Horticulture Section	उद्यान अनुभाग ।
Gateman	द्वारपाल ।
Gate Sergeant	द्वाराध्यक्ष ।
Gauge	माप । नाप । गेज ।
Gazette	राजपत्र ।
— Notification	राजपत्र विज्ञप्ति ।
Gazette (v.)	राजपत्रित करना ।
Gazetted	राजपत्रित ।
— Officer	राजपत्रित अधिकारी ।
Gazetteer	भूवृत्त ।
Gear up	तेज करना । तेजी से चालू करना ।
General	१—सामान्य । साधारण । २—सहा—। प्रधान ।
— Administration	सामान्य प्रशासन ।
— — Department	सामान्य प्रशासन विभाग ।
— Agent	सामान्य अभिकर्ता ।
— Clerk	सामान्य लिपिक ।
— Course	सामान्य पाठ्यक्रम ।
— diary	सामान्य दैनिकी ।
— Election	सामान्य निर्वाचन।
— Finger-print Register	सामान्य अंगुलि चिह्न पंजी ।
— Manager	प्रधान प्रबन्धक ।
— Medicine	सामान्य काय चिकित्सा ।
— Police Fund	सामान्य पुलिस निधि ।
— Provident Fund	सामान्य निर्वाह निधि ।
— Stamp	सामान्य स्टाम्प ।
— Surgery	सामान्य शल्य चिकित्सा ।

General Ward	सामान्य कक्ष ।
Generalization	सामान्यीकरण ।
Generalized	सामान्यीकृत ।
Generally	सामान्यतः । सामान्य रूप से ।
Generator	जनित्र ।
Genius	१–प्रतिभा । २–प्रकृति । ३–प्रतिभावान् व्यक्ति ।
— of language	भाषा की प्रकृति ।
— of the people	जनता की प्रकृति ।
Gentle slope	हल्का ढाल।
Genuine	१–प्रामाणिक । २–यथार्थ । वास्तविक । सच्चा । ३–विशुद्ध ।
— production	विशुद्ध उत्पादन ।
— signature	वास्तविक हस्ताक्षर ।
— statement	यथार्थ कथन ।
— text	प्रामाणिक पाठ ।
Geochemist	भूरसायनविद् ।
Geochemistry	भूरसायन ।
Geography	भूगोल ।
Geological	भूगर्भ या भूतत्व संबंधी । भूगर्भ–।
— survey	भूगर्भ सर्वेक्षण ।
Geologist	भूगर्भशास्त्री ।
Geology	भूगर्भशास्त्र ।
— and Mining, Department of	भूतत्व तथा खनिकर्म विभाग ।
Germ	जीवाणु ।
Germinate	अंकुरित होना।
Germination	अंकुरण ।
Gift	१–भेंट । उपहार । २–दान ।
— deed	दानपत्र ।

Gift of movable property — चल सम्पत्ति का दान ।
Girder — गाटर ।
Girdling Officer — घिरान अधिकारी ।
Girls' Education Expansion Office — बालिका शिक्षा प्रसार कार्यालय ।
Girls' Education Expansion Officer — बालिका शिक्षा प्रसार अधिकारी ।
Gist — सारांश ।
Give effect to — पालन करना । कार्यान्वित करना ।
Glaring disparity — अत्यधिक असमानता ।
Glass — कांच ।
— Factory — कांच निर्माणशाला ।
— Technologist — कांच शिल्पविद् । कांच प्रोद्योगविद् ।
— Technology — कांच प्रोद्योग ।
Globe — १–गोला । २–पृथ्वी । ३–(शिक्षा) ग्लोब ।
Glossary — शब्दावली ।
Gloves — दस्ताने ।
Glue — सरेस ।
Godown — गोदाम । भांडार ।
Good — अच्छा ।
— debt — शोध्य ऋण ।
— faith — सदाशयता ।
—, For — स्थायी रूप से । निश्चित रूप से ।
— offices — मध्यस्थता ।
— order — अच्छी दशा । अच्छी स्थिति ।
— reason — पर्याप्त कारण ।
— sense — सद्बुद्धि ।
— will — १–सुनाम । ख्याति । २–सद्भाव ।
Goods — माल ।
— Clerk — माल बाबू ।

Gorait	गोड़ैत ।
Gorge	कन्दर ।
Gorge or ravine	कन्दर या उपघाटी ।
Govern	१–शासन करना । २–नियंत्रित करना ।
Governed by	१–से शासित । २–से नियंत्रित । के अधीन ।
Governing body	प्रबन्ध निकाय ।
Government	शासन । सरकार ।
— Advocate	सरकारी अधिवक्ता ।
— affairs	सरकारी कार्य । सरकारी मामले ।
— Agriculture Farm	राजकीय कृषिक्षेत्र ।
— Arts and Crafts College	राजकीय कला–शिल्प महाविद्यालय ।
— Basic Normal School	राजकीय आधारिक दीक्षा विद्यालय ।
— Basic Training College	राजकीय आधारिक प्रशिक्षण महाविद्यालय ।
— Building	राजकीय भवन । सरकारी इमारत ।
— Branch Press	राजकीय शाखा मुद्रणालय ।
— Cement Factory	राजकीय कांच निर्माणशाला ।
— Central Pedagogical Institute	राजकीय अध्यापन विज्ञान संस्थान ।
— Central Press	राजकीय केन्द्रीय मुद्रणालय ।
— Central Weaving Institute	राजकीय केन्द्रीय वयन संस्थान ।
— Ceramic Centre	राजकीय कुम्भकार कला केन्द्र ।
— College of Home Science	राजकीय गृहविज्ञान महाविद्यालय ।
— College of Physical Education	राजकीय व्यायाम शिक्षा महाविद्यालय ।
— Constructive Training College	राजकीय रचनात्मक प्रशिक्षण महाविद्यालय ।
— Conveyancer	सरकारी अभिहस्तान्तरक ।
— Counsel	सरकारी वकील ।
— dues	सरकारी पावने ।
— Dyeing, Bleaching and Finishing Factory	राजकीय रंगाई, विरंजन तथा परिष्कार कर्मशाला ।

Government Estate Department	राज्य सम्पत्ति विभाग।
— Fruit Research Station	राजकीय फलशोध केन्द्र।
— Girls Inter College	राजकीय बालिका इंटर महाविद्यालय।
— Girls' Normal School	राजकीय बालिका दीक्षा विद्यालय।
— High School	राजकीय उच्च विद्यालय।
— Higher Secondary School	राजकीय उच्चतर माध्यमिक विद्यालय।
— Higher Secondary School for Girls	राजकीय उच्चतर माध्यमिक बालिका विद्यालय।
— Hill Fruit Research Station	राजकीय पर्वतीय फल शोध केन्द्र।
— House	१–राजभवन। २–राष्ट्रपति भवन।
— Inter College	राजकीय इंटर महाविद्यालय।
— Junior Training College	राजकीय अवर प्रशिक्षण महाविद्यालय।
— Model School	राजकीय आदर्श विद्यालय।
— Normal School	राजकीय दीक्षा विद्यालय।
— Normal School for Girls	राजकीय बालिका दीक्षा विद्यालय।
— Nursery Trainig College	राजकीय शिशु-शिक्षा प्रशिक्षण महाविद्यालय।
— Office	सरकारी कार्यालय।
— Order	शासकीय आदेश। सरकारी आदेश।
— Photo-Litho Press	राजकीय फोटो-लिथो मुद्रणालय।
— Precision Instrument Factory	राजकीय सूक्ष्म उपयंत्र निर्माणशाला।
— Press	राजकीय मुद्रणालय।
— Promissory note	सरकारी प्रामिसरी नोट।
— Railway Police	राजकीय रेलवे पुलिस। सरकारी रेलवे पुलिस।
— Resolution	सरकारी संकल्प। सरकारी निश्चय।
— Sanatorium	राजकीय आरोग्याश्रम।
— School of Arts and Crafts	राजकीय कला-शिल्प विद्यालय।

Government Secondary School	राजकीय माध्यमिक विद्यालय ।
— securities	सरकारी प्रतिभूतियां ।
— servant	सरकारी कर्मचारी । शासन सेवक ।
— Servants' Conduct Rules	सरकारी कर्मचारियों की आचरण नियमावली ।
— Technical Institute	राजकीय प्राविधिक संस्थान ।
— Training College	राजकीय प्रशिक्षण महाविद्यालय ।
— Training College for Women	राजकीय महिला प्रशिक्षण महाविद्यालय ।
— Welfare T. B. Clinic	राजकीय क्षयरोग प्रतिकर्मालय ।
Governor	१–राज्यपाल । २–व्यवस्थापक ।
— acting with his Ministers	समंत्रिपरिषद् राज्यपाल ।
— of the Reserve Bank	रिजर्व बैंक का व्यवस्थापक ।
Grace	अनुग्रह ।
—, Days of	अनुग्रह दिन । रियायती दिन ।
— mark	(परीक्षा) अनुग्रहांक ।
Gradation list	कोटिक्रम सूची ।
— Clerk	कोटिक्रम सूची लिपिक ।
Grade	१–श्रेणी । कोटि । २–पदक्रम ।
—, C. T.	पूर्वस्नातक पदक्रम ।
—, H.T. C.	प्राथमिक शिक्षक पदक्रम ।
—, J. T.C.	पूर्वमाध्यमिक शिक्षक पदक्रम ।
—, L. T.	स्नातक पदक्रम ।
— promotion	स्तरोन्नति ।
—, Selection	प्रवर श्रेणी ।
—, S. E. S. (G)	शिक्षा सेवा (पत्रित) पदक्रम ।
—, S. S. E. S.	व्याख्याता पदक्रम ।
Gradient	१–प्रवणता । चढ़ाव या उतार । २–(सड़क का) ढाल ।

Gradient, Slope	ढाल की प्रवणता ।
Grading	कोटिकरण ।
— Assistant	कोटिक्रम सहायक ।
— list	कोटिक्रम सूची ।
Gradual	क्रमिक ।
Gradually	क्रमशः । धीरे धीरे ।
Graduate	स्नातक ।
—, Post	स्नातकोत्तर ।
—, Registered	निबद्ध स्नातक ।
—, Under	अभिस्नातक ।
Grain godown	अन्न भांडार ।
Grand total	सम्पूर्ण योग ।
Grant (v.)	स्वीकार करना । देना । प्रदान करना ।
Grant (n.)	अनुदान ।
— in-aid	सहायक अनुदान ।
Granted	स्वीकृत ।
Grantee	१–अनुदान–ग्रहीता । २–माफीदार ।
Grantor	अनुदाता ।
Graph	ग्राफ ।
Gratis	निःशुल्क । मुफ्त ।
Gratuitous	निःशुल्क ।
— relief	निःशुल्क सहायता ।
Gratuity	आनुतोषिक ।
Gravity	१–गुरुत्व । २–गंभीरता ।
—, Centre of	गुरूत्व केन्द्र ।
— of directions	निदेशों की गंभीरता ।
Greeting	१–शुभकामना । २–अभिवादन ।
Grievance	कष्ट । शिकायत ।
—, Redress of	शिकायत दूर करना ।
Gross	१–स्थूल । कच्चा । २–घोर । भारी ।

Gross assets	स्थूल परिसम्पत्ति।
— area	स्थूल क्षेत्रफल ।
— amount	स्थूल राशि ।
— error	भारी भूल ।
— income	कच्ची निकासी । स्थूल आय ।
— misconduct	घोर दुराचरण ।
— salary	स्थूल वेतन ।
Ground	भूमि ।
Ground-floor	भूमितल ।
Grounds	१–हाता । २–मैदान । ३–आधार । कारण ।
Group	समूह । वर्ग । वृन्द ।
—, Aesthetic	कला वर्ग ।
—, Constructive	रचनात्मक वर्ग ।
—, Literary	साहित्य वर्ग ।
—, Scientific	विज्ञान वर्ग ।
— Level Worker	वृन्द सेवक ।
Grove	बाग । बगीचा । बारी ।
Groyne (*P. W. D.*)	ठोकर । तटबन्ध ।
Guarantee	१–गारंटी । प्रतिश्रुति । २–गारंटीकर्ता ।
— letter	गारंटी । प्रतिश्रुतिपत्र ।
Guaranty	गारंटी ।
Guard	१–रक्षी । रक्षक । २–(पुलिस) गारद ।
— Book	रक्षण पंजी ।
— file	गार्ड फाइल ।
Guardian	संरक्षक । अभिभावक ।
— ship	संरक्षकता । अभिभावकत्व ।
Guest	अतिथि ।
— House	अतिथिशाला । अतिथिगृह ।
Guidance	मार्गनिर्देश । पथ प्रदर्शन ।

Guide (n.) १–(व्यक्ति) मार्गदर्शक । निर्देशक ।
२–(पुस्तिका) निर्देशिका ।

—, Extension प्रसार निर्देशक ।

Guide (v.) मार्ग दिखलाना । मार्ग–प्रदर्शन करना ।

Guilty दोषी ।

Gun barrel बन्दूक की नली ।

Gunpowder बारूद ।

Gutter नाली ।

H

Habit प्रवृत्ति । अभ्यास । आदत ।

Habitable निवास योग्य । रहने योग्य ।

Habitual अभ्यस्त ।

— criminal अभ्यस्त अपराधी । पक्का अपराधी ।

— defaulter अभ्यस्त वितथी ।

Hairpin bend (*P. W. D.*) कैंची ।

Half आधा । अर्ध ।

— average pay leave आधे औसत वेतन पर अवकाश ।

— fee अर्ध शुल्क ।

— freeship अर्ध निःशुल्कता ।

— mast (v.) अर्धनत करना ।

fly the flag— झंडे को अर्धनत करना ।

— rate आधी दर ।

— — register आधी दर पंजी । अर्धशुल्क पंजी ।

— — student अधशुल्क छात्र ।

— yearly अर्धवार्षिक ।

Hall हाल ।

Halt (v.) अवस्थान करना । विराम करना ।

Halt (n.) अवस्थान । पड़ाव ।

Halting allowance अवस्थान भत्ता ।

Hand-book पुस्तिका ।

Handcuff (n.)	हथकड़ी ।
Handcuff (v.)	हथकड़ी ।
Hand-dyer	हस्त रंजक । हाथ-रंगरेज ।
Handicap	१-अक्षमता । २-बाधा । रुकावट ।
Handicapped	अक्षम ।
Handicraft	हस्तशिल्प । दस्तकारी ।
Handle	१-हाथ से प्रयोग करना । २-करना । संभालना ।
Handloom	करघा ।
Hand-printer	हाथ-छीपी ।
Handwriting	हस्तलिपि । लिखावट ।
Handwriting Expert	हस्तलिपि विशेषज्ञ ।
Harass	सताना । परेशान करना । उत्पीड़ित करना ।
Harassing enquiry	उत्पीड़क जांच । कष्टदायक जांच ।
Harassment	उत्पीड़न ।
Hard	१-कठिन । कठोर । कड़ा । २-खड़ा । नगद । ३-भारी । खारा ।
— cash	खड़ी रोकड़ । नगद रोकड़ ।
— currency	दृढ़ मुद्रा ।
— punishment	कठोर दंड ।
— water	भारी जल । खारा पानी ।
— work	कठिन परिश्रम ।
Harijan Sahayak Department	हरिजन सहायक विभाग ।
Harijan Welfare	हरिजन कल्याण ।
Hastinapur Town Development Board	हस्तिनापुर नगर-विकास परिषद् ।
Havalat	हवालात ।
Havildar Major	हवलदार मेजर ।
Havildar Quarter Master	हवलदार शिविरपाल ।
Hawali Munsif	हवाली मुंसिफ ।
Head (n.)	१-प्रधान । अध्यक्ष । २-शीर्षक ।

Head (adj.)	मुख्य । प्रधान ।
— Assistant	मुख्य सहायक ।
— Clerk	मुख्य लिपिक ।
— Constable	नायक । मुख्य कान्सटेबिल ।
— —, Band	मुख्य कान्सटेबिल, बैंड । बैंड नायक ।
— — Messenger	मुख्य कान्सटेबिल, सन्देशवाहक ।
— Examiner	प्रधान परीक्षक ।
— Drill Instructor (*Police*)	मुख्य कवायद शिक्षक ।
— Master	मुख्याध्यापक । प्रधानाध्यापक ।
— Mistress	मुख्याध्यापिका । प्रधानाध्यापिका ।
— Musketry Instructor	मुख्य बन्दूक कला शिक्षक ।
— of Department	विभागाध्यक्ष ।
— Office	मुख्य कार्यालय । प्रधान कार्यालय ।
— Operator	मुख्य परिचालक ।
— Proficient	मुख्य प्रवीण ।
Heading	शीर्षक ।
Headphone	आकर्णक ।
Headquarters	मुख्यालय ।
Heads of Departments	विभागाध्यक्ष । विभागों के अध्यक्ष ।
Heads of Indian Missions	भारतीय मिशनों के अध्यक्ष ।
Headway	प्रगति । उन्नति ।
Health	स्वास्थ्य ।
— and Hygiene	स्वास्थ्य तथा स्वस्थवृत्त ।
— certificate	स्वास्थ्य प्रमाणक ।
— Department	स्वास्थ्य विभाग ।
— Resort	स्वास्थ्य विहार ।
Healthy	स्वस्थ ।
— vitality	स्वस्थ जीवनी-शक्ति ।
Hearing	सुनवाई ।
Heinous crime	घोर अपराध । गंभीर अपराध ।

Heir — दायाद । वारिस ।
— apparent — प्रत्यक्ष दायाद ।
— presumptive — प्रकल्पित दायाद । सम्भावित दायाद ।
Hereafter — इसके आगे । इसके बाद । भविष्य में ।
Hereby — इसके द्वारा । एतद्द्वारा ।
Hereditary — वंशागत । क्रमागत । आनुवंशिक । मौरूसी ।
— allowance — वंशागत भत्ता । क्रमागत भत्ता ।
— property — क्रमागत सम्पत्ति । वंशागत सम्पत्ति । मौरूसी सम्पत्ति ।
Herein — इसमें । यहां ।
Hereinafter — इसके आगे । इसके पश्चात् ।
Hereinbefore — इसके पहले ।
Heretofore — इससे पहले । अब तक ।
Hereunder — १–नीचे । २–इसके अधीन ।
Hereupon — इसके बाद ।
Herewith — इसके साथ । साथ में ।
Heritage — १–पैतृक दाय । २–पूर्वजों की परम्परा । प्राचीन परम्परा ।
Hessian cloth — टाट ।
Hide — खाल ।
Hide Development Officer — खाल विकास अधिकारी ।
High — उच्च ।
— Commissioner — उच्चायुक्त ।
— Court of Judicature — उच्च न्यायालय ।
— flood level — इन्द्रदमन ।
— School — उच्च विद्यालय । हाई स्कूल ।
— Examination — उच्च विद्यालय परीक्षा । हाई स्कूल परीक्षा ।
— traditions — उच्च परम्पराएं । महान् परम्पराएं ।
Higher Secondary — उच्चतर माध्यमिक ।

Higher Secondary Education	उच्चतर माध्यमिक शिक्षा ।
— — examination	उच्चतर माध्यमिक परीक्षा ।
— — school	उच्चतर माध्यमिक विद्यालय ।
— — stage	उच्चतर माध्यमिक सोपान ।
Hill allowance	पहाड़ भत्ता ।
Hinge	चूल । कब्जा ।
Hint	संकेत ।
Hire (v.)	किराए पर लेना ।
Hire (n.)	किराया ।
— purchase	क्रयावक्रय ।
Hiring	किराए पर लेना ।
— agreement	किरायानामा ।
His Excellency	परमश्रेष्ठ ।
His Honour	तत्रभवान् ।
His Majesty	महामहिम सम्राट् ।
History	इतिहास ।
— of service	सेवावृत्त ।
— sheet	वृत्त फलक । वृत्त पत्रक ।
Hold (office)	(पद) धारण करना । (पद पर) आरूढ़ रहना ।
Holder (of a bill)	धारक । देयी ।
Holding	१–जोत । २–धारण ।
Holdigs, Small	छोटी जोतें ।
Holdings, Uneconomic.	अलाभकर जोतें ।
Holiday	छुट्टी ।
—, Gazetted	राजपत्रित छुट्टी ।
—, Public	सार्वजनिक छुट्टी ।
Homage	श्रद्धा । श्रद्धांजलि ।
pay homage	श्रद्धांजलि अर्पित करना । श्रद्धा प्रकट करना ।

Hospitality	आतिथ्य। अतिथि–सत्कार।
Hostel	छात्रावास।
Hostel Superintendent	छात्रावास अधीक्षक।
Hostile	१–विरुद्ध। प्रतिकूल। २–द्वेषपूर्ण। शत्रुतापूर्ण।
— act	शत्रुतापूर्ण कार्य।
— witness	विरुद्ध गवाह।
Hostility	शत्रुता। द्वेष।
Hour	घंटा।
House	१–गृह। घर। २–(विधान मंडल) सदन।
— rent	मकान भाड़ा। मकान किराया।
— — allowance	मकान किराया भत्ता।
— Surgeon	हाउस सर्जन।
— Tax Collector	गृहकर समाहर्त्ता।
Household (n.)	गृहस्थी।
Household (adj.)	गृह।
Household staff	गृह व्यवस्था। कर्मचारिवर्ग।
Household supplies	गृह संभार।
Housing	निवासन। निवास व्यवस्था।
— Department	निवासन विभाग।
— loan	गृह निर्माण ऋण।
— Inspector	निवासन निरीक्षक।
— Scheme	निवासन योजना। गृह निर्माण योजना।
H. T. C. Grade	प्राथमिक शिक्षक पदक्रम।
Human (adj.)	मानवीय। मानव–।
Human Compounder	कम्पाउन्डर।
Humane	सदय। मानवोचित।
— Cattle killer	यंत्रणा रहित पशुवधित्र।
Humanity	मानवता। मानव जाति।

Home	गृह ।
— (Criminal) Department	गृह (अपराध) विभाग ।
— (Jails) Department	गृह (कारागार) विभाग ।
— Minister	गृह मंत्री ।
— (Police) Department	गृह (पुलिस) विभाग ।
— Science	गृह विज्ञान । गृहिणी विज्ञान ।
— Secretary	गृह सचिव ।
— work	गृह कार्य ।
Homicide	मानव-हत्या । मनुष्य-मारण ।
—, Culpable	दंडनीय मानव-हत्या । दंडनीय मनुष्य-मारण ।
Homogeneous	समजातीय ।
Honorarium	मानदेय ।
Honorary	अवैतनिक ।
— Emeritus Pradhyapak	एमेरिटस प्राध्यापक ।
— Magistrate	अवैतनिक दंडाधिकारी ।
Honorific (n.)	आदरपद
Honorific (adj.)	आदरसूचक ।
— prefixes	(नाम में) आदरसूचक पूर्वपद ।
Honoris causa	सम्मानार्थ ।
Honour	सम्मान ।
Honourable	माननीय ।
Hooligan	आवारा । गुंडा ।
Horticultural	औद्यानिक । उद्यान- ।
— Supervisor	उद्यान पर्यवेक्षक ।
Horticulture	उद्यान कर्म ।
Horticulturist	औद्यानिक ।
Hosiery	१-मोजे-गंजी का कारखाना । २-मोजा-गंजी आदि ।
Hospital	चिकित्सालय । अस्पताल ।

Hutment	कुटीर।
Hydel	जलविद्युत्।
Hydraulic	जलशक्ति संबंधी। जलशक्ति।
Hydro-electric	जलविद्युत्।
-- Commercial-cum-Distribution Division	जलविद्युत् वाणिज्य एवं वितरण प्रभाग।
— Generation Division	जलविद्युत् उत्पादन प्रभाग।
Hyena	लकड़बग्घा।
Hygiene	स्वस्थवृत्त।
Hygiene Institute	स्वस्थवृत्त संस्थान।
Hygiene Publicity Bureau	स्वस्थवृत्त विख्यापन कार्यालय।
Hypothecated	दृष्टिबन्धक रखा हुआ।
Hypothecation	दृष्टिबन्धक।

I

Identical	समान। एक-सा।
Identification	अभिज्ञान। पहिचान।
Identify	१-अभिज्ञान करना। पहिचानना। २-एक या अभिन्न समझना।
Identity	१-अभिज्ञान। पहिचान। २-अभिन्नता। तद्रूपता।
— card	अभिज्ञा पत्र।
Idiom	मुहावरा।
Idiot	मूढ़।
Illegal	अवैध।
Illegible	अपाठ्य।
Illegitimate	अवैध।
Illicit	अवैध।
Illicit distillation	अवैध आसवन। अवैध मद्य-निर्माण।
Illiteracy	निरक्षरता।

Illiterate	निरक्षर। अपढ़।
Illustrate	१–उदाहरण देना। उदाहरण सहित व्याख्या करना। २–चित्र देना।
Illustrated	१–उदाहरण–युक्त। २–सचित्र।
Illustration	१–निदर्शन। उदाहरण। २–चित्र।
Illustrative	निदर्शनात्मक। उदाहरण रूप।
Imitation (n.)	अनुकरण। अनुकृति। नकल।
Imitation (adj.)	कृत्रिम। नकली।
Immediate	१–तुरन्त। तत्काल। अविलम्ब। २–निकटतम। आसन्न।
— action	तुरन्त कार्यवाही। अविलम्ब कार्यवाही।
— effect, With	तत्काल से। इसी समय से।
— officer	निकटतम अधिकारी।
— official superior	निकटतम उच्च अधिकारी।
— reply	अविलम्ब उत्तर। तुरन्त उत्तर।
— superior officer	निकटतम उच्च अधिकारी।
"Immediate" slip	"तुरन्त" पर्ची।
Immediately	तुरन्त। तत्काल।
Immemorial	स्मरणातीत।
— rights	स्मरणातीत अधिकार।
Immigrant	आप्रवासी।
Emigrant	प्रवासी।
Immigration	आप्रवास।
Emigration	प्रवास।
Imminent	समुपस्थित। सन्निकट।
Immovable	अचल।
— property	अचल सम्पति।
Immune	१–मुक्त। २–रक्षित।
— from criminal and civil process	फौजदारी और दीवानी कार्यवाही से मुक्त।

Immune from poison — विष से रक्षित ।

— from process of courts of law — अदालती/न्यायालयिक कार्यवाही से मुक्त ।

Immunity — मुक्ति ।

— from tax — कर से मुक्ति ।

Impact — आघात । धक्का

Impair — १–न्यून करना । कम करना । २–क्षीण करना । क्षति पहुंचाना ।

without —ing the efficiency — दक्षता या कार्यक्षमता कम किये बिना ।

Impaired — १–न्यूनकृत । २–क्षीण ।

without their authority being— — उनके प्राधिकार में कोई कमी हुये बिना ।

Impairment — १–न्यूनता । २–क्षीणता ।

— of health — स्वास्थ्य की क्षीणता ।

Impartial — निष्पक्ष ।

Impartiality — निष्पक्षता ।

Impending — आसन्न ।

— visit — आसन्न आगमन ।

Imperative — अत्यावश्यक । अवश्यकरणीय ।

Impersonal — अवैयक्तिक ।

Impetus — १–बल । शक्ति । वेग । २–प्रोत्साहन ।

Implement (n.) — उपकरण ।

Implement (v.) — कार्यान्वित करना ।

Implementation — कार्यान्वयन । अन्वयन ।

— Officer — अन्वयन अधिकारी ।

Implicate — फंसाना ।

Implication — उपाशय ।

Implied — अभिप्रेत । ध्वनित । उपलक्षित ।

— Contract — अभिप्रेत संविदा ।

Implicit — अभिप्रेत । ध्वनित । उपलक्षित ।

Import (n.) — १–आयात । २–आशय । अभिप्राय ।

Import (v.)	आयात करना ।
Importance	महत्व ।
Imported	आयात किया हुआ । आयात ।
Impose (tax)	(कर) लगाना । आरोपित करना ।
Imposition (of tax)	कर लगाना । करारोपण ।
Imposter	छद्मवेशी । वंचक ।
Impound	अवरुद्ध करना ।
Impounded document	अवरुद्ध लेख्य ।
Impress (n.)	छाप ।
Impress(v.)	१–छाप डालना । छापना । निमुद्रित करना । २–प्रभावित करना । ३–अवगत कराना । हृदयंगम करना । ४–बेगार लेना । बेगार पकड़ना ।
Impressed stamp	निमुद्रित स्टाम्प ।
Impression	१–प्रभाव । २–छाप । ३–धारणा ।
Impressive	प्रभावोत्पादक । हृदयस्पर्शी ।
Impressment	बेगार ।
Imprest	उचन्त ।
Imprisonment	कारावास ।
Improper	अनुचित ।
Improve	सुधारना । उन्नत करना ।
Improved seeds	सुधरे बीज ।
Improvement	सुधार ।
Improvement Trust, Town	नगर सुधार मंडल ।
Improvise	कामचलाऊ या तात्कालिक व्यवस्था करना ।
Improvised	तत्काल बनाया हुआ । कामचलाऊ ।
In abeyance	निलम्बित । आस्थगित ।
Inadequate	अपर्याप्त ।
Inadmissible	अग्राह्य । अस्वीकार्य ।
Inadvertence	असावधानता ।

Inadvertently — असावधानता से ।
Inappropriate — अनुपयुक्त । अयुक्त ।
Inaugurate — १–(चित्र या सम्मेलन आदि का) उद्घाटन करना । २–प्रारम्भ करना ।
Inauguration — १–उद्घाटन । २–प्रारम्भ ।
Incentive — प्रोत्साहन ।
Incharge — प्रभारी ।
Incidence — भार । प्रभाव । आपात ।
— of revenue assessment — राजस्व निर्धारण का आपात ।
— of T. A. — यात्रा भत्ता का आपात ।
— of taxes — करों का आपात ।
Incidental — प्रासंगिक ।
— charges — प्रासंगिक व्यय ।
Include — अन्तर्भूत करना । समाविष्ट करना । सम्मिलित करना ।
Inclusion — अन्तर्भाव । समावेश ।
Inclusive (of) — सहित । लेकर । मिलाकर ।
Income — आय ।
Income tax — आयकर ।
Income-tax Appellate Tribunal — आयकर अपील न्यायाधिकरण ।
— — Officer — आयकर अधिकारी ।
Incompatible — असंगत । बेमेल ।
Incompetence — अक्षमता ।
dismissal for neglect or— — उपेक्षा या अक्षमता के कारण वियुक्ति ।
Incompetent — अक्षम ।
Inconsistent — असंबद्ध । असंगत ।
Inconvenience — असुविधा ।
Inconvenient — असुविधाजनक ।
Incorporate — १–सम्मिलित करना । समाविष्ट करना । २–निगमित करना । निगम बनाना ।

Increment	१–वृद्धि । २–वेतन–वृद्धि ।
— advances	अग्रिम वेतन वृद्धियां ।
— Clerk	वेतनवृद्धि लिपिक ।
Incumbency	१–पद–धारण । २–पद–धारण काल ।
Incumbent (adj.)	अत्यावश्यक ।
Incumbent (n.)	पदधारी ।
Indebted	१–ऋणग्रस्त । २–आभारी । ऋणी ।
Indebtedness	ऋणग्रस्तता ।
Indemnity bond	क्षतिपूर्ति बन्धपत्र ।
Indent (n.)	मांगपत्र ।
Indent (v.)	मांग प्रस्तुत करना । मांग करना ।
Indented	मांग की गई ।
Indents Assistant	मांगपत्र सहायक ।
Indenture	अनुबन्ध पत्र ।
Index	१–अनुक्रमणी । अनुक्रमणिका । २–सूचक ।
—, Card	कार्ड अनुक्रमणी ।
— of files	पत्रावलियों की अनुक्रमणिका ।
Indexer	अनुक्रमकार ।
Indexing	अनुक्रमणी बनाना । अनुक्रमित करना ।
Indian (n., adj.)	भारतीय ।
— Administrative Service	भारतीय प्रशासन सेवा ।
— — Section	भारतीय प्रशासन सेवा अनुभाग ।
— Limitation Act	भारतीय अवधि अधिनियम ।
— Penal Code	भारतीय दंड संहिता ।
— Police Commission	भारतीय पुलिस आयोग ।
— Police Medal	भारतीय पुलिस पदक ।
— Posts and Telegraphs Department	भारतीय डाक-तार विभाग ।
— Territorial Force	भारतीय प्रादेशिक सेना ।
Indication	सूचना । संकेत । निर्देश ।

Indication, Priority	पूर्वता निर्देश।
Indifference	उदासीनता।
Indigenous	स्वदेशी।
Indirect	अप्रत्यक्ष। परोक्ष।
— receipt	अप्रत्यक्ष प्राप्ति।
Indirectly	अप्रत्यक्ष रूप से। परोक्ष रूप से।
Indiscipline	अनुशासनहीनता।
Indiscretion	अविचार। अविवेक।
Indispensable	अनिवार्य।
Individual (n.)	व्यक्ति। व्यष्टि।
Individual (adj.)	१–व्यक्तिगत। २–व्यष्टिगत। एक–एक। अलग–अलग।
Indivisible	अविभाज्य।
Indolence	निश्चेष्टता। सुस्ती।
Indoor (adj.)	१–अन्तर्वासी। आवासिक। २–अन्तःकक्ष।
In effect	वस्तुतः। कार्यतः।
— games	अन्तःकक्ष खेल। अन्तःकक्ष क्रीड़ायें।
— patient	आवासिक रोगी।
Industrial	औद्योगिक। उद्योग।
— dispute	औद्योगिक विवाद।
— Institute	उद्योग संस्थान। औद्योगिक संस्थान।
— school	औद्योगिक विद्यालय।
— Training Institute	औद्योगिक प्रशिक्षण संस्थान।
— Tribunal	उद्योग न्यायाधिकरण।
Industrialization	उद्योगीकरण।
Industries Department	उद्योग विभाग।
Industries (Establishment) Department	उद्योग (अधिष्ठान) विभाग।
Industries Health Organization	उद्योग स्वास्थ्य संघटन।
Industry	उद्योग।

Inefficiency	अदक्षता।
Ineligible	अपात्र।
Infantry	पदाति सेना। पैदल सेना।
— training	पदाति प्रशिक्षण।
Infection	संक्रमण।
Infectious	संक्रामक।
— and contagious diseases	संक्रामक और स्पर्शदूषक रोग। संक्रामक और छूत के रोग।
— Diseases Hospital	संक्रामक रोग चिकित्सालय।
Inference	अनुमान।
Inferior	अवर।
— Servants Establishment	अवर सेवक अधिष्ठान।
— Staff	अवर कर्मचारिवर्ग।
Infestation (of diseases)	(रोगों का) आक्रमण।
Inflation	१–स्फीति। २–मुद्रास्फीति।
Inflict	देना। पहुंचाना। करना।
— injury	१–क्षति पहुंचाना। २–अपकार करना।
— punishment	दंड देना।
In force	प्रचलित।
Informal	अनौपचारिक।
Information	सूचना।
— Department	सूचना विभाग।
—, Director of	सूचना निदेशक।
— Directorate	सूचना निदेशालय।
— Officer	सूचनाधिकारी।
Infringement	उल्लंघन।
Inherent	१–अन्तर्निहित। २–सहज। स्वाभाविक।
— qualities	सहज गुण।
— rights	अन्तर्निहित अधिकार।
Inherit	दाय पाना। दाय रूप में प्राप्त करना।

Inheritance	१–दाय । २–दाय–प्राप्ति । अनुक्रमण ।
Inherited	दाय–प्राप्त । दाय में प्राप्त ।
Initial, Initials (n.)	आद्यक्षर ।
Initial (adj.)	आरम्भिक ।
Initial pay	आरम्भिक वेतन ।
Initiate	प्रारम्भ करना ।
Initiation	प्रारम्भ ।
— of disciplinary action	अनुशासनिक कार्यवाही प्रारम्भ करना ।
Initiative (n.)	१–सूत्रपात । प्रारम्भ । उपक्रम । २–अग्रसरता । प्रारम्भकारिता ।
act with—	अग्रसर होकर कार्य करना । कार्य में अग्रसर होना ।
Initiative (adj.)	प्रारंभिक ।
Injunction	व्यादेश ।
Injured stamp	क्षतिग्रस्त स्टाम्प ।
Injury	१–क्षति । आघात । २–अपकार ।
— or damage of property	सम्पत्ति की क्षति या हानि ।
— to records	अभिलेखों की क्षति ।
— Report	आघात रिपोर्ट ।
Inland	देशीय ।
Innocent	निर्दोष ।
— of the charge	आरोपमुक्त ।
Inoculate	टीका लगाना ।
Inoculation	टीका ।
Inoperative	निष्क्रिय । निष्प्रभाव । अप्रवर्ती ।
Inopertune	असामयिक ।
In patient	आवासिक रोगी ।
In pursuance of	का अनुसरण करते हुए । के अनुसरण में ।
Inquiry, Enquiry	१–जांच । २–पूछताछ ।
— slip	जांच पर्ची ।

Inquiry Inspector	जांच निरीक्षक।
Inscribe	१–लिखना। २–(लेख) उत्कीर्ण करना।
Inscribed	१–लिखित। २–उत्कीर्ण।
— blocks	लेखयुक्त शिलाएं। शिलालेख।
Incription	लेख। उत्कीर्ण लेख।
— on a seal	मुहर पर का लेख।
—, Rock	शैललेख।
—, Stone	शिलालेख।
Insectory	कीटालय।
Insemination, Artificial	कृत्रिम गर्भाधान।
In situ	स्थानस्थ। मूल स्थान में।
Insolvency	शोधनाक्षमता। दिवाला।
Insolvency Judge	दिवाला न्यायाधीश।
Insolvent	शोधाक्षम। दिवालिया।
Inspection	निरीक्षण।
— Book	निरीक्षण पुस्तिका। निरीक्षण पंजी।
— Bungalow	निरीक्षण भवन।
— House	निरीक्षण भवन।
Inspector	निरीक्षक।
— General	महानिरीक्षक।
— — of Police	पुलिस महानिरीक्षक।
— — of Prisons	कारागार महानिरीक्षक।
— — of Registration	निबन्धन महानिरीक्षक।
— of Arabic Madarsas	अरबी मदरसा निरीक्षक।
— of Factories	फैक्टरी निरीक्षक। निर्माणशाला निरीक्षक।
— of Sanskrit Pathshalas	संस्कृत पाठशाला निरीक्षक।
— of Schools	विद्यालय निरीक्षक।
— of School, Associate	सहयुक्त विद्यालय निरीक्षक।
— of Schools, Sub-Deputy	विद्यालय अवर उपनिरीक्षक।
Inspectorate	निरीक्षणालय।

Inspectress	निरीक्षिका।
— of Girls' Schools	बालिका विद्यालय निरीक्षिका ।
Install	१–(व्यक्ति को) अधिष्ठापित करना। २–(बिजली आदि) लगाना। निरोपित करना।
Installation	१–अधिष्ठापन। २–निरोपण।
Instalment	किस्त। अंशक।
— bond	किस्त बन्धपत्र।
Instalments, Payment by	किस्तों में भुगतान। अंशकों म भुगतान।
Instance	१–उदाहरण। २–सुझाव। अनुरोध। ३–(विधि) वाद।
at the—of	के अनुरोध पर।
in the first—	पहले तो। प्रथमतः।
Court of first—	प्रथम वाद न्यायालय।
for—	उदाहरणार्थ।
Instant (n.)	१–क्षण। २–वर्तमान मास।
Instant (adj.)	१–वर्तमान मास का। २–तत्क्षण। तुरन्त।
pay—attention	तत्क्षण ध्यान देना। तुरंत ध्यान देना।
Instantaneous	तत्काल। तत्क्षण।
Instantly	तत्क्षण। तुरन्त।
Instigation	उकसाना।
Institute (n.)	संस्थान।
—, Educational	शिक्षा संस्थान।
—, Industrial	उद्योग संस्थान।
—, Research	शोध संस्थान।
Institute (v.)	१–स्थापित करना। २–चलाना। प्रारम्भ करना।
— an inquiry	जांच प्रारम्भ करना।
— a suit	वाद चलाना।

Institute prosecution	अभियोग चलाना।
Institution	१–संस्था । २–चलाना । ३–दावा। वाद निवेश ।
—, Denominational	जाति–साम्प्रदायिक विद्यालय।
—, Multilateral	बहुमुखी संस्था।
— of prosecution	अभियोग चालन। अभियोग चलाना।
—, Oriental	प्राच्य संस्था।
—, Professional	व्यावसायिक संस्था।
—, Public	सार्वजनिक संस्था।
to cope with increased institutions	बढ़े हुये वादों को निपटाने के लिये।
Instruction	अनुदेश।
Instructor	प्रशिक्षक । शिक्षक ।
Instructress	प्रशिक्षिका। शिक्षिका।
Instrument	१–करणपत्र । दस्तावेज। २–उपयंत्र ।
— of divorce	विवाह–विच्छेद पत्र।
— or dowry	यौतुक पत्र।
— of exchange	विनिमय करणपत्र।
— of gift	दानपत्र।
— Room	उपयंत्र कक्ष।
Insubordination	अनधीनता।
Insurance	बीमा।
Intangible	अमूर्त ।
— assets	अमूर्त परिसम्पत्ति।
— property	अमूर्त सम्पत्ति ।
Integral	अभिन्न। अविभाज्य ।
Integrated	१–सुसंबद्ध । सुग्रथित। २–एकीकृत ।
— Medical and Public Health Services	एकीकृत चिकित्सा तथा सार्वजनिक स्वास्थ्य सेवायें।
— Plan	एकीकृत योजना।

Intergrated States	एकीकृत राज्य ।
Integration	१–एकीकरण । २–एकता ।
—, Emotional	भावनात्मक एकता ।
Integrity	१–सत्यनिष्ठता । ईमानदारी । २–अखंडता ।
Intelligence	१–अभिसूचना । २–बुद्धि ।
— Bureau	अभिसूचना केन्द्र ।
—, Economic	आर्थिक अभिसूचना ।
—, Labour	श्रम अभिसूचना ।
— staff	गुप्तचर कर्मचारिवर्ग ।
Intended	उद्दिष्ट । अभिप्रेत ।
— visit	उद्दिष्ट आगमन ।
Intensify	१–तीव्र बनाना । २–तेजी से चलाना । तीव्रता से चलाना ।
— the programme	कार्यक्रम को तीव्रता से चलाना ।
Intensity	तीव्रता । प्रगाढ़ता ।
Intensive	१–तीव्र । प्रगाढ़ । २–सघन ।
— Development Block	सघन विकास खंड ।
— drive	तीव्र प्रयास । तीव्र आन्दोलन ।
— phase (of Development Blocks)	(विकास खंडों की) सघन अवस्था ।
Intent	अभिप्राय ।
Intention	अभिप्राय ।
Intentionally	साभिप्राय ।
— and knowingly	साभिप्राय और ज्ञानपूर्वक ।
Inter–	अन्तर ।
— departmental	अन्तर्विभागीय ।
— national	अन्तर्राष्ट्रीय ।
— State	अन्तर्राज्य ।
— University	अन्तर्विश्वविद्यालय ।
Interception	अन्तर्रोध । बीच में रोकना ।

Inter-dependence	अन्योन्याश्रय ।
Inter-dependent	अन्योन्याश्रित । परस्पराश्रित ।
Interest	१–हित । स्वार्थ । २–अभिरुचि । दिलचस्पी । ३–ब्याज । ४–(विधि) स्वत्व ।
—, Bearing	ब्याजू । ब्याज सहित ।
— charges	ब्याज ।
—, Compound	चक्रवृद्धि ब्याज । चक्रवृद्धि ।
— free	ब्याजमुक्त । ब्याजरहित ।
Interested	१–स्वार्थबद्ध । हितबद्ध । २–स्वत्वधारी । स्वत्व रखनेवाला ।
Interesting	रोचक ।
Interfere	हस्तक्षेप करना ।
Interference	हस्तक्षेप ।
Interim	अन्तरिम ।
— Government	अन्तरिम शासन ।
— injunction	अन्तरिम व्यादेश ।
— Order	अन्तरिम आदेश ।
— period	अन्तरिम अवधि ।
— relief	१–अन्तरिम सहायता । २–अन्तरिम अनुतोष ।
— reply	अन्तरिम उत्तर ।
Interline	पंक्तियों के बीच लिखना ।
Interlineation	अन्तरांकन । पंक्तियों के बीच लिखना ।
Intermediate	१–अन्तर्वर्ती । मध्यवर्ती । २–अन्तः–कालीन ।
Intermediate College	इन्टरमीडिएट महाविद्यालय ।
Intermediate Custody Warrant	अन्तःकालीन निरोध अधिपत्र/वारंट ।
International	अन्तर्राष्ट्रीय ।
Interpretation	मीमांसा । व्याख्या ।

Interpreter	दुभाषिया ।
Interrogrator	प्रश्नकर्त्ता ।
Interruption	बाधा । व्यवधान । क्रमभंग ।
— in service	सेवा में व्यवधान । सेवा क्रमभंग ।
Inter se	परस्पर । आपस में ।
Inter-state	अन्तर्राज्य ।
— — trade	अन्तर्राज्य व्यापार ।
Inter-University	अन्तर्विश्वविद्यालय ।
Interval	१–अन्तर । २–मध्यावकाश ।
Iterview	१–साक्ष परीक्षा । २–भेंट ।
Intestate	इच्छापत्रहीन । बेवसीयत ।
Testate	वसीयती ।
Intimation	सूचना ।
Intimidation	अभित्रास । संत्रास ।
Intramural	कक्षान्तर्गत ।
Intranational	राष्ट्रगत ।
Intra vires	अधिकाराधीन ।
Ultra vires	अधिकारातीत ।
Intricacy	जटिलता ।
Intricate	जटिल ।
Intrinsic	आन्तरिक । निजी । स्वगत ।
— and numismatic value of coins	सिक्कों का धातुगत और मुद्रागत मूल्य ।
— value of the material	वस्तु का स्वगत मूल्य ।
Introduce	१–प्रस्तुत करना । २–परिचय कराना । ३–समाविष्ट करना ।
Introduction	१–भूमिका । विषय–प्रवेश । २–परिचय । ३–समावेश ।
Foreword	प्राक्कथन ।
Preamble	प्रस्तावना ।

Preface	प्रस्तावना ।
Preliminary	प्रास्ताविक ।
Inundated	जलपूरित । जलप्लावित ।
Invalid	१–असाधु । अमान्य । २–अशक्त ।
— certificate	अशक्तता प्रमाणक ।
— pension	अशक्तता पेंशन ।
Invalidate	असाधु करना ।
Invalidation	असाधुकरण ।
Invariably	सदैव ।
Inventory	तालिका ।
— of stock	माल की तालिका । वस्तुओं की तालिका ।
Invest	१–(पूंजी) लगाना । विनियुक्त करना । २–प्रदान करना । देना ।
Investigate	अनुसन्धान करना ।
Investigation	अनुसन्धान । जांच ।
— and enquiry	अनुसन्धान और जांच ।
— of claim	दावे की जांच ।
Investigator	अनुसन्धाता ।
Investment	(पूंजी) लगाना । विनियोग ।
In view of	के विचार से । की दृष्टि से ।
Invigilator	अन्तरीक्षक ।
Inviolability	अनुल्लंघनीयता । अबाध्यता ।
— of documents	लेख्यों की अबाध्यता ।
— of envoys	दूतों की अबाध्यता ।
Inviolable	अनुल्लंघनीय । अबाध्य । अनतिक्रम्य ।
Invitation	निमंत्रण । आमंत्रण ।
Invite	निमंत्रित करना । आमंत्रित करना ।
— attention	ध्यान आमंत्रित करना ।
Invoice	बीजक ।
— book	बीजक बही ।

Involve	फंसाना ।
Involved	१–ग्रस्त । फंसा हुआ । २–अर्न्तनिहित । ३–ध्वनित ।
— in crime	अपराध में फंसा हुआ ।
— in debt	ऋणग्रस्त ।
— meaning	ध्वनितार्थ ।
Involving expenditure	व्ययसाध्य ।
Involving questions of policy	(ऐसे विषय) जिनमें नीति का प्रश्न निहित हो ।
Inward (adj.)	आनेवाला । आगत ।
Outward	जानेवाला । बहिर्गत ।
Ipso facto	तथ्य या कार्य से ही । स्वतः ही ।
Ipso jure	विधि से ही । विधितः ।
Irrecoverable	अप्रतिलभ्य । न वसूल होने योग्य ।
Irregular	१–अनियमित । २–असम ।
— slope	असम ढाल ।
Irregularity	अनियमितता ।
Irrelevant	असंगत ।
Irrespective (of)	(का) विचार किये बिना । (की) अपेक्षा किये बिना ।
— whether Government reviews them or not	चाहे सरकार उनकी समीक्षा करे या न करे ।
Irresponsible	अनुत्तरदायी ।
Irrevocable	अप्रतिसंहार्य । अपरिवर्तनीय ।
Irrigation	सिंचाई । सिंचन ।
— Branch	सिंचाई शाखा ।
— (Establishment) Department	सिंचाई (अधिष्ठान) विभाग ।
—, Flow	बहाव सिंचाई । तोड़ सिंचाई ।
—, Lift	उठाव सिंचाई । बेड़ी सिंचाई ।
— Works	सिंचाई के निर्माण कार्य ।

Irrigation (Works) Department	सिंचाई (निर्माण) विभाग ।
— Workshop	सिंचाई कर्मालय ।
Isolation	१–पृथक्करण । २–पृथक्ता ।
— of T. B. cases	क्षयरोगियों को पृथक् कक्ष में रखना ।
— Ward (in a hospital)	संक्रामक रोग कक्ष ।
Issue (v.)	निर्गत करना । निकालना । जारी करना ।
Issue (n.)	१–निर्गम । २–निकासी । ३–वादप्रश्न । वादपद । साध्य । ४–सन्तान ।
— Clerk	निर्गम लिपिक ।
— of Commission	आयोग का निर्गमन । आयोग जारी करना ।
— of fact	तथ्य का प्रश्न । तथ्यपद ।
— of law	विधि का प्रश्न । विधिपद ।
— price	निकासी मूल्य ।
— rates	निकासी की दरें ।
— Section	निर्गम अनुभाग ।
Issued	निर्गत ।
Issuing letter	निर्गामी पत्र ।
Item	१–मद (खर्च का विषय) । २–पद (वाद या विचार का विषय) ।
Iteration	पुनरुक्ति । पुनर्कथन । दुहराना ।
Itinerary	१–यात्रा-मार्ग । २–यात्रा-क्रम । यात्रा का कार्यक्रम । ३–यात्रावृत्त । ४–मार्ग निर्देशिका (a guide book of road book) ।

J

Jacket	जाकिट । बंडी ।
Jail	कारागार ।
— Training School	कारागार प्रशिक्षण विद्यालय ।
Jailor	कारापाल । जेलर ।
Jamadar	जमादार ।

Japanese Machinery Training Centre	जापानी यंत्र प्रशिक्षण केन्द्र ।
Jetty	जेटी ।
Join	१–सम्मिलित होना । २–कार्य ग्रहण करना ।
Joining time	कार्यग्रहण काल ।
Joint	संयुक्त ।
— family	संयुक्त परिवार ।
— Magistrate	संयुक्त दंडाधिकारी ।
— Secretary	संयुक्त सचिव ।
— —, Labour Department	संयुक्त सचिव, श्रम विभाग ।
— —, Education	संयुक्त सचिव, शिक्षा विभाग । संयुक्त शिक्षा सचिव ।
Joist	कड़ी । धरनी । गाटर ।
Journal	पत्रिका ।
Journalist	पत्रकार ।
J. T. C. Grade	पूर्वमाध्यमिक शिक्षक पदक्रम ।
Jubilee	जयन्ती ।
—, Diamond	हीरक जयन्ती ।
—, Golden	स्वर्ण जयन्ती ।
—, Silver	रजत जयन्ती ।
Judge	न्यायाधीश । जज ।
—, Civil	दीवानी न्यायाधीश ।
—, District	जिला न्यायाधीश ।
—, Sessions	सेशन न्यायाधीश । सेशन जज ।
—, Small Causes Court	न्यायाधीश, लघुवाद न्यायालय ।
Judgment	निर्णय ।
— debt	निर्णीत ऋण ।
— Debtor	निर्णीत ऋणी ।
Judicial	न्यायिक । न्याय– ।

Judicial Assistant	न्याय सहायक ।
— Branch	न्याय शाखा ।
— Certificate	न्यायिक प्रमाण--पत्र ।
— Department	न्याय विभाग ।
—, Extra	न्यायातिरिक्त ।
— Inquiry	न्यायिक जांच ।
— lock-up	न्यायिक हवालात ।
— Magistrate	न्याय दंडाधिकारी ।
— member	न्याय सदस्य ।
—, Non-	न्यायिकेतर ।
— notice	न्यायिक प्रज्ञान ।
— Officer	न्यायाधिकारी ।
— or non-judicial	न्यायिक या न्यायिकेतर ।
— proceedings	न्यायिक कार्यवाही ।
— record	न्यायिक अभिलेख ।
— Section	न्याय अनुभाग ।
— Service	न्याय सेवा ।
Judiciary (n.)	न्यायांग ।
Executive	कार्यांग । कार्यपालिका ।
Legislature	विधानांग । विधान मंडल ।
Jumble (n.)	व्यामिश्रण । अव्यवस्थित समूह ।
Jumble (v.)	व्यामिश्रित करना । एक में मिला या सटा देना ।
Junction	संगम । जोड़ ।
Junior	कनिष्ठ । अवर ।
— Associate	कनिष्ठ सहयुक्त ।
— Basic School	अवर आधारिक विद्यालय ।
— Basic Training College	अवर आधारिक प्रशिक्षण महाविद्यालय ।
— High School	अवर माध्यमिक विद्यालय ।
— Officer	कनिष्ठ अधिकारी ।

Junior Secretary	कनिष्ठ सचिव ।
— Vice-President	कनिष्ठ उप सभापति ।
Jurisdiction	अधिक्षेत्र ।
Jurisprudence	विधिशास्त्र ।
—, Medical	शारीरिक विधिशास्त्र ।
Juror	जूरर ।
Jury	जूरी ।
Just	न्याय्य । उचित । ठीक ।
— and equitable	न्याय्य और साम्यिक ।
Justice	१–न्याय । २–न्यायपति । न्यायमूर्ति ।
—, Chief	मुख्य न्यायपति ।
Justifiable	समर्थनीय । उचित ।
Justification	समर्थन । औचित्य ।
Justified	उचित । समर्थनीय ।
Justify	उचित सिद्ध करना । (का) समर्थन करना ।
Juvenile	अल्पवयस्क ।
— delinquency	अल्पवयस्क अपचार ।
— Jail	अल्पवयस्क कारागार ।
— Offender	अल्पवयस्क अपराधी ।
— Prisoner	अल्पवयस्क बन्दी ।
— Ward	अल्पवयस्क कक्ष ।

K

Kabuliat	कबूलियत ।
Kanungo	कानूनगो ।
— Inspector	कानूनगो निरीक्षक ।
—, Supernumerary	अतिरिक्त कानूनगो ।
—, Supervisor	पर्यवेक्षक कानूनगो ।
Kanpur Electric Supply Administration	कानपुर विद्युत् वितरण प्रशासन ।

Kans Eradication	कांस उन्मूलन। कांस उत्पाटन।
— Centre	कांस उत्पाटन केन्द्र ।
KAVAL Town	कवाल नगर । पंचपुरी नगर ।
KAVAL Towns	पंचनगरी । पंचपुरी ।
Keep	रखना।
— with file	पत्रावली के साथ रखिए ।
Keeper of Archives	अभिलेखाध्यक्ष।
Keeper of Records	अभिलेखपाल।
Keeping with, In	के अनुरूप ।
Kerosene Oil	मिट्टी का तेल।
Keystone	१–डाट का पत्थर। २–आधारशिला। आधार।
Khalasi	खलासी ।
Kharif	खरीफ ।
Kidnap	अपहरण करना।
Abduct	अपनयन करना। भगा ले जाना ।
Kidnapped	अपहृत।
Abducted	अपनीत। भगाई हुई।
Kidnapping	अपहरण।
Abduction	अपनयन। भगा ले जाना।
Kind (n.)	प्रकार।
—, In	वस्तु रूप में। जिन्सी।
rent in—	जिन्सी लगान।
— of leave	अवकाश का प्रकार। छुट्टी का प्रकार।
Kneeling position	घुटना टेक स्थिति ।
— —, In	घुटना टेके हुये।
Knowingly	ज्ञानपूर्वक। जानबूझकर।
— and wilfully	जानबूझकर और स्वेच्छापूर्वक।
Knowledge	ज्ञान।
—, Working	व्यावहारिक ज्ञान ।
Kurk Amin	कुर्क अमीन ।

L

Laboratory	प्रयोगशाला।
— Assistant	प्रयोगशाला सहायक ।
Labour	१–श्रम। २–श्रमिक ।
— Department	श्रम विभाग।
— Commissioner	श्रम आयुक्त ।
— Intelligence Officer	श्रम अभिसूचनाधिकारी।
— Investigator	श्रम अनुसंधाता ।
— Officer	श्रम अधिकारी।
Lady	महिला।
— Attendance Officer	महिला उपस्थिति अधिकारी।
— Doctor	महिला डाक्टर।
— Principal	आचार्या।
— Superintendent	अधीक्षिका।
— Welfare Officer	महिला कल्याण अधिकारी।
Land	भूमि ।
— acquisition	भूमि अध्याप्ति ।
— — Officer	भूमि अध्याप्ति अधिकारी।
— erosion	भूमि का कटाव। भूक्षरण।
— holder	भूमिधारी । क्षेत्रधारी ।
— in dispute	विवादग्रस्त भूमि ।
— Institute	भूमि संस्थान।
— lord	जमीदार । भूमिपति ।
— Management Circle	भूमि प्रबन्ध मंडल।
— mark	१–सीमाचिह्न । २–उल्लेखनीय घटना या वस्तु। मोड़ बिन्दु।
— Records Officer	भूमि अभिलेख अधिकारी।
— rent	भूमि का लगान।
— Reforms Commissioner	भूमि व्यवस्था आयुक्त ।
— revenue	भूराजस्व।

Lane	गली।
Language	भाषा ।
Language Department	भाषा विभाग ।
Lapse (n.)	१–व्यपगन । बीतना।
Lapse (v.)	१–व्यपगत होना। २–समाप्त होना। बीतना।
— of a grant	अनुदान का व्यपगम।
— of a right	अधिकार का व्यपगम। अधिकार समाप्त हो जाना।
— of time	समय बीतना।
Last	१–अन्तिम। २–गत। पिछला।
Last pay certificate	अन्तिम वेतन प्रमाणक ।
Latch	अर्गला। ब्योंड़ा।
Late	१–विलम्बित। २–भूतपूर्व। ३–स्वर्गीय।
— fee	विलम्ब शुल्क ।
— payment fee	विलम्ब शुल्क ।
Latest	१–अंतिम। २–देर से देर ।
—, At the	देर से देर।
— date	अन्तिम दिनांक ।
Latitude	अक्षांश।
Launch (v.)	१–(योजना आदि) आरम्भ करना । २–(जलयान) पानी में उतारना। छोड़ना।
Launch (n.)	विहार नौका।
Lavatory	शौचालय ।
Law	१–विधि। २–विधान ।
— and order	शान्ति और सुव्यवस्था।
—, Faculty of	विधि संकाय ।
— point	विधिक प्रश्न ।
— Reporter	विधि प्रतिवेदक ।
— Suit	विधिक वाद । वाद। मुकदमा ।
Lawful	वैद्य। विधि–सम्मत ।

Lawyer	वकील ।
Laxity	शिथिलता । ढिलाई ।
Lay down (rules)	(नियम) निर्धारित करना ।
Lay out (n.)	अभिन्यास ।
Leader	१–नेता । २–(समाचार पत्र) अग्रलेख ।
Leader of the House	नेता । सदन ।
Leader of the Opposition	नेता, विरोधी दल ।
Leading	१–अग्र । प्रमुख ।
— article	अग्रलेख ।
— case	निदर्शक वाद ।
— motive	प्रमुख प्रेरक कारण । प्रमुख प्रेरणा ।
— personalities	प्रमुख व्यक्ति ।
— question	निर्देशक प्रश्न ।
Leakage	१–(रहस्य) प्रकट हो जाना । २–चूवन ।
Lease (v.)	पट्टा करना । पट्टे पर देना ।
Lease (n.)	पट्टा ।
—, Counterpart of	कबूलियत ।
— deed	पट्टा विलेख । पट्टा ।
—, Fixed	स्थायी पट्टा । इस्तिमरारी पट्टा ।
— of land	भूमि का पट्टा ।
—, On	पट्टे पर ।
—, Sub-	दर पट्टा । शिकमी पट्टा ।
Leasehold (n.)	पट्टा । पट्टे की भूमि ।
Leasehold (adj.)	पट्टे का ।
— right	पट्टाधिकार ।
Leather	चर्म । चमड़ा ।
Leave (n.)	१–अवकाश । छुट्टी । २–अनुमति ।
— account	अवकाश लेखा । छुट्टी लेखा ।
— allowance	अवकाश भत्ता ।

Leave, Casual आकस्मिक अवकाश।
—, Disability विकलांगता अबकाश।
—, Earned अर्जित अवकाश।
— Ex-India भारत वाह्य अवकाश।
—, Hospital चिकित्सालय अवकाश।
— mark अवकाश चिह्न।
—, Maternity प्रसवावकाश। प्रसूति अवकाश।
—, Medical चिकित्सावकाश।
— of absence अनुपस्थिति की अनुमति।
— on average pay औसत वेतन पर अवकाश।
— on medical certificate चिकित्सा प्रमाणक पर अवकाश।
—, Preparation (*Educ.*) तैयारी की छुट्टी। परीक्षा पूर्व छुट्टी।
— preparatory to retirement निवृत्तिपूर्व अवकाश।
—, Quarantine संगरोधावकाश।
— Reserve अवकाश कर्मचारी।
— Reserve Clerk अतिरिक्त लिपिक। अवकाश लिपिक।
—, Study अध्ययन अवकाश।
— vacancy अवकाश रिक्ति।
— with pay सवेतन अवकाश।
— without pay निर्वेतन अवकाश।
Lecture व्याख्यान। लेक्चर।
— Room व्याख्यानशाला।
Lecturer व्याख्याता। लेक्चरर।
Ledger खाता बही।
Ledger of stock स्टाक की खाता बही। माल खाता बही।
Legal विधिक। विधि।
— action विधिक कार्यवाही।
— disability विधिक निर्योग्यता।
— heir वैध दायाद।
— practitioner वकील।

Legal proceeding विधिक कार्यवाही ।
— Remembrancer विधि परामर्शी ।
— representative विधिक प्रतिनिधि ।
Legality वैधता ।
Legally विधितः । वैध रूप से ।
Legible सुपाठ्य ।
Legislation विधान । विधान निर्माण ।
Legislative विधायी । विधान- ।
— Assembly विधान सभा ।
— Council विधान परिषद् ।
— Department विधान विभाग ।
Legislator विधायक ।
Legislature विधान मंडल ।
Legitimate वैध । उचित ।
— child वैध सन्तान ।
— right वैध अधिकार । उचित अधिकार ।
— share उचित भाग ।
Leisure १–अवकाश । २–सुचित्तता । निश्चित्तता ।
Leniency नरमी । उदारता ।
Lenient १–उदार । नरम । २–हल्का ।
— punishment हल्का दंड । हल्की सजा ।
Leprosy कुष्ठ ।
Leprosy relief work कुष्ठ सहायता कार्य ।
Lessee पट्टेदार । पट्टाग्राही ।
—, Permanent स्थायी पट्टेदार । दवामी पट्टेदार ।
Lesson १–पाठ । २–शिक्षा ।
Lessor पट्टाकार ।
Letter १–पत्र । २–अक्षर ।
— head पत्र शीर्षक ।
— of attorney अभिकरण पत्र । मुख्तारनामा ।

Letter pad	पत्र-पुंज। पत्र पैड।
— telegram	पत्र तार।
Lettered slip	अक्षर पर्ची । अक्षरांकित पर्ची ।
Letters, Man of	विद्वान् ।
Letters of Administration	प्रशासन पत्र।
Letters patent	एकस्व पत्र। लेटर्स पेटंट ।
Level	स्तर।
—, High	उच्चस्तर।
—, Low	निम्नस्तर।
Leviable	कर योग्य। कर लगाने योग्य।
Levy (v.)	(कर) लगाना । वसूल करना।
Levy (n.)	१-कराधान। करारोपण। २-कर।
Lexicographer	कोशकार।
Lexicography	कोश-निर्माण।
Lexicon	शब्दकोश । कोश।
— Committee	शब्दकोश समिति ।
Liabilities	देना। दायित्व।
— and assets	देना पावना। दायित्व और परिसम्पति।
Liability	१-दायित्व। २-पात्र या भागी होना। ३-संभावना। ४-ऋण। देनदारी।
— of a district to calamities	किसी जिले में प्राकृतिक विपत्तियों की संभावना।
— register	दायित्व पंजी।
Liable	१-दायी । देनदार। २-भागी । ३-शक्य। संभव।
— for the debt	ऋण का देनदार।
— to punishment	दंड का भागी।
— to occur	संभव। संभावी ।
— to transfer	स्थानान्तरणीय ।
Liaison	सम्पर्क।
— Officer	सम्पर्क अधिकारी।

Liberal	उदार।
Liberalized scheme	उदार योजना।
Liberty	स्वतन्त्रता।
—, Civil	नागरिक स्वतन्त्रता ।
Librarian	पुस्तकाध्यक्ष। ग्रन्थाध्यक्ष।
Library	पुस्तकालय। ग्रन्थालय ।
—, Central State	केन्द्रीय राजकीय ग्रन्थालय
Licence	अनुज्ञप्ति । लाइसेंस।
— fee	अनुज्ञप्ति शुल्क। लाइसेंस शुल्क।
— holder	अनुज्ञप्तिधारी। लाइसेंसदार।
— Inspector	लाइसेंस निरीक्षक ।
— renewal	अनुज्ञप्ति नवीकरण। लाइसेंस नवीकरण।
Licensed	अनुज्ञप्त । लाइसेंस प्राप्त ।
— dealer	अनुज्ञप्त व्यापारी। लाइसेंसप्राप्त व्यापारी।
— vendor	अनुज्ञप्त विक्रेता। लाइसेंसप्राप्त विक्रेता।
Licensee	अनुज्ञप्तिधारी। लाइसेंसधारी। लाइसेंसदार।
Licensing Officer	लाइसेंस अधिकारी ।
Lien	गहन।
—, Suspended	निलंबित गहन ।
Life	जीवन।
— assurance	जीवन बीमा ।
— insurance	जीवन बीमा ।
— — policy	जीवन बीमा पालिसी ।
— member	आजीवन सदस्य ।
Lime	चूना।
Limit	सीमा।
—, Age	वय सीमा ।
— and limitation of right	अधिकार की सीमा और अवधि।
Limitation	१–सीमा। परिमिति। २—कमी। न्यूनता। असमर्थता। ३–अवधि।

Limitation of resources — साधनों की परिमितता। साधनों की कमी।
— of right — अधिकार की अवधि।
Limited — सीमित। परिमित।
— owner — सीमित स्वामित्व वाला व्यक्ति।
Line — १–रेखा। २–पंक्ति। ३–सीध। ४–वंश। वंशानुक्रम। ५–मार्ग। ६–(अन्यत्र) लाइन।
Line Inspector — लाइन निरीक्षक।
— of approach — दृष्टिकोण।
— of direct descent — सीधी वंश परम्परा। सीधा वंशक्रम।
— of march — प्रयाण का मार्ग। मार्च का मार्ग।
Lineage — वंश परम्परा। वंशानुक्रम।
Lineal heir — परम्परागत दायाद।
Collateral heir — संपार्श्विक दायाद।
Lined gul — पक्की गूल। पलस्तर की हुई गूल।
Lines School — लाइन विद्यालय।
Linguist — भाषाविद्। भाषा वैज्ञानिक।
Linguistic — १–भाषागत। भाषा संबंधी। २–भाषा वैज्ञानिक।
Linguistics — भाषा विज्ञान।
Link (n.) — १–कड़ी। २–संबंध।
Link (v.) — संबद्ध करना।
Linked — संबद्ध।
Linking — संबंधन। संबद्ध करना।
Lino Barman — लीनो शलाकी।
Lino Operator — लीनो परिचालक।
Liquid — तरल।
Liquidate — १–चुकाना। ऋणशोधन करना। २–समाप्त करना। ३–(ascertain liabilities and apportion assets of) अपाकरण करना।

Liquidate (a company)	(कम्पनी को) समाप्त करना। समेट लेना।
Liquidation	१–शोधन । २–समापन । ३–अपाकरण ।
— Clerk	अपाकरण लिपिक ।
Liquidator	अपाकर्त्ता।
—, Official	शासकीय अपाकर्त्ता। सरकारी अपाकर्त्ता।
List	सूची।
Literacy	साक्षरता।
— week	साक्षरता सप्ताह।
Literal	शाब्दिक ।
Literary	साहित्यिक। साहित्य ।
— group	साहित्य वर्ग।
Literate	साक्षर।
— Constable	साक्षर सिपाही। कानिस्टेबिल।
Literature	साहित्य।
Litigation	१–वादकरण। २–वाद। मुकदमा।
— Clerk	मुकदमा लिपिक।
Litigant	वादकारी।
Live (adj.)	१–जीवित। २–सजीव। जीवन्त ।
— shell	जीवन्त गोला। अनदगा गोला।
— wire (=charged with electricity	जीवन्त तार।
Livelihood	जीविका।
Livery	भृत्यवेश। वेश। लिवरी ।
Livestock	पशुधन।
— Officer	पशुधन अधिकारी।
— Research Station	पशुधन शोधकेन्द्र।
Load	भार। बोझ।
Loan	उधार। ऋण।
Loans and advances	उधार तथा अग्रिम ।

Lobby	१–उपशाला। २–बरोठा।
Local	स्थानीय।
— authorities	स्थानीय अधिकारिवर्ग।
— Body	स्थानीय निकाय।
— fund	स्थानीय निधि।
— fund accounts	स्थानीय निधि लेखा।
— Intelligence Unit (*Police*)	स्थानीय अभिसूचना यूनिट।
— Self-Government	स्थानीय स्वायत्त शासन।
— — Department	स्वायत्त शासन विभाग।
Locality	स्थान।
Localize	एक स्थान में सीमित करना। स्थानबद्ध करना।
Locate	१–स्थापित करना। २–स्थान निश्चित करना। स्थान का पता लगाना।
Location	स्थान।
Lockout	तालाबन्दी।
Lock-up	हवालात। हिरासत।
—, Police	पुलिस हवालात। पुलिस हिरासत।
Locum Tenens	प्रतिपुरुष।
Locus standi	वैध स्थिति।
Lodge (n.)	आवास।
Lodge (v.)	१–रहना। वास करना। २–रखना। ३–करना।
— a complaint	अभियोग निवेशित करना। नालिश करना।
— a protest	प्रतिवाद करना।
Lodging	आवास। वासगृह।
— charges	आवास व्यय। रहने का खर्च।
Log	लट्ठा।
Log Book	वृत्त पंजी।
Longitude	देशान्तर।

Long-range	दीर्घकालिक। दीर्घव्यापी।
— Planning	दीर्घकालिक योजना।
— policy	दीर्घकालिक नीति।
— programme	दीर्घकालिक कार्यक्रम।
Loop	फंदा। पाश।
Loss	हानि। घाटा।
Low-income group	अल्प आय वर्ग।
Lower	निम्न। निचला।
— age-limit	निचली वय सीमा।
— Division	निम्न श्रेणी।
— — Assistant	निम्नश्रेणी सहायक।
L. T. Grade	स्नातक पदक्रम।
Lubricant	औंगन।
Lump provision	एकमुश्त धन की व्यवस्था।
Lump sum	एकमुश्त धन। पिंडराशि।
in a—	एकमूठ। एकमुश्त।
Lunacy	उन्माद। पागलपन।
Lunatic	मानस रोगी (चिकित्सा)। उन्मत्त। पागल।
— asylum	पालगखाना।
Lunch	भोजन।
— party	सहभोज।
Luxury	१–विलास। २–विलास वस्तु।
Lying position	लेटने की स्थिति।

M

Machine	मशीन। यन्त्र।
Madness	पागलपन।
Magazine	१–गोदाम। २–आयुधागार। ३–(राय फल या पिस्तौल की) तूणिका। ४–पत्रिका।
Magisterial enquiry	दंडाधिकारीयं जांच।

Judicial enquiry	न्यायिक जांच।
Magistracy	दंडाधिकारी वर्ग।
Magistrate	दंडाधिकारी। मैजिस्ट्रेट।
Magnifying glass	बृहद्दर्शक कांच।
Magniloquence	शब्दाडम्बर। प्रगल्भोक्ति।
Magniloquent	शब्दाडम्बरयुक्त। प्रगल्भ।
Mail	डाक।
Main	मुख्य।
— approach	मुख्य प्रवेश मार्ग। मुख्य उपमार्ग।
— feature	मुख्य विशेषता।
— Gate	मुख्य फाटक।
— Wall	मुख्य दीवार।
— — (of a jail)	डंडा।
Mainstay	मुख्य आधार।
Maintain	१–बनाये रखना। २–रखना। ३–भरण पोषण करना। ४–अनुरक्षण करना।
— an account	लेखा रखना।
— a family	परिवार का भरण पोषण करना।
— a garden	बाग का अनुरक्षण करना।
— law and order	शान्ति और व्यवस्था बनाये रखना।
Maintenance	१–अनुरक्षण। २–भरण पोषण।
— Allowance	भरण भत्ता।
— and repairs	अनुरक्षण और मरम्मत।
— charges	अनुरक्षण व्यय।
— grant	अनुरक्षण अनुदान।
— Inspector	अनुरक्षण निरीक्षक।
— Officer	अनुरक्षण अधिकारी।
Majkoori	मजकूरी।
Major	१–प्रधान। प्रमुख। २–वयस्क।
— head	प्रधान शीर्षक।

Minor head	गौण शीर्षक।
— works	बड़े निर्माण कार्य।
Majority	१–बहुमत। २–वयस्कता।
Mala fide	कदाशय।
Mala fides	कदाशयता।
Malariology	मलेरिया विज्ञान।
Male	पुरुष। नर।
— Nurse	उपचारक।
Malice	विद्वेष।
Malicious	विद्वेषी। विद्वेषपूर्ण।
Malkhana	मालखाना।
Malpractice	अनाचार।
Management	प्रबन्ध।
Manager	प्रबन्धक।
Manager's Return	प्रबन्धक का परिलेख।
Managing	प्रबन्ध।
— Body	प्रबन्ध निकाय।
— Committee	प्रबन्ध समिति।
— Director	प्रबन्ध निदेशक।
— Officer	प्रबन्धाधिकारी।
Mandatory	समादिष्ट।
— scale of pay	समादिष्ट वेतन–मान।
Manday	नफरी।
Manifest (n.)	व्यक्त करना। प्रकट करना।
Manifest (adj.)	प्रकट। स्पष्ट। व्यक्त।
Manifestation	व्यक्त करना। प्रकट करना।
Manifestly	स्पष्टतः। प्रकट रूप से। प्रत्यक्षतः।
Manipulate	१–हाथ से चलाना। २–कुशलता से प्रबन्ध करना। ३–चालाकी से साधना।

Manipulation	१–हाथ से चलाना । २–कुशल प्रबन्धन । ३–चतुराई । चालाकी ।
Manner	रीति ।
Manner and form	रीति और रूप ।
Man power	जनशक्ति ।
Manpower Officer	जनशक्ति अधिकारी ।
Mansion	महल । प्रासाद ।
Manual (adj.)	हाथ का । हस्त– । शारीरिक ।
— art	हस्तकला ।
— labour	शारीरिक श्रम । हस्त–श्रम ।
Manual (n.)	नियम संग्रह । संग्रह ।
— of Government Orders	शासकीय आदेश संग्रह ।
—, Secretariat	सचिवालय नियम संग्रह ।
Manufacture	निर्मित्त करना ।
Manufacture (n.)	निर्माण ।
Manufacturer	निर्माणकर्त्ता । निर्माता ।
Manufacturing Process	निर्माण प्रक्रिया ।
Manuscript	१–हस्तलेख । पांडु लिपि । २–हस्त–लिखित ग्रंथ ।
Map	मानचित्र ।
— Publication Director	मानचित्र प्रकाशन निदेशालय ।
— reading	मानचित्र देखना ।
Marble	संगमरमर ।
March	प्रयाण । मार्च ।
—, Route of	प्रयाण का मार्ग ।
Margin	१–उपान्त । हाशिया । २–गुंजाइश ।
Marginal	उपान्तिक । उपान्त ।
— adjustment	उपान्तिक समायोजन ।
— note	उपान्त लेख ।
Marginally noted	उपान्त लिखित ।

Marine	१–समुद्रीय । २–नाविक । जहाजी ।
Marine Officer	समुद्रीय अधिकारी ।
— policy	समुद्री बीमापत्र ।
Marital rights	दाम्पत्य अधिकार ।
Mark (v.)	चिह्न करना । चिह्न लगाना ।
Mark (n.)	१–अंक २–चिह्न ।
—, Absent	अनुपस्थिति चिह्न ।
—, Leave	अवकाश चिह्न ।
—, Persent	उपस्थिति चिह्न ।
— sheet	अंक पत्र ।
Market	बाजार । हाट । मंडी ।
Marketable security	विक्रेय प्रतिभूति । विक्रेय सरकारी हुंडी ।
Marketing	क्रय–विक्रय । पणन ।
— Inspector	क्रय–विक्रय निरीक्षक । पणन निरीक्षक ।
Marking	१–चिह्नांकन । २–अंकन । अंक देना ।
—, Quality	श्रेणी अंकन ।
Marks	अंक ।
—, Aggregate	अंक योग ।
—, Maximum	१–पूर्णांक । २–अधिकतम अंक ।
—, Minimum	न्यूनतम अंक ।
—, Pass	उत्तीर्णांक ।
Marriage	विवाह ।
— dissolution	विवाह विच्छेद ।
Marriageable	विवाहयोग्य ।
Married	विवाहित ।
Martial	१–युद्ध संबंधी । सैनिक । २–योद्धा ।
— law	सैनिक शासन ।
— race	योद्धा जाति ।
— rights	सैनिक अधिकार ।

Masculine	पुरुषोचित । पुरुष ।
— style	पुरुषोचित शैली ।
Mast	१–मस्तूल । २–ध्वजदंड ।
— head	ध्वजदंड शीर्षक । ध्वजदंड का सिरा ।
Master	अध्यापक । शिक्षक । मास्टर ।
—, Drill	ड्रिल मास्टर । व्यायाम शिक्षक ।
—, Head	मुख्याध्यापक । प्रधानाध्यापक ।
— of ship	पोताध्यक्ष ।
— plan	महायोजना ।
—, Security Printing	अध्यक्ष, प्रतिभूति मुद्रण ।
Match Excise bandrols	दियासलाई की उत्पादकर पटिटयां ।
Matching (costs to income)	(लागत को आय के) मेल में लाना ।
Material (adj.)	महत्वपूर्ण । सारवान् ।
— statement	महत्वपूर्ण विवरण ।
Material (n.)	सामग्री । सामान ।
— Handling Supervisor	सामग्री उपयोग पर्यवेक्षक ।
Materia Medica	औषध निघंटु ।
Maternity	१–मातृत्व । २–प्रसूति ।
— and Child Welfare	प्रसूता और शिशु कल्याण ।
— leave	प्रसूति अवकाश । प्रसवावकाश ।
— Supervisor	प्रसूति पर्यवेक्षक ।
Mathematics	गणित ।
Matrimonial	वैवाहिक ।
Matron (in a hospital)	मैट्रन ।
Matter	१–मामला । विषय । २–वस्तु । सामग्री । द्रव्य ।
— and style	वस्तु और शैली । विषय और शैली ।
— of fact	तथ्य की बात ।
—, of—, As a	वस्तुतः ।
—, Postal	डाक सामग्री ।

Matter, Press	प्रेस सामग्री ।
Matter-of-fact	तथ्यात्मक । इतिवृत्तात्मक ।
Mattress	गद्दा ।
Mature	१–पका हुआ । २–प्रौढ़ । परिपक्व ।
— bill	पकी हुंडी ।
— age	प्रौढ़ अवस्था ।
Maturity	१–परिपाक । पकाई । २–प्रौढ़ता ।
Maximum	अधिकतम ।
— demand	अधिकतम मांग ।
— marks	१– पूर्णांक । २–अधिकतम अंक ।
Means	साधन । उपाय ।
Measure	१–उपाय । २–कार्यवाही । ३–माप । नाप । ४–मात्रा ।
Measurement	नाप । पैमाइश ।
— book	नाप पुस्तक । पैमायश की पुस्तक ।
Mechanic	यांत्रिक ।
Mechanical	यांत्रिक । यंत्र ।
— Engineer	यंत्र अभियन्ता । यांत्रिक अभियन्ता ।
— Equipment Section	यांत्रिक सज्जा अनुभाग ।
— Inspector	यंत्र निरीक्षक ।
Mechanized State Farm	सयंत्र राजकीय कृषि–क्षेत्र ।
Medal	पदक ।
Medical	१–चैकित्सिक । चिकित्सा । २–काय चिकित्सा– ।
— benefit	चिकित्सा लाभ । चिकित्सा की सुविधा ।
— Board	स्वास्थ्य परीक्षक ।
— Certificate	चिकित्सा प्रमाणक ।
— College	चिकित्सा महाविद्यालय ।
— Department	चिकित्सा विभाग ।
— Examination	स्वास्थ्य परीक्षा ।

Medical Jurisprudence (Forensic Medicine)	शारीरिक विधिशास्त्र।
— Leave	चिकित्सावकाश।
— Manual	चिकित्सा विभाग नियम संग्रह।
— Officer	चिकित्सा अधिकारी। चिकित्साधिकारी।
— — Incharge	प्रभारी चिकित्साधिकारी।
— — of Health	स्वास्थ्य अधिकारी।
— Officer's Office	चिकित्साधिकारी का कार्यालय।
— practice	चिकित्सा व्यवसाय।
— Referee	रोग निर्णेता।
— Superintendent	चिकित्साधीक्षक।
— Ward	कायचिकित्सा कक्ष।
Medicinal	औषधीय। औषध-।
— godown	औषध गोदाम।
Medicine	१–औषध। २–चिकित्सा विज्ञान। ३–काय चिकित्सा।
— Department	औषध विभाग। काय चिकित्सा विभाग।
—, Faculty of	चिकित्सा संकाय।
Medico legal	चिकित्सा विधिक।
Medium (adj.)	मध्यम। औसत। साधारण।
Medium (n.)	माध्यम।
— of education	शिक्षा का माध्यम।
— of instruction	शिक्षा का माध्यम।
Meeting	१–सभा। २–बैठक। अधिवेशन। ३–(शिक्षा) मीटिंग।
—, First	पहली मीटिंग।
—, Second	दूसरी मीटिंग।
Member	सदस्य।
—, Founder	संस्थापक सदस्य।
— in-charge	प्रभारी सदस्य।

Member, Judge	सदस्य न्यायाधीश ।
—, Life	आजीवन सदस्य ।
Membership	सदस्यता ।
Memoir	संस्मरण ।
Memorandum	१–ज्ञापिका । ज्ञापन । २–नियमपत्र ।
— of Appeal	अपील ज्ञापिका ।
— of Association	संस्था की ज्ञापिका । समवाय पत्र ।
Articles of Association	संस्था के अन्तर्नियम । समवाय नियम ।
Memorial	१–विनिवेदन । २–स्मारक ।
Memorialist	विनिवेदक ।
Memory	स्मृति । मेधा । स्मरणशक्ति ।
Menial (n.)	अवर कर्मचारी । परिसेवक ।
— Government Servant	अवर सरकारी कर्मचारी ।
Mens rea	अपराधी मन ।
Mental	मानसिक ।
— Hospital	मानसिक चिकित्सालय ।
Mention (v.)	उल्लेख करना ।
Mention (n.)	उल्लेख ।
Menu	आहारिका ।
Mercantile	वाणिज्य सम्बन्धी । वाणिज्य–।
Mercy Petition	दया याचिका ।
Merged	विलीन ।
— and integrated states	विलीन और एकीकृत राज्य ।
— states	विलीन राज्य ।
Merger	विलयन । विलय ।
Absorption	संविलयन ।
Amalgamation	समेकन । एकीकरण ।
Meridian	ध्रुव वृत्त । ध्रुवरेखा ।
Merit (n.)	योग्यता ।
— scholarship	योग्यता छात्रवृत्ति ।

Merits	गुणागुण। गुण दोष।
— of the case	मामले का गुणागुण।
Mesne profit	मध्यवर्ती लाभ।
Mess	भोजनालय। भोजनशाला।
— Supervisor	भोजनालय पर्यवेक्षक।
Message	सन्देश।
Messenger	सन्देश वाहक।
Metal	धातु।
Metalled road	पक्की सड़क।
Metallurgist	धातुविद्।
Meter Reader	मीटर वाचक।
Meter Tester	मीटर परीक्षक।
Method	रीति। विधि।
— of correspondence	पत्रव्यवहार की विधि।
— of teaching	अध्यापन विधि।
Method of transport	परिवहन की विधि।
Meticulous	१–सूक्ष्मावधानी। २–सूक्ष्म। सूक्ष्म ब्योरे सहित।
Meticulously	सूक्ष्मता से।
Microphone	स्वनवर्धक।
Microscope	अणुवीक्षक यंत्र।
Middleman	मध्यग।
Middle class	मध्यवर्ग। मध्यम वर्ग।
— — Stipend	मध्यवर्गीय वृत्ति।
Midwife	उपसूतिका। दाई।
Midwifery	प्रसूति विद्या।
Midyear examination	अर्द्ध वार्षिक परीक्षा।
Migrant	प्रव्रजक।
Migration	प्रव्रजन।
— certificate	प्रव्रजन प्रमाणक।

Milage, Mileage	१–मील दूरी । २–मील भत्ता ।
Military (n.)	सेना ।
Military (adj.)	सैनिक । सैन्य ।
— decoration	सैनिक विभूषण ।
— force	१–सैनिक दल । २–सैन्य दल ।
—, Naval and Air Forces	सैनिक, नाविक और वैमानिक दल । स्थल, जल और वायु सैनायें ।
— Officer	सैनिक अधिकारी ।
— Service	सैनिक सेवा ।
Mind	मन ।
Mine	खान ।
Mineral (adj.)	खनिज ।
Mineral (n.)	खनिज । खनिज पदार्थ ।
Mineralogy	खनिज विज्ञान ।
Minimal	न्यूनतम ।
Minimum	न्यूनतम ।
Mining	खनिकर्म ।
Minister	मंत्री ।
—, Chief	मुख्य मंत्री ।
—, Deputy	उपमंत्री ।
— of State	राज्य मंत्री ।
—, Prime	प्रधान मंत्री ।
Ministerial	१–लिपिक वर्गीय । लिपिकीय । २–मंत्रीय ।
— and menial establishment	लिपिकीय तथा निम्न कर्मचारिवर्ग ।
Ministerial servant	लिपिकीय कर्मचारी । कार्यालय कर्मचारी ।
— staff	लिपिकीय कर्मचारिवर्ग । कार्यालय कर्मचारिवर्ग ।
Ministry	मंत्रालय ।
— of Commerce and Industry	वाणिज्य और उद्योग मंत्रालय ।
— of Communications	संचरण मंत्रालय ।

Ministry of Defence	रक्षा मंत्रालय।
— of Education	शिक्षा मंत्रालय।
— of External Affairs	परराष्ट्र मंत्रालय।
— of Finance	वित्त मंत्रालय।
— of Food and Agriculture	खाद्य और कृषि मंत्रालय।
— of Home Affairs	गृह मंत्रालय।
— of Information and Broadcasting	सूचना और प्रसार मंत्रालय।
— of Irrigation and Power	सिंचाई और बिजली मंत्रालय।
— of Rehabilitation	पुनर्वास मंत्रालय।
— of Scientific Research and Cultural Affairs	वैज्ञानिक अनुसन्धान और सांस्कृतिक कार्य मंत्रालय।
— of Works, Housing and Supply	निर्माण, निवास और संभरण मंत्रालय।
Minor	१–छोटा। लघु। २–गौण। ३–अवयस्क।
— offender	अवयस्क अपराधी।
— head	गौण शीर्षक।
Major head	प्रधान शीर्षक।
Minor schemes	छोटी योजनायें।
Minority (n.)	१–अल्पमत। २–अवयस्कता।
Minority (adj.)	अल्पसंख्यक।
Mint (n.)	टकशाला। टकसाल।
Mint (v.)	सिक्का ढालना।
Mintage	मुद्राटंकन। सिक्का ढलाई।
of British—	ब्रिटिश टकसाल का।
Minute (adj.)	सूक्ष्म।
Minute (n.)	विवेचनी। टिप्पणी।
— of dissent	असहमति टिप्पणी।
Minutes	कार्यवृत्त।

Minutes book	कार्यवृत्त पंजी।
Misapplication	दुष्प्रयोग ।
Misappropriation	दुर्विनियोग ।
Misbehaviour	दुर्व्यवहार।
Miscellaneous	प्रकीर्ण।
— Clerk	प्रकीर्ण लिपिक।
— demand	प्रकीर्ण मांग ।
— revenue	प्रकीर्ण राजस्व।
— subjects	प्रकीर्ण विषय ।
Misconduct	कदाचार। दुराचरण ।
—, Gross	घोर दुराचरण।
Misdescription	मिथ्या वर्णन। अशुद्ध वर्णन।
Misfeasance	अपकरण।
Mismanagement	कुप्रबन्ध ।
Misplaced	अपनिहित। अपात्र निहित ।
Misrepresentation	व्यपदेशन ।
Mission	मिशन ।
Missionary	धर्म प्रचारक ।
— zeal	दृढ़ उत्साह।
Mistake	अशुद्धि ।
Mistress	अध्यापिका।
—, Head	मुख्याध्यापिका। प्रधानाध्यापिका।
Misuse (v.)	दुरुपयोग करना।
Misuse (n.)	दुरुपयोग ।
Mobile	चल।
— dispensary	चल चिकित्सालय।
— Radio Station	चल रेडियो स्टेशन ।
— Traffic squad	चल। गश्ती यातायात जत्था।
Mode	रीति।
— of address	संबोधन की रीति ।

Model (n.)	१–प्रतिरूप । २–आदर्श ।
Model (adj.)	आदर्श ।
— Home for Children	आदर्श बाल गृह ।
— Police Station	आदर्श थाना ।
— School	आदर्श विद्यालय ।
Modelling	प्रतिरूपण ।
Moderate	संयत । सीमित । मर्यादित ।
Moderator (*Educ.*)	परिमार्जक ।
Modification	आशोधन ।
in partial—of	का आंशिक आशोधन करके ।
— of instructions	अनुदेशों का आशोधन ।
Modified	आशोधित ।
Modus operandi	कार्य प्रणाली ।
Moharrir	लिपिक । मुहर्रिर ।
Moiety fees	आंशिक शुल्क ।
Moisture	आर्द्रता । सीलन । नमी ।
Molasses	शीरा ।
Momentum	वेग । तेजी ।
Monetary	आर्थिक ।
— allotment	आर्थिक प्रदिष्टि । प्रदिष्ट धनराशि ।
Money	द्रव्य । रुपया ।
Money Tester	मुद्रा परीक्षक ।
Monitor	१–अवेक्षक । मानीटर । २–(शिक्षा) कक्षानायक । मानीटर ।
— Telephone	टेलीफून मानीटर ।
Monocaster	मोनो ढलाईकार ।
Monogamy	एक विवाह ।
Polygamy	बहु विवाह ।
Monopoly	एकाधिकार ।
Monthly	मासिक ।

Monthly report	मासिक विवरण।
— return	मासिक परिलेख।
— statement	मासिक विवरण। मासिक विवचन।
— test	मासिक परीक्षा।
Monument	स्मारक।
Moral	नैतिक।
— and Humanist Education	नैतिक तथा सांस्कृतिक शिक्षा।
Morality	नैतिकता।
Mortgage	बन्धक।
— bond	बन्धक पत्र।
— dead	बन्धक विलेख।
— with possession	भोग बन्धक।
Mortgagee	बन्धकी।
Mortgagor	बन्धक कर्त्ता।
Mortuary	शवगृह। मुर्दाघर।
Mortuary Clerk	मुर्दाघर लिपिक।
Mother tongue	मातृभाषा।
Motion	१–गति। २–प्रस्ताव।
Motor	मोटर।
— Driver	मोटर चालक।
— transport	मोटर परिवहन।
— Transport Section	मोटर परिवहन अनुभाग।
— Vehicle Officer	मोटर परिवहन अधिकारी।
— Vehicles Repairs Organization	मोटर गाड़ी मरम्मत संघटन।
Mounted Police	अश्वारोही पुलिस। सवार पुलिस।
Movable	चल।
— Court	चल न्यायालय।
— property	चल सम्पत्ति।
Move (a file, an authority, a resolution)	१–चलाना। २–प्रचालित करना। ३–प्रस्तुत करना।

Movement	१–आन्दोलन। २–संचरण।
— Clerk	संचरण लिपिक ।
— of troops	सेना का संचरण।
Mud mortar	गारा।
Mukhtar-Am	मुख्तार आम।
Multifarious suit	बहुविध वाद।
Multiple	१–बहुविध। बहु–. २–गुणित–। अपवर्त्य।
Multipoint tax	बहुस्थानीय कर।
Multipurpose	बहुमुखी। बहुप्रयोजन ।
Municipal	नगरपालिका। नगर–।
— Board	नगर परिषद् ।
— Department	नगरपालिका विभाग ।
— Engineer	नगर अभियन्ता ।
— Medical Officer of Health	नगर स्वास्थ्य अधिकारी।
Municipality	नगरपालिका।
Munsarim	मुनसरिम ।
— Reader	मुनसरिम पेशकार।
— Sadar	सदर मुनसरिम ।
Munsif	मुंसिफ ।
—, City	नगर मुंसिफ ।
—, Havali	हवाली मुंसिफ ।
Murder	हत्या। खून। कतल।
Murderer	हत्याकारी।
Museum	संग्रहालय ।
Music	संगीत ।
Music Score	स्वर लिपि ।
Musket	बन्दूक ।
Musket 410 bore	४१० बोर की बन्दूक ।
— sling	बन्दूक की पट्टी।
Musketry	चांदमारी। बन्दूक चालन कला

Muster roll उपस्थिति नामावली ।
Mutation नामान्तरण ।
— case नामान्तरणवाद ।
— Clerk नामान्तरण लिपिक ।
Mutatis Mutandis आवश्यक परिवर्तन के साथ ।
Mutilation विकलन ।
— and defacement विकलन और विरूपण ।
Mycological Assistant कवकीय सहायक ।
Mycologist कवकविद् ।
Mycology कवक विज्ञान ।

N

Naib नायब । सहायक ।
— Nazir नायब नाजिर ।
— Registrar Kanungo नायब निबंधक कानूनगो ।
— Tahsildar नायब तहसीलदार ।
Name card नामपत्र ।
Narrow majority अल्प बहुमत ।
Nation राष्ट्र ।
National (adj.) राष्ट्रीय । राष्ट्र- ।
— anthem राष्ट्र गान ।
— debt राष्ट्रीय ऋण । राष्ट्र ऋण ।
— economy राष्ट्रीय अर्थ व्यवस्था ।
— Extension Service राष्ट्रीय प्रसार सेवा ।
— Extension Service Block राष्ट्रीय प्रसार सेवा खंड ।
— Flag राष्ट्रीय झंडा ।
— language राष्ट्र भाषा ।
— Malaria Control Unit राष्ट्रीय मलेरिया नियंत्रण यूनिट ।
— Plan Loan राष्ट्रीय परियोजना ऋण ।
— Savings Certificate राष्ट्रीय बचत प्रमाणपत्र ।
— Savings Scheme राष्ट्रीय बचत योजना ।

National Song	राष्ट्र गीत ।
National (n.)	राष्ट्रिक ।
Nationalism	राष्ट्रीयता ।
Nationalization	राष्ट्रीयकरण ।
Native (n.)	देशवासी ।
Native (adj.)	देशी । देशज । देश- ।
— language	देश भाषा ।
Natural	प्राकृतिक । स्वाभाविक ।
— Calamity	प्राकृतिक विपत्ति । ईति ।
— resources	प्राकृतिक साधन ।
Naturalization	देशीयकरण ।
Nature	१–प्रकृति । २–प्रकार । स्वरूप ।
— of vacancy	रिक्ति का प्रकार ।
— - study	प्रकृति पाठ ।
Naval	नाविक । नौ- ।
— force	नौबल । नौसेना ।
— personnel	नौसैनिक कर्मचारी । नौसेना कार्मिक ।
Navigable	नववाह्य ।
Navigation	नववहन । नवपरिवहन ।
Navy	नौ सेना ।
Nazarat	नजारत ।
— Jamadar	नजारत जमादार ।
Nazir	नाजिर ।
— Sadar	सदर नाजिर ।
Nazul	नजूल । राजग ।
— Amin	नजूल अमीन ।
— land	नजूल भूमि ।
— lease form	नजूल पट्टा प्रपत्र ।
— Officer	नजूल अधिकारी ।
N. B. (Nota bene)	विशेष द्रष्टव्य ।

Nearest	निकटतम ।
Necessarily	आवश्यक रूप से ।
Necessary	आवश्यक ।
— action	आवश्यक कार्यवाही ।
Negative	१–नकारात्मक । २–अभावात्मक ।
Positive	१–निश्चयात्मक । २–सकारात्मक । ३–भावात्मक ।
Neglect	उपेक्षा ।
Negligence	प्रमाद ।
Negotiable	संक्राम्य ।
— instrument	संक्राम्य करणपत्र ।
Not negotiable	असंक्राम्य ।
Negotiate	१–बातचीत करना । २–संक्रामित करना ।
Negotiation	१–बातचीत । २–संक्रामण ।
Net	शुद्ध ।
— assets	शुद्ध परिसम्पत्ति ।
— profit	शुद्ध लाभ ।
Gross	स्थूल । कच्चा ।
Neutral	तटस्थ ।
Nevertheless	तथापि । तो भी ।
New Government Press	नवीन राजकीय मुद्रणालय ।
New Order	नवीन व्यवस्था ।
News Agency	समाचार अभिकरण । समाचार एजंसी ।
News Officers	समाचार अधिकारी ।
Newspaper	समाचारपत्र ।
Next	आसन्न । निकटतम । अगला । दूसरा ।
— below rule	आसन्न कनिष्ठ नियम ।
— lower authority	आसन्न निम्न अधिकारी ।
— Senior Officer	आसन्न ज्येष्ठ अधिकारी ।
— working day	अगला कार्य दिवस ।

Nisi, Decree	प्रारम्भिक आज्ञप्ति ।
Nitrogen fertilizer	नाइट्रोजन की खाद ।
No confidence motion	अविश्वास का प्रस्ताव ।
Nomenclature	१–नाम । नामावली । २–नाम पद्धति ।
— of roads	सड़कों के नाम । सड़कों की नामावली ।
Nominal	१–नाम संबंधी । नामिक । नाम– । २–नाममात्र का । नाम– । ३–अंकित ।
— member	नाम मात्र सदस्य ।
— rate	नाम मात्र दर ।
— Roll	नामावली ।
— value	अंकित मूल्य ।
Nominate	नामित करना ।
Nominated	नामित ।
Nomination	नामन ।
— Committee	नामन समिति ।
— paper	नामनपत्र ।
Nominee	नामित ।
Nonage	अवयस्कता ।
Non-bailable warrant	अप्रतिभूतिक अधिपत्र । बेजमानती वारंट ।
Non-cognizable	अप्रज्ञेय ।
Non-combatant	अयुद्धकारी ।
Non-compulsory area (*Educ.*)	अनिवार्य क्षेत्र ।
Non-contract contigencies	अनियत प्रासंगिक व्यय । असंविदा प्रासंगिक व्यय ।
Non-gazetted	अपत्रित ।
— — Officer	अपत्रित अधिकारी ।
Non-industrial	अनौद्योगिक ।
Non-judicial	न्यायिकेतर ।
— — stamp	न्यायिकेतर स्टाम्प ।
Non-observance	अपालन ।

Non-official	१–अशासकीय । २–अनाधिकारिक ।
Non-payment	अशोधन । भुगतान न करना । न देना ।
Non-pensionable	पेंशन रहित ।
Non-postal stamp	डाक–भिन्न स्टाम्प ।
Non-recurring	अनावर्तक ।
— — grant	अनावर्तक अनुदान ।
Non-residential	अनावासिक । अनैवासिक ।
— — university	अनावासिक विश्वविद्यालय ।
Non-service	१–तामील न होना । २–सेवेतर । सेवातिरिक्त ।
— — pension	सेवेतर पेंशन । सेवातिरिक्त पेंशन ।
— — of a process	आदेशिका की तामील न होना ।
Non-stipendiary	अवृत्तिक ।
Non-technical	१–अप्राविधिक । २–अपारिभाषिक ।
Non-testamentary document	इच्छापत्रेतर (लेख्य) । वसीयत भिन्न (लेख्य) ।
Testamentary	इच्छापत्रीय । वसीयती । वसीयत– ।
Non-vegetarian	१–सामिष (भोजन) । २–मांसाहारी (व्यक्ति) ।
Non-working day	छुट्टी का दिन । (शिक्षा) अनध्याय ।
Non-Zamindari Abolition Area	जमींदारी उन्मूलन बाह्य क्षेत्र । जमींदारी उन्मूलन भिन्न क्षेत्र ।
No-profit-no-loss basis	लाभ–हानि रहित आधार ।
Normal	सामान्य ।
Normal School	दीक्षा विद्यालय ।
Northern Circle	उत्तरी मंडल ।
— — Directorate	उत्तरी मंडल निदेशालय ।
Notary Public	लेख्य प्रमाणक ।
Note	टिप्पणी । उपलेख ।
— of dissent	असहमति टिप्पणी

Note sheet	टिप्पणी पत्र । उपलेख पत्र ।
Noter	उपलेखक ।
Noter-Drafter	उपलेखक-प्रालेखक ।
Notes cover	टिप्पणी आवरण । उपलेख आवरण ।
Notice (n.)	१-सूचना । नोटिस । २-प्रज्ञान । जानकारी ।
— Board	सूचनापट्ट ।
—, Judicial	न्यायिक प्रज्ञान ।
— of demand	मांग की सूचना । मांग की नोटिस ।
— server	नोटिस तामीलकर्ता ।
Noticeable	उल्लेखनीय । ध्यान जाने योग्य ।
Notification	अधिसूचना । विज्ञप्ति ।
Notified Area	अधिसूचित क्षेत्र ।
Noting and drafting	टिप्पणी लेखन और प्रालेखन । उपलेखन और प्रालेखन ।
Not negotiable	असंक्राम्य ।
Notorious	कुख्यात ।
— gang	कुख्यात दल ।
Nourishment	१-पोषण । २-पुष्टाहार ।
Nucleus	नाभि । केन्द्र ।
Nucleus of Account Staff	लेखा कर्मचारी केन्द्र । मूल लेखा कर्मचारी वर्ग ।
Nuisance	(व्यक्ति या वस्तु) कंटक । (कार्य) उत्पात ।
—, Public	लोक कंटक । लोकापकारी ।
Null and void	अकृत और शून्य । निष्प्रभाव ।
Nullify	अकृत करना ।
Number	संख्या ।
— plate	संख्या फलक ।
Numeral (n.)	अंक ।
Numismatic	मुद्रा संबंधी । मुद्रा- ।
— Assistant	मुद्रा सहकाय ।

Nuptial	वैवाहिक । विवाह– ।
Nurse	१–धात्री । दाई । २–उपचारक । उपचारिका ।
Nursery	१–पौधशाला । २–शिशुशाला । ३–पोषणालय ।
— education	शिशु शिक्षा ।
— Officer	पौधशाला अधिकारी ।
— school	शिशु विद्यालय ।
— Training College	शिशु शिक्षा प्रशिक्षण महाविद्यालय ।
Nursing Orderly	उपचार अर्दली ।
Nursing service	उपचार सेवा ।
Nutrition	१–पोषण । २–पोषक तत्व । ३–पुष्टाहार ।
— Chemist	पुष्टाहार रसायनविद् ।
— Survey Officer	पुष्टाहार सर्वेक्षण अधिकारी ।
Nutritious	पौष्टिक ।

O

Oath	शपथ ।
— Commissioner	शपथ अधिकारी ।
— of allegieance	निष्ठा शपथ ।
— of office	पद शपथ ।
—of secrecy	गोपन शपथ ।
Obedience	१–आज्ञापालन । आज्ञाकारिता । २–पालन । मानना ।
Object (n.)	१–उद्देश्य । २–विषय । ३–वस्तु ।
Object (v.)	आपत्ति करना ।
Objection	आपत्ति ।
Objectionable	आपत्तिजनक ।
Objector	आपत्तिकर्ता ।
Obligation	१–दायित्व । २–आभार ।
— instrument	दायित्वकरणपत्र ।

Obligatory	अनिवार्य । बाध्यकर ।
Observance	१–पालन । २–मनाना ।
— of rules	नियमों का पालन ।
— of the National Day	राष्ट्रीय दिवस मनाना ।
Observation	१–संवीक्षण । २–अभ्युक्ति ।
— class (*Educ.*)	संवीक्षण कक्षा ।
Observatory	वेधशाला ।
Observer	संवीक्षक ।
—, Crop Weather	सस्य ऋतु संवीक्षक ।
Obsolete	अप्रचलित । अप्रयुक्त ।
— stamp	अप्रचलित स्टाम्प ।
Obstetrics and Gynaecology	प्रसूति तथा स्त्री रोग चिकित्सा ।
Obvious	स्पष्ट ।
Obviously	स्पष्टतः ।
Occasion	अवसर ।
Occasional	सामयिक ।
— Check	सामयिक पड़ताल ।
Occasionally	समय–समय पर । कभी–कभी । यदाकदा ।
Occasionedly	से उत्पन्न । –जनित ।
Occupancy	भोग । दखल ।
— right	भोगाधिकार । दखीलकारी ।
— tenant	दखीलकार ।
Occupant	भोक्ता । दखीलकार ।
Occupation	१–जीविका । पेशा । २–भोग । दखल ।
Occupied	अधिवासित । अधिकृत ।
Occupy	१–अधिकार में करना । दखल करना । २–स्थान घेरना ।
Occurrence	१–होना । २–घटना ।
Octroi	चुंगी ।
— Inspector	चुंगी निरीक्षक ।

Octroi Moharrir	चुंगी मुहर्रिर । चुंगी लिपिक ।
— Superintendent	चुंगी अधीक्षक ।
Offence	१–अपराध । २–कष्ट । क्षोभ । आघात ।
—, To take	अप्रसन्न होना । बुरा मानना ।
Offend	१–अपराध करना । २–उल्लंघन करना । ३–अप्रसन्न करना । (मन को) चोट पहुंचाना ।
Offender	अपराधी । अपराधकारी ।
Offensive	१–अप्रिय । कटु । २–आक्रमणात्मक । ३–उपघातक ।
— language	अप्रिय भाषा । कटु भाषा ।
— remark	कटूक्ति ।
— weapon	उपघातक शस्त्र ।
Office	१–कार्यालय । २–पद । ३–कर्तव्य ।
— accommodation	कार्यालय के लिए स्थान ।
— Assistant	कार्यालय सहायक ।
— bearer	पदाधिकारी ।
— charges	कार्यालय का खर्च ।
— copy	कार्यालय प्रति ।
— Manual	कार्यालय नियमावली ।
— — for Superintendents of Police	पुलिस अधीक्षक के लिये कार्यालय नियमावली ।
— memorandum	कार्यालय ज्ञापिका । कार्यालय ज्ञापन ।
— of origin	प्रेषक कार्यालय । उद्गम कार्यालय ।
— of profit	लाभ का पद ।
— of the Chief Engineer, Local Self-Government Engineering Department	मुख्य अभियन्ता, स्वायत्त शासन अभियन्त्रण विभाग का कार्यालय ।
—, of the Crop Physiologyst to Government, Uttar Pradesh, Lucknow	सस्य क्रियाशारीरविद्, उत्तर प्रदेश सरकार, लखनऊ का कार्यालय ।

Office of the Director of Education, U. P.	शिक्षा निदेशक, उत्तर प्रदेश का कार्यालय।
— Superintendent	कार्यालय अधीक्षक ।
Officer	अधिकारी ।
— in-charge	प्रभारी अधिकारी ।
Officer on Special Duty	विशेषाधिकारी ।
Officers' Training School	अधिकारी प्रशिक्षण विद्यालय ।
Official (n.)	आधिकारिक।
Official (adj.)	१–शासकीय। सरकारी। २–आधिकारिक।
— assignee	सरकारी अभ्यर्पिती ।
— Liquidator	शासकीय अपाकर्ता । सरकारी अपाकर्ता ।
— Receiver	शासकीय आदाता ।
— Trustee	न्यासपाल ।
Officiate	स्थानापन्न होना । स्थानापन्न रूप में काम करना ।
Officiating	स्थानापन्न ।
— allowance	स्थानापन्न भत्ता ।
— period	स्थानापन्न अवधि ।
— post	स्थानापन्न पद ।
Omission	१–छोड़ देना । भूल जाना । २–छूट । भूल। ३–अकरण। न करना। ४–अकृत।
—, Commission and	कृत और अकृत ।
Omit	१–छोड़ देना । भूल जाना । २–न करना ।
Oncost	अधिव्यय । व्यवस्था व्यय ।
—, Factory	निर्माणशाला अधिव्यय। फैक्टरी अधिव्यय।
—, Office	कार्यालय अधिव्यय ।
Onerous	दुर्भर । दुर्वह ।
On India Government Service	भारत सरकार के कार्यार्थ ।
Onus	भार । दायित्व।
— Probandi	प्रमाणभार ।

Open (v.)	१–खोलना । २–आरंभ करना ।
— an account	खाता खोलना ।
— the debate	विवाद आरंभ करना ।
Open (adj)	मुक्त । खुला ।
— air class	मुक्त स्थान कक्षा ।
Opening (n.)	१–प्रारंभ । २–उद्घाटन । ३–निकास । मार्ग । छिद्र ।
— Ceremony	उद्घाटन समारोह ।
Opening (adj.)	प्रारंभिक । आदि ।
— balance	अथशेष । रोकड़ जमा ।
Closing balance	इतिशेष । रोकड़ बाकी ।
— stock	माल जमा ।
Closing Stock	माल शेष ।
Operation	१–परिचालन । चालन । २–कार्य । क्रिया । ३–शल्य कर्म ।
— Room	शल्यकर्म कोष्ठ ।
— Theatre	शल्यकर्म शाला ।
bring into—	१–परिचालित करना । २–प्रचलित करना ।
come into—	१–प्रचलित होना । सक्रिय है । २–चालू होना ।
is in—	प्रचलित है । सक्रिय है ।
Operative (adj.)	१–सक्रिय । प्रभावी । २–प्रवर्ती ।
Operative (n.)	कर्मिक ।
Operator	परिचालक । चालक ।
Ophthalmology	नेत्र चिकित्सा ।
Opportunity	सुअवसर । अवसर ।
Opposite	विरुद्ध । प्रतिकूल । विपरीत ।
— party	विपक्ष । विपक्षी ।
Opposition	१–विरोध । २–विरोधी दल ।
—, Leader of	नेता, विरोधी दल ।

Option	विकल्प ।
Optional	वैकल्पिक ।
— subject	वैकल्पिक विषय ।
Oral	मौखिक ।
— evidence	मौखिक साक्ष्य ।
— examination	मौखिक परीक्षा ।
Order (v.)	आदेश देना ।
Order (n.)	१–आदेश । २–व्यवस्था । ३–क्रम ।
—, By	आदेश से ।
— file	आदेश पत्रावली ।
—, Law and	शान्ति और व्यवस्था ।
—, In	१–यथाक्रम । क्रम से । २–व्यवस्थित । व्यवस्थित रूप में । ३–नियमित । ठीक स्थिति में ।
—, Out of	१–अव्यवस्थित । २–अनियमित । ३–बिगड़ी दशा में ।
— sheet	आदेशफलक ।
in—of merit	योग्यताक्रम से ।
in—to	के लिये ।
Orderliness	सुव्यवस्था ।
Orderly (n.)	अर्दली ।
Orderly Peon	अर्दली चपरासी ।
Ordinance	अध्यादेश ।
Ordinary	साधारण ।
Ore	कच्ची धातु ।
Organ	अंग ।
Organization	संघटन ।
Organize	संघटित करना ।
Organized	संघटित ।
Organizer	संघटनकर्ता । आयोजक ।

Oriental	प्राच्य ।
— institution	प्राच्य संस्था ।
— studies	प्राच्य विद्या ।
— — Board	प्राच्य विद्या परिषद् ।
Orientation	अभिस्थापन ।
— course (Educ.)	अभिस्थापन पाठ्यक्रम ।
Original	१–मूल । २–मौलिक ।
— grantee	मूल अनुदानग्रहीता ।
—, In	मूल रूप में ।
Origianlity	मौलिकता ।
Orthopaedics	विकलांग विद्या ।
Orthopaedic Theatre	विकलांग चिकित्साशाला ।
Out (book, secret)	१–(पुस्तक) प्रकाशित। २–(रहस्य) प्रकट।
Outbreak	प्रारम्भ । छिड़ जाना ।
— of disease	बीमारी का प्रारम्भ । बीमारी फैलना ।
— of war	युद्ध का प्रारम्भ । युद्ध छिड़ जाना ।
Outclass	(को) गौण बना देना । (से) उच्चतर स्थान लेना ।
Outdoor	बहिर्कक्ष । बाहरी । अनावासिक ।
— games	बहिर्कक्ष क्रीड़ायें । बहिर्कक्ष खेल ।
— patient	बाहरी रोगी । अनावासिक रोगी ।
Outfit allowance	सामग्री भत्ता । सज्जा भत्ता ।
Outgoing	१–बहिर्गामी । निर्गामी । २-भूतपूर्व ।
Outlay	परिव्यय ।
Outlet	निकास ।
Outline (n.)	रूप रेखा ।
Outlying	दूरस्थ । दूरवर्ती ।
— Court	दूरवर्ती न्यायालय ।
— town	दूरस्थ नगर । दूरवर्ती नगर ।
Out of date	पुराना । अप्रचलित ।

Out of order	१–अव्यवस्थित। २–अनियमित। ३–बिगड़ी दशा में।
Out-patient	बाहरी रोगी। अनावासिक रोगी।
Outpost	चौकी।
Output	उत्पादन।
Outrage (n.)	१–भंग। अतिक्रमण। २–हिंसा। अत्याचार ३–दंगा। अभिद्रोह।
Outset	आरम्भ। आदि।
Outstanding	१–अशोधित। अदत्त। बकाया। २–उत्कृष्ट। विशिष्ट।
— debts	अशोधित ऋण।
— wages	अदत्त मजदूरी।
Outturn	उत्पादन। निकासी।
— Certificate	निकासी प्रमाणपत्र।
Outward	बहिर्गामी।
Overage	अतिवय।
Overall	समस्त। संपूर्ण। सर्व।
— allowance	समस्त भत्ता।
— improvement	सर्वमुखी उन्नति। सर्वांगीण उन्नति।
— incharge	सामान्य प्रभारी।
Overcharge (n.)	अतिभार। अधिक मूल्य या दर।
Overcharge (v.)	अधिक मूल्य या दर लगाना।
Overcharged appropriation	अतिभारित विनियोग।
Overdo (things)	अति करना। सीमा का अतिक्रमण करना।
Overdraft	अत्याहरण। जमा से अधिक निकाला गया रुपया।
Overdraw	अत्याहरण करना। अधिक रुपया निकालना।
Overdue	कालातीत। अतिप्राप्य।
Overhauling	जीर्णोद्धार।
Overhead charges	सामान्य व्यय। कार्यालय खर्च।

Overleaf	दूसरे पृष्ठ पर । (पृष्ठ के) दूसरी ओर ।
Overlapping (n.)	परस्पर व्याप्ति ।
Overlapping (adj.)	परस्पर व्याप्त ।
Overlook	(की) उपेक्षा करना । अनदेखी करना ।
Overpayment	अधिक भुगतान ।
Overrule	(के) विरुद्ध व्यवस्था देना । (को) अस्वीकार करना ।
Overseas pay	समुद्रपार वेतन । वैदेशिक वेतन ।
Overseer	ओवरसियर ।
Overstayal	अधिक समय तक रह जाना ।
-- of leave	अवकाश से अधिक अनुपस्थिति ।
Overtime	अतिकाल ।
-- allowance	अतिकाल भत्ता ।
Overvaluation	अधिमूल्यांकन ।
Devaluation	विमूल्यन । मूल्यपातन ।
Undervaluation	अवमूल्यांकन ।
Valuation	मूल्यांकन । मूल्य-निर्धारण ।
Appreciation	उन्मूल्यन ।
Depreciation	अवमूल्यन ।
Owed by	द्वारा देय ।
Owner	स्वामी ।
Ownership	स्वामित्व ।

P

Pack	भरना । बांधना । पैक करना । संवेष्टित करना ।
Package	बंडल । पुलिंदा ।
Packed	१-भरा हुआ । २-बंधा हुआ । संवेष्टित ।
Packer	संवेष्टक ।
Packet	पैकेट । पुलिन्दा ।
— post	पैकेट डाक । पुलिन्दा डाक ।

Packing	बांधना । पैकिंग ।
— charges	पैकिंग खर्च ।
— material	पैकिंग की सामग्री । बेठनी सामग्री ।
Pact	समझौता ।
Pad, Ink	स्याही पैड ।
Pad, Letter	पैड । पत्र-पैड ।
Pad, Writing	लेखन पट ।
Paediatrics	बालरोग विद्या । कौमारभृत्य ।
Paid	१-दत्त । शोधित । भुगताया हुआ । २-दत्तशुल्क । ३-सवेतन । वैतनिक ।
Paint (v.)	१-रंगना । रंगलेप करना । २-चित्रित करना ।
Paint (n.)	रंग । रंगलेप ।
Painter	१-चित्रकार । २-रंगसाज ।
Palace guards	प्रासाद रक्षी ।
Panchayat Raj Department	पंचायत राज विभाग ।
Panel	नामिका ।
— Lawyer	नामिका वकील ।
— of presiding members	अध्यक्ष सदस्य नामिका ।
Paper	१-कागज । पत्र । २-लेख । निबन्ध । ३-(शिक्षा) प्रश्नपत्र ।
— under consideration	विचाराधीन पत्र (वि० प०) ।
— Weight	पत्रदाब ।
— Papers	पत्रजात । कागज-पत्र ।
Par	१-समता । २-अंकित मूल्य ।
—, Above	अधिमूल्य पर ।
—, At	सममूल्य पर । अंकित मूल्य पर ।
—, Below	अवमूल्य पर ।
—, Face	अंकित मूल्य ।
—, Issue	अंकित मूल्य ।
—, Nominal	अंकित मूल्य ।

Par of exchange	विनिमय मूल्य ।
Parade	परेड ।
Paragraph	कंडिका । पैरा ।
Parallel	१–समान्तर । २–समान ।
— bars	समान्तर दंड ।
— case	१–समान स्थिति । २–समान मामला।
Parapharse (v.)	१–भावानुवाद करना । २–सरलार्थ देना । व्याख्या करना ।
Paraphrasing	१–भावानुवाद । २–सरलीकरण । व्याख्या ।
— and reproduction of statistics	आंकड़ों की व्याख्या और उनका उद्धरण।
Parasitology	परजीविविज्ञान ।
Parcel	पार्सल ।
— Clerk	पार्सल बाबू ।
Pardon (v.)	क्षमा करना ।
Pardon (n.)	क्षमा ।
Park (n.)	१–पौरक । पार्क । २–कारपार्क । गाड़ी अड्डा ।
Park (v.)	गाड़ी खड़ी करना ।
Parking (of cars)	गाड़ी खड़ी करना ।
Parliament	संसद् ।
Parlimentary	संसदीय ।
— affairs	संसदीय कार्य ।
— code	संसदीय आचार ।
— Secretary	सभा सचिव ।
Parole	प्रतिश्रुति । पेरोल ।
—, On	प्रतिश्रुति पर । पेरोल पर ।
Parry	१–टालना । २–(चोट, वार) बचाना। रोकना ।
Part	भाग ।

Part "B" State	"ख" भाग के राज्य । "ख" राज्य ।
Partial	१–आंशिक । २–पक्षपातपूर्ण ।
Partiality	पक्षपात ।
Particulars	व्यौरा । विवरण ।
Partition	बंटवारा । विभाजन ।
— Amin	बंटवारा अमीन ।
Partnership	सहभागिता । साझेदारी । साझा ।
Part-time	अंशकालिक ।
Party	१–पक्ष । पक्षकार । २–गोष्ठी । ३–दल ।
—, Tea	चाय गोष्ठी ।
Pass (n.)	१–प्रवेशपत्र । २–यात्रापत्र । ३–दर्रा । संकट । ४–दशा । स्थिति ।
— book	पास बुक ।
Pass (v.)	१–पारित करना । पारित होना । २–आगे बढ़ाना । ३–(शिक्षा) उत्तीर्ण करना । उत्तीर्ण होना । ४–बीतना । बिताना ।
Passage	१–पारण । २–(लेख, भाषण आदि का) अंश । उद्धरण । ३–निर्गम । गलियारा । मार्ग । ४–यात्रा । ५–यात्राधिकार । गमनाधिकार ।
— Free	१–निःशुल्क यात्रा । २–(पानी का) बेरोक बहाव ।
Passed	१–पारित । २–(शिक्षा) उत्तीर्ण ।
Passing (n.)	पारण ।
Passing (adj.)	अस्थायी । अल्पस्थायी ।
— phase	अस्थायी अवस्था । अल्पस्थायी अवस्था ।
Passport	पारपत्र ।
Visa	वीजा ।
Past	व्यतीत । पिछला ।
— transactions	पिछले लेन-देन ।
Pasteur Institute	प्रत्यालर्क चिकित्सालय ।

Pathologist	विकृतिविद् । व्याधिविद् ।
Pathology	विकृति विज्ञान । व्याधि विज्ञान ।
Patraula (Eng. Patrol)	पतरौल ।
Patrol (n.)	१–पहरा । गश्त । २–प्रहरी ।
Patrol (v.)	पहरा देना । गश्त लगाना ।
Patrolling	१–गश्त लगाना । २–गश्त ।
Patron	१–संरक्षक । २–प्रश्रयदाता ।
Patronage	१–संरक्षकत्व । संरक्षण ।। २–प्रश्रय ।
Pattern	रूप । ढांचा ।
— of assistance	सहायता का रूप ।
— of Community Development programme	सामुदायिक विकास कार्यक्रम का रूप ।
— of sale tax	बिक्री कर का रूप ।
— of the N. E. S.	राष्ट्रीय प्रसार सेवा का रूप या ढांचा ।
—, Socialistic (of society)	(समाज का) समाजवादी ढांचा ।
Pauper	अकिंचन ।
— appeal	अकिंचन अपील ।
— suit	अकिंचन वाद ।
Pavement	पटरी ।
Pawn (n.)	आड़ । आधि ।
Pawn (v.)	आड़ रखना । आधि रखना ।
Pawnee	आड़ग्राही ।
Pawner	आड़कर्त्ता ।
Pay (n.)	वेतन ।
— bill	वेतन बिल ।
— scale	वेतन मान ।
— Sheet Clerk	वेतनपत्र लिपिक । वेतन फलक लिपिक ।
Pay (v.)	(वेतन, मूल्य आदि) देना ।
Payable	देय । शोधनीय ।
Payee	(रुपया) पाने वाला ।

Payer	भुगतान कर्ता । देने वाला ।
Paying	१–लाभप्रद । २–सशुल्क । शुल्कद ।
Paying Ward (in a hospital)	सशुल्क कक्ष ।
Pay-in-slip	जमापर्ची ।
Payment	१–भुगतान । शोधन । २–(देय) व्यय। मूल्य, शुल्क आदि ।
— clerk	भुगतान लिपिक ।
— Order	भुगतान आदेश ।
imposition of—for additional Police	अतिरिक्त पुलिस के लिये कर लगाना ।
Peace	शान्ति ।
—, Breach of	शांति भंग।
Peak demand	अधिकतम मांग ।
Pecuniary	आर्थिक ।
— jurisdiction	आर्थिक अधिक्षेत्र ।
Pedagogical	अध्यापन विज्ञान संबंधी। अध्यापन विज्ञान–।
Pedagogical institute	अध्यापन विज्ञान संस्थान ।
Pedagogy	अध्यापन विज्ञान ।
Peg	खूंटी । खूंटा ।
Penal	दंड संबंधी । दंड– ।
Penalty	शास्ति ।
— or punishment	शास्ति या दंड ।
Pending (adj.)	१–अनिर्णीत । २–अनिस्तारित ।
— cases	अनिर्णीत वाद ।
— work	अनिस्तारित कार्य ।
Pending (prep.)	के होने तक।
— decision	निर्णय होने तक।
— the conclusion of the inquiry	जांच समाप्त होने तक।
Pension	पेंशन । निवृत्तिक।

Pension and gratuity	पेंशन और आनुतोषिक ।
— Clerk	पेंशन लिपिक ।
Pensionable	पेंशन युक्त । सनिवृत्तिक ।
— posts	पेंशनयुक्त पद ।
Pensionary charges	पेंशन संबंधी व्यय ।
Pensioner	पेंशनभोगी ।
Peon	चपरासी ।
Peon Book	पत्रवाह पुस्तिका ।
Per annum	प्रतिवर्ष । वार्षिक ।
Per bearer	पत्रवाहक द्वारा ।
Per capita	प्रतिव्यक्ति ।
Per cent	प्रतिशत ।
Per centage	प्रतिशत दर । प्रतिशत ।
Percontra credit	(लेखाकर्म) पक्षान्तरे जमा ।
Percussion	प्रघात ।
Perforation	परिछिद्रण ।
Perforator	परिछिद्रक ।
Performance	१–पालन । २–कला । कौशल । ३–अभिनय । खेल । प्रदर्शन ।
— of additional duties	अतिरिक्त कर्त्तव्यों का पालन ।
Period	१–अवधि । २–(शिक्षा) घंटा ।
—, Free	खाली घंटा ।
—, Interim	अन्तरिम अवधि ।
— of Serviceability	१–सेवायोग्यता अवधि । २–उपयोज्यता अवधि ।
Periodical (adj.)	आवधिक । नियतकालिक ।
— discourse	आवधिक प्रवचन । नियतकालिक प्रवचन ।
Periodical (n.)	आवधिक पत्र/पत्रिका ।
Periodically	नियत अवधि पर ।
Permanent	स्थायी ।
— advance	स्थायी अग्रिम ।

Permanant Establishment स्थायी अधिष्ठान ।
— Return स्थायी अधिष्ठान परिलेख ।
— injunction स्थायी व्यादेश ।
— tenure-holder स्थायी भूमि धारी ।
Permeate व्याप्त होना । प्रविष्ट होना ।
Permissible अनुज्ञेय ।
is— की अनुज्ञा दी जा सकती हैं। अनुज्ञेय है ।
Permission अनुज्ञा । अनुमति ।
Permit (v.) अनुज्ञा देना ।
Permit (n.) परमिट ।
Permitted अनुज्ञात ।
Perpetual शाश्वत ।
— allowance शाश्वत भत्ता ।
Perquisite अनुलब्धि ।
Persist जारी रखना । न छोड़ना ।
— in the practice आदत या अभ्यास को न छोड़ना ।
Persistent १–लगातार । निरन्तर । २–चिरस्थायी ।
Personage विशिष्ट व्यक्ति ।
Personal वैयक्तिक ।
— allowance वैयक्तिक भत्ता ।
— appearance वैयक्तिक उपस्थिति ।
— Assistant वैयक्तिक सहायक ।
— Guard वैयक्तिक रक्षी ।
— pay वैयक्तिक वेतन ।
— remark व्यक्तिगत आक्षेप । वैयक्तिक आक्षेप ।
— staff वैयक्तिक कर्मचारिवर्ग ।
Personally स्वंय । वैयक्तिक रूप से ।
Personate (का) छद्म करना ।
Personation छद्म करना । छद्म ।
Personnel कार्मिक ।

Personnel Officer	कार्मिक अधिकारी ।
Perspective	परिदृष्टि ।
Persuade	१–सहमत करना । २–विश्वास दिलाना । ३–मनाना । समझाना–बुझाना ।
Persuasion	समझाना–बुझाना । मनाना ।
—, By means of	समझा–बुझाकर ।
Pertaining (to)	(से) संबंधित । (के) संबंध में ।
Perusal	परिशीलन ।
—, For	परिशीलनार्थ ।
Peshi Clerk	पेशी लिपिक ।
Peshkar	पेशकार ।
Petition	याचिका ।
— Department	याचिका विभाग ।
— Writer	याचिका लेखक ।
Petitioner	याची ।
Petitions Officer	याचिका अधिकारी ।
Petrol	पेट्रोल ।
Petty	अल्प । लघु । छोटा–मोटा ।
— cash	खुदरा रोकड़ ।
— offence	लघु अपराध ।
— works	लघु निर्माण–कार्य। छोटे–मोटे निर्माण–कार्य ।
Pharmacist	भेषजिक ।
Pharmaceutical	भेषजिक । भेषज–।
— Expert	भेषज विशेषज्ञ ।
Phase	पर्व । अवस्था ।
Phased	पर्वबद्ध ।
— development	पर्वबद्ध विकास ।
— programme	पर्वबद्ध कार्यक्रम ।
Philosophical	दार्शनिक ।
Philosophy	दर्शन । दर्शनशास्त्र ।

Photograph	फोटो । भाचित्र ।
Photographer	फोटोग्राफर । भाचित्रक।
Photographic matter	फोटो सामग्री ।
Photography	भाचित्रण ।
Phrase	वाक्यांश ।
Physical	१–भौतिक । प्राकृतिक । २–शारीरिक । ३–वास्तविक । वस्तुगत ।
— culture	शारीरिक विकास ।
— — Instructor	शारीरिक विकास शिक्षक ।
— Culturist	शारीरिक विकासविद् ।
— education	शारीरिक शिक्षा ।
— exercise	शारीरिक व्यायाम ।
— training	व्यायाम ।
— Training Instructor	व्यायाम शिक्षक ।
Physial verification	वास्तविक जांच । वस्तुगत जांच ।
Physician	चिकित्सक ।
Physiology	क्रियाशारीर । शरीर क्रिया विज्ञान ।
Pick-pocket	गिरहकट । जेबकट ।
Picnic	उद्यानिका ।
Piece wages	खुदरे काम की मजदूरी ।
Time wages	अमानी ।
Piece work	खुदरा काम । ठेके का काम ।
Time work	अमानी का काम । मजदूरी का काम ।
Piece work agreement	खुदरे काम का अनुबन्ध ।
Pilgrim	तीर्थयात्री ।
— pass	तीर्थयात्रा पत्र ।
Pillar	खम्भा । स्तम्भ ।
Pilot project	अग्रगामी प्रायोजना ।
Pin cushion	पिन गद्दी ।
Pisciculture	मत्स्यपालन ।

Pistol	पिस्तौल ।
Pitching of bricks	ईंटों के चट्टे लगाना ।
Pittance	क्षुद्र दान । क्षुद्र धनराशि ।
Place	स्थान ।
— of business	व्यापार स्थान ।
— of occurrence	घटना-स्थल ।
— of presentation	प्रस्तुति स्थान । प्रस्तुत करने का स्थान ।
Plain clothed	सादी पोशाक में । वर्दी रहित ।
Plaint	१-वाद । २-वादपत्र ।
Plaintiff	वादी ।
Complainant	परिवादी । अभियोगी ।
Defendant	प्रतिवादी ।
Plan	१-परियोजना । योजना । २-नक्शा ।
Project	प्रायोजना ।
Scheme	योजना ।
Plank	पटरा । तख्ता ।
Planner	नियोजनकार । नियोजक ।
Planning	नियोजन ।
— Department	नियोजन विभाग ।
— Officer	नियोजनाधिकारी ।
— Research and Action Institute	नियोजन, क्रिया एवं अनुशीलन संस्थान ।
Plant (v.)	१-रोपना । लगाना । २-गाड़ना । बैठाना ।
Plant (n.)	१-पौधा । २-संयंत्र । प्लांट ।
— Collector	पौध संग्रहकर्ता ।
— Pathologist	वनस्पति-रोगविद् ।
— Protection Assistant	वनस्पति रक्षा सहायक ।
— — Service	वनस्पति रक्षा व्यवस्था ।
Plantation	१-वृक्षारोपण । २-रोपावनी ।

Plantation Jamadar	रोपावनी नायक ।
Plate	फलक ।
Platoon	गुल्म । प्लैटून ।
Playground	खेल का मैदान ।
Playing time (of the national anthem)	(राष्ट्रगान का) वादन काल ।
Plea	१–हेतु । तर्क । अपदेश । २–अभिवचन ।
Pleader	अभिवक्ता ।
Pleading	अभिवचन ।
Please	कृपा करके । कृपया ।
Pleasure	१–प्रसाद । प्रसन्नता । हर्ष । २–सुख । आनन्द । ३–इच्छा ।
Pledge (n.)	१–गिरवी । २–प्रतिज्ञा ।
Pledge (v.)	गिरवी रखना ।
Pledged	प्रतिश्रुत । वचनबद्ध ।
Pledgee	गिरवी लेने वाला ।
Pledgor	गिरवी रखनेवाला ।
Plenary	पूर्ण ।
— session	पूर्ण अधिवेशन ।
Plot	गाटा ।
Plus and minus memo	अधिक–न्यून ज्ञापिका ।
Poetry	काव्य । कविता ।
Point	१–बिन्दु । २–स्थल । ३–विषय । प्रश्न ।
— of determination	अवधारणीय विषय ।
— of order	वैधानिक प्रश्न । नियम का प्रश्न ।
— of view	दृष्टिकोण । दृष्टि ।
—, Traffic	यातायात स्थल ।
Poison	विष ।
Poisoner	विष देने वाला ।
Poisonous	विषैला । विषाक्त ।

Police	पुलिस ।
— Band	पुलिस बैंड ।
— custody	पुलिस हिरासत ।
— force	पुलिस दल ।
— guards	पुलिस रक्षिदल । पुलिस गारद ।
— Office Manual	पुलिस कार्यालय नियमावली ।
— Pensioner's Association	पुलिस पेंशनग्राही दल ।
— Radio Headquarters	पुलिस रेडियो मुख्यालय ।
— Radio Section	पुलिस रेडियो अनुभाग ।
— Regulations	पुलिस विनियम ।
— Relief Fund	पुलिस सहायता निधि ।
— Service Commission	पुलिस सेवा आयोग ।
— Station	थाना ।
— training	पुलिस प्रशिक्षण ।
— — College	पुलिस प्रशिक्षण महाविद्यालय ।
— — School	पुलिस प्रशिक्षण विद्यालय ।
Policy	१–नीति । २–पालिसी । बीमापत्र ।
—, Educational	शिक्षा नीति ।
Political	राजनीतिक ।
— sufferer	राजनीतिक पीड़ित ।
— Science	राजनीति विज्ञान ।
Politics	राजनीति ।
Poll	१–मतगणना । २–मतदान । ३–मत–संख्या ।
Polling	मतदान ।
— Agent	मतदान अभिकर्ता ।
— booth	मतदान केन्द्र ।
— Officer	मतदान अधिकारी ।
Polygamy	बहुविवाह ।
Monogamy	एक विवाह ।
P. M. T. Workshop	पुलिस मोटर परिवहन कार्यालय ।

Pool	१–समुच्चय । २–पोखरी । तलैया ।
Pool Staff	समुच्चय कर्मचारिवर्ग ।
Pooling	समुच्चयन ।
— of staff	कर्मचारियों का समुच्चयन ।
Poor Boys' Fund	छात्रकोष ।
Popular	१–लोकप्रिय । २–जनसाधारण संबंधी । लोक ।
Popularization	लोकप्रिय बनाना ।
Popularize	लोकप्रिय बनाना ।
Port	पत्तन ।
— Officer	पत्तन अधिकारी ।
Portfolio (of a Minister)	विभाग । कार्यभाग ।
Portrait	चित्र । अनुकृति ।
Position	१–स्थिति । २–प्रतिष्ठा ।
—, Awkward	बेढब स्थिति ।
—, Man of	प्रतिष्ठित व्यक्ति ।
Positive	१–निश्चित । निश्चयात्मक । २–भावात्मक । ३–स्वीकारात्मक ।
— Order	निश्चित आदेश ।
Negative	१–नकारात्मक । २–अभावात्मक ।
Positively	निश्चित रूप से ।
Possession	भोग । कब्जा । परिग्रह ।
—, Forcible	बल भोग । बलपूर्वक कब्जा ।
—, In	भोगी । भोक्ता ।
—, Undisturbed	निर्वाद भोग ।
— with title	सागम भोग ।
— without title	अनागम भोग ।
Possessions	धन । सम्पत्ति ।
Possessor	भोगी । भोक्ता । काबिज ।
—, Actual	वास्तविक भोगी ।

Possessor, Ostensible	नाममात्र भोगी ।
Possibility	संभावना ।
Possible	१–शक्य । साध्य । २–सम्भव ।
Possibly	संभवतः ।
Post (n.)	१–पद । २–डाक । ३–(पुलिस या सेना की) चौकी । ४-खंभा । स्तम्भ ।
—, Permanent	स्थायी पद ।
—, Temporary	अस्थायी पद ।
— (on the main wall of a jail)	डंडा चौकी ।
Post (v.)	१–डाक में छोड़ना । २–(लेखा बही में) चढ़ाना । प्रविष्ट करना । ३-स्थापित करना । तैनात करना ।
Postage	डाकव्यय ।
— stamp	डाक टिकट ।
Postal	डाक सम्बंधी । डाक का । डाक ।
— address	डाक का पता ।
— matters	डाक सम्बन्धी विषय या मामले ।
Postdated	उत्तर दिनांकित ।
Antedated	पूर्व दिनांकित ।
Post-graduate	स्नातकोत्तर ।
Posthumous	मरणोत्तर ।
Posting	१–प्रेषण । २–प्रविष्ट । ३–स्थापन । तैनाती ।
Post-intensive phase	सघनोत्तर अवस्था ।
Post-mortem (examination).	शव परीक्षा । मरणोत्तर परीक्षा ।
Post-natal	जन्मोत्तर ।
Post Office	डाकघर ।
Postpone	स्थगित करना ।
Postponement	स्थगन ।
Post-script	(पत्र के अन्त में) पुनश्च ।
Post-war scheme	युद्धोत्तर योजना ।

Post-war services	युद्धोत्तर सेवा पुर्ननिर्माण ।
Post-war services reconstruction	युद्धोत्तर सेवा पुर्ननिर्माण ।
Post-war Services Reconstruction Fund Trust	युद्धोत्तर सेवा पुर्ननिमाण निधि न्यास ।
Pontential (adj.)	सम्भाव्य । संभावित ।
Potentiality	सम्भाव्यता । सम्भावना ।
Poultry	१–कुक्कुटपालन । २–(मुर्गी, बतख आदि पक्षी) कुक्कुट ।
— Development Officer	कुक्कुट विकास अधिकारी ।
— Farm	कुक्कुट पालन क्षेत्र । कुक्कुटशाला ।
Pound	कांजीहौस । पौनघर ।
— Ahalmad	कांजीहौस अहलमद ।
— Keeper	कांजीहौस मुंशी ।
Power	१–शक्ति । २–अधिकार । ३–बिजली । विद्युत् ।
— Department	विद्युत् विभाग ।
— House	बिजलीघर ।
— Superintendent	बिजलीघर अधीक्षक ।
— of attorney	मुख्तारनामा । अभिकरणपत्र ।
— resources	विद्युत् साधन ।
— Station	विद्युत् केन्द्र ।
— Engineer	विद्युत् केन्द्र अभियन्ता ।
Practicable	व्यवहार्य । कार्यान्वित करने योग्य ।
Practical	१–क्रियात्मक । २–व्यावहारिक । ३–वास्तविक ।
— examination	क्रियात्मक परीक्षा ।
Practice	१–अभ्यास । २–व्यवसाय । ३–कार्य । व्यवहार । ४–परिपाटी ।
—, In	कार्यतः । कार्यरूप में । व्यवहार में ।

Practice Medical	चिकित्सा व्यवसाय ।
Prayer	प्रार्थना ।
P. R. D.	प्रान्तीय रक्षक दल ।
Preamble	प्रस्तावना ।
Foreword	प्राक्कथन ।
Introduction	भूमिका । विषय प्रवेश ।
Preface	प्रस्तावना ।
Preliminary	प्रास्ताविक ।
Pre-audit bill	संपरीक्षा-पूर्व बिल ।
Precarious	१-परायत्त। २-अनिश्चित । ३-दैवाधीन ।
— conclusion	अनिश्चित निष्कर्ष । निराधार निष्कर्ष ।
— financial position	अनिश्चित वित्तीय स्थिति ।
— tenure	परायत्त भूधृति ।
Precaution	१-पूर्वोपाय । २-सतर्कता । सावधानी ।
Precedence	अग्रता ।
—, Order of	अग्रता-क्रम ।
—, Warrant of	अग्रता अधिपत्र ;
Precedent	दृष्टान्त ।
Preceding	पूर्वगत । पूर्ववर्ती ।
Pre-censorship	पूर्व संसर ।
Precis	सारलेख ।
— writing	सारलेखन ।
Precise	१-सूक्ष्म । २-सुव्यक्त । ३-यथार्थ । ठीक ठीक ।
— meaning	ठीक-ठीक अर्थ ।
— measurement	ठीक-ठीक नाप ।
— statement	यथार्थ कथन ।
Precision	१-सूक्ष्मता । सुव्यक्तता । ३-यथार्थता ।
— Instruments Factory	सूक्ष्म उपयन्त्र निर्माणशाला ।
Preclude	रोकना । बाधक होना ।

Precondition	आवश्यक शर्त । पूर्वपाल्य शर्त ।
Predecessor	१–पूर्ववर्ती । २–पूर्वाधिकारी । ३–पूर्वज ।
— in office	पूर्व पदाधिकारी ।
— in title	पूर्व आगमधारी ।
Predominant	प्रधान ।
Predominating	प्रधान ।
Pre-emption	पूर्वक्रय ।
—, Right of	पूर्वक्रयाधिकार । हकशफा ।
Pre-emptor	पूर्वक्रयाधिकारी ।
Pre-extension activity	प्रसार–पूर्व कार्यकलाप ।
Preface	प्रस्तावना ।
Foreword	प्राक्कथन ।
Introduction	भूमिका । विषय–प्रवेश ।
Preamble	प्रस्तावना ।
Preliminary	प्रास्ताविक ।
Prefect	प्रिफ़ेक्ट ।
Prefer	१–वरीयता देना। अधिमान देना । २–प्रस्तुत करना । करना ।
— an appeal	अपील करना ।
Preferable	अधिमान्य । वरीय ।
Preference	अधिमान । वरीयता ।
Prefix (v.)	आदि में जोड़ना । पहले जोड़ना ।
Prefix (n.)	१–उपसर्ग। २–(व्यक्ति–नाम के पूर्व) उपपद ।
Prejudice (n.)	प्रतिकूल प्रभाव ।
Prejudicial	प्रतिकूल । हानिकर ।
— to public safety	सार्वजनिक सुरक्षा के लिये हानिकर ।
Preliminaries	प्रारम्भिक तैयारियां । प्रारम्भिक प्रबन्ध ।
Prejudice (v.)	प्रतिकूल प्रभाव डालना ।
Preliminary (adj.)	प्रारंभिक ।

Preliminary examination प्रारंभिक परीक्षा ।
— report प्रारंभिक प्रतिवेदन ।
Preliminary (n.) प्रास्ताविक ।
Foreword प्राक्कथन ।
Introduction भूमिका । विषय-प्रवेश ।
Preamble प्रस्तावना ।
Preface प्रस्तावना ।
Premature १-समयपूर्व । २-अकाल- ।
— condemnation समय से पूर्व निष्प्रयोज्य या बेकार ठहराना ।
— death अकाल मृत्यु ।
— delivery अकाल प्रसव ।
— payment समयपूर्व भुगतान ।
Premier (adj.) प्रधान । प्रमुख ।
Premier (n.) प्रधान मंत्री ।
Premises परिसर ।
Premium १-अधिमूल्य । अधिलाभ । २-बीमाकिश्त ।
—, At अधिमूल्य पर ।
Prepage पूर्वपृष्ठ ।
Preparation तैयारी ।
— leave (*Educ.*) तैयारी की छुट्टी । परीक्षा पूर्व छुट्टी ।
Preparatory प्रारम्भिक ।
— Class प्रवेश कक्षा ।
— to retirement निवृत्तिपूर्व अवकाश ।
Pre-primary पूर्व-प्राथमिक ।
Prerogative परमाधिकार ।
Privilege विशेषाधिकार ।
Right अधिकार ।
Prescribe विहित करना ।
Presecribed विहित । नियत ।
— course नियत पाठ्यक्रम ।

Prescribed form	विहित प्रपत्र।
Presence	उपस्थिति।
Present (adj.)	१–उपस्थित। २–वर्तमान। विद्यमान।
— state	वर्तमान स्थिति।
Present (n.)	भेंट। उपहार।
Present (v.)	१–उपस्थित करना। प्रस्तुत करना। २–उपहार देना।
Presentation	१–प्रस्तुति। प्रस्तुत करना। २–भेंट।
— copy	उपहार प्रति।
— of documents	लेख्यों की प्रस्तुति।
— Place of	प्रस्तुति स्थान।
Preservation	संरक्षण। संरक्षा।
—, Fruit	फल–संरक्षण।
Preside	सभापतित्व करना। अध्यक्ष होना।
President	१–राष्ट्रपति। २–सभापति।
—, Administrative Tribunal	सभापति, प्रशासन न्यायाधिकरण।
—, Legislative Council	सभापति, विधान परिषद्।
—'s Police Medal	राष्ट्रपति पुलिस पदक।
Presiding Judge	अध्यक्ष न्यायाधीश।
Presiding Member	अध्यक्ष सदस्य।
Presiding Officer (of a Court)	विचाराध्यक्ष।
Presiding Officer (in Election)	मतदान अध्यक्ष।
Press (v.)	१–दबाव डालना। २–आग्रह करना। ३–दबाना।
Press (n.)	१–मुद्रणालय। प्रेस। २–समाचार–पत्र। प्रेस।
— Communique	प्रेस–विज्ञप्ति।
— Conference	पत्रकार सम्मेलन।
— copy	मुद्रण प्रति।
— cutting	समाचार पत्र की कतरन। प्रेस कतरन।

Press gallery	पत्रकार वीथी ।
—, Government	राजकीय मुद्रणालय ।
— man	१–पत्रकार । २–मुद्रणिक । प्रेसमैन ।
— matter	प्रकाश्य सामाग्री । प्रेस सामग्री ।
— note	प्रेस नोट ।
— release	प्रकाश्या ।
— representative	पत्र–प्रतिनिधि ।
Pressure	दबाव ।
Presume	मान लेना । प्रकल्पित करना ।
Presumed	प्रकल्पित ।
Presumption	प्रकल्पना ।
Presumptive	प्रकल्पित ।
—, Heir	प्रकल्पित दायाद ।
— pay	प्रकल्पित वेतन ।
— proof	प्रकल्पित प्रमाण ।
Presupposed	पूर्वकल्पित ।
Prevention	निवारण । निग्रह ।
Preventive	निवारक । (चिकित्सा में) प्रतिषेधक ।
— action	निवारक कार्यवाही ।
— detention	निवारक निरोध ।
— measure	निवारक उपाय । (चिकित्सा में) प्रतिषेधक उपाय ।
Previous	पूर्वगत । पूर्ववर्ती । पूर्व ।
— conviction	१–पूर्वदंड । २–पूर्व दोष–सिद्धि ।
— year	पूर्व वर्ष ।
Pride of place	सर्वोच्च स्थान । सर्वाधिक गौरव ।
Prima facie (adv.)	प्रथम दृष्ट्या । प्रत्यक्षतः ।
Prima facie (adj.)	प्रथम दृष्टि– । प्रत्यक्ष ।
— case	प्रथम दृष्टि अभियोग ।
— evidence	प्रथम दृष्टि साक्ष्य ।

Primary	१–प्राथमिक । २–मुख्य ।
— education	प्राथमिक शिक्षा ।
— examination	प्राथमिक परीक्षा ।
— Health Centre	प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्र ।
— Health Unit	प्राथमिक स्वास्थ्य यूनिट ।
— meaning	मुख्य अर्थ ।
— purpose	मुख्य प्रयोजन ।
— School	प्राथमिक विद्यालय ।
— Unit	प्राथमिक इकाई । यूनिट ।
— units of appropriation	विनियोग की प्राथमिक इकाइयां ।
Prime	प्रधान । मुख्य ।
Prime Minister	प्रधान मंत्री ।
Prince Consort	राज्ञीपति ।
Queen Consort	राजमहिषी ।
Principal (n.)	१–आचार्य । २–स्वामी । मालिक । ३–मूलधन ।
—, Lady	आचार्या ।
—, Vice-	उपाचार्य ।
Principal (adj.)	मुख्य । प्रधान ।
— Officer	मुख्य अधिकारी ।
Principle	सिद्धान्त ।
Printer	मुद्रक ।
Printing	मुद्रण । छपाई ।
Printing and Stationery	मुद्रण तथा लेखन सामग्री ।
Priorities	पूर्वता–क्रम ।
Priority	पूर्वता ।
Priority indication	'पूर्वता' निर्देश ।
Prison	कारागार ।
— Van	बन्दी गाड़ी । बन्दीयान ।
Prisoner	बन्दी । कैदी ।

Private	१–निजी। व्यक्तिगत। २–अशासकीय। गैरसरकारी। ३–गृहपाठी।
— affairs	निजी कार्य।
— agency	गैर सरकारी अभिकरण। अशासकीय अभिकरण।
— Company	गैर–सरकारी कम्पनी।
— letter	निजी पत्र।
— life	व्यक्तिगत जीवन।
— person	गैर सरकारी व्यक्ति। अशासकीय व्यक्ति।
— practice	निजी व्यवसाय।
— residence	निजी निवास।
— school	अशासकीय विद्यालय।
— Secretary	निजी सचिव।
— sector	गैर–सरकारी उद्योग–क्षेत्र।
— studnet	गृहपाठी छात्र। प्राइवेट छात्र।
— talk	व्यक्तिगत बातचीत।
— tuition	गृह–शिक्षण।
— ward (in a hospital)	निजी कक्ष। असार्वजनिक कक्ष।
Privilege	विशेषाधिकार।
—, Breach of	विशेषाधिकार भंग।
Prerogative	परमाधिकार।
Right	अधिकार।
Privileged	विशेषाधिकृत।
Prize	पारितोषिक।
Probability	संभावना।
Probable	संभावी।
Probable lapse	संभावी व्यपगम।
Probably	बहुत संभव है।
Probate	संप्रमाण।
— Assistant	संप्रमाण सहायक।

Probation	परिवीक्षा।
-- Magistrate	आचरण सुधार दंडाधिकारी।
-- Officer	आचरण सुधार अधिकारी।
--, on	परिवीक्षाधीन।
Probationary	परिवीक्षाधीन।
— Assistant Collector	परिवीक्षाधीन सहायक समाहर्त्ता।
Probationer	परिवीक्षाधीन।
Problem	समस्या।
Procedure	प्रक्रिया। कार्यविधि।
— at counting	गणना की प्रक्रिया।
—, Civil	दीवानी प्रक्रिया। अर्थ प्रक्रिया।
Procedure, Criminal	फौजदारी प्रक्रिया। दंड प्रक्रिया।
— for filing nomination papers	नामन-पत्रों को प्रस्तुत करने की विधि।
Proceeding	कार्यवाही।
Proceeds	आय।
Process	१-प्रक्रिया। २-आदेशिका।
— fee	आदेशिका शुल्क।
— server	आदेशिका वाहक।
Processing	(खाद्य) संरक्षण।
— Societies	खाद्य संरक्षण समितियां।
Procession	जुलूस।
Pro-Chancellor	प्रतिकुलपति।
Chancellor	कुलपति।
Pro-Vice-Chancellor	प्रति-उपकुलपति।
Vice-Chancellor	उपकुलपति।
Proclamation	घोषणा।
Proclaimed offender	घोषित अपराधी।
Proctor	नियन्ता।
Proctoral Board	नियन्ता मंडल।
Procurement	प्राप्ति। वसूली।

Produce (n.)	उत्पत्ति । उपज ।
Produce (v.)	१–उत्पन्न करना । २–प्रस्तुत करना ।
Producer	उत्पादक ।
Product	१–उत्पत्ति । उपज । २–निर्मिति । निर्मित पदार्थ ।
Production	१–उत्पादन । उत्पत्ति । २–प्रस्तुति । प्रस्तुत करना ।
Profession	वृत्ति । व्यवसाय ।
Professional	१–व्यावसायिक । २–व्यवसायी ।
— examination	व्यावसायिक परीक्षा ।
Professional institution	व्यवसायिक संस्था ।
Professor	प्राध्यापक । प्रोफेसर ।
—, Assistant	सहायक प्राध्यापक ।
—, Associate	सहयुक्त प्राध्यापक ।
—, Visiting	आमंत्रित प्राध्यापक ।
Proficiency	प्रवीणता ।
— Certificate	प्रवीणता प्रमाणक ।
Proficient	प्रवीण ।
Profit	लाभ ।
Profit and loss account	लाभ–हानि लेखा ।
Pro forma	निदर्श ।
— account	निदर्श लेखा ।
Progeny	सन्तान । संतति ।
Programme	कार्यक्रम ।
— of Inspection	निरीक्षण कार्यक्रम ।
Progress	प्रगति ।
— Chart	प्रगति चार्ट ।
— Clerk	प्रगति लिपिक ।
— report	प्रगति विवरण ।
Progressive	१–वर्धमान । २–प्रगतिशील ।

Progressive pay	वर्धमान वेतन।
— tax	वर्धमान कर।
— total	वर्धमान योग।
Progressively	उत्तरोत्तर।
Prohibited	निषिद्ध।
— bore	निषिद्ध बोर।
Prohibition	१–निषेध। २–मद्य निषेध।
Prohibitory order	निषेध ज्ञा।
Project	प्र।योजना।
Plan	परियोजना।
Scheme	योजना।
Project Executive Officer	प्रायोजना अधिशासी।
Prominent	प्रमुख।
Promise	प्रतिज्ञा।
—, Breach of	प्रतिज्ञा भंग।
Promissory note	प्रामिसरी नोट।
Promote	प्रोन्नत करना।
Promoted	प्रोन्नत।
Promotion	प्रोन्नति।
Prompt	सत्वर। आशुकारी।
Promptly	सत्वर।
Promptness	सत्वरता। आशुकारिता।
Promulgate	१–प्रचारित करना। २–प्रवर्तित करना। जारी करना।
Promulgated	१–प्रचारित। २–प्रचलित। प्रवर्तित।
rules—under the Act	अधिनियम के अधीन प्रवर्तित नियम।
Promulgation	१–प्रवर्तन। जारी करना। २–प्रचार।
Proof	१–प्रमाण। २–(मुद्रण) प्रूफ।
Propaganda	प्रचार।
— Demonstrator	प्रचार निदर्शक।

Propagate	प्रचारित करना।
Propagation	प्रचार।
Proper	उचित।
Property	सम्पत्ति।
—, Immovable	अचल सम्पत्ति।
—, Movable	चल सम्पत्ति।
— Inspector	सम्पत्ति निरीक्षक।
Proportion	अनुपात।
Proportional	अनुपाती। आनुपातिक।
Proportionate	अनुपाती।
— cost	अनुपाती लागत।
Proportionately	अनुपाततः।
Proposal	प्रस्ताव।
Propose	प्रस्ताव करना।
Proposed	प्रस्तावित।
Proposed assessment	प्रस्तावित निर्धारण।
— estimate	प्रस्तावित अनुमान।
Proposition	प्रस्ताव।
— statement	प्रस्ताव विवरण।
Proprietary	स्वामिगत। स्वामिक। मालिकाना।
— cultivation	स्वामिक कृषि। मालिकाना काश्त।
— rights	स्वामिगत अधिकार। मालिकाना हक।
Proprietor	मालिक। स्वामी।
Propritorship	स्वामित्व।
Propriety	औचित्य।
Propulsion charges	चालन व्यय।
Pro rata (adv.)	अनुपाततः।
Pro rata (adj.)	आनुपातिक।
Prorogation	(विधान मंडल) सत्रावसान।
Proscribe	अभिनिषिद्ध करना।

Proscribed	अभिनिषिद्ध ।
Proscription	अभिनिषेध ।
Prosecute	१–अभियोग चलाना । अभियोजन करना । २–आगे चलाना ।
Prosecuting Inspector (Public Prosecutor)	अभियोक्ता निरीक्षक ।
Prosecution	१–अभियोजन । अभियोग चलाना । २–आगे चलाना ।
— Witness	अभियोग साक्षी । अभियोग पक्ष का गवाह ।
Prosecutor	अभियोक्ता ।
Prospect	आशा । भविष्य ।
Prospective	१–भावी । २–भविष्य विषयक ।
Prospectus	विवरण पत्रिका ।
Protection	रक्षा ।
Protector	रक्षक ।
Protest (v.)	प्रतिवाद करना ।
Protest (n.)	१–प्रतिवाद । २–(हुंडी की) निकराई प्रख्या ।
Pro-Vice-Chancellor	प्रति–उपकुलपति ।
Chancellor	कुलपति ।
Pro-Chancellor	प्रति कुलपति ।
Vice-Chancellor	उपकुलपति ।
Provide	१–उपबन्ध करना । २–व्यवस्था करना । प्रबन्ध करना । ३–देना । प्रदान करना ।
Provided that	प्रतिबन्ध यह है कि ।
Provident fund	निर्वाह निधि ।
— Clerk	निर्वाह निधि लिपिक ।
Province	प्रान्त ।
Provincial	प्रान्तीय ।
— Armed Constabulary	प्रान्तीय सशस्त्र पुलिस ।
— Hygiene Institute	प्रान्तीय स्वस्थवृत्त संस्थान ।

Provincial Qualifying Examination	प्रान्तीय अर्हता परीक्षा।
— Textile Controller	प्रान्तीय वस्त्र नियन्त्रक।
Provision	१–उपबन्ध। २–व्यवस्था। प्रबन्ध।
— of Security arrangement	सुरक्षा की व्यवस्था।
Provisional	अन्तःकालीन। अनन्तिम। हेतुमत्।
— admission	अनन्तिम प्रवेश। हेतुमत् प्रवश।
— appointment	हेतुमत् नियुक्ति। अनन्तिम नियुक्ति।
— list	अनन्तिम सूची।
Provisionally	हेतुमत्। अनन्तिम रूप से।
— substantive	हेतुमत् मौलिक।
Proviso	प्रतिबन्ध।
Provost	प्रोवोस्ट।
Proximo	आगामी मास का।
Instant	वर्तमान मास का।
Ultimo	गतमास का।
Proxy	१–प्रतिनिधित्व। २–प्रतिनिधि। ३–प्रतिनिधि पत्र।
Psychiatric Centre	मनोविकार चिकित्सा केन्द्र।
Psychological	१–मनोवैज्ञानिक। २–मानसिक।
— approch	मनोवैज्ञानिक दृष्टिकोण।
— Bureau	मनोविज्ञानशाला।
— questions and answers	मनोवैज्ञानिक प्रश्नोत्तर।
Psychologist	मनोविज्ञानविद्।
Psychology	मनोविज्ञान।
P. T. Instructor	व्यायाम शिक्षक।
Public (n.)	जनता।
Public (adj.)	१–सार्वजनिक। लोक–। २–शासकीय। सरकारी।
— accounts	सरकारी लेखा।
— Committee	सरकारी लेखा समिति।

Public address	सार्वजनिक अभिभाषण ।
— Analyst to Governemt	सरकारी विश्लेषक ।
— conveyance	सार्वजनिक यान । सार्वजनिक सवारी ।
— debt	सरकारी ऋण ।
— exchequer	सरकारी कोष । राजकोष ।
— Health	सार्वजनिक स्वास्थ्य ।
— — Department	सार्वजनिक स्वास्थ्य विभाग ।
— holiday	सरकारी छुट्टी ।
— institution	सार्वजनिक संस्था ।
— nuisance	१–लोककंटक । २–सार्वजनिक अपकार ।
— Office	सरकारी कार्यालय ।
— Public Prosecutor	सरकारी अभियोक्ता ।
— Relations Officer	जनसम्पर्क अधिकारी ।
— Sector	सरकारी उद्योग क्षेत्र ।
— Servant	राजसेवक । सरकारी कर्मचारी ।
— service	लोक सेवा । सरकारी सेवा ।
— Service Commission	लोक सेवा आयोग ।
— school	पब्लिक स्कूल ।
— utility	सार्वजनिक उपयोगिता ।
— works	सार्वजनिक निर्माण ।
— Works Department	सार्वजनिक निर्माण विभाग ।
Publication	प्रकाशन ।
— Bureau	प्रकाशन केन्द्र । प्रकाशन ब्यूरो ।
Publications Division	प्रकाशन प्रभाग ।
Publications Officer	प्रकाशन अधिकारी ।
Publicity	विख्यापन ।
— and propaganda	विख्यापन और प्रचार ।
— Officer	विख्यापन अधिकारी ।
— Van	विख्यापन यान ।
Publicly	सार्वजनिक रूप से । खुले रूप से ।

Publish	प्रकाशित करना।
Published	प्रकाशित।
P. U. C. (Paper under consideration)	वि० प० (विचाराधीन पत्र)।
Puisne Judge	अवर न्यायाधीश।
Pump Attendant	पम्प परिचर।
Punch (n.)	छिद्रक ।
Punching	छिद्रण।
Punctual	समयनिष्ठ । समयपालक।
Punctuality	समयपालन।
Punctually	ठीक समय पर ।
Punish	दंड देना ।
Punishable	दंडनीय।
Punishment	दंड।
— file	दंड पत्रावली।
Pupil Teacher	अध्यापक छात्र।
Purchase (v.)	क्रय करना। खरीदना।
Purchase (n.)	क्रय। खरीद।
—, Bulk	थोक खरीद ।
— Officer	क्रय अधिकारी।
Pursuance	अनुसरण।
in—of	के अनुसरण में।
Put up	१–प्रस्तुत करना। २–लगाना। प्रदर्शित करना।
— arms over doors	द्वार पर गौरव–चिह्न लगाना।

Q

Quadruplicate	१–चतुर्थक। चौथी प्रति। २–चार प्रतियां।
application in—	आवेदन पत्र की चार प्रतियां।
Qualification	१–योग्यता। २–अर्हता।
—, Academic	शैक्षिक योग्यता।

Qualified	१–योग्यताप्राप्त । २–अर्ह । २–सीमित । विशेषित ।
— report	विशेषित रिपोर्ट । विशेषित आख्या ।
— support	सीमित समर्थन ।
Qualify	१–योग्यता प्राप्त करना । २–अर्ह होना । अर्हता प्राप्त करना ।
Qualifying	अर्हकारी ।
— examination	अर्हकारी परीक्षा । अर्हता परीक्षा ।
— for pension	पेंशन की अर्हता प्राप्त करना ।
— Service	अर्हकारी सेवा ।
Quality	१–गुण । २–श्रेणी । प्रकार ।
— Marking Scheme	श्रेणी अंकन योजना ।
Quantity	परिमाण । मात्रा ।
Quantum	१–परिमाण । मात्रा । २–अंश ।
Quarantine leave	संगरोधावकाश ।
Quarter	१–चौथाई । चतुर्थांश । २–त्रिमास । ३–क्वार्टर । आवास गृह ।
Quarterly	त्रैमासिक ।
— examination	त्रैमासिक परीक्षा ।
— report	त्रैमासिक विवरण ।
Quarter Master	शिविरपाल ।
— — Corporal	शिविरपाल कार्पोरल ।
— — Sergeant	शिविरपाल सार्जंट ।
Quasi-permanent	अर्धस्थायी ।
Question	प्रश्न ।
— and answer	प्रश्नोत्तर ।
— paper	प्रश्नपत्र ।
Questionnaire	प्रश्नावली ।
Quick (adj.)	१–शीघ्र । आशु । द्रुत । तेज । २–सजीव । जीवन्त । सक्रिय ।

Quick Assets	विक्रयसुलभ परिसम्पति। शीघ्र विक्रेय परिसम्पत्ति।
— provisional estimate	आशुकृत अनन्तिम प्राक्कलन। तत्काल प्रस्तुत अनन्तिम अनुमान।
Quinine	कुनैन।
Quinquennial	पंचवर्षीय।
Quorum	गणपूर्ति। कोरम।
Quota	प्रतिभाग। कोटा।
Quotation	१–उद्धरण। २–भाव। मूल्य–विवरण।
Quote	१–उद्धृत करना। २–(मूल्य) बताना।
— prices	मूल्य या भाव बताना। मूल्य विवरण देना।
Qurq Amin	कुर्क अमीन।

R

Radio	रेडियो। आकाशवाणी।
—, All India	आकाशवाणी।
— apparatus	रेडियो साधित्र।
— Engineer	रेडियो अभियन्ता।
— Inspector	रेडियो निरीक्षक।
— —, Workshop	रेडियो निरीक्षक, कार्यालय।
— Station	रेडियो स्टेशन।
— Telegraphy Section	रेडियो तार अनुभाग।
— Therapeutist	रश्मि चिकित्सक।
Radiogram	रेडियोतार।
Radiologist	राश्मिक। रश्मिविद्
Radius	व्यासार्ध।
Railway	रेलवे।
— Police	रेलवे पुलिस।
— Protection Police	रेलवे रक्षा पुलिस।
— Force	रेलवे रक्षा दल।
— Protections receipt	रेलवे रसीद।

Railway Security Force	रेलवे सुरक्षा दल।
Random	आकस्मिक । यादृच्छिक ।
at—	आकस्मिक रूप से । बिना पूर्व विचार के।
Range	१–(वन विभाग)वनराजि। राजि। २–क्षेत्र।
— Coordination Officer	क्षेत्र समन्वय अधिकारी।
— Deputy Inspector General of Police	क्षेत्र पुलिस उपमहानिरीक्षक ।
—, Forest	वनराजि।
— Officer	(वन विभाग) राजि अधिकारी।
— Training Centre (*Police*)	क्षेत्र प्रशिक्षण केन्द्र।
Ranger	राजिक।
Ranger, Ranger Deputy	उपराजिक।
—, Forest	वन राजिक।
Rank	श्रेणी। पद।
Rape (n,)	बलात्कार।
Rape (v.)	बलात्कार करना।
Rapid reading book (*Educ.*)	सहायक पाठ्य पुस्तक।
Rate	१–उपशुल्क । २–दर।
Cess	उपकर।
Customs	सीमा शुल्क।
Duty	शुल्क।
Excise	उत्पादकर।
Octroi	चुंगी।
Tariff	प्रशुल्क।
Tax	कर।
Toll	पथकर।
— analysis of road metal	सड़क के सामान का दर विश्लेषण।
— contract	दर का ठेका।
— of exchange	विनिमय दर।
Rateable	१–आनुपातिक। २–उपशुल्क योग्य।

Rateable property	उपशुल्क योग्य सम्पत्ति ।
— share of the industries	उद्योगों का आनुपातिक भाग ।
Ratification	अनुसमर्थन ।
Ratify	अनुसमर्थन करना ।
Rationalization	अभिनवीकरण । वैज्ञानिकन ।
— of industries	उद्योगों का अभिनवीकरण / वैज्ञानिकन ।
Rationing	राशन ।
— Department	राशन विभाग ।
— — (merged in the Food and Civil Supplies Department)	राशन विभाग (खाद्य और रसद विभाग में विलीन) ।
— Officer	राशन अधिकारी ।
Raw material	कच्चा माल ।
Reaction	प्रतिक्रिया ।
Reader (in courts etc.)	उपस्थापक । पेशकार ।
Reader (in a printing press)	प्रूफ शोधक ।
Reader (in universities)	रीडर ।
Reader (a book)	रीडर ।
Reading Room	वाचनालय ।
Realization	वसूली ।
Realize	वसूल करना ।
Real property	भूसम्पत्ति ।
Personal Property	वैयक्तिक सम्पत्ति ।
Re-appointment	पुर्ननियुक्ति ।
Re-appropriation	पुर्नविनियोग ।
Reasonable	उचित ।
Rebate	छूट ।
Rebut	खंडन करना ।
Receipt	१–प्राप्ति । २–रसीद ।
— and Delivery Superintendent	प्राप्ति तथा वितरण अधीक्षक ।

Receipt and Despatch clerk	प्राप्ति तथा प्रेषण लिपिक ।
— book	रसीद बही ।
Receipts and recoveries	प्राप्ति और वसूली ।
Receive	१–ग्रहण करना । प्राप्त करना । पाना । २–स्वागत करना ।
Receiver	१–(विधि) आदाता । २–(रेडियो, टेली-फोन) ग्राहित्र ।
Receiving State	प्रतिग्राहक राज्य ।
Appointing State	नियोक्ता राज्य ।
Recent	हाल का ।
Recently	हाल में ।
Receptacle	पात्र । आधान ।
Rception	स्वागत ।
Reception Clerk	स्वागत लिपिक ।
Receptionist	स्वागती ।
Recess (n.)	अल्पावकाश । (विद्यालयों में) मध्यावकाश ।
during the—of Government	सरकार के अल्पावकाश के समय ।
Recess(v.)	अल्पकावकाश लेना ।
Recessing Officer	अल्पावकाशी अधिकारी ।
Recipient	पाने वाला । प्रापक ।
Reciprocal	पारस्परिक । परस्पर– ।
Reciprocate	१–परस्पर आदान प्रदान करना । २–प्रतिदान करना ।
— greetings	१–शुभ कामनाओं का आदान–प्रदान करना । २–शुभकामना प्रतिदान करना ।
Reciprocity	परस्परता । पारस्परिकता । परस्पर आदान-प्रदान करना ।
Recital	१–पाठ । पठन । २–(विधि) उपकथन ।
Recitation	१–पाठ । पठन । २–(शिक्षा) सस्वर पाठ । स्मृति पाठ ।

Recite	१–सस्वर पाठ करना। २–उपकथन करना।
Reclaim	(अपराधी व्यक्तियों का) सुधार करना। (ऊसर या बंजर का) कृषि योग्य बनाना।
Reclamation, Land	भूसुधार।
— Officer	भूसुधार अधिकारी।
Recognition	मान्यता।
Recognized	मान्यताप्राप्त।
— High School	मान्यताप्राप्त हाई स्कूल।
Recommend	संस्तुति करना। सिफारिश करना।
Recommendation	संस्तुति। सिफारिश।
Recommended	संस्तुत।
Reconcile	१–मेल कराना। २–मेल बैठाना। संगति बैठाना। समाधान करना।
Reconciliation	१–मेल। समझौता। २–समाधान।
— of accounts	लेखों का समाधान। लेखा समाधान।
Reconsideration	पुनर्विचार।
Reconsitution	पुनर्गठन।
Reconstruction	पुनर्निर्माण।
— of tubewells	नलकूपों का पुनर्निर्माण।
Reconversion	प्रतिरूपान्तरण।
Reconveyance	प्रतिहस्तान्तरण।
— of mortgage property	बन्धक सम्पत्ति का प्रतिहस्तान्तरण।
Record (v.)	अभिलिखित करना।
Record (n.)	१–अभिलेख। २–वृत्त।
—, Academic	शैक्षिक वृत्त।
—, Age	वय अभिलेख।
— Keeper	अभिलेखपाल।
— of service	सेवा वृत्त।
— Room	अभिलेखालय।
— slip	अभिलेख पर्ची।

Recounting	पुनर्गणना ।
Recoup	१–(धनराशि) काट लेना । २–घाटा, क्षतिपूरा करना । प्रतिपूर्ति करना ।
— losses	हानि को पूरा करना । हानिपूर्ति करना,
Recoupment (of permanent advance)	(स्थायी अग्रिम की) प्रतिपूर्ति ।
Recovery	वसूली । प्रत्याप्ति ।
Recreation	मनोरंजन । विनोद ।
— Hall	मनोरंजनशाला ।
Recruit (n.)	रंगरूट ।
Recruit (v).	भरती करना ।
Recruitment	भरती ।
Rectification	संशोधन । सुधार । ठीक करना ।
Rectify	संशोधन करना । सुधारना । ठीक करना ।
Recurring	आवर्त्तक ।
— and non-recurring grants	आवर्त्तक और अनावर्त्तक अनुदान ।
Redeem	निष्क्रय करना। मोचन करना। छुड़ाना।
Redeemable	मोचनीय । मोच्य । निष्क्रेय ।
Redemption	निष्क्रय । मोचन ।
Redress (n.)	निवारण । प्रतिकार ।
Redress (v.)	निवारण करना । दूर करना ।
— of grievance	कष्ट का निवारण । शिकायत दूर करना ।
Reduce	१–कम करना । घटाना । २–पदावनत करना ।
Reduction	१–कमी । २–पदावनति ।
— to a lower post	निम्न पद पर अवनति । निम्न पद पर उतारना ।
Redundant	अतिरिक्त अनावश्यक ।
Re-employ	पुनः नियुक्त करना ।
Re-employment	पुनर्नियुक्ति ।

Re-examination	पुनः परीक्षा ।
Refer	१–(विचारार्थ) भेजना । पूंछना । पृच्छा करना । निदश करना । हवाला देना । ३–उल्लेख करना । ४–(प्रमाण के लिये) देखना । विमर्श करना ।
Reference	१–संबंध । प्रसंग । २–निर्देश । हवाला । २–उल्लेख । ३–पृच्छा । प्रेक्षण । ४–विमर्श ।
—, Easy	सुगम निर्देश ।
— book	विमर्श ग्रंथ ।
— Clerk	निर्देश लिपिक ।
— library	विमर्श पुस्तकालय ।
— mark	निर्देश चिन्ह ।
— register	निर्देश पंजो ।
—, Terms of	अधिकारादेश ।
—, Under	निदशाधीन ।
with—to	के संबंध में ।
Reference (v.)	निर्देशांकित करना ।
Referencing	निर्देशांकन ।
Referring department	प्रतिप्रेषक विभाग ।
Reflect	प्रकट करना ।
Reform (n.)	सुधार ।
Reformation officer	बाल सुधार अधिकारी ।
Reformatory	सुधारालय ।
— school	बाल सुधार विद्यालय ।
Reformed	सुधारा हुआ । सुधरा हुआ ।
Refresher course (*Educ.*)	नवीकरण पाठ्यक्रम ।
Refreshment	जलपान । उपाहार ।
Refugee	शरणार्थी ।
Refund (v.)	(धनराशि) वापस करना ।

Refund (n.)	वापसी।
— Ahalmad	वापसी अहलमद।
Refuse	अस्वीकार करना। इन्कार करना।
Regimentation	१–कठोर नियंत्रण। २–संव्यूहन।
— of education	शिक्षा का संव्यूहन।
— of industries	उद्योगों का संव्यूहन।
Region	संभाग।
Circle	मंडल।
Division	प्रभाग।
Regional	संभागीय।
— Commissioner	संभागीय आयक्त।
— Conciliation Officer	संभागीय संराधन अधिकारी।
Deputy Director of Education	संभागीय शिक्षा उपनिदेशक।
— Directorate of Resettlement and Employment	संभागीय पुनःस्थापन तथा सेवायोजन निदेशालय।
— Information Officer	संभागीय सूचना अधिकारी।
— Settlement Officer	संभागीय बन्दोबस्त अधिकारी।
— Transfer Board	संभागीय स्थानान्तरण परिषद्।
Register (n.)	पंजी। रजिस्टर।
— Keeper	पंजीपाल।
Register (v.)	१–निबद्ध करना। २–लिखना। लेखबद्ध करना। पंजीबद्ध करना।
Registered	निबद्ध।
— Graduate	निबन्द्ध स्नातक।
— letter	रजिस्टरी पत्र।
Registering	निबन्धक।
— authority	निबन्धक प्राधिकारी।
— officer	निबन्धक अधिकारी।
Registrar	१–निबन्धक। २–(शिक्षा) प्रस्तोता। कुल सचिव।

Registrar, Co-operative Societies	निबन्धक ,सहकारिता विभाग ।
—, Departmental Examinations	विभागीय परीक्षा सचिव ।
—, Firms and Socities	फर्म तथा समिति निबंधक ।
—, High Court	निबन्धक, उच्च न्यायालय ।
— Kanungo	निबन्धक कानूनगो ।
Registration	निबन्धन ।
— Clerk	निबन्धन लिपिक ।
Regrant (of lapses)	(व्ययगत अनुदानों की) पुनःस्वीकृति ।
Regret (n.)	खेद ।
Regret (v.)	खेद प्रकट करना ।
I regret	मुझे खेद है ।
Regrettable	खेद का विषय ।
Regular	१–नियमित । नियत । २–(शिक्षा) संस्थागत ।
— Ahalmad	नम्बरी अहलमद ।
— channel	नियत सरणि । नियत प्रणाली ।
— student	संस्थागत छात्र ।
Regularize	नियमित करना ।
Regulate	विनियमित करना । नियंत्रित करना ।
Regulated	विनियमित । नियंत्रित ।
Regulation	विनियम ।
Rehabilitation	पुनर्वासन ।
— Finance Administration	पुनर्वासन वित्त प्रशासन ।
— Grants Officer	पुनर्वासन अनुदान अधिकारी ।
Rehearsal	१–पूर्वाभिनय । २–पूर्वाभ्यास ।
Reimbursement	प्रतिपूर्ति ।
— of losses	हानियों की प्रतिपूर्ति ।
Reinstatement	पुनः स्थापन । बहाली ।
Reiterate	दुहराना । फिर कहना ।

Reiteration	पुनः कथन। पुनरुक्ति ।
Reject	अस्वीकृत करना।
Rejoinder	प्रतिवाद । प्रत्युत्तर।
Rejuvenation (*Horticulture*)	पुनर्नवीकरण।
— of old orchards	पुराने फलोद्यानों का पुनर्नवीकरण।
Relax	शिथिल करना।
Relaxation	१–शिथिलीकरण। शिथिल करना। २–शिथिलता।
— of age limit	वय–सीमा को शिथिल करना। वय–सीमा से छूट।
— of rules	नियमों को शिथिल करना।
Release (v.)	मुक्त करना।
Release a grant	अनुदान को मुक्त करना।
— security money	प्रतिभूति धन को मुक्त करना।
Release (n.)	मुक्ति। मोचन।
—, Deed of	मोचन पत्र।
— of an estate	भूसम्पत्ति या सम्पत्ति का मोचन।
— of a grant	अनुदान का मोचन। अनुदान की मुक्ति।
— order	मुक्ति आदेश।
Relevancy	सुसंगति। संबद्धता।
— of subject matter	विषय की संबद्धता।
Relevant	सुसंगत। संबद्ध।
— head	संबद्ध शीर्षक।
— matter	संबद्ध सामग्री।
Reliable	विश्वसनीय। विश्वस्त।
Relief	१–सहायता। २–अनुतोष। ३–अवमुक्ति। ४–उपशम। आराम।
— allowance	सहायता भत्ता।
— and Rehabilitation Department	सहायता तथा पनर्वासन विभाग।

Relief and Rehabilitation Inspector	सहायता तथा पुनर्वासन निरीक्षक ।
— and Rehabilitation Section	सहायता तथा पुनर्वासन अनुभाग ।
—, Flood	बाढ़ सहायता ।
— measures	सहायता कार्य ।
if the lower authority has refused—	यदि अवर प्राधिकारी ने अनुतोष देने से इन्कार कर दिया हो ।
Relieve	अवमुक्त करना ।
Relieving officer	अवमोचक अधिकारी । पद छोड़ने वाला अधिकारी ।
Religion	धर्म ।
Religious	धार्मिक ।
— education	धार्मिक शिक्षा ।
Relinquishment	परित्याग । स्वत्व त्याग ।
— of land	भूमि का परित्याग । भूमि का स्वत्व–त्याग ।
Remand (n.)	प्रतिप्रेषण ।
Remand (v.)	प्रतिप्रेषित करना । वापस भेजना ।
Remark (n.)	मन्तव्य ।
Remark (v.)	मन्तव्य प्रकट करना । मंतव्य देना ।
Remarkable	उल्लेखनीय ।
Remarks (n.)	मन्तव्य ।
Remedy	१–उपचार । २–प्रतिकार ।
Reminder	अनुस्मारक । अनुबोधक ।
Remission	छूट । परिहार ।
— list	छूट सूची । परिहार सूची ।
Remit	१–(रुपया) भेजना । २–छूट देना । छोड़ देना ।
— fees	शुल्क छोड़ देना ।
Remittance	१–(धन) प्रेषण । २–प्रेषित धन ।
— charges	प्रेषण व्यय ।

Remitter प्रेषक । भेजने वाला ।
Remote दूर का । दूरवर्ती । दूरस्थ ।
Removal पृथक्करण । हटाना ।
Discharge प्रमुक्ति ।
Dismissal विमुक्ति ।
Remuneration पारिश्रमिक ।
Renewal नवीकरण ।
Rent १–भाड़ा । किराया । २–लगान ।
— Control and Eviction Officer किराया नियंत्रण एवं निष्कासन अधिकारी ।
Rental value लगानी मालियत । लगानी मूल्य । वार्षिक लगान ।
Reorganization पुनस्संघटन ।
— and Methods Division पुनस्संघटन तथा कार्य पद्धति प्रभाग ।
Reorientation (शिक्षा) पुनरभिस्थापन ।
Repairer मरम्मतकार ।
Repairs मरम्मत ।
Repatriate देश वापस भेजना ।
Repatriation देश वापस भेजना । देश प्रत्यावर्तन ।
Repay प्रतिशोधन करना । वापस करना ।
Repayable प्रतिशोध्य । प्रतिदेय ।
Repayment प्रतिशोधन । प्रतिदान ।
Repeal (n.) निरसन ।
Repeal (v.) निरस्त करना ।
Replication प्रत्युत्तर ।
Replied उत्तरित ।
Reply (n.) उत्तर ।
Reply (v.) उत्तर देना ।
Report (n.) १–वृत्त । विवरण । २–आख्या । ३–प्रतिवेदन । ४–सूचना । रपट । ५–संवाद । समाचार ।

Report, Annual	वार्षिक विवरण ।
—, Monthly	मासिक विवरण ।
— of a speech	भाषण का विवरण ।
—, Office	कार्यालय आख्या ।
— of the University Commission	विश्वविद्यालय आयोग का प्रतिवदन ।
—, Progress	प्रगति विवरण ।
—, School	विद्यालय विवरण ।
Reporter	१–वृत्तलेखक । २–(समाचारपत्र का) संवाददाता ।
Reporting allowance	वृत्त–लेखन भत्ता ।
Reports, returns and statements	आख्यायें, परिलेख और विवरण ।
Represent	१–प्रतिनिधित्व करना । २–प्रकट करना ।
Representation	१–प्रतिनिधित्व । २–प्रत्यावदन । ३–वर्णन । चित्रण । ४–चित्र । प्रतिकृति । ५–अभिनय । प्रयोग ।
improper use of the——of Mahatma Gandhi	महात्मा गांधी के चित्र का अनुचित उपयोग ।
Representative (n.)	प्रतिनिधि ।
Representative (adj.)	१–प्रतिनिधिक । २–द्योतक ।
Reprimand (n.)	भर्त्सना ।
Reprimand (v.)	भर्त्सना करना ।
Reproduce	१–उद्धृत करना । २–प्रतिलिपि या प्रतिकृति प्रस्तुत करना । ३–प्रत्युत्पन्न करना ।
Reproduction	१–उद्धरण । २–प्रतिलिपि । प्रतिकृति । ३–प्रत्युत्पादन । ४–प्रजनन ।
Republic	गणराज्य ।
—, Democratic	लोकतन्त्रात्मक गणराज्य ।
Repugnant	प्रतिकूल । विरुद्ध ।

Require	१–अपेक्षा करना। २–मांग करना।
Required	अपेक्षित । आवश्यक ।
Requirement	अपेक्षा। आवश्यकता।
Requisite (adj.)	अपेक्षित । आवश्यक ।
Requisites (n.)	अपेक्षित वस्तुयें। आवश्यक वस्तुयें ।
Requisition (n.)	१–अधियाचन। २–अधिग्रहण।
—, On	अधियाचन करने पर।
Requisition (v.)	१–अधियाचन करना। २–अधिग्रहण करना।
Requisitioned or acquired	अधियाचित या अध्याप्त ।
Rescind	विखंडित करना।
Research	शोध।
— and Development Section	शोध तथा विकास अनुभाग ।
— Assistant	शोध सहायक ।
Research Fellow	शोध पार्षद ।
— Institute	शोधशाला। शोध संस्थान।
— Laboratory	शोध प्रयोगशाला।
— Officer	शोध अधिकारी।
— scholar	शोध छात्र।
— Supervisor	शोध पर्यवेक्षक ।
Reservation	आरक्षण।
Reserve (v.)	आरक्षित करना।
Reserve (n.)	१–आरक्षित वस्तु, निधि आदि। २–आरक्षित सैन्य या पुलिस। ३–अपवाद। प्रतिबन्ध।
—, Without	पूर्णरूपेण।
Reserve (adj.)	आरक्षित ।
— fund	आरक्षित निधि ।
— Police lines	आरक्षित पुलिस लाइन ।
Reserved	आरक्षित ।
Reservist	आरक्षित सैनिक।
Reservoir	(पानी की) टंकी। डिग्गी। जलाशय।

Resettlement	१–पुनर्वासन । २–पनर्वास ।
Residence	निवास। निवासस्थान।
Resident	स्थानिक ।
— Engineer	स्थानिक अभियन्ता ।
— Magistrate	स्थानिक दंडाधिकारी।
Residential	आवासिक ।
— and non-residential property.	आवासिक और अनावासिक सम्पत्ति ।
— Quarters	निवास गृह। रहने के क्वार्टर।
— University	आवासिक विश्वविद्यालय।
Residue	अवशेष।
Residual value	अवशेष मूल्य ।
Resign	१–त्याग देना। २–त्यागपत्र देना।
Resignation	१–पद त्याग। २–त्यागपत्र।
Resjudicata	पूर्वन्याय।
Resolution	संकल्प । निश्चय।
Motion	प्रस्ताव।
Resources	१–संसाधन। २–सम्पत्ति। विभव।
--, Planning and	नियोजन और संसाधन ।
—, Natural	प्राकृतिक सम्पत्ति ।
Respect	१–संबंध । २–आदर।
*in all—*s	सभी बातों में। सभी दृष्टियों से।
in—of	के संबंध में। में।
in—of style	शैली में। शैली के संबंध में।
with—to	के सम्बन्ध में।
Respectfully	सादर।
Respecting	के संबंध में। से संबद्ध ।
petition—offence	अपराध के संबंध में याचिका । अपराध संबंधी याचिका ।
Respective	१–अपना अपना। २–भिन्न–भिन्न। विभिन्न।

Respective users of this medicine — इस औषध के विभिन्न प्रयोग।

in their—spheres — अपने अपने क्षेत्रों में।

Respectively — क्रमशः। यथायोग।

Respondent — उत्तरवादी। प्रत्यर्थी।

Respondentia bond — पोत माल बन्धक पत्र।

Bottomry bond — पोत बन्धक पत्र।

Responsibility — उत्तरदायित्व।

Responsible — उत्तरदायी।

Rest (n.) — १–विश्राम। २–आधार। अबलम्ब। ३–शेष।

— House — विश्राम गृह। विश्राम भवन।

Rest (v.) — १–विश्राम करना। २–निर्भर रहना। अवलम्बित रहना। ३–रुकना। सथगित होना।

Resting on — १–(पर) रुका हुआ। २–पर अवलम्बित।

Restitution — १–प्रत्यानयन। २–पुनःस्थापन। ३–प्रतिदान।

Restoration — प्रत्यावर्तन।

Restore — प्रत्यावर्तित करना।

Restraint — १–नियन्त्रण। रोक। प्रतिबंध। २–(विधि) निग्रह। अवरोध।

Restrict — सीमित करना। प्रतिबद्ध करना।

Restricted — सीमित।

Restriction — प्रतिबंध।

Resume (n.) — सार। संक्षेप।

Resume (v.) — १–पुनः ग्रहण करना। २–पुनः आरम्भ करना। ३–वापस लेना। जब्त करना।

Resumption — १–पुनर्ग्रहण। २–पुनरारम्भ। ३–प्रत्यादान। जब्ती।

— of office — पद का पुनर्ग्रहण।

— of pension — पेंशन की जब्ती। पशन का प्रत्यादान।

Resumption of work	कार्य का पुनरारम्भ ।
Retail	फुटकर बेंचना ।
Retailer	फुटकर विक्रेता ।
Retire	निवृत्त होना । निवृत्ति ग्रहण करना ।
Retired	निवृत्त ।
— Government servant	निवृत्त सरकारी कर्मचारी ।
— teacher	निवृत्त अध्यापक ।
Retirement	निवृत्ति ।
—, Age of	निवृत्ति वय ।
Retiring pension	निवृत्ति पेंशन ।
Retiring room	विश्रामालय । विश्राम कक्ष ।
Retrench	१–(कर्मचारियों की) छंटनी करना । २–(व्यय में) कटौती करना । कमी करना । काटना ।
Retrenchment	१–छंटनी । २–कटौती । कमी करना । काटना । कमी ।
make refund of —	धनराशि वापस करना या काटना ।
Retrieve	१–पुनःप्राप्त करना । २–पूर्ति करना । ३–पुनरुद्धार करना । सुधार करना ।
Retrospective effect	पूर्वगामी प्रभाव ।
Return (v.)	१–वापस आना या करना । २–निर्वासित करना ।
Return (n.)	१–वापसी । प्रत्यावर्तन । २–परिलेख । ३––प्रतिलाभ ।
— and forfeiture of deposits	निक्षेपों की वापसी और जब्ती ।
— Assistant	परिलेख सहायक ।
— journey	वापसी यात्रा ।
—, Monthly	मासिक परिलेख ।
— of post	वापसी डाक ।
— ticket	वापसी टिकट ।

Returning officer	निर्वाचन अधिकारी।
Revaluation	पुनर्मूल्यन ।
Revenue	१–राजस्व। २–लाभ । आगम।
— Accountant	राजस्व लेखाकार। वासिल बाकी नवीस ।
— Ahalmad	राजस्व अहलमद ।
— case	राजस्व वाद ।
— deficit	राजस्व में कमी ।
— Department	राजस्व विभाग।
— Deposit Clerk	राजस्व निक्षेप लिपिक ।
— expenditure	राजस्व व्यय ।
— (Forest) Department	राजस्व (वन) विभाग।
— Officer	राजस्व अधिकारी।
— receipts	राजस्व प्राप्तियां।
— Reserve Fund	राजस्व आरक्षित निधि ।
— stamp	१–राजस्व स्टांप। २–रसीदी टिकट।
Revered	श्रद्धेय। श्रद्धास्पद। पूज्य।
Reverence	श्रद्धा।
Reverned	(पादरी के लिये) रेवरेंड ।
Reverend, Right	राइट रेवरेंड।
Reversal	१–विपर्यय। उलटना। २–(विधि) निरसन। मंसूखी।
Reverse (v.)	उलटना।
Reverse (n.)	उलटा । विलोम । विपर्यय।
on the —	उलटी ओर। दूसरी ओर।
Reverse (adj.)	उलटा। विपरीत। विलोम।
— order	उलटा क्रम। विपरीत क्रम। विलोम क्रम।
Reversion	१–प्रत्यावर्तन। २–उत्तरभोग।
Reversioner	१–प्रत्यावर्ती। २–उत्तरभोगी।
Reverted	प्रत्यावर्तित।
Review	१–समीक्षा। २–(विधि) पुनर्विलोकन।

Review, Annual	वार्षिक समीक्षा ।
— application	पुर्नविलोकन प्रार्थनापत्र ।
— of cases	वाद का पुर्नविलोकन ।
— of a report	विवरण की समीक्षा ।
— of books	पुस्तकों की समीक्षा ।
Reviewer	समीक्षक ।
Revised	संशोधित । पुनरीक्षित ।
— budget	पुनरीक्षित आय व्यय ।
— edition	संशोधित संस्करण ।
— estimate	पुनरीक्षित अनुमान ।
Reviser	पुनरीक्षक ।
Revising authority	पुनरीक्षण प्राधिकारी ।
Revision	पुनरीक्षण ।
— of pay scale	वेतनमान का पुनरीक्षण ।
— or review	पुनरीक्षण या पुर्नविलोकन ।
Revisional	पुनरीक्षण ।
— order	पुनरीक्षण आदेश ।
— power	पुनरीक्षण अधिकार ।
appellate and — powers	पुर्नविचार या पुनरीक्षण के अधिकार ।
Revisionary	पुनरीक्षण ।
— order	पुनरीक्षण आदेश ।
Revival	पुनः प्रवर्तन । पुनरुज्जीवन ।
— of lien	गहन का पुनः प्रवर्तन ।
Revive	पुनः प्रवर्तित करना । पुनर्जीवित करना ।
Revocation	प्रतिसंहरण । निरसन ।
— of licence	लाइसेंस का निरसन । लाइसेंस रद्द करना ।
— of trsut	न्यास का निरसन ।
Revoke	प्रतिसंहृत करना । वापस लना । रद्द करना ।
Revolver	रिवाल्वर ।
— .38 bore	रिवाल्वर.३८ बोर ।

Revolver course	रिवाल्वर शिक्षण-क्रम।
Revolving book shelf	आवर्ती पुस्तकाधार।
Reward	१-पारितोषिक। पुरस्कार। २-प्रतिफल।
Rifle	राइफल।
— .22 bore	.२२ बोर की राइफल। राइफल .२२ बोर।
— holster	रिवाल्वर कोष।
Right (adj.)	१-शुद्ध। ठीक। २-उचित। न्याय्य।
Right (n.)	अधिकार।
—, Marital	दाम्पत्य अधिकार।
—, Occupancy	भोगाधिकार। दखीलकारी अधिकार।
— of precedence	अग्रताधिकार।
— of pre-emption	पूर्व क्रयधिकार।
— of way	मार्गाधिकार।
Rights and privileges	अधिकार और विशेषाधिकार।
Rigid	१-कठोर। २-अपरिवर्तनीय।
Rigidly	कठोरता से।
Rigorous	कठोर। सख्त।
— imprisonment	कठोर कारावास। सख्त कैद।
Riot	दंगा।
Risaldar	रिसालदार।
Risk	१-जोखिम। २-हानि। भय।
River craft	नदीयान।
River Police	नदी पुलिस।
Rival	प्रतिद्वंद्वी।
— Tenant	१-प्रतिद्वंद्वी काश्तकार। २-प्रतिद्वंद्वी किराये-दार।
Road roller	सड़क का रोलर।
Roadways	रथ्यायान।
Railways	रेलयान। रेलवे।
Airways	वायुयान।

Robber	लुटेरा।
Robbery	लूट।
Role	कार्य। योगदान।
Roll	१–नामावली। २–पंजी।
— call	उपस्थिति लेना।
—, Character	चरित्र पंजी।
— number	अनुक्रमांक।
Rotation	आवर्तन।
Rough	१–स्थूल। कच्चा। २–कर्कश। रूखा। ३–असमतल।
Rough Copy	कच्ची प्रति।
— draft	कच्चा प्रालेख।
— estimate	स्थूल प्राक्कलन। कच्चा अनुमान।
— ground	असमतल भूमि।
— treatment	कर्कश व्यवहार। रूखा व्यवहार।
Round (n.)	गश्त। फेरा।
Round about (adj.)	चक्करदार। घुमावदार।
in a — way	घुमा–फिराकर।
Routine	नैत्यक।
— action	नैत्यक कार्यवाही।
— Clerk	नैत्यक लिपिक।
— Grade Assistant	नैत्यक श्रेणी सहायक।
— letter	नैत्यक पत्र।
— note	नैत्यक टिप्पणी।
Royalty	स्वामित्व। रायल्टी।
Roznamcha	रोजनामचा।
— Navis	रोजनामचा नवीस। रोजनामचा लेखक।
Rule (n.)	नियम।
— of proportion	समनुपात नियम।
—, Fundamental	मूल नियम।

Rule, Subsidiary	सहायक नियम।
Ruler	१–शासक। नरेश। २–रेखक। पटरी।
— of a merged State	विलीन राज्य का नरेश।
Ruling (n.)	व्यवस्था।
Ruling (adj.)	शासक।
— Princes	नरेश।
Rumour	अफवाह।
Run (an institution, a business)	चलाना।
Runner	धावक।
Running (n.)	चालन। चलाना।
— charges	चालन व्यय।
Running (adj.)	चलता। चालू।
— account	चलता लेखा। चालू लेखा।
— contract	चालू ठेका।
Rural	ग्राम।
— broadcasting	ग्राम प्रसारण।
— credit society	ग्राम ऋणदान समिति।
— credit structure	ग्राम ऋणदान संघटन।
— development	ग्राम विकास।
— dispensary	ग्राम औषधालय।
— Life Analyst	ग्राम जीवन विश्लेषक।
— University	ग्राम विश्वविद्यालय।
Rustication	विनिष्कासन। बहिष्करण।
Expulsion	निष्कासन।

S

Sacrosanct	अबाध्य। अलंध्य।
Sadar Kanungo	सदर कानूनगो।
Sadar Munsarim	सदर मुनसरिम।
Safe (n.)	तिजोरी।

Safe (adj.)	सुरक्षित । निरापद ।
— custody	निरापद परिरक्षा ।
Safety	क्षेम । सुरक्षा । बचाव ।
— precaution	बचाव का उपाय । सुरक्षा का उपाय ।
Sailor	नाविक ।
Sainik School	सैनिक विद्यालय ।
Saleable	विक्रेय ।
Salaried	सवेतन । वेतनभोगी ।
Salary	वेतन ।
Sale	विक्रय । बिक्री ।
— deed	विक्रय पत्र । बैनामा ।
— on consignment basis	परेषण आधार पर बिक्री ।
— on no-profit no-loss basis	लाभ–हानि रहित बिक्री । न–लाभ न–हानि बिक्री ।
— proceeds	बिक्री की आय ।
Sales	बिक्री ।
— Officer	बिक्री अधिकारी ।
— Organizer	बिक्री आयोजक ।
— tax	बिक्रीकर ।
— Tax Commissioner	बिक्रीकर आयुक्त ।
Saloon	१–बैठक । प्रकोष्ठ । २–(रेल०) सैलून ।
Salute	१–सैनिक अभिवादन । २–तोपों की सलामी ।
Salute Rulers	सलामी के अधिकार वाले नरेश ।
Salvage	उद्धार ।
Sample	बानगी ।
Sanad	सनद ।
—— of jagir	जागीर की सनद ।
Sanatorium	आरोग्याश्रम ।
Sanction (n.)	सम्मोदन । स्वीकृति ।
Sanction (v.)	सम्मोदित करना । स्वीकृत करना ।

Sanctioned	सम्मोदित।
— estimate	सम्मोदित अनुमान।
Sanctioning authority	सम्मोदक प्राधिकारी।
Sanction of law	विधिक अनुशास्ति।
Sanitary	सफाई संबंधी। सफाई–।
— arrangement	सफाई की व्यवस्था।
— Inspector	सफाई दारोगा।
— well	स्वच्छ कूप। स्वच्छ कुआं।
Sanitation	सफाई।
— Clerk	सफाई लिपिक।
Sarbarakar Sarishtedar	सरबराकार। कार्यपाल।
Sarishtedar	सरिश्तेदार।
Sarkabz	सरकब्ज।
— or agent of principal	मालिक का सरकब्ज या अभिकर्त्ता।
Sarpanch	सरपंच।
Sash (door)	ऊपर चढ़नेवाला पल्ला।
Satisfaction	१–सन्तोष। २–तुष्टि। पूर्ति। ३–समाधान। सन्देह निवारण।
Satisfactory	सन्तोषजनक।
Satisfied	१–सन्तुष्ट।
have —myself	अपना समाधान कर लिया है।
Satisfy	१–सन्तुष्ट करना। सन्तोष दिलाना। समाधान करना। २–पूर्ति करना। तुष्टि करना।
Save (v.)	बचाना। संचय करना।
Save	के अतिरिक्त। को छोड़कर।
— as hereinafter provided	आगे दी हुई स्थितियों को छोड़कर।
Saving (adj.)	व्यावृत्ति –।
— clause	व्यावृत्ति खंड।
Saving (n.)	१–बचत। २–व्यावृत्ति। अपवाद।

Savings, Small	अल्प बचत ।
Sazaval	१–सजावल ।
Scaffolding (*P. W. D.*)	पाड़ । मचान । चहली ।
Scale	१–माप दंड । २–मानक्रम । मान । ३–तुला ।
— of pay	वेतन मान ।
— of plan	नक्शे का मानक्रम । नक्शे का पैमाना ।
— of Police Protection	पुलिस रक्षा का मानक्रम ।
— of tents	तम्बुओं या खेमों का मानक्रम ।
Scarce	१–अपर्याप्त । अल्प । २–दुर्लभ ।
Scarcity	अभाव । दुष्काल ।
— area	अभाव क्षेत्र । दुष्काल क्षेत्र ।
— condition	अभाव की स्थिति । दुष्काल की स्थिति ।
Scarifier (*P. W. D.*)	दांती ।
Scarify	दांती से गोड़ना या खोदना ।
Scavenging charges	सफाई खर्च ।
Schedule	अनुसूची ।
—, Time	समय सारणी ।
Scheduled	अनुसूचित ।
— Caste	अनुसूचित जातियां ।
Scheme	योजना ।
Plan	परियोजना ।
Project	प्रायोजना ।
— of examination (*Educ.*)	परीक्षा सारणी ।
Scholar	१–विद्वान् । २–छात्र । अध्येता ।
—, Day	अनावासिक छात्र ।
—, Research	शोध छात्र ।
Scholars Register	छात्र पंजी ।
Scholarship	छात्र वृत्ति ।
—, Endowment	सन्दान छात्रवृत्ति ।
—, Merit	योग्यता छात्रवत्ति ।

School	विद्यालय ।
—, Agricultural	कृषि विद्यालय ।
—, Aided	सहायताप्राप्त विद्यालय ।
— Health Officer	विद्यालय स्वास्थ्य अधिकारी ।
—, High	उच्च विद्यालय ।
—, Higher Secondary	उच्चतर माध्यमिक विद्यालय ।
—, Industrial	उद्योग विद्यालय ।
—, Junior or Basic	अवर आधारिक विद्यालय ।
—, Junior High	अवर माध्यमिक विद्यालय ।
— leaving age	शाला त्याग वय ।
— Management	विद्यालय प्रबन्ध निकाय ।
—, Normal	दीक्षा विद्यालय ।
—, Nursery	शिशु विद्यालय ।
—, Primary	प्राथमिक विद्यालय ।
—, Public	पब्लिक स्कूल ।
—, Reformatory	बाल सुधार विद्यालय ।
—, Sainik	सैनिक विद्यालय ।
—, Technical	प्राविधिक विद्यालय ।
—, Vocational	व्यावसायिक विद्यालय ।
Science	विज्ञान ।
—, Faculty of	विज्ञान संकाय ।
Scientific	वैज्ञानिक । विज्ञान– ।
— approach	वैज्ञानिक दृष्टिकोण ।
— Department	विज्ञान विभाग ।
— group	विज्ञान वर्ग ।
— Investigation Training School	वैज्ञानिक अनुसन्धान प्रशिक्षण विद्यालय ।
— Research Committee	वैज्ञानिक शोध समिति ।
Scientist	विज्ञानविद् ।
Scope	विषय–क्षेत्र । कार्य–क्षेत्र । क्षेत्र ।

Scope of instructions	अनुदेशों का विषय-क्षेत्र।
Score out (words etc.)	काट देना।
Scout	बालचर।
Scout Master	बालचर शिक्षक।
Scouting	बालचर कर्म।
Screen	१–पर्दा। पट। २–चित्रपट।
Script	लिपि।
Scrupulous	१–(व्यक्ति) सूक्ष्मावधानी। पूर्ण सावधान। २–पूर्ण। सूक्ष्म।
Scrutiny	संनिरीक्षा। छानबीन।
— Incharge	संनिरीक्षा प्रभारी।
— of nominations	नामन पत्रों की छानबीन।
Sculpture	१–मूर्ति कला। २–मूर्ति।
Seal (n.)	मुद्रा। मुहर।
Seal (v.)	संमुद्रित करना।
Sealed	संमुद्रित। मुहरबन्द।
— sample	मुहरबन्द नमूना।
— tender	मुहरबन्द टेंडर।
Seaman	सामुद्रिक।
Search	१–खोज। अन्वेषण। २–तलाशी।
— slip (*Police*)	तलाशी की पर्ची।
— of manuscripts	हस्त लिखित ग्रंथों की खोज।
— warrant	तलाशी का वारंट। तलाशी अधिपत्र।
Searching post (*Police*)	तलाशी की चौकी।
Season	ऋतु।
Seasonal Amin	फसली अमीन।
Second (v.)	अनुमोदन करना।
Second (adj.)	द्वितीय। दूसरा।
— class	द्वितीय श्रेणी।
— language	दूसरी भाषा।

Second meeting	(शिक्षा) दूसरी मीटिंग ।
Secondary	१–गौण । २–(शिक्षा) माध्यमिक ।
— position	गौण स्थान ।
— education	माध्यमिक शिक्षा ।
Secrecy	गोपनीयता ।
Secret (adj.)	अति गोपनीय ।
Confidential	गोपनीय ।
Top Secret	परम गोपनीय ।
Secret (n.)	रहस्य ।
Secretariat	सचिवालय ।
— Administration Department (Accounts)	सचिवालय प्रशासन विभाग (लेखा) ।
— Administration Department (Establishment)	सचिवालय प्रशासन विभाग (अधिष्ठान) ।
— Administration Department (Miscellaneous)	सचिवालय प्रशासन विभाग (प्रकीर्ण) ।
Secretary	सचिव ।
—, Agriculture Department	सचिव, कृषि विभाग । कृषि सचिव ।
—, Assistant	सहायक सचिव ।
—, Board of Revenue	सचिव, राजस्व परिषद् ।
—, Chief	मुख्य सचिव ।
—, Deputy	उपसचिव ।
—, Joint	संयुक्त सचिव ।
—, Legislative	विधान सचिव ।
—, Legislative Assembly	सचिव, विधान सभा ।
—, Legislative Council	सचिव, विधान परिषद् ।
—, Legislature	सचिव, विधान मंडल ।
—, Public Service Commission.	सचिव, लोकसेवा आयोग ।
—, Under	अनुसचिव ।
—, State Electricity Board	सचिव, राज्य विद्युत् परिषद् ।

Section	१–अनुभाग । २–(अधिनियम की) धारा। ३–खंड ।
— Leader	अनुभाग प्रमुख
— Officer	अनुभाग अधिकारी ।
— writing	खंड लेखन । खंड लिपिकरण।
Sectional	अनुभागीय। अनुभाग– ।
— Head Clerk	अनुभागीय मुख्य लिपिक।
— Incharge	अनुभाग प्रभारी ।
— Inspector	अनुभागीय निरीक्षक ।
Sector	१–खंड । २–क्षेत्र।
—, Private	अशासकीय उद्योग क्षेत्र।
—, Public	शासकीय उद्योग क्षेत्र। सरकारी उद्योग क्षेत्र ।
Securely	सुरक्षित रूप में ।
Security	१–सुरक्षा। २–प्रतिभूति । जमानत।
— arrangement	सुरक्षा प्रबन्ध।
— bond	प्रतिभूति बन्धपत्र।
— deposit	प्रतिभूति निक्षेप। प्रतिभूति जमा ।
—, Government	सरकारी प्रतिभूति । सरकारी ऋणपत्र।
— measures	सुरक्षा के उपाय ।
Sedition	राजद्रोह।
Seed	बीज ।
— and Implements Store	बीज तथा उपकरण भंडार।
— dues	बीज के पावने।
Seek	चाहना ।
— redress of a grievance	कष्ट का निवारण चाहना।
See off	बिदा करना।
Seize	पकड़ना। अभिगृहीत करना।
Seized	अभिगृहीत ।
Seizure	अभिग्रहण । पकड़ना।
Select (v.)	चुनना।

Select Committee	प्रवर समिति ।
Selection	प्रवरण । चयन । चुनाव ।
— Committee	प्रवरण समिति । चुनाव समिति ।
— Grade	प्रवरण श्रेणी ।
— — Assistant	प्रवरण श्रेणी सहायक ।
Self-contained	स्वतः पूर्ण ।
Self-explanatory	स्वतः स्पष्ट । स्वयं व्याख्यात ।
Self-help	स्वावलम्बन ।
Self-sufficiency	आत्मनिर्भरता ।
Selling agent	बिक्री एजंट । बिक्री आढ़तिया ।
Semen preservation	वीर्य संरक्षण ।
Semi-absorbant	अर्धशोषक ।
Seminar	संगोष्ठी । सेमिनार ।
— on Correctional Administration	अपराधी सुधार प्रशासन संगोष्ठी ।
Senate	सिनेट ।
Senior	१–ज्येष्ठ । २–उच्च ।
— Basic Education	उच्च आधारिक शिक्षा ।
— Basic (Junior High) School	उच्च आधारिक (अवर माध्यमिक) विद्यालय ।
— Grade	ज्येष्ठ श्रेणी ।
— Superintendent of Police	ज्येष्ठ पुलिस अधीक्षक ।
Seniority	ज्येष्ठता ।
Seniormost	ज्येष्ठतम ।
Sentinel	सन्तरी । प्रहरी ।
Sentry	सन्तरी । प्रहरी ।
— beat	१–सन्तरी का हलका । २–सन्तरी का गश्त ।
— post	पहरा चौकी । चौकी ।
Sequence	क्रम । तारतम्य ।
Sergeant	सार्जंट ।
Serial	क्रमिक । क्रम– ।

Serial number	क्रम संख्या।
Serially	क्रमशः।
Sericulture	रेशम उत्पादन ।
Series	माला। श्रृंखला ।
Serious	गम्भीर। भारी ।
— breach of peace	गम्भीर शान्ति भंग।
— defect	भारी दोष।
— offence	गम्भीर अपराध ।
Serologist	लसीकाविद्।
Servant	सेवक। नौकर। कर्मचारी।
Serve	१–सेवा करना। २–तामील करना। ३–भुगतना। काटना । ४–काम देना। उपयोग में आना ।
— a summons	सम्मन की तामील करना।
— a sentence	दंड भुगतना। सजा काटना।
Served	तामील किया हुआ।
Service	१–सेवा । २–तामील । ३–उपयोग ४–व्यवस्था। ५–यातायात। परियान । ६–उपचर्या। मरम्मत ।
— book	सेवा पुस्तिका ।
—, Bus	बस यातायात। बस परियान ।
—, Cooperative Society	विक्रय सहकारी समिति।
—, Educational	शिक्षा सेवा ।
—, Free	निःशुल्क उपचर्या।
— fund	सेवा निधि ।
— instruction	(प्रेष्य पत्रों आदि पर) प्रेषण अनुदेश।
—, Medical	चिकित्सा सेवा ।
— of notice	नोटिस की तामील।
— Postage Stamp	सरकारी डाक टिकट ।
—, Postal	डाक व्यवस्था ।

Service Public	लोक सेवा ।
— roll	सेवा वृत्त ।
Stamp	सरकारी टिकट ।
Serviceable	उपयोज्य । काम के योग्य ।
Servicing	उपचर्या ।
S. E. S. (G.) Grade	शिक्षा सेवा (पत्रित) पद क्रम ।
Session	१–सत्र । २–अधिवेशन ।
—, Plenary	पूर्ण अधिवेशन ।
—, School	विद्यालय सत्र । विद्यालय शिक्षा सत्र ।
Sessions Judge	सेशन न्यायाधीश । सेशन जज ।
Set	कुलक । सेट ।
Set of instructions	आदेशावली ।
Set aside	निराकृत करना । खारिज करना ।
Set off (n.)	१–प्रतिदावा । २–मुजराई ।
Set out	लिखित । दिया हुआ ।
— — in the programme	कार्यक्रम में दिया गया । कार्यक्रम में लिखित ।
Set up (v.)	स्थापित करना ।
Set up (n.)	व्यवस्था । ढांचा ।
in the new—	नई व्यवस्था में ।
Settlement	१–बन्दोबस्त । २–परिशोधन । चुकौती । ३–समाधान । ४–उपनिवेश । बस्ती ।
— of a debt	ऋण का परिशोधन ।
— of a dispute	विवाद का समाधान ।
— Office	बन्दोबस्त कार्यालय ।
— Officer	बन्दोबस्त अधिकारी ।
—, Permanent	स्थायी बन्दोबस्त ।
Several	१–पृथक् । स्वतन्त्र । २–कई ।
Severally	पृथक् पृथक् । स्वतन्त्र रूप से ।
Severalty	स्वतन्त्र अधिकार । पृथक् कब्जा ।
land held in—	स्वतन्त्र पट्टी ।

Severe	कठोर। कड़ा। तीव्र।
— loss of life	अत्यधिक प्राणहानि।
— punishment	कठोर दंड।
Severity	कठोरता। तीव्रता।
Sewer	गंदा नाला। सीवर।
Share	अंश। हिस्सा।
— capital	अंश पूंजी।
— certificate	अंश प्रमाणक।
— warrant	अंश पत्र।
— holder	अंशधारी। हिस्सेदार।
Sheet	फलक। पत्र।
—, Arrangement	व्यवस्था फलक।
—, Charge	आरोप पत्र।
—, Order	आदेश फलक।
Shell	गोल। गोली।
Shelter	आश्रय।
Shift	पाली।
— Double	दोहरी पाली।
— Engineer	पाली अभियन्ता।
Shortage	कमी।
— of attendance	उपस्थिति में कमी।
Shortcoming	कमी। त्रुटि।
Shortfall	कमी।
Shorthand	आशुलिपि।
— in expenditure	व्यय में कमी।
Short notice	अल्प सूचना।
— question	अल्पसूचित प्रश्न।
Shorts	जांघिया।
Short-term	अल्पावधि। अल्पकालिक।
Long-Term	दीर्घकालिक।

Short-term loan	अल्पकालिक ऋण। अल्पावधि ऋण।
Shoulder badge	कन्धे का बिल्ला।
Shouldari, Double-fly	दोहरी छोलदारी।
Show cause notice	कारण सूचना।
Show room	प्रदर्शन कक्ष।
Shrewd	१–चतुर। विचक्षण। २–धूर्त। धूर्ततापूर्ण।
Siaha Navis	सियाहा लेखक। सियाहा नवीस।
Sick leave	रुग्णावकाश। बीमारी की छुट्टी।
Side	१–पक्ष। २–पार्श्व। बगल। ३–ओर दिशा। ४–भुजा। ५–तट। किनारा।
Sight	१–दृष्टि। २–(बन्दूक की) मक्खी। लक्षक।
Signal	संकेत।
— Officer (*Police*)	संकेत अधिकारी।
—, Traffic	यातायात संकेत।
Signature	हस्ताक्षर।
Significance	१–अर्थ। अभिप्राय। २–महत्व।
of great—	बहुत महत्वपूर्ण।
Significant	१–अर्थपूर्ण। २–महत्वपूर्ण।
Simple imprisonment	साधारण कारावास। सादी कैद।
Since	१–से। २–क्योंकि।
Sincere	सच्चा। निष्कपट। ईमानदार।
Sincerely	सच्चाई से। ईमानदारी से। शुद्ध हृदय से।
—, Yours	आपका।
Sincerity	सच्चाई। शुद्धहृदयता। ईमानदारी।
Sine die	अनिश्चित काल के लिये।
Sine qua non	अनिवार्य शर्त। अनिवार्य।
Single-fly Raoti	इकहरी रावटी।
Single-point tax	एकस्थानीय कर।
Sinking fund	शोधन निधि।
Sir	(सम्बोधन में) महोदय।

Sister (in a hospital)	अवेक्षिका ।
— Tutor	अवेक्षिका । शिक्षिका ।
Site	स्थल । घटना स्थल । निर्माण स्थल ।
— map	स्थल मानचित्र ।
— — and plan	स्थल मानचित्र और नक्शा ।
— plan	स्थल का नक्शा ।
— Planner	स्थल नियोजनकार ।
Sitting (n.)	बैठक । उपवेशन ।
Situation	स्थिति ।
Skeleton staff	मुख्य कर्मचारिवर्ग ।
Sketch	खाका ।
Skill	कौशल ।
Skilled labourer	कुशल श्रमिक ।
Unskilled labourer	अकुशल श्रमिक ।
Slaughter house	बूचड़खाना ।
Slip	१–पर्ची । २–स्खलन । चूक ।
Slope	ढाल ।
Sloth bear	मन्द रीछ । हिमालय रीछ ।
Slum	गन्दी बस्ती ।
Slump	मन्दी ।
— remission	मन्दी के कारण छूट । मन्दी की छूट ।
Small Cause Court	लघुवाद न्यायालय ।
Smuggle	चोरी से लाना या ले जाना । चोरगुजारी करना । अपवहन करना ।
Small pox	चेचक । माता ।
Small Savings Scheme	अल्प बचत योजना ।
Small Scale Industries	लघु उद्योग ।
Smuggler	अपवाहक । चोरगुजारिया ।
Smuggling	अपवाहन । चोरगुजारी ।
Social	सामाजिक । समाज– ।

Social order	सामाजिक व्यवस्था ।
— Security	सामाजिक सुरक्षा ।
— service	समाज सेवा ।
— uplift	समाजोत्थान ।
— Welfare	समाज कल्याण ।
— — Department	समाज कल्याण विभाग ।
— — Officer	समाज कल्याण अधिकारी ।
Socialistic pattern (of society)	(समाज का) समाजवादी ढांचा ।
Society	१–समाज । सभा । समिति । २–संगति ।
Sociology	समाज विज्ञान ।
Sodomy	पुंमैथुन ।
Soft	मृदु । मीठा । हल्का ।
— water	मीठा पानी ।
Soil	भूमि । मिट्टी ।
— Chemist	भूरसायनविद् ।
— Classifier	भूमि वर्गीकार ।
— Conservation	भू-संरक्षण ।
Sojourn (n.)	अवस्थान । विराम ।
Solemn	गंभीर । पवित्र । महत्वपूर्ण ।
Solemnly	सत्यनिष्ठ पूर्वक ।
I—affirm	मैं सत्यनिष्ठापूर्वक प्रतिज्ञा करता हूं ।
Solemnity	गंभीरता । गांभीर्य ।
With—, dignity and decorum	गौरव, गांभीर्य और शिष्टता के साथ ।
Solicitor	सालिसिटर । प्रतिवक्ता ।
Solution	समाधान । हल । सुलझाव ।
Solve	सुलझाना । हल करना । समाधान करना ।
Sorting	छांटना । छंटाई ।
Sound	१–स्वस्थ । २–युक्ति संगत । ३–इच्छा निर्दोष । सुदृढ़ ।
— mind	स्वस्थ चित्त ।

Sound argument	युक्ति संगत तर्क ।
Source	१–उद्गम । स्रोत । २–साधन ।
— of income	आय का स्रोत ।
— of letter	पत्र का उद्गम । पत्र का मूल प्रेषक ।
— of profit	लाभ का साधन ।
—, Reliable	विश्वस्त सूत्र ।
Southern Circle	दक्षिणी मंडल ।
Sovereign body	प्रभुता सम्पन्न निकाय ।
Spare	अतिरिक्त ।
— Copies	अतिरिक्त प्रतियां ।
— parts	अतिरिक्त पुर्जे ।
— sheets	अतिरिक्त पन्ने ।
Speaker	१–(लोक सभा, विधान सभा) अध्यक्ष । २–वक्ता ।
Special	विशेष ।
— Car Park pass	विशेष कार भूमि प्रवेश–पत्र ।
— Course	विशेष पाठ्यक्रम ।
— Magistrate	विशेष दंडाधिकारी ।
— pattern tent	विशेष भांति का तम्बू ।
— Secretary, Finance Department	विशेष सचिव, वित्त विभाग ।
Specialist	विशेषज्ञ ।
— Branch	विशेषज्ञ शाखा ।
Sepcific	१–विशिष्ट । विशेष । २–निर्दिष्ट ।
— performance	निर्दिष्ट रूप में पालन ।
— purpose	विशिष्ट प्रयोजन ।
— Relief Act	विशिष्ट सहायता अधिनियम ।
Specifically	विशेष रूप से ।
Specifications	निर्दिष्टियां ।
Specified	विनिर्दिष्ट । निर्दिष्ट ।

Specify	विशेष या निश्चित रूप से वर्णन या उल्लेख करना। निर्दिष्ट करना।
Specimen	नमूना। बानगी।
Spectacular	प्रदर्शनीय। असाधारण।
Speculation	१–अनुमान। अटकल। २–सट्टा।
Speech	१–भाषा। बोली। २–भाषण।
Spelling	अक्षरी। वर्तनी।
Sphere	क्षेत्र।
— of functions	कार्य क्षेत्र। कर्तव्य क्षेत्र।
Spill over schemes	अधिनीत योजनायें।
Spirit	भाव। आशय।
— of instructions	अनुदेशों का भाव। अनुदेशों का आशय।
Sponsor (n.)	१–उत्तरदायी। २–पुरस्कर्त्ता। पोषक।
Sponsor (v.)	१–उत्तरदायी होना। २–पुरस्कृत करना। पोषित करना।
Centrally—ed industries	केन्द्र द्वारा पोषित उद्योग।
Sports	खेलकूद। क्रीड़ा।
Sports Council	क्रीड़ा परिषद्।
Spring	१–कमानी। २–स्रोत। सोता। चश्मा। ३–बसन्त ऋतु।
Squad	जत्था। दल।
— Commandar	जत्था नायक।
—, Flying (*Police*)	(पुलिस) उड़ाका दल।
S. S. E. S. Grade	व्याख्याता पदक्रम।
Stabilization	स्थिरीकरण।
Stable	स्थिर। स्थायी।
Stadium, Sports	क्रीड़ांगण।
Staff	१–कर्मचारिवर्ग। २–(शिक्षा संस्था में) अध्यापकवर्ग।
—, Clerical	लिपिक वर्ग।

Staff Nurse	कर्मी उपचारिका।
—, Teaching	अध्यापक वर्ग।
—, Tuitional	अध्यापक वर्ग।
Stage	१–सोपान। २–मंच। रंगमंच।
—, Higher Secondary	उच्चतर माध्यमिक सोपान।
—, Junior Basic	पूर्व आधारिक सोपान।
—, Pre Basic	पूर्व आधारिक सोपान।
—, Senior Basic	उच्च आधारिक सोपान।
Stain	१–धब्बा। २–रंग।
Staircase	सीढ़ी। जीना। सोपान।
Stamp	टिकट। स्टांप।
— defalcation	स्टांपों का व्यपहरण।
— duty	स्टांप शुल्क।
— Officer	स्टांप अधिकारी।
—, Revenue	१–राजस्व स्टांप। २–रसीदी टिकट।
— Vendor	स्टांप विक्रेता।
Stampede	भागदौड़। खलबली।
Standard	१–मानक। २–स्तर। ३–पताका। ४–ध्वजदंड।
Standard (adj.)	मानक।
Standardization	मानकीकरण।
Standardize	मानकित करना।
Standing	स्थायी।
— Committee	स्थायी समिति।
— Counsel	स्थायी अभिवक्ता।
— Order	स्थायी आदेश।
— position	खड़े होने की स्थिति।
— Regional Arbitration Board	स्थायी संभागीय विवाचन परिषद्।
Starred question	तारांकित प्रश्न।
Start	१–प्रारम्भ करना। २–प्रस्थान करना।

State (n.)	१–राज्य। २–स्थिति। अवस्था।
State (Adj.)	राजकीय। राज्य–।
— aid	राजकीय सहायता।
— Ayurvedic College and Hospital	राजकीय आयुर्वेद महाविद्यालय तथा चिकित्सालय।
— Board of Technical Education and Training	राजकीय प्राविधिक शिक्षा तथा प्रशिक्षण परिषद्।
— Ceremonial functions	राजकीय दैनिक समारोह।
— Editor, District Gazetteers	राज्य सम्पादक, जिला भूभृत्त (गजेटियर)।
— Electricity Board	राज्य विद्युत् परिषद्।
— Employees Insurance Fund	राजकीय कर्मचारी बीमा निधि।
— Government	राज्य सरकार।
— Guest	राजकीय अतिथि। राज्य अतिथि।
— hospitality	राजकीय आतिथ्य। राजकीय अतिथि सत्कार।
— Insurance Dispensary	राजकीय बीमा औषधालय।
— Managers' Association	राजकीय प्रबंधक संघ।
— Multiple telegrams	राजकीय बहुसामान्य तार।
— Museum	राजकीय संग्रहालय।
— Observatory	राजकीय वेधशाला।
— Radio Officer, Radio Section	राज्य रेडियो अधिकारी, रेडियो अनुभाग।
— Tourist Advisory Council	राज्य पर्यटन परामर्श परिषद्।
— Transport Authority	राज्य परिवहन प्राधिकारी।
Statement	१–विवचन। विवरण। २–कथन। वक्तव्य।
— Clerk	विवचन लिपिक।
— of accounts	लेखा विवरण।
Statesman	शासन मर्मज्ञ।
Statewide	राज्य व्यापी।
Static	स्थिर। गतिहीन।
Station	१–(रेलवे) स्टेशन। २–स्थान। केन्द्र। ३–मुख्यालय। मुख्यनगर।

Station, Fire	दमकल केन्द्र ।
— Incharge	१–केन्द्र प्रभारी । २–थाना प्रभारी ।
— Officer (of a Police Station)	थानेदार ।
—, Police	थाना ।
Stationary (adj.)	स्थिर । अचल ।
Stationery (n.)	लेखन सामग्री ।
Statistical	१–सांख्यिक । आंकड़ा सम्बन्धी । २–सांख्यिकीय ।
— Assistant	सांख्यिक सहायक ।
— Officer	संख्याधिकारी । सांख्यिक अधिकारी ।
Statistician	सांख्यिक ।
Statistics	१–सांख्यिकी । २–संख्या । आंकड़े ।
Statistics Authority	सांख्यिक प्राधिकारी ।
Status	१–प्रतिष्ठा । हैसियत । २–स्थिति ।
Status quo	पूर्वस्थिति ।
Statute	संविग्ध ।
— barred	अवधिवाधित ।
— of limitation	अवधि अधिनियम ।
Statutory	संविधि ।
Stay	१–ठहरना । रुकना । २–रोकना ।
Stay order	रोकने का आदेश । रोधनादेश ।
Steadily	धीर गति से । अविचलित रूप से ।
Steady	१–धीर । स्थिर । २–एकरूप । लगातार ।
— decline in income	आय में लगातार कमी ।
Steam	भाप । वाष्प ।
Steep slope	खड़ा ढाल ।
Stencil	स्टेंसिल ।
Stengun course	स्टेनगन शिक्षण क्रम ।
Steno	स्टेनो । आशुलेखक ।
Steno-cum-clerk	आशुलेखक एवं लिपिक ।

Stenographer	आशुलेखक।
Steno-typist	आशुलेखक टंकक ।
Step (n.)	१–कार्यवाही। उपाय। २–सीढ़ी का डंडा।
Step up	बढ़ाना । तीव्र करना ।
Stereotyped	रूढ़ि बद्ध । बंधा हुआ ।
— tour programme	दौरे का रूढ़िबद्ध कार्यक्रम ।
Stern (n.)	नाव या जहाज का पिछला भाग। पिच्छल।
Stipend	वृत्ति ।
Stipend, Middle Class	मध्यवर्गीय वृत्त।
Stipendiary	वृत्तिग्राही। वृत्तिक।
Stipulate	अनुबन्ध करना ।
Stipulated	नियत। अनुबन्धित ।
— time	नियत समय ।
Stipulation	अनुबन्ध। शर्त। ठहराव।
Stock	१–माल। भंडार। २–पण्य भंडार। ३–सरकारी ऋण। राष्ट्र ऋण ४–पशु।
— book	माल बही । भंडार पंजी।
— Exchange	स्टाक बाजार। सट्टा बाजार। फाटका।
— in hand	हस्तेमाल।
Balance in hand	हस्तेबाकी।
Cash in hand	हस्तेरोकड़।
— Keeper	भांडारिक ।
— man	पशुपाल।
— taking	भंडार परीक्षण। माल की जांच।
— Verifier	भांडार परीक्षक ।
Stocking	संग्रह । संचयन ।
Stockist	भांडारिक ।
Stop (v.)	१–रुकना। ठहराना। २–रोक देना। -बन्द कर देना ।
— payment	भुगतान रोक देना।

Stoppage	१–विराम । २–रुकाव । बन्द करना या होना ।
— at efficiency bar	दक्षतारोध पर रुकाव ।
— of increment	वृद्धि रोक देना ।
Storage	१–संग्रह । २–संग्रहाकार । ३–संग्रह व्यय ।
— charges	संग्रह व्यय । गोदाम खर्च ।
Store Keeper	कोठारी ।
Store (n.)	भांडार । संग्रहागार । कोठार ।
Store (v.)	संग्रह करना ।
Stores	सामग्री । वस्तु । वस्तु संग्रह ।
Stores purchase	वस्तु क्रय । भांडार क्रय ।
— — Officer	भांडार क्रयाधिकारी ।
Strength	१–बल । २–दृढ़ता । मजबूती । ३–शक्ति । जनशक्ति ।
Strengthen	दृढ़ करना । दृढ़ बनाना ।
Strengthening	दृढ़ीकरण ।
— of administration	प्रशासन का दृढ़ीकरण ।
Strict	कठोर ।
— action	कठोर कार्यवाही ।
Stricture	अवक्षेप ।
Censure	निन्दा ।
Reprimand	भर्त्सना ।
Warning	चेतावनी ।
Strike	हड़ताल ।
Strong room	कोष कक्ष ।
Structure	१–रचना । बनावट । २–ढांचा । ३–निर्माण । निर्मित । ४–भवन । इमारत ।
Student	छात्र ।
Students' Benefit fund	छात्रहितकारी कोष ।

Students' Register	छात्र पंजी ।
Studies	अध्ययन ।
Study	अध्ययन ।
— leave	अध्ययन अवकाश ।
Style	शैली ।
Sub-	अवर-। उप-।
— Committee	उपसमिति ।
— Deputy Inspector of Schools	विद्यालय अवर उपनिरीक्षक ।
— Divisional Office	परगना कार्यालय ।
— Divisional Officer	परगनाधिकारी ।
— Editor	उपसम्पादक ।
— head	उपशीर्षक ।
— Inspector	उप निरीक्षक ।
— —, Civil Police	उप निरीक्षक, जानपद पुलिस ।
— —, Mounted Police	उप निरीक्षक, सवार पुलिस ।
— —, Provost	उप निरीक्षक प्रोवोस्ट ।
— —, Traffic Police	उप निरीक्षक यातायात पुलिस ।
— Office	उप कार्यालय ।
— Overseer	सहायक ओवरसियर ।
— paragraph	उप कंडिका ।
— proprietor	उप स्वामी ।
— region	उप संभाग ।
— regional	उप संभागीय ।
— Registrar	अवर निबन्धक ।
— Rule	उप नियम ।
— Section	उपधारा ।
— - soil (n.)	अधस्तलीय मिट्टी । अवभूमि ।
— - soil (adj.)	अधस्तलीय । अवतलीय ।
— Station	उपकेन्द्र ।

Sub-soil tenant	शिकमी।
— - Treasury	उपकोषागार।
— Treasury Accountant	सियाहा नवीस।
— Voucher	उप वाउचर।
Subedar, Adjutant	सूबेदार एडजुटेन्ट।
—, Motor Transport	सूबेदार मोटर परिवहन ।
— Quarter Master	सूबेदारी शिविरपाल।
Subject	१–विषय। २–प्रजा।
—, Compulsory	अनिवार्य विषय ।
—, Main	मुख्य विषय ।
— - matter	विषय वस्तु। विषय तत्व। विषय।
—, Optional	वैकल्पिक विषय ।
—, Subsidiary	गौण विषय ।
— to	के अधीन ।
— to the approval of	के अनुमोदनाधीन ।
Sublet	शिकमी देना। शिकमी उठाना।
Submerged area	जलमग्न क्षेत्र।
Submission	निवेदन। प्रस्तुति देना।
form and manner of—and transmission of petitions	याचिका देने और भेजने का रूप और रीति ।
rule governing of the—of petitions	याचिका देने के नियम।
The file is under—	पत्रावली अधिकारी के पास है।
Submit	निवेदित करना। प्रस्तुत करना। देना।
Forward	अग्रसारित करना।
Present	प्रस्तुत करना।
Recommend	संस्तुत करना।
Submitted	निवेदित ।
Subordinate	अधीनस्थ । अधीन। अवर।
Subpoena	सफीना।

Subpoena, Exemption from	सफीने से मुक्ति।
Subscribe	१–चन्दा या शुल्क देना। २–सहमत होना। समर्थन करना। ३–हस्ताक्षर करना। ३–नीचे लिखना।
Subscriber	अभिदाता।
Subscription	चन्दा। शुल्क। अभिदान।
Subsequent	अनुवर्ती। बाद का।
Subsequently	तत्पश्चात्। उसके बाद।
Subsidiary	सहायक। गौण।
— business	गौण कार्य।
— food crops	सहायक खाद्य की फसलें।
— rules	सहायक नियम।
— subject	गौण विषय।
Subsidize	सहायता देना।
Subsidized	राजसहायित।
Subsidy	राज सहायता।
—, Central	केन्द्रीय सहायता।
Subsistence	निर्वाह।
— allowance	निर्वाह भत्ता।
Substance	१–सार। तत्व। २–सारांश।
Substantial	१–तात्विक। वास्तविक। ठोस। २–पर्याप्त।
Substantially	१–तत्वतः। २–पर्याप्त रूप में।
Substantiate	पुष्ट करना। प्रमाणित करना।
Substantive	मौलिक।
— appointment	मौलिक नियुक्ति।
— pay	मौलिक वेतन।
—, Provisionally	हेतुमत् मौलिक।
Substitute (n.)	स्थानापन्न। प्रतिस्थानी।
Substitute (v.)	के स्थान में रखना। प्रतिस्थापित करना।

Substituted service (of a notice etc.)	प्रतिस्थानी तामील। परोक्ष तामील।।
Personal service	वैयक्तिक तामील । प्रत्यक्ष तामील ।
Subvention	आर्थिक सहायता । अर्थानुदान।
Subversive	१–नाशक। उच्छेदक। २–राज्य उच्छेदक।
— of discipline	अनुशासन को नष्ट करने वाला। अनुशासन का उच्छेदक ।
Succeeding	अनूवर्ती।
Success	सफलता।
Succession	१–अनुक्रम। अनक्रमण। २–उत्तराधिकार। ३–परम्परा। श्रृंखला।
— certificate	उत्तराधिकार प्रमाणक।
Successive	१–अनुवर्ती। २–क्रमिक। लगातार।
Successor	१–अनुवर्ती । २–उत्तराधिकारी।
Succinct	सम्मिलित। सुगठित ।
Suffix (v.)	अन्त में जोड़ना ।
Sugar	शक्कर।
Sugarcane	गंन्ना।
Sugar Mill Manufacturers Consortium	शक्कर मिल मालिक सहकार।
Suggest	सुझाव देना ।
Suggested	सुझाया गया।
Suggestio falsi	मिथ्या सुझाव।
Suggestion	सुझाव।
Suit	वाद ।
—, Civil	अर्थदेय वाद ।
Suits Clerk	वाद लिपिक ।
Suits Valuation Act	वाद मूल्यांकन अधिनियम।
Sum	१–धन। रकम। २–जोड़।
Summary (n.)	संक्षेप ।

Summary (adj.)	सरसरी ।
— assessment	सरसरी । निर्धारण ।
— decision	सरसरी निर्णय ।
— trial	सरसरी विचार ।
Summer vacation	ग्रीष्मावकाश ।
Summoned	आहूत ।
Summons	आह्वान । सम्मन ।
Sumptuary allowance	आतिथ्य भत्ता ।
Sundry receipts	फुटकर प्राप्तियां ।
Superannuate (n. adj.)	अतिवय ।
Superannuate (v.)	अतिवय । घोषित करना । निवृत्त करना ।
Superannuation	अतिवयता ।
—, Age of	अधिवर्ष वय । निवर्तन वय ।
— allowance	अतिवय । भत्ता । निवृत्ति भत्ता ।
Superfluous	अतिरिक्त अनावश्यक ।
Superintendent	अधीक्षक ।
— of Advances	पेशगी अधीक्षक । अग्रिम अधीक्षक ।
—, Games	क्रीड़ा अधीक्षक ।
—, Hostel	छात्रावास अधीक्षक ।
—, Office	कार्यालय अधीक्षक ।
— of Police	पुलिस अधीक्षक ।
— —, Rural Area	पुलिस अधीक्षक, ग्रामीण क्षेत्र ।
— —, Urban Area	पुलिस अधीक्षक, नगर क्षेत्र ।
—, Printing and Stationery	मुद्रण अधीक्षक ।
—, Census Operations	जन गणना अधीक्षक ।
Superintending Engineer	अधीक्षक अभियन्ता ।
Supernumerary	अधिसंख्य । अतिरिक्त ।
— Kanungo	अतिरिक्त कानूनगो ।
Superior (adj.)	१–उपरिष्ठ । प्रवर । २–उच्चतर श्रेष्ठ ।
Superior (n.)	उपरिष्ठ अधिकारी । प्रवर अधिकारी ।

Superscribe	ऊपर लिखना ।
Superscription	१–उपरिलेख । २–पता ।
Supersede	अतिक्रमण करना ।
Superseded	अतिक्रमित ।
Supersession	अतिक्रमण ।
In —of	का अतिक्रमण करके ।
Supervision	पर्यवेक्षण । देखभाल ।
— charges	पर्यवेक्षण व्यय ।
Supervisor	पर्यवेक्षक ।
— Kanungo	पर्यवेक्षक कानूनगो ।
Supplement (n.)	अनुपूरक ।
Supplement (v.)	अपूर्ति करना । पूरा करना । जोड़ना ।
Supplemental	अनुपूरक ।
Supplementary	अनुपूरक ।
— examination	अनुपूरक परीक्षा ।
— question	अनुपूरक प्रश्न ।
Supplies	रसद । सम्भार ।
Supply (v.)	संपूर्ति करना । प्रदान करना ।
Supply (n.)	संपूर्ति । प्रदान ।
—, Bulk	राशि संपूर्ति ।
— Inspector	संपूर्ति निरीक्षक ।
— Officer	संपूर्ति अधिकारी ।
Support (v.)	१–समर्थन करना । २–भरण पोषण करना ।
Support (n.)	१–टेक । आधार । २–समर्थन । ३–अवलंब । सहारा । ४–भरण पोषण ।
Suppressio Viri	सत्यगोपन ।
Supreme Court	सर्वोच्च न्यायालय ।
Surcharge	अधिभार ।
Surety	प्रतिभू । जामिन ।
Surgeon	शल्यक । सर्जन ।

Surgery	शल्य चिकित्सा । शल्य कर्म ।
Surgical	शल्य कर्म- । शल्य चिकित्सा ।
— instruments	शल्य कर्म उपयन्त्र ।
— Stores	शल्यकर्म सामग्री भांडार ।
— ward	शल्य चिकित्सा कक्ष ।
Surname	अधिनाम ।
Surplus (n.)	अधिकता । बचत ।
Surplus (adj.)	अधिक । बचत । अतिरिक्त ।
— amount	अतिरिक्त धनराशि ।
— Budget	बचत का आयव्ययक ।
— produce	अतिरिक्त उत्पादन ।
— State	अतिरिक्त उपज वाला राज्य ।
Surprise visit	आकस्मिक निरीक्षण ।
Surrender (v.)	१–समर्पित करना । सौंप देना । २–अभित्याग करना ।
Surrender (n.)	१–समर्पण । २–अभित्याग । अभित्यजन ।
— of lease	पट्टे का अभित्याग ।
Surveillance	निगरानी ।
Survey	सर्वेक्षण ।
— Instructor	सर्वेक्षण प्रशिक्षक ।
Surveyor	सर्वेक्षक ।
Suspect (n.)	संदिग्ध व्यक्ति ।
Suspend	निलम्बित करना । उचन्त ।
— account	उचन्त लेखा ।
Suspension	१–निलम्बन । मुअत्तली । २–स्थगन ।
— bridge	झूले का पुल ।
— of lien	गहन का निलम्बन ।
remissions and—	छूट और स्थगन ।
Syllabus	पाठ्य विवरण ।
Symposium	परिसंवाद ।

Symptom	लक्षण।
Syndicate	सिंडीकेट ।
Synonym	पर्याय ।
Antonym	विपर्याय ।
Synonymous	पर्याय। एकार्थक ।
Antonymous	विपरीततार्थक ।
Synthesis	१–संश्लेष। संयोग। २–समन्वय।
Synthetic	१–संश्लिष्ट। संश्लेषात्मक। २–समन्वित। समन्वयात्मक ।
— rubber	संश्लिष्ट रबर। कृत्रिम रबर।
— view	समन्वित दृष्टि। समन्वयात्मक दृष्टि ।

T

Table	सारणी।
— of fees	शुल्क सारणी।
Tabulate	सारणीबद्ध करना।
Tabulation	सारणीकरण। सारणीयन ।
Tabulator	सारणीयक ।
Tact	युक्ति । चतुराई।
Tahsildar	तहसीलदार।
Tahvildar	तहवीलदार।
Tail of a canal	नहर पुच्छ।
Tailoring	सिलाई। दर्जीगीरी।
Take delivery (of consignment)	माला छुड़ाना या लेना।
Take effect	प्रवृत्त होना।
Tandel, Tindal	टंडेल। नायक ।
Target	लक्ष्य।
— frame	लक्ष्य धारक ।
Tariff	१–प्रशुल्क। २–प्रशुल्क सूची।
Cess	उपकर।

Customs	सीमाशुल्क ।
Duty	शुल्क ।
Fee	शुल्क ।
Excise	उत्पादकर ।
Octroi	चुंगी ।
Rate	उपशुल्क ।
Tax	कर ।
Toll	पथकर ।
Taungiya Teacher (*Forest*)	टौंगिया शिक्षक ।
Tax	कर ।
— Collector	कर समाहर्त्ता ।
— Officer	कर अधिकारी ।
Taxable	कर योग्य ।
— quantum	कर योग्य न्यूनतम राशि ।
Taxation	कराधान । कर लगाना ।
— Officer	कराधान अधिकारी ।
Tea party	चाय गोष्ठ ।
Teacher	शिक्षक । अध्यापक ।
—, Class	कक्षाध्यापक । कक्षाध्यक्ष ।
—, Pupil	अध्यापक छात्र ।
Teaching	अध्यापन ।
—, Method of	अध्यापन विधि ।
— staff	अध्यापक वर्ग ।
Technical	१–प्राविधिक । २–पारिभाषिक ।
— Adviser	प्राविधिक परामर्श ।
— Branch	प्राविधिक शाखा ।
— Course	प्राविधिक पाठ्यक्रम ।
— education	प्राविधिक शिक्षा ।
— Examiner	प्राविधिक परीक्षक ।
— Guard (*Police*)	प्राविधिक गारद । प्राविधिक रक्षी ।

Technical Officer	प्राविधिक अधिकारी ।
— pay	प्राविधिक वेतन ।
— reason	प्राविधिक कारण । नियम संबंधी कारण ।
— school	प्राविधिक विद्यालय ।
— sentry	प्राविधिक संतरी ।
— terms	पारिभाषिक शब्द ।
Technicality	प्राविधिकता ।
Technician	प्रविधिज्ञ ।
Technique	प्रविधि ।
Technological	प्रौद्योगिक । प्रोद्योग–।
— Institute	प्रौद्योगिक संस्थान ।
Technologist	प्रोद्योगविद् ।
Technology	प्रोद्योग ।
Telegram	तार ।
— of appropriate priority	उपयुक्त पूर्वता का तार ।
—, State	राजकीय तार ।
Telephone	टेलीफोन । दूरभाष ।
— Operator	टेलीफोन परिचालक ।
Temperate	संयत ।
Temperately worded	संयत शब्दों में लिखित ।
Temporary	अस्थायी ।
— post	अस्थायी पद ।
— relief	अल्पकालिक सहायता । अस्थायी सहायता ।
Tenable	१–(पद) धारणीय । धार्य । २–समर्थनीय ।
Tenancy	१–काश्तकारी । २–किराएदारी ।
Tenant	१–काश्तकार । २–किराएदार ।
Tender (n.)	टेंडर । निविदा ।
—, Sealed	मुहरबन्द टेंडर ।
Tender (v.)	१–देना । प्रस्तुत करना । २–टेंडर देना ।

Tennis टेनिस ।
Tent १–लम्बू । वितान ।
Tentative परीक्षात्मक । अस्थायी ।
Tented arch वितान तोरण ।
Tenure १–धारण । धारणाधिकार । २–धारण अवधि ।
— of land भूधृति ।
— of post पदावधि । कार्यकाल ।
— post सावधि पद । नियतकालिक पद ।
Term १–अवधि । २–शब्द । ३–(शिक्षा) उपसत्र ।
— of office पद की अवधि ।
—, Technical पारिभाषिक शब्द ।
Terminable समाप्य ।
Terminal १–आवधिक । २–सीमान्तिक । सीमा– । ३–(शिक्षा) उपसात्रिक ।
— examination उपसात्रिक परीक्षा ।
— Tax सीमान्त कर । सीमांकर ।
— Toll Tax Inspector सीमा–पथकर निरीक्षक ।
Terminate समाप्त करना ।
Termination समाप्ति ।
— of service सेवा की समाप्ति ।
Terms शर्तें ।
— of reference अधिकारादेश । विचारार्थ विषय ।
— of service सेवा की शर्तें ।
Terrace १–चबूतरा । चत्वर । २–अलिन्द ।
Territorial प्रादेशिक ।
— distribution प्रादेशिक विभाजन ।
— division १–प्रादेशिक विभाजन । २–प्रादेशिक विभाग ।

Territorial jurisdiction	प्रादेशिक अधिक्षेत्र ।
Test	जांच । परख । परीक्षा ।
— audit	उपसंपरीक्षा ।
— examination	उपपरीक्षा ।
—, Monthly	मासिक परीक्षा ।
— relief work	प्रायोगिक सहायता कार्य ।
Testament	वसीयत ।
Testamentary	इच्छापत्रीय । वसीयती । वसीयत– ।
Non Testamentary	इच्छापत्रेतर । वसीयत-भिन्न ।
Testate	वसीयती ।
Intestate	बे वसीयत । इच्छापत्रहीन ।
Testator	वसीयत कर्त्ता ।
Tester	पारखी ।
Testify	प्रमाणित करना ।
Testimonial	शीलपत्र ।
Text	मूलपाठ ।
— book	पाठ्य पुस्तक ।
Textile Expert	वस्त्र विशेषज्ञ । वान विशेषज्ञ ।
Textile Inspector	वस्त्र निरीक्षक । वान निरीक्षक ।
Thatch (n.)	छप्पर । छान । छानी ।
Thatch (v.)	छाना ।
Theatre	१–नाट्यशाला । २–शाला ।
—, Operation	शल्य कर्मशाला ।
Theoretical	१–सैद्धान्तिक । २–अव्यावहारिक ।
— subject	सैद्धान्तिक विषय ।
Theory	सिद्धान्त । वाद ।
Thereof	उसका । उनका ।
in respect—	उसके संबंध में ।
Thereunder	१–उसके नीचे । २–उसके अधीन ।
Therewith	उसके साथ ।

Thermantidote	वायुशीतक।
Thesis	शोध प्रबन्ध।
Till further orders	अन्य आदेश होने तक।
Time	समय। काल।
— — barred	काल–बाधित।
— — honoured	चिर–प्रचलित।
— — — practice	चिर–प्रचलित परिपाटी।
— Keeper	समयपाल।
— scale of pay	वेतन का कालमान।
— schedule	समय सारणी।
— table	समय सारणी। (शिक्षा) अध्यापन सारणी।
— work	अमानी काम।
Piece work	ठेके का काम। खुदरा काम।
Tindal	टंडेल।
Title	१–पदवी। २–(विधि) आगम। ३–नाम। शीर्षक।
— deed	आगम विलेख।
— page	मुखपृष्ठ।
To	(पत्र के आरम्भ में) सेवा में।
From	प्रेषक।
Token (n.)	प्रतीक।
— provision	प्रतीक व्यवस्था।
Toll	पथकर।
— Clerk	पथकर लिपिक।
— Inspector	पथकर निरीक्षक।
Tool	उपकरण। औजार।
Tools and plants	उपकरण और संयंत्र।
Tools Armourer	उपकरण आयुधी।
Top (n.)	१–शिखर। चोटी। शीर्ष। २–ऊपरी भाग।

Top (adj.)	शीर्षस्थ । सर्वोच्च । परम ।
— cases	शीर्षस्थ मामले ।
— priority	सर्वपूर्वता ।
— secret	परम गोपनीय ।
Confidential	गोपनीय ।
Secret	अतिगोपनीय ।
Top (v.)	शीर्षस्थ होना । सर्वोपरि होना ।
Topic	विषय । प्रसंग ।
Topographical forms	भूतलीय रूप ।
Torch	टार्च ।
Torture (v.)	यन्त्रणा देना ।
Torture (n.)	यन्त्रणा ।
Total (n.)	योगफल । योग । जोड़ ।
Total (adj.)	सम्पूर्ण ।
Tour	१–दौरा । २–पर्यटन ।
— programme	दौरे का कार्यक्रम ।
Tourist	पर्यटक ।
— Bureau	पर्यटक कार्यालय ।
— Development Officer	पर्यटन विकास अधिकारी ।
Tournament	खेल प्रतियोगिता ।
Town and Village Planner	नगर तथा ग्राम नियोजक ।
Town and Village Planning Department	नगर तथा ग्राम नियोजन विभाग ।
Town Area	नगर क्षेत्र ।
Tracer	अनुरेखक ।
Track down	१–पता लगाना । २–पकड़ना ।
Trade	१–व्यापार । २–व्यवसाय ।
— mark	व्यापार चिह्न ।
— pay (Wireless)	व्यवसाय वेतन (बेतार) ।
— Union	ट्रेड यूनियन । व्यवसाय संघ ।

Tradition	परम्परा ।
Traditional	परम्परागत ।
Traffic	यातायात ।
— Control	यातायात नियन्त्रण ।
— — points	यातायात नियंत्रण स्थल ।
— signal	यातायात संकेत ।
— Superintendent	यातायात अधीक्षक ।
Trained	प्रशिक्षित ।
— Teacher	प्रशिक्षित अध्यापक ।
Trainee	प्रशिक्षार्थी । प्रशिक्षी ।
Training	प्रशिक्षण ।
— college	प्रशिक्षण महाविद्यालय ।
— -*cum*-Extension Project	प्रशिक्षण एवं प्रसार प्रायोजना ।
— -*cum*-Production Centre	प्रशिक्षण एवं उत्पादन केन्द्र ।
— Institute	प्रशिक्षण संस्थान ।
— Instructor	प्रशिक्षक ।
— of rivers	नदियों का बहाव मोड़ना ।
—, Physical	शारीरिक प्रशिक्षण । व्यायाम ।
—, Professional	व्यावसायिक प्रशिक्षण ।
Transaction	व्यवहार । लेन-देन ।
Transactions	कार्य विवरण ।
— of the Oriental Conference	प्राच्य विद्या सम्मेलन का कार्य विवरण ।
Transfer (v.)	स्थानान्तरित करना । हस्तान्तरित करना । संक्रमित करना ।
Transfer (n.)	१–संक्रामण । अन्तरण । २–संक्रम ।
— Certificate	स्थानान्तरण प्रमाणक ।
— entry	संक्रम प्रविष्टि ।
— from one place to another	स्थानान्तरण ।
— from one person to another	हस्तान्तरण ।

Transfer of property	सम्पत्ति हस्तान्तरण।
— of sites	स्थल परिवर्तन। स्थान परिवर्तन।
Transformer	परिवर्तक।
Transgress	उल्लंघन करना।
— normal propriety	सामान्य औचित्य का उल्लंघन करना।
Transit	१–पारगमन। यात्रा। २–यात्रा–मार्ग। मार्ग। ३–(माल का) चलान।
— charges	मार्ग व्यय। चलान खर्च।
—, In	मार्ग में। मार्गस्थ।
— losses	मार्गगत हानि।
— pass	रवन्ना।
halts in—	मार्ग में अवस्थान।
if the Minister is in—	यदि मंत्री यात्रा–मार्ग में हों।
Transitional	संक्रमणकालीन।
— period	संक्रमण काल।
Translation	अनुवाद।
— Department	अनुवाद विभाग।
Translator	अनुवादक।
Transliteration	१–लिप्यन्तरण। २–लिप्यन्तर।
Transmission	१–प्रेषण। भेजना। २–संक्रमण।
— lines	१–तारपथ। तार लाइन। २–प्रेषण पथ।
Transmit	१–भेजना। प्रेषित करना। २–संक्रमित करना।
Transmitter	१–प्रेषक। २–(रेडियो टेली०) प्रेषित्र।
Transport	परिवहन।
— Commissioner	परिवहन आयुक्त।
— Department	परिवहन विभाग।
Transporatable	परिवहनीय।
Transportation	निर्वासन। कालापानी।
Banishment	विवासन।

Deportation	उद्वासन।
Exile	निर्वासन।
Expatriation	१–देश निकाला। २–देशत्याग।
Extradition	प्रत्यर्पण ।
Transportation for life	आजीवन निर्वासन । आजीवन कालापानी।
Travel (v.)	यात्रा करना।
Travel (n.)	यात्रा।
Travelling allowance	यात्रा भत्ता।
Treasure	निधान। कोष। खजाना।
— trove	गड़ा धन । गुप्त धन ।
— Vault	कोष तलागार । कोष का तहखाना ।
Treasurer	कोषाध्यक्ष।
Treasury	कोषागार। कोष।
— bill	कोषागार हुंडी । कोषागार बिल ।
— chalan	कोषागार चलान । कोष चलान ।
— Officer	कोषाधिकारी ।
Treatment	(चिकित्सा) उपचार ।
Tremendous	१–भीषण । भयंकर । २–अत्यधिक।
— difference	अत्यधिक अन्तर।
— implications	भयंकर परिणाम ।
— speed	भीषण वेग । अत्यधिक वेग।
Trench	खाई।
Trend	प्रवृत्ति। धारा।
— of thinking	विचार धारा। विचार प्रवृत्ति।
Trends of administration	प्रशासन की गतिविधि। प्रशासन का रवैया।
Trespass (v.)	अतिचार करना।
Trespass (n.)	अतिचार।
Trespasser	अतिचारी ।
Trial	विचार करना। विचारणा।
Tribe	जनजाति ।

Tribunal	न्यायाधिकरण । अधिकरण ।
—, Administrative	प्रशासन न्यायाधिकरण । प्रशासनाधिकरण ।
— of Arbitration	विवाचन न्यायाधिकरण ।
— Industrial	उद्योग न्यायाधिकरण ।
Trick	चाल ।
Tried	१–विचारित । २–परीक्षित ।
Triennial	त्रिवर्षीय । त्रैवार्षिक ।
Triplicate (n.)	तीसरी प्रति । तृतीयक ।
Triplicate (adj.)	तिहरा ।
— chalans	चलान की तीन प्रतियां ।
— copies	तीन प्रतियां ।
True copy	शुद्ध प्रतिलिपि ।
Trumpeter	ट्रम्पेट वादक । तूर्यवादक ।
Trust (v.)	विश्वास करना ।
Trust (n.)	१–विश्वास । २–न्यास ।
—, Breach of	न्यास भंग ।
— deed	न्यास विलेख ।
— fund	न्यास निधि ।
—, Improvement	नगर सुधार मंडल ।
— property	न्यास सम्पत्ति ।
Trustee	न्यासी ।
—, Official	न्यासपाल ।
Try	१–यत्न करना । २–परीक्षा करना । ३–विचार करना ।
Tube-well	नलकूप ।
Tuition	शिक्षण । शिक्षा ।
— fee	शिक्षा शुल्क ।
—, Private	गृह शिक्षण ।
Tuitional	शैक्षणिक ।
— class	शिक्षण कक्षा ।

Tutional result शैक्षणिक परिणाम ।
— staff अध्यापक वर्ग ।
Tunnel सुरंग ।
Turn down अस्वीकृत करना ।
Turnout (of a factory etc.) उत्पादन ।
Turnover १–बिक्री । व्यापार । २–बिक्रय–धनराशि ।
Tutor उपशिक्षक ।
Tutorial उपशैक्षणिक । उपशिक्षण– ।
— Award Register (*Educ.*) उपशिक्षण प्राप्तांक पंजी ।
— class उपशिक्षण कक्षा ।
— test उपशैक्षणिक परीक्षा ।
Typed टंकित ।
Typewriter टाइपराइटर ।
Typewriting टंकन । टाइप करना ।
— Class टंकन कक्षा ।
Typing टंकन । टाइप करना ।
Typist टंकक ।

U

Ultimate अन्तिम ।
— cost अन्तिम लागत ।
— goal अन्तिम लक्ष्य ।
— objective अन्तिम उद्देश्य ।
Ultimately अन्ततः ।
Ultimo गत मास का ।
Instant वर्तमान मास का ।
Proximo आगामी मास का ।
Ultra vires अधिकारातीत । अधिकार बाह्य ।
Intra vires अधिकारान्तर्गत ।
Umpire निर्णेता । अम्पायर ।

Unable	असमर्थ ।
Unaided	असहायता प्राप्त । सहायताहीन ।
Unanimity	सर्वसम्मति । ऐकमत्य ।
Unanimous	१–सर्वसम्मत । २–एकमत ।
Unanimously	सर्वसम्मति से ।
Unauthorised	अनधिकृत ।
Unavoidable	अनिवार्य । अपरिहार्य ।
Uncashed	बिना भुनाया ।
Uncertain	अनिश्चित ।
Uncertainity	अनिश्चितता । अनिश्चय ।
Uncertified	अप्रमाणित ।
Unclaimed	अस्वामिक । बेवारिस ।
— document	अस्वामिक लेख्य ।
Unconditional	बिना शर्त ।
Uncontested	निर्विरोध ।
Uncurrent	अप्रचलित ।
— coins	अप्रचलित सिक्के ।
Under (adj.)	(पदनाम में) अनु–।
— Secretary	अनु सचिव ।
Under (prep.)	(के) अधीन ।
— consideration	विचाराधीन ।
— the signature of	के हस्ताक्षर से ।
-- the rules	नियमों के अधीन ।
Under (prefix)	१–निम्न । अधः– । २–अल्प– । ३–अधीन । अन्तर् ।
Underdeveloped	अल्पविकसित ।
— country	अल्प विकसित देश ।
— economy	अल्प विकसित अर्थव्यवस्था ।
Undergraduate	अभिस्नातक ।
Underlying	अन्तर्निहित ।

Undersigned	अधोहस्ताक्षरी। निम्न हस्ताक्षरकर्ता।
Undertake	१-(कार्य) हाथ में लेना। २-(उत्तरदायित्व) लेना। ३-वचन देना।
Undertaking	१-उपक्रम। समारम्भ। २-कार्य। व्यवसाय। ३-उत्तरदायित्व। ४-वचन।
Undertraining	प्रशिक्षणाधीन।
Undertrial prisoner	विचाराधीन बन्दी। हवालाती कैदी।
Undervaluation	अवमूल्यांकन। अल्पमूल्यांकन।
Appreciation	अधिमूल्यन। उन्मूल्यन।
Depreciation	अवमूल्यन।
Devaluation	अपमूल्यन। मूल्यपातन।
Overvaluation	अधिमूल्यांकन।
Revaluation	पुनर्मूल्यन।
Valuation	मूल्यांकन।
Undesirable	अवांछनीय।
Undignified	अगौरवान्वित। अशोभन।
Undisputed	निर्विवाद।
— claims	निर्विवाद दावे।
Undue	१-अनुचित। २-अनावश्यक।
— advantage	अनुचित लाभ।
— delay	अनावश्यक विलम्ब।
— influence	अनुचित प्रभाव।
Undulating ground	असमतल भूमि।
Uneconomic	अलाभकर। लाभरहित।
— holding	अलाभकर जोत।
— property	अलाभकर सम्पत्ति।
Unemployment	बेकारी। बेरोजगारी।
Unequivocal	असंदिग्ध। स्पष्ट।
Unessential	अनत्यावश्यक। अननिवार्य।
Unexpected	अप्रत्याशित। आकस्मिक।

Unexpected delay	अप्रत्याशित विलम्ब ।
— visit	१–अप्रत्याशित आगमन । २–अप्रत्याशित वीक्षण ।
Unfit	१–अयोग्य । अनुपयुक्त । २–अस्वस्थ ।
Unfitness, Certificate of	अस्वस्थता प्रमाणक ।
Unforeseen	अनपेक्षित ।
Unfunded debt	अल्पकालिक ऋण ।
Unhealthiness	१–अस्वस्थता । २–अस्वास्थ्यकर ।
Unidentified	अनभिज्ञात । बिना पहचाना ।
Uniform (adj.)	एकरूप । एकसा । समान ।
— procedure	समान प्रक्रिया । समान कार्य–विधि ।
— rate	समान दर । एक दर ।
— slope, or regular slope	सम ढाल ।
Uniform (n.)	वर्दी ।
Uniformed	वर्दीधारी ।
Uniformity	एकरूपता ।
Uninteligible	अबोध्य । समझ में न आने योग्य ।
Union	संघ ।
Unit	१–इकाई । २–(कार्यालय आदि का अंग)यूनिट ।
United	संयुक्त ।
United Nations Organization (U. N. O.)	संयुक्त राष्ट्र संघ (सं० रा० सं०) ।
Universal	सार्वलौकिक । व्यापक । सर्वसामान्य ।
— compulsory primary education	सार्वलौकिक अनिवार्य प्राथमिक शिक्षा ।
— suffrage	व्यापक मताधिकार ।
University	विश्वविद्यालय ।
—, Affiliating	संबंधक विश्वविद्यालय ।
— calendar	विश्वविद्यालय पंचांग ।
— crest	विश्वविद्यालय किरीट ।

University Grants Committee — विश्वविद्यालय अनुदान समिति ।

—, Non-residential — अनावासिक विश्वविद्यालय ।

—, Residential — आवासिक विश्वविद्यालय ।

—, Rural — ग्राम विश्वविद्यालय ।

Unlisted — असूचीगत ।

— candidate — असूचीगत उम्मेदवार ।

Unmetalled road — कच्ची सड़क ।

Unmistakable — असंदिग्ध । भ्रमरहित ।

in—terms — असंदिग्ध शब्दों में ।

Unofficial — १–अशासकीय । २–अनाधिकारिक ।

Unpaid — १–निर्वेतन । अवैतनिक । ३–अशोधित । अदत्त ।

— Apprentice — निर्वेतन अप्रेंटिस ।

— bills — अशोधित बिल ।

— clerk — निर्वेतन लिपिक ।

— debt — अशोधित ऋण ।

Unparliamentary — असंसदीय ।

Unproductive — अनुत्पादक ।

Unqualified — १–अयोग्य । २–अनर्ह । ३–प्रतिबन्ध रहित । मुक्त ।

Unrecorded — अनभिलिखित ।

Unrecognized — अ–मान्यताप्राप्त । मान्यतारहित ।

Unregulated — अनियमित ।

Unrestricted — प्रतिबन्धरहित ।

Unshaken — अडिग । अटल ।

Unstarred question — अतारांकित प्रश्न ।

Unsound — १–अस्वस्थ । २–अयुक्तिसंगत । सदोष । दुर्बल । अदृढ़ ।

Unsubstantial — निस्सार । निस्तत्व । सारहीन ।

of an— character — निस्सार ।

Untenable (argument)	असमर्थनीय । अपुष्ट ।
Untoward incident (in law and order sphere)	(शान्ति और व्यवस्था के क्षेत्र में कोई) प्रतिकूल घटना ।
Unused	अप्रयुक्त ।
Unwieldy	दुर्वह । भारी भरकम ।
Unworkable	अव्यवहार्य ।
the scheme is—	योजना अव्यवहार्य है । योजना कार्यान्वित नहीं की जा सकती ।
U. P. E. S. (Junior)	उत्तर प्रदेश शिक्षा सेवा (अवर) ।
U. P. E. S. (Senior)	उत्तर प्रदेश शिक्षा सेवा (प्रवर) ।
Upgrade	उन्नत करना । उच्च श्रेणी में चढ़ाना ।
— to class I	प्रथम श्रेणी में चढ़ाना या सम्मिलित करना ।
Upgrading	उन्नयन ।
Uphold	१–समर्थन करना । २–(निर्णय आदि) स्थिर रखना ।
Uplift (n.)	उत्थान ।
Upper	उच्च– । उपरि– ।
— Chamber	उच्च सदन ।
— Division	उच्च श्रेणी ।
— — Assistant	उच्च श्रेणी सहायक ।
U. P. Police Inspection Committee	उत्तर प्रदेश पुलिस निरीक्षण समिति ।
U. P. Sports Control Board	उत्तर प्रदेश खेल नियन्त्रण परिषद् ।
Up-to-date (accounts etc.)	अद्यावधिक ।
Urban	नगर– ।
— outpost	नगर चौकी ।
Urge	१–प्रेरित करना । २–आग्रह करना ।
Urgency	त्वरा ।
Urgent	आवश्यक ।
'Urgent' slip	"आवश्यक" पर्ची ।

Usage	१–व्यवहार । २–प्रथा । चलन ।
Usual	सामान्य । प्रायिक ।
— official channel	सामान्य सरकारी सरणि ।
Usually	सामान्यतः ।
Usurer	सूदखोर ।
Usury	सूदखोरी ।
Uterine	सहोदर ।
Utilization certificate	उपयोग प्रमाणक ।
Uttar Pradesh Sailor's, Soldiers and Airman's Board	उत्तर प्रदेश नाविक, सैनिक तथा वैमानिक परिषद् ।

V

Vacancy	रिक्ति । रिक्त स्थान ।
Vacant	रिक्त ।
— post	रिक्त पद ।
Vacate	रिक्त करना । खाली करना ।
Vacation	१–रिक्त करना । खाली करना । २–दीर्घावकाश ।
— Department	अवकाश विभाग ।
—, Summer	ग्रीष्मावकाश ।
Vaccination	(चेचक का) टीका ।
Vaccinator	टीका लगानेवाला ।
Vagrant	आवारा ।
Vague	अस्पष्ट । अनिश्चित ।
Vakil	वकील ।
Valid	१–युक्तिसंगत । २–(विधि) साधु । मान्य ।
Validate	साधु करना । मान्य करना ।
Validation	साधुकरण । मान्यकरण ।
Validity	साधुता । मान्यता ।
Valuation	मूल्यांकन । मूल्य–निर्धारण ।
Value	मूल्य ।

Variation	घट-बढ़। अन्तर। परिवर्तन। रूपान्तर।
Vault	१-तोरण। मेहराब। २-गुम्बज। ३-भूगेह। तलागार। तहखाना।
Vegetarian	निरामिष। शाकाहारी।
Vehicle	वाहन।
Velocity	वेग। गति।
Ventilation	संवातन।
Ventilator	संवातक।
Verification	१-सत्यापन। २-जांच। परीक्षा।
— of character and antecedents	चरित्र और पूर्ववृत्त का सत्यापन।
— roll of undertrials	विचाराधीन बन्दियों की सत्यापन पंजी।
Verified	सत्यापित।
Version	१-अनुवाद। २-रूप। पाठ। ३-कथन।
—, English	अंग्रेजी अनुवाद। अंग्रेजी संस्करण।
—, Full	पूर्ण रूप।
—, Short (of the national anthem)	(राष्ट्रगान का) संक्षिप्त रूप। लघु रूप।
Versus	विरुद्ध।
Vessel	जलयान।
Vested	निहित।
Veterinary	पशु·चिकित्सा।
— Asistant Surgeon	सहायक पशुचिकित्सक।
— College	पशु-चिकित्सा महाविद्यालय।
— Compounder	पशु कम्पाउंडर।
— Doctor	पशुचिकित्सक।
— Hospital	पशुचिकित्सालय।
Vexed question	जटिल प्रश्न।
Vice (n.)	दुर्गुण।
Vice-	उप-।

Vice-Chancellor	उपकुलपति ।
—-President	१–उपसभापति । २–उपराष्ट्रपति ।
—-Principal	उपाचार्य ।
Vice Versa (adv.)	विपर्यय से । वितरीत क्रम से ।
Vide	देखिए । द्रष्टव्य ।
View (v.)	देखना । समझना ।
View (n.)	१–दृष्टि । विचार । २–दृश्य ।
in—of	की दृष्टि से ।
point of—	दृष्टिकोण ।
View point	दृष्टिकोण ।
Vigilance	सतर्कता । चौकसी ।
Vigilant Control	सतर्क नियन्त्रण ।
Vindictiveness	प्रतिशोध भावना । प्रतिशोधात्मक व्यवहार ।
Village Defence Society	ग्राम रक्षा समिति ।
Violate	उल्लंघन करना । अतिक्रमण करना ।
Violation	उल्लंघन । अतिक्रमण ।
V. I. P.	अग्रणी ।
V. I. Ps. and distinguished persons	अग्रणी और विशिष्ट व्यक्ति ।
Visa	बीजा ।
Passport	पारपत्र ।
Vis-a-Vis	के सामने । की तुलना में ।
Visibility	दृश्यता ।
Visible	दृश्य ।
Visit (v.)	१–देखने या मिलने जाना । २–निरीक्षण करना ।
Visit (n.)	१–आगमन । अभ्यागम । २–वीक्षण । ३–भेंट । ४–(शिक्षा) उपनिरीक्षण ।
—, Formal	औपचारिक आगमन/वीक्षण ।
—, Informal	अनौपचारिक आगमन ।

Visit, Private	व्यक्तिगत आगमन । व्यक्तिगत अभ्यागमन ।
—, Surprise	आकस्मिक निरीक्षण ।
pay a—	भेंट के लिये जाना ।
Visiting Card	नामपत्र ।
Visiting Professor	आमंत्रित प्राध्यापक ।
Visitor	१–दर्शक । आगन्तुक । अभ्यागत । २–वीक्षक ।
Visitors, book	अभ्यागत पंजी ।
Visual	दृश्य ।
— Signalling Section (*Police*)	दृश्य संकेत अनुभाग ।
Vital	१–जीवन संबंधी । जीवनोपयोगी । २–आवश्यक । महत्वपूर्ण ।
— centre	मर्मस्थल ।
— industries	महत्वपूर्ण उद्योग ।
— question	आवश्यक प्रश्न । महत्वपूर्ण प्रश्न ।
— Statistics	जन्म–मृत्यु के आंकड़े ।
— Clerk	जन्म–मृत्यु लिपिक ।
Vitamin	विटामिन । पौष्टिक तत्व ।
Viva voce	मौखिक परीक्षा ।
Vocabulary	शब्दावली ।
Vocation	व्यवसाय ।
Vocational	व्यावसायिक ।
— education	व्यावसायिक शिक्षा ।
— and Technical Training Centre	व्यावसायिक तथा प्राविधिक प्रशिक्षण केन्द्र ।
— School	व्यावसायिक विद्यालय ।
— training	व्यावसायिक प्रशिक्षण ।
— Training Institute	व्यावसायिक प्रशिक्षण संस्थान ।
Voice (v.)	व्यक्त करना ।

Void (adj.)	(बिधि) रद्द । निष्प्रभाव ।
Volume	१–आयतन । २–मात्रा । परिमाण । ३–जिल्द । खंड । बन्ध ।
Volume of water	जल का परिमाण ।
Volumtarily	स्वेच्छा से ।
Voluntary	स्वैच्छिक ।
Volunteer	स्वयंसेवक ।
Votable	मतदेय ।
Vote (n.)	मत ।
— of censure	निन्दा प्रस्ताव ।
— of No Confidence	अविश्वास प्रस्ताव ।
Vote on account	लेखानुदान पर स्वीकृति ।
Vote (v.)	१–मत देना । २–मत द्वारा स्वीकार करना ।
Voted	मतदेय ।
— allotment	मतदेय प्रदिष्टि ।
— expenditure	मतदेय व्यय ।
— grant	मतदेय अनुदान ।
Voting	मतदान ।
Voucher	वाउचर । व्ययपत्र ।
Voyage	समुद्रयात्रा ।
Vulcanization	वल्कनीकरण ।
Vulcanizer	वल्कनीकार ।

W

Wage	मजदूरी । पारिश्रमिक ।
Wages	मजदूरी । पारिश्रमिक ।
Waiting list	प्रतीक्षा सूची ।
Waive the recovery	वसूली छोड़ देना ।
Wallmap	भित्ति मानचित्र ।
Wandering tribes	भ्रमणशील जनजातियां ।

Waqf	वक्फ ।
War	युद्ध ।
— concession leave	युद्ध अनुग्रह अवकाश ।
Ward	१–(चिकित्सालय) कक्ष । २–(नगर का भाग) हलका । वार्ड । ३–अभिरक्षित ।
— Boy	कक्ष सेवक ।
— Master	कक्षपाल ।
Warden	अभिरक्षक ।
Warder	प्रहरी ।
Warehouse	गोदाम । संग्रहागार ।
Warehousing Corporation	संग्रहागार निगम ।
Warning	चेतावनी ।
Warrant	अधिपत्र । वारंट ।
— of Appointment	नियुक्ति अधिपत्र ।
— of Arrest	गिरफ्तारी का वारंट ।
— of Distress	अभिहरण अधिपत्र ।
- of Eviction	निष्कासन अधिपत्र ।
— of precedence	अग्रता अधिपत्र ।
— of recovery	वसूली का अधिपत्र ।
Wasil Baqi Navis	वासिल बाकी नवीस । राजस्व लेखाकार ।
Wastage	हानि । क्षय ।
Waste (n.)	हानि । क्षय ।
Waste (adj.)	निरर्थक । रद्दी ।
— land	बंजर ।
— paper	रद्दी कागज ।
Watch and ward	पहरा चौकी ।
Watchman	प्रहरी । पहरेदार ।
Watch your front	अपने सामने देखो ।
Water course	जलमार्ग ।
Water marked paper	वाटर मार्क कागज ।

Water regulation establishment	जल विनियमन अधिष्ठान ।
Water shed	जल विभाजक ।
Water tax	जलकर ।
Water works	जलकल ।
Way bill	१–यात्री सूची । २–माल सूची ।
Ways and Means Committee	अर्थोपाय समिति ।
Weapon	शस्त्र ।
Weather	मौसम ।
Weeder	निर्दाता ।
Weeding	छंटाई । निर्दान ।
Weekly	साप्ताहिक ।
Weeviling	घुन लगना ।
Weight	१–भार । बोझ । २–बांट । ३–तौल ।
Weights and measures	बांट और माप ।
— —, Controller of	बांट और माप नियन्त्रक ।
Welcome (n.)	स्वागत ।
—, Address of	अभिनन्दन पत्र ।
Welfare	कल्याण । योगक्षेम ।
— Officer	कल्याण अधिकारी ।
— State	कल्याणकारी राज्य । लोक हितकारी राज्य ।
Well-substantiated	सुप्रमाणित ।
Western Circle	पश्चिमी मंडल ।
Wharf	घाट ।
Whereabouts	पता । ठिकाना ।
Whip	(संसद्, में) सचेतक ।
Whirl	घूमना । चक्कर खाना ।
Wholesale price	थोक मूल्य ।
Wholesaler	थोक विक्रेता ।
Wholetime	पूर्ण[illegible]क ।

Wholetime Compensation Officer	पूर्णकालिक प्रतिकर अधिकारी ।
Wild Life Warden	वन्य जीव अभिरक्षक ।
Wilful default	जानबूझकर अनुपस्थित होना ।
Wilfully	जानबूझकर । स्वेच्छा पूर्वक ।
Will	(विधि) इच्छापत्र । वसीयतनामा ।
Wind up	१–समाप्त करना । (व्यापार) समेट लेना । बन्द करना ।
Wing	१–(भवन का) पार्श्व । २–(किसी विभाग का) उपविभाग ।
Wireless	बेतार ।
— licence	बेतार लाइसेंस ।
— receiver	बेतार ग्राहित्र ।
— singnal	बेतार संकेत ।
— transmitter	बेतार प्रेषित्र ।
With (prep.)	से । साथ । सहित ।
— a view to	की दृष्टि से ।
— care, leniency and discrimination	सावधानी, उदारता और विवेक के साथ ।
— compliments	सादर । साभिवादन ।
— immediate effect	तत्काल से । इसी समय से ।
— kind regards	सप्रेम । सस्नेह ।
"— priority"	(सरकारी विदेश तार पर प्रेषण अनुदेश) "पूर्वता दी जाय" ।
— reference to	के संबंध में ।
— respects	सादर ।
— respect to	के संबंध में ।
— respective effect	पूर्वगामी प्रभाव के साथ ।
Withdraw	१–वापस लेना । २–(रुपया) निकालना । प्रत्याहरण करना ।

Withdrawal	प्रत्याहरण । निकासी ।
— fee	निकासी शुल्क ।
— form	निकासी प्रपत्र ।
Withhold	रोक लेना ।
Within stipulated period	नियत अवधि के भीतर ।
Without fail	निश्चित रूप से । बिना चूक ।
Witness	१–साक्षी । गवाह । २–गवाही । साक्षी ।
Witnesseth that	इस बात का साक्षी है कि– ।
Women's Ward	महिला कक्ष ।
Wood work	काष्ठकला ।
Wordy	१–शाब्दिक । २–शब्दबहुल ।
Work	१–कार्य । निर्माण । ३–कृति ।
— account	निर्माण लेखा ।
— day	कार्य–दिवस ।
— charged establishment	कार्य प्रभारित अधिष्ठान ।
— of art	कलाकृति ।
Worker	१–कार्यकर्त्ता । २–श्रमिक । कमकर । मजदूर ।
Working (adj.)	१–कार्यकारी । कार्य– । २–कार्यकरण– । कार्य–सम्पादन । ३–व्यावहारिक । कामचलाऊ । ४–सक्रिय । चालू ।
— assets	चालू परिसम्पत्ति । सक्रिय परिसम्पत्ति ।
— Capital	चालू पूंजी । सक्रिय पूंजी ।
— Committee	कार्य–समिति ।
— day	कार्य दिवस ।
— expenses	कार्य–सम्पादन व्यय ।
— group	कार्यकारी मंडल ।
— — on technical education	प्राविधिक शिक्षा कार्यकारी मंडल ।
— hours	कार्य–समय ।
— knowledge	व्यावहारिक ज्ञान ।

Working language	व्यवहार भाषा ।
— plan	कार्य योजना ।
— Plans Circle	कार्ययोजना मंडल ।
Workman	श्रमिक । कारीगर । मजदूर ।
Works	१–निर्माण कार्य । निर्माण–। २–कर्मालय । ३–(कला आदि की) कृतियां ।
Works Agent	निर्माण अभिकर्त्ता ।
—, Irrigation	सिंचाई निर्माण कार्य ।
—, Literary	साहित्यिक कृतियां ।
— outlay	निर्माण परिव्यय ।
—, Public	सार्वजनिक निर्माण कार्य ।
Workshop	कर्मालय ।
World Health Organization	विश्व स्वास्थ्य संघटन ।
Writ	(विधि) प्रादेश ।
— petition	प्रादेश याचिका ।
Write off	बट्टे खाते लिखना ।
Writing	१–लेखन । २–लेख ।
Written	लिखित ।
— statement	लिखित वक्तव्य ।
Wrong (adj.)	१–अनुचित । अयुक्त । २–अशुद्ध । गलत ।
Wrong (n.)	अपकार ।

X

X-ray	एक्सरे ।
X-ray room	एक्सरे कोष्ठ ।

Y

Year	वर्ष । अब्द ।
Year, Academic	शिक्षा वर्ष ।
— book	अब्दकोष ।
Yearly	वार्षिक ।

Your Exellency	परमश्रेष्ठ ।
Your Lordship	श्रीमन् ।
Yours faithfully	भवदीय ।
Yours respectfully	विनीत ।
Yours sincerely	आपका ।
Yours truly	भवदीय ।
Youthful Offender	युवा अपराधी ।

Z

Z. A. F. Scheme	जमींदारी विनाश निधि योजना ।
Zamindari Abolition Act	जमींदारी विनाश योजना ।
Zarpeshgi	अग्रिम धन । पेशगी रकम । पेशगी ।
Ziledar	जिलेदार ।
Zonal	परिक्षेत्रीय ।
— Servicing Station	परिक्षेत्रीय प्रसारण केन्द्र ।
— Worker	परिक्षेत्रीय कार्यकर्त्ता ।
Zone	परिक्षेत्र ।
— Officer	परिक्षेत्र अधिकारी ।
— —, Criminal Investigation Department	परिक्षेत्र अधिकारी, अपराध अनुसन्धान विभाग ।
Zoological	प्राणिशास्त्रीय ।
— garden	प्राणिशास्त्रीय उद्यान ।
Zoology	प्राणिशास्त्र ।

परिशिष्ट—क

अंग्रेजी वाक्यांशों के हिन्दी पर्याय

Abandonment of claim	दावे का परित्याग । दावा छोड़ देना ।
Abatement of suit	वादसमाप्ति । वादावसान ।
Abide by	१–का पालन करना । २–को मानना । पर स्थिर रहना ।
—— the rules	नियमों का पालन करना ।
—— the decision	निश्चय को मानना । निश्चय पर स्थिर रहना ।
Abiding conviction	स्थिर धारणा ।
Ability to read and write	लिखने पढ़ने की योग्यता ।
Able-bodied	शरीर से समर्थ । समर्थ शरीर ।
Abnormal circumstances	असामान्य परिस्थिति ।
Abolition of post	पद की समाप्ति । पद तोड़ देना ।
Above all	सर्वोपरि । सबके ऊपर ।
Above average	औसत से ऊपर ।
Above cited/quoted	ऊपर उद्धृत । ऊपर दिया हुआ ।
Abovementioned	ऊपर उल्लिखित ।
Abovenamed	उपरिलिखित । उपर्युक्त ।
Abovesaid	ऊपर कथित । उपर्युक्त ।
Abridge the rights conferred by the Act.	अधिनियम द्वारा दिये गये अधिकारों को कम करना ।
Abrogation of orders	आदेशों का निराकरण ।
Absent in spite of service of summons.	समन की तामील होने पर भी अनुपस्थित ।
Absent without leave	बिना छुट्टी अनुपस्थित ।
Absolute and unconditional	निरपेक्ष और बिना शर्त ।

Absolute discretion	एकान्त विवेक । निरपेक्ष विवेक ।
Absolute monopoly	पूर्ण एकाधिकार ।
Absolute priority	परम पूर्वता ।
Absolutely necessary	परम आवश्यक ।
Abstract statement of cases disposed of.	निस्तारित । निबटाए हुए प्रकरणों का संक्षिप्त विवरण ।
Abundant proof	प्रचुर प्रमाण ।
Abuse of law	विधि का दुरुपयोग ।
Abuse of official position	सरकारी पद का दुरुपयोग ।
Academic discussion	बौद्धिक बहस ।
Academic experience and attainments.	शैक्षिक अनुभव और ज्ञान ।
Academic qualifications	शैक्षिक योग्यता ।
Accelerated promotion	त्वरित पदोन्नति ।
giving of acceleration promotion	त्वरित पदोन्नत करना ।
Acceptance, Conditional	सप्रतिबंध स्वीकृति ।
Acceptance of office	पद की स्वीकृति । पद स्वीकार करना ।
Acceptance, Qualified	सीमित स्वीकृति । विशेषित स्वीकृति ।
Access, To have	पहुंच होना ।
he has access to the highest officer.	उसकी सर्वोच्च अधिकारी तक पहुंच है ।
Accompanying letter	साथ का पत्र । सहपत्र ।
Accordance with, In	के अनुसार ।
According to law	विधि के अनुसार । कानून के अनुसार ।
According to merit	योग्यतानुसार ।
According to order	१—आदेशानुसार । २-क्रमानुसार ।
According to rule	नियमानुसार ।
According to the procedure prescribed for the purpose.	इस प्रयोजन के लिये विहित प्रक्रिया के अनुसार ।
According to seniority	ज्येष्ठतानुसार ।

Accord, Of one's own	स्वयं । अपने आप । स्वेच्छा से ।
Account, Call to	स्पष्टीकरण मांगना । जवाब तलब करना ।
Account, On no	क़िसी तरह नहीं ।
Account, To take into	पर विचार करना ।
Acting allowance	कार्यवाहक भत्ता ।
Acting as	के रूप में कार्य करते हुए ।
Acting incumbent	कार्यवाहक पदधारी ।
Acting in his discretion	स्वविवेक से कार्य करते हुये । स्वमति से कार्य करते हुए ।
Acting in official capacity	आधिकारिक हैसियत से काम करते हुए । पद की हैसियत से काम करते हुए ।
Action, Course of	कार्यवाही का क्रम । कार्यवाही की दिशा ।
Action, Line of	कार्यवाही की दिशा । कार्यवाही का रूप ।
Action proposed to be taken	प्रस्तावित कार्यवाही ।
Action taken thereon	उस पर की गई कार्यवाही ।
Active consideration	सचेष्ट विचार ।
Active list	सक्रिय सूची ।
Active service	सक्रिय सैन्य सेवा ।
Act of indecency	अभद्र कार्य ।
Acts of commission and omission.	कृत और अकृत । कृताकृत ।
Additional remarks	अतिरिक्त मन्तव्य । अतिरिक्त कैफियत ।
Additions and alterations	परिवर्धन और परिवर्तन ।
Adequate reasons	पर्याप्त कारण ।
Adjusted provisionally	अंतिम रूप से समायोजित ।
Adjustment of account	लेखा समायोजन । लेखा ड्योढ़ान ।
Administrative approval may be obtained.	प्रशासकीय अनुमोदन प्राप्त किया जाय ।
Administrative arrangements	प्रशासन व्यवस्था ।
Administrative control	प्रशासकीय नियंत्रण। प्रशासनिक नियंत्रण।
Administrative convenience	प्रशासन सुकरता । प्रशासनिक सुकरता ।

Admininstrative staff	प्रशासन कर्मचारिवर्ग ।
Admissibility of questions	प्रश्नों की ग्राह्यता ।
Admissible under the rules	नियमानुसार ग्राह्य ।
Admission pass	प्रवेशपत्र ।
Admitted in evidence	साक्ष्य में गृहीत ।
Advance copy	अग्रिम प्रति ।
Advances repayable	प्रतिदेय अग्रिम ।
Advantage, To take	लाभ उठाना ।
Adverse comments	प्रतिकूल टीका । प्रतिकूल आलोचना ।
Adverse finding	प्रतिकूल निष्कर्ष ।
Advisory and co-ordinating functions	सलाह और समन्वय का कार्य । मंत्रणा एवं समन्वय का कार्य ।
Affair, Settlement of an	झगड़े का निवटारा । झगड़े का समाधान ।
Affairs of the Union or the State.	संघ या राज्य के कार्य ।
Affect prejudicially	प्रतिकूल प्रभाव डालना ।
Affirmation, Solemn	सत्यनिष्ठापूर्वक प्रतिज्ञा ।
Affront, To take as an	अपमान समझना ।
Aforesaid terms	पूर्वोक्त शर्तें ।
After consultation with	से परामर्श के पश्चात् ।
Again and again	बारम्बार ।
Against public interest	लोकहित के प्रतिकूल । जनहित के प्रतिकूल ।
Age at which qualifying service for pension begins.	पेंशन के लिये अर्हकारी सेवा प्रारम्भ होने की की वय ।
Age exemption	वय-मुक्ति ।
Age of compulsory retirement	अनिवार्य निवृत्ति-वय ।
Age of retirement	सेवा-निवृत्ति वय । निवृत्ति-वय ।
Age of superannuation	अधिवर्ष वय । निवर्तन वय ।
Age relaxation	वय-सीमा को शिथिल करना । वय-सीमा में छूट ।
Air freight overseas	समुद्रपार विमान भाड़ा ।

Alleged misconduct	कथित दुर्व्यवहार ।
All-embracing	सर्वसमावेशी । सर्वग्राही ।
All inclusive quotations	सर्व सहित भाव ।
All-out effort	भरसक प्रयत्न । भरसक प्रयास ।
All rights reserved	सर्वाधिकार आरक्षित ।
All-round improvement	सर्वतोमुखी सुधार ।
Allowed by law	विधि–अनुमत । विधि–सम्मत ।
Alteration, Material	सारपूर्ण परिवर्तन । ठोस परिवर्तन ।
Alternative accommodation	१–दूसरा स्थान । २–दूसरा वासस्थान ।
Ambitious scheme	महत्वाकांक्षी योजना । लम्बी चौड़ी योजना ।
Amenable to control and discipline.	नियंत्रण तथा अनुशासन मानने वाला ।
Amending notification	संशोधन अधिसूचना ।
Amendment of a substantial nature.	तात्विक संशोधन ।
Amenities provided by Government.	शासन द्वारा दी गई सुख–सुविधायें ।
Amount overdue	कालातीत राशि । अतिप्राप्य राशि ।
Annual financial statement	वार्षिक वित्त विवरण ।
Annual increment	वार्षिक वेतन–वृद्धि ।
Anonymous petition	अनाम याचिका ।
Any case, In	किसी भी अवस्था में ।
Any contravention of this rule	इस नियम का किसी प्रकार उल्लंघन ।
Any other law at the time being in force.	उस समय प्रचलित कोई अन्य विधान ।
Any other sufficient reason	कोई अन्य पर्याप्त कारण ।
Appeal, Filing of	अपील दायर करना । अपील निवेशित करना ।
Appear for interview	साक्ष परीक्षा के लिये उपस्थित होना ।
Application for compensation	प्रतिकर के लिये आवेदनपत्र ।
Application for death-cum-retirement gratuity.	मृत्यु और निवृत्ति आनुतोषिक के लिये आवेदन–पत्र ।

Application for verification of service.	सेवा-सत्यापन के लिये आवेदन पत्र।
Application, Preliminary	प्रारंभिक आवेदन ।
Application, Submission of formal.	नियमित आवेदनपत्र देना ।
Appointed day	नियत दिन ।
Approved as proposed	यथाप्रस्ताव अनुमोदित ।
Approved subject to marginal comments.	उपान्त टिप्पणियों के अधीन अनुमोदित ।
Approved subject to the objections at 'A'.	(क) में उल्लिखित आपत्तियों के अधीन अनुमोदित ।
Appropriate action	समुचित कार्यवाही ।
Appropriate legislature	समुचित विधान मंडल ।
Approximate date	लगभग तारीख । लगभग दिनांक ।
Apt words	उपयुक्त शब्द ।
Arising therefrom	उससे उठने या उत्पन्न होने वाले ।
Articles of dead stock	अविक्रेय माल ।
As a general rule	साधारणतया ।
As a matter of course	१-स्वाभाविक रूप से । साधारण रूप से । २-आवश्यक रूप से ।
As a matter of right	अधिकार के रूप में ।
As a result of	के फलस्वरूप ।
As by law established	यथाविधि स्थापित ।
As compared with	की तुलना में ।
As early as possible	यथासंभव शीघ्र ।
As enjoined	यथादिष्ट । जैसा कि आदेश दिया गया है ।
As far as circumstances permit.	परिस्थिति के अनुसार जहां तक संभव हो ।
As far as permissible	जहां तक अनुज्ञेय हो ।
As far as possible	यथासम्भव । जहां तक संभव हो ।

As far as practicable	जहां तक व्यवहार्य हो। जहां तक हो सके। यथासाध्य।
As for instance	जैसे। उदाहरणार्थ। यथा।
As for, As to	के विषय में।
As for his qualifications	उसकी योग्यता के विषय में। जहां तक उसकी योग्यता का संबंध है।
As good as	वस्तुतः।
As hereinafter defined	जैसी आगे परिभाषा दी गई है।
As hereinafter provided	जैसा कि आगे उपबंधित है।
As in force for the time being	जो / जैसा उस समय प्रचलित हो।
As laid down	जैसा कि दिया हुआ है। यथानिर्धारित।
As may be considered expedient.	जैसा इष्टकर प्रतीत हो। जैसा वांछनीय समझा जाय।
As may be mutually agreed upon.	जो परस्पर सम्मत हो। जैसा आपस में तय हो।
As may be necessary	जैसा आवश्यक हो। जो आवश्यक हो।
As may be prescribed	जो / जैसा विहित किया जाय।
As may be specified	यथानिर्दिष्ट। जैसा निर्दिष्ट किया जाय।
As nearly as possible	यथासंभव निकट।
As of right	अधिकार के रूप में।
As presented to the Legislature.	विधान मंडल में उपस्थित किए गये रूप में। जैसा कि विधान मंडल में उपस्थित किया गया।
As proposed	यथा प्रस्तावित।
As provided by law	जैसा विधान में दिया हुआ है। विधान के उपबंध के अनुसार।
As regards	के विषय में। के संबंध में।
As regards his post	जहां तक उसके पद का संबंध है।
As required	जैसा अपेक्षित हो। यथापेक्षित।
As respects the particular matter in question.	जहां तक विषय विशेष का संबंध है।

As revised	यथासंशोधित । संशोधित रूप में ।
Assets and liabilities	परिसम्पत्ति और दायित्व । देना-पावना ।
As soon as possible	यथासंभव शीघ्र ।
As spoken	जैसी कि बात कर ली है ।
Assumption of charge	कार्यभार ग्रहण ।
Assumption of office	पद ग्रहण ।
As the case may be	जैसी कि स्थिति हो । यथायोग ।
to hold office during the pleasure of the Governor, or, as the case may be, the Rajpramukh of the State.	यथायोग राज्य के राज्यपाल या राजप्रमुख के प्रसाद पर्यन्त पद धारण करना ।
As the matter stands	इस समय मामला जैसा है । इस समय जैसी स्थिति है ।
At any stage	किसी भी अवस्था में ।
At Government expense	सरकारी खर्च पर ।
At his own risk	अपने उत्तरदायित्व पर । अपनी जिम्मेदारी पर । अपनी जोखिम पर ।
Attachment, Liable to	कुर्की के योग्य ।
Attachment, Under	कुर्की के अधीन ।
Attention is invited	ध्यान आमंत्रित किया जाता है ।
Attesting witness	प्रमाणकर्त्ता साक्षी । तसदीकी गवाह ।
At the bar of public opinion	जनता के न्याय के सामने । जनता के न्यायालय में ।
At the commencement of	के प्रारंभ में ।
At the discretion of	के विवेक पर । के विवेकानुसार ।
At the disposal of	के अधीन ।
At the earliest convenience	यथाशीघ्र ।
At the instance of	के अनुरोध से । की प्रेरणा से ।
At the latest	देर से देर ।
At the option of	की इच्छा पर । के इच्छाधीन । के इच्छानुसार ।

Attributable Causes	बताए/दिए जा सकने योग्य कारण ।
Austerity measures	मितव्यय के उपाय ।
Avail of	से लाभ उठाना ।
Avail oneself of the opportunity.	सुअवसर से लाभ उठाना ।
Avail, The plea will not	यह तर्क काम न देगा।
Avoidable delay	निवार्य विलंब । परिहार्य विलम्ब ।
Avoid the risk of	की जोखिम से बचना ।
Awaiting decision	निर्णय की प्रतीक्षा है ।
Awaiting approval	अनुमोदन की प्रतीक्षा है ।
Awaiting orders	आदेश की प्रतीक्षा है ।

B

Bad books, To be in one's	(किसी पर) किसी की अवकृपा होना ।
Bad faith, Done in	कदाशयता से किया हुआ ।
Bad in law	विधि-अमान्य ।
Balance available	उपलभ्य शेष ।
Balance brought forward	पिछला शेष । अग्रानीत शेष ।
Balance diet	संतुलित आहार ।
Balance in hand	हस्ते बाकी । हस्ते शेष ।
Balance in power	शक्ति-संतुलन ।
Based on facts	तथ्यों पर आधृत ।
Basic needs	आधारभूत आवश्यकतायें ।
Basic scale of pay	आधारित वेतनमान ।
Become inoperative	निष्क्रिय होना । अप्रवर्ती होना ।
Behalf, In that	उसके लिये ।
Behalf of, On	की ओर से ।
Behalf, On his	उसकी ओर से ।
Beneficial effect	हितकारी प्रभाव।
Benefit, For public	सार्वजनिक हित के लिये । लोकहित के लिये । जनता की भलाई के लिये ।

Benefit of doubt	संदेह लाभ ।
Better, Had	अच्छा होता ।
had better taken F. D.'s advice	वित्त विभाग से परामर्श ले लेना अच्छा होता । यदि वित्त विभाग से परामर्श ले लिया जाता तो अच्छा होता ।
Beyond control	वश के बाहर ।
Beyond reasonable doubt	उचित संदेह से परे ।
Beyond reach	पहुंच के बाहर ।
Beyond the control of	के नियन्त्रण के बाहर ।
Body of letter	पत्र का मुख्य भाग ।
Bona fide mistake	वास्तविक भूल ।
Bottom, To get to the	तह तक पहुंचना ।
Breach of contract	संविदा भंग ।
Breach of discipline	अनुशासन भंग ।
Breach of faith	प्रतिज्ञा भंग । वचन भंग ।
Breach of law	विधिभंग । कानून तोड़ना ।
Breach of orders	आदेश भंग । आदेश का उल्लंघन ।
Breach of privilege	विशेषाधिकार भंग ।
Breakage in transit	मार्ग में टूट-फूट ।
Break in service	सेवा में व्यवधान । सेवा अंतराय ।
Brief resume	संक्षेप । सारांश ।
Bring to effect	कार्यान्वित करना ।
Broad distinction	स्थूल भेद । स्थूल अन्तर । मोटा फर्क ।
Broken period	खंडित अवधि । व्यवधान की अवधि ।
Brought forward	पिछला आया ।
Business hours	कार्य समय ।
Business, in the course of	काम के दौरान में ।
Business of Government	सरकारी काम ।
By reason of	के कारण ।
By return of post	लौटती डाक से ।

By virtue of	के आधार पर। के बल पर।
By virtue of his office	अपने पद के आधार पर।
By way of amendment	संशोधन के रूप में।

C

Call for the file	पत्रावली मंगाना।
Call to account	स्पष्टीकरण मांगना।
Call upon to show cause	कारण बताने को कहना।
Capacity for work	कार्य सामर्थ्य।
Capacity, in official	आधिकारिक रूप में। पद की हैसियत से।
Capacity of, in the	के रूप में। की हैसियत से।
Cardinal issue	मूल वादपद। आधारभूत वादपद।
Careful comparison, On	सावधानी से तुलना करने पर।
Careful observance	सावधानी से पालन।
Carried forward	आगे गया। अग्रेनीत।
Carried over	आगे गया। अग्रेनीत।
Carry into effect	कार्यान्वित करना। जारी करना।
Carry weight	बल रखना। का प्रभाव पड़ना।
the argument carries weight	इस तर्क में बल है।
Case—	
decide a case on its merit	मामले के गुणदोष के आधार पर उसका निर्णय करना।
in a number of cases	अनेक स्थितियों में। बहुत से मामलों में।
in case of need	आवश्यकता पड़ने पर।
Cause and effect	कारण और कार्य।
Cause, To espouse a	किसी विषय का समर्थन या पक्षपोषण करना।
Cause, Without due	यथोचित कारण के बिना।
Cause, Without reasonable	उचित कारण के बिना।
Cease to have effect	निष्प्रभाव होना। प्रभावी न रहना।
Cease to operate	कार्यशील न रहना। निष्क्रिय हो जाना।
Ceremonial function	रैतिक समारोह।
Chain of circumstances	परिस्थिति श्रृंखला। परिस्थिति परम्परा।

Change of venue	स्थान परिवर्तन ।
Change over, Orderly	व्यवस्थित परिवर्तन ।
Channel of correspondence	पत्र-व्यवहार की सरणि ।
Channel, Through proper	उचित सरणि से । उचित अधिकारियों द्वारा ।
Character and antecedents of a Government servant	सरकारी कर्मचारी का चरित्र और पूर्ववृत ।
Charge, To answer	आरोप का उत्तर देना । स्पष्टीकरण करना ।
Charge, To assume	कार्यभार लेना । कार्यभार ग्रहण करना ।
Charge, To draw up	आरोप पत्र तैयार करना ।
Charge, To hand over	कार्यभार सौंपना ।
Charge, To frame	आरोप पत्र तैयार करना ।
Charge, To make over	कार्यभार सौंपना ।
Charge, To take	कार्यभार ग्रहण करना ।
Charge, Withdrawal of	आरोप उठा लेना । आरोप वापस लेना ।
Circulated for eliciting public opinion	लोकमत जानने के लिये प्रचारित ।
Circumstances, Under any	किसी भी दशा में । किसी भी परिस्थिति में ।
Circumstances, Under the	वर्तमान परिस्थिति में ।
Circumstancial evidence	परिस्थिति साक्ष्य ।
Cited above	ऊपर उद्धृत ।
Class of service	सेवा श्रेणी ।
Clause by clause	खंडशः ।
Clear and concise	स्पष्ट और संक्षिप्त ।
Clear evidence	स्पष्ट प्रमाण ।
Clearly expressed	स्पष्ट रूप से व्यक्त ।
Clearly worded proposal	स्पष्ट शब्दों में लिखित प्रस्ताव ।
Clear notice of a week	पूरे एक सप्ताह की सूचना ।
Close co-operation	घनिष्ठ सहयोग ।
Close scrutiny	सूक्ष्म संनिरीक्षण ।
Closing of function	उत्सव की समाप्ति ।

Closing speech	समाप्ति भाषण ।
Coercive measure	अवपीड़क उपाय ।
Collection charges	वसूली र्च । समहरण व्यय ।
Collection of data	आधार-सामग्री का संकलन ।
Collective expression of opinion	सामूहिक मताभिव्यक्ति । सामूहिक रूप से मत व्यक्त करना ।
Collectively responsible	सामूहिक रूप से उत्तरदायी ।
Combined operation	संयुक्त क्रिया ।
Come into force	प्रचलित होना ।
Come into operation	प्रचलित होना । सक्रिय होना ।
Commemorative model	स्मारक पदक ।
Commendatory letter	संस्तुति पत्र ।
Commission of enquiry	जांच कमीशन । जांच आयोग ।
Committed for trial	विचारार्थ अभिप्रेषित ।
Committee of privileges	विशेषाधिकार समिति ।
Committee of ways and means	अर्थोपाय समिति ।
Common good	सर्वहित । सब की भलाई ।
Common interest	सामान्य हित ।
Common irregularities	सामान्य अनियमितताएं ।
Communication, Means of	संचार के साधन ।
Commutation of pension	पेंशन का राशीकरण ।
Comparative statement	तुलनात्मक विवरण ।
Compassionate ground, On	अनुकम्पा के आधार पर ।
Competent authority	समर्थ प्राधिकारी ।
Competent court	समर्थ न्यायालय ।
Complete information	पूरी जानकारी । पूरी सूचना ।
Comply with requirements	आवश्यकताओं की पूर्ति करना । अपेक्षाओं की पूर्ति करना ।
Concentration of authority	प्राधिकार का केन्द्रीयकरण ।
Conclusive and final	निश्चायक और अंतिम ।

Closing speech	समाप्ति भाषण ।
Coercive measure	अवपीड़क उपाय ।
Collection charges	वसूली खर्च । समाहरण व्यय ।
Collection of data	आधार–सामग्री का संकलन ।
Collective expression of opinion	सामूहिक मताभिव्यक्ति । सामूहिक रूप से मत व्यक्त करना ।
Collectively responsible	सामूहिक रूप से उत्तरदायी ।
Combined operation	संयुक्त क्रिया ।
Come into force	प्रचलित होना ।
Come into operation	प्रचलित होना । सक्रिय होना ।
Commemorative model	स्मारक पदक ।
Commendatory letter	संस्तुति पत्र ।
Commission of enquiry	जांच कमीशन । जांच आयोग ।
Committed for trial	विचारार्थ अभिप्रेषित ।
Committee of privileges	विशेषाधिकार समिति ।
Committee of ways and means	अर्थोपाय समिति ।
Common good	सर्वहित । सब की भलाई ।
Common interest	सामान्य हित ।
Common irregularities	सामान्य अनियमितताएं ।
Communication, Means of	संचार के साधन ।
Commutation of pension	पेंशन का राशीकरण ।
Comparative statement	तुलनात्मक विवरण ।
Compassionate ground, On	अनुकम्पा के आधार पर ।
Competent authority	समर्थ प्राधिकारी ।
Competent court	समर्थ न्यायालय ।
Complete information	पूरी जानकारी । पूरी सूचना ।
Comply with requirements	आवश्यकताओं की पूर्ति करना । अपेक्षाओं की पूर्ति करना ।
Concentration of authority	प्राधिकार का केन्द्रीयकरण ।
Conclusive and final	निश्चायक और अंतिम ।

Concrete example	ठोस उदाहरण । प्रत्यक्ष उदाहरण ।
Concurrence of the competent authority	समर्थ प्राधिकारी की सहमति ।
Conditional acceptance	सप्रतिबंध स्वीकृति । शर्ती स्वीकृति ।
Condition precedent	पूर्वपाल्य शर्त ।
Conditions, expressed and implied	अभिव्यक्त और ध्वनित शर्तें । उक्त और ध्वनित शर्तें ।
Conditions of service	सेवा की शर्तें ।
Conduct and discipline	आचरण और अनुशासन ।
Confined to discussion	चर्चा तक सीमित ।
Conflicting reports	परस्पर विरोधी प्रतिवेदन ।
Conflict of laws	विधि निरोध ।
Connecting reference	संबंधक निर्देश ।
Consent, Free and Voluntary	स्वतंत्र और स्वैच्छिक सहमति ।
Consequence, of no	महत्वहीन । अमहत्वपूर्ण ।
Consideration, Active	सचेष्ट विचार ।
Consideration of, In	के उपलक्ष में । के प्रतिफल स्वरूप ।
Consideration, Take into	विचार में रखना । दृष्टि में रखना ।
Consideration, Under	विचाराधीन ।
it is for——whether	इस पर यह विचार करना है कि क्या—— ।
Consign to the records	अभिलेखालय में भेजना ।
Consistency of conduct	आचरण की दृढ़ता ।
Consistent with the provisions, So far as	जहां तक उपबन्धों से संगत हो । जहां तक उपबन्धों के अनुरूप हो ।
Conspicuous gallantry	विशिष्ट शौर्य ।
Constituted by law	विधि द्वारा गठित । विधि द्वारा निर्मित ।
Constituted by or under	द्वारा या अधीन गठित ।
Constitutional remedies	संविधानिक उपाय । संविधानिक प्रतिकार ।
Constitution of a Committee	समिति का गठन । समिति का निर्माण ।
Constructive Criticism	रचनात्मक आलोचना ।
Construed, Shall be	(का) यह अर्थ किया/समझा जायगा ।

Contempt of court	न्यायालय का अवमान ।
Contention is untenable	तर्क असमर्थनीय है। तर्क में बल नहीं है।
Contingent on or upon	पर निर्भर ।
Continued from page ..	पृष्ठ ··· से क्रमशः।
Continued on page ..	पृष्ठ ··· पर क्रमशः। आगे पृष्ठ ... पर ।
Continuity of service	सेवा का क्रम ।
Contravention of the provisions of	के उपबन्धों का उल्लंघन ।
Conversant with, Fully	से पूर्णतया परिचित । से पूर्णतया अनभिज्ञ ।
Convincing proof	प्रत्यायक प्रमाण । विश्वासोत्पादक प्रमाण।
Co-ordinating authority	समन्वय प्राधिकारी ।
Copy enclosed for ready reference	सुगम निर्देश के लिए प्रतिलिपि संलग्न ।
Copy, with a spare copy, is forwarded	प्रतिलिपि, एक अतिरिक्त प्रति के साथ, भेजी जाती है।
Corrected to date	आज तक संशोधित ।
Correspondence resting with your letter dated	आपके दिनांक ··· के पत्र पर रुका हुआ पत्र-व्यवहार ।
Cost of maintenance	अनुरक्षण व्यय ।
Course, Innatural	सामान्य क्रम में ।
Course, Matter of	साधारण बात । स्वाभाविक बात ।
Course of employment, During the	सेवा-काल में ।
Course of, In the	के दौरान में । के समय ।
Course of studies	पाठ्यक्रम ।
Creation of post	पद का निर्माण। पद का सर्जन।
Credence (to), Give	(पर) विश्वास करना ।
Credible information	विश्वसनीय सूचना ।
Criminal breach of trust	दंडनीय विश्वासघात ।
Critical situation	संकट की स्थिति । नाज़ुक स्थिति ।
Crossing of efficiency bar	दक्षतारोध पार करना ।

Daily average of cases disposeed of.	निस्तारित/निर्वतित प्रकरणों का दैनिक औसत।
Date of application	आवेदन–दिनांक । आवेदन की तारीख।
Date, Of the same	उसी दिनांक का । उसी तारीख का ।
Date of publication of notice	सूचना प्रकाशित होने की तारीख । सूचना प्रकाशन का दिनांक ।
Date of relief	पदावमुक्ति की तारीख । पदावमुक्ति का दिनांक।
Day duty	दिन का काम । दिन की ड्यूटी ।
Days of grace	अनुग्रह दिन। रियायती दिन ।
Day-to-day administration	दैनिक प्रशासन । दिनानुदिन का प्रशासन ।
Deal with a case	प्रकरण को देखना । प्रकरण की कार्यवाही करना।
Dealt with initially	(जिसपर) आरम्भ में कार्यवाही की गई ।
Debarred from service	सेवावारित।
Decentralization of industries	उद्योगों का विकेन्द्रीकरण।
Decide on merits	गुणदोष के आधार पर निर्णय करना ।
Declaration of allegiance	निष्ठा प्रख्यापन।
Declared null and void	निष्प्रभाव घोषित। अकृत और शून्य घोषित।
Declared policy	घोषित नीति।
Deduction at source	स्रोत पर कटौती।
Deemed to be vested	निहित समझा जाना।
Default of, In	न करने पर । के अभाव में । वितथ में ।
Default of payment, In	भुगतान न करने पर। अदा न करने पर।
Defeat the intention of law	विधि का अभिप्राय विफल करना।
Deficiency, To make good the	कमी पूरी करना।
Defiance of law	विधि की अवज्ञा ।
Degree of utility	उपयोगिता की मात्रा।
Delay is regretted	विलम्ब के लिये खेद है ।

Delegation of powers	अधिकारों का प्रतिनिधान।
Delicate situation	विषम स्थिति । नाजुक स्थिति ।
Dereliction of duty	कर्तव्य-विमुखता ।
has been charged with dereliction of duty	(पर) कर्तव्य-विमुखता का आरोप लगाया गया है ।
Derogation from the powers	अधिकारों का अल्पीकरण ।
Description of contents	अन्तर्वस्तुओं का विवरण ।
Detached view	तटस्थ दृष्टि । तटस्थ विचार ।
to take a detached view of the case	विषय पर तटस्थ होकर विचार करना ।
Detailed report	सविस्तर प्रतिवेदन ।
Determination of priorities	पूर्वता निर्धारण ।
Difference, It makes a great	इससे बहुत अंतर पड़ जाता है ।
Difference of opinion	मतभेद ।
Direct action	प्रत्यक्ष कार्यवाही ।
Direct approach	१–सीधी पहुंच । २–सीधी मार्ग ।
Direct approach to a problem	समस्या पर सीधे ढंग से विचार ।
Directed	निर्देशित ।
I am directed to invite a reference to the correspondence resting with D. M.'s letter	मुझे जिला दंडाधिकारी के पत्र पर निलंबित पत्र-व्यवहार की ओर ध्यान आकृष्ट करने का निर्देश हुआ है ।
Direction and control	निदेश और नियंत्रण ।
Directive principles	निर्देशक सिद्धान्त ।
Directly or indirectly	प्रत्यक्ष या परोक्ष रूप से ।
Dire necessity	घोर आवश्यकता । नितान्त आवश्यकता ।
Disadvantage	हानि । अहित ।
conditions of service shall not be varied to his disadvantage.	सेवा की शर्तों में ऐसा परिवर्तन नहीं किया जायगा कि उसकी हानि हो ।
Discharge of duty	कर्तव्य का पालन ।
Discharge of duty, In the	कर्तव्य के पालन में ।

Disciplinary measure	अनुशासनिक उपाय ।
Discrepancy, To reconcile	विभेद का समाधान करना ।
Discretionary grant	विवेकानुदान ।
Discretionary power	विवेकाधिकार ।
Discretion, Judicial	न्यायिक विवेक ।
Discretion of the Court, In the	न्यायालय के विवेक में।
Discriminatory practices	भेदकारी व्यवहार । भेदपूर्ण व्यवहार ।
Disorderly conduct	उच्छृंखल आचरण ।
Disparity in rates	दरों में असमानता ।
Dispense with service	सेवा से मुक्त करना। नौकरी से छुड़ाना।
Dispense justice	न्याय करना।
Disposal of a case	मामले का निपटारा। प्रकरण का निस्तारण।
Disposal to be expedited	शीघ्र निपटाया जाय ।
Dissemination of information	सूचना का प्रचार ।
Disturbance of the peace	शान्ति भंग ।
Doubt, Benefit of	सन्देह लाभ ।
Draft for approval	अनुमोदनार्थ प्रालेख। स्वीकृत्यर्थ प्रालेख ।
Draft as directed	निदेशानुसार प्रालेख प्रस्तुत करना ।
Draw attention	ध्यान दिलाना। ध्यान आकृष्ट करना।
Due authority, Without	सम्यक् प्राधिकार के बिना। उचित प्राधिकार के बिना।
Due constitution of a committee.	समिति का यथोचित रूप में गठन।
Due course of law	विधि का यथोचित क्रम।
Due process of law	यथोचित विधि-प्रक्रिया ।
Due weight, To give	यथोचित महत्व देना ।
Duly authorized in that behalf	उसके विषय में यथाविधि प्राधिकृत ।
Duly qualified	आवश्यक योग्यता प्राप्त। आवश्यक अर्हता प्राप्त ।
Duly verified	यथाविधि सत्यापित ।

During the discussion	चर्चा के समय । बहस के दौरान में ।
During the pleasure of	के प्रसाद पर्यन्त ।
During the term of office	पदावधि में । पद की अवधि में ।
Duties of office	पद के कर्तव्य ।
Duty, Official	सरकारी काम ।
employed on official duty in connection with the election	निर्वाचन के संबंध में सरकारी काम पर नियुक्त ।
Duty, sense of	कर्तव्य-ज्ञान । कर्तव्य-भावना ।
Dying declaration	मृत्युकालीन प्रख्या ।

E

Early stage	आरंभिक अवस्था ।
Easy reference	सुगम निर्देश ।
Economic crisis	आर्थिक संकट ।
Economic blockade	आर्थिक नाकाबन्दी ।
Economy measure	मितव्यय का उपाय ।
Educationally unqualified	शिक्षा की दृष्टि से अनर्ह ।
Effect, Carry into	कार्यान्वित करना ।
Effect, In	वास्तव में ।
Effect, Shall have	प्रभावी होगा । लागू होगा ।
Effect, To give	प्रभावी बनाना । लागू करना ।
Effect, To take	लागू होना । प्रभावी होना ।
Effect, To the	इस आशय का ।
Efficiency of administration	प्रशासन की कार्यक्षमता ।
Efficiency bar	दक्षतारोक ।
Effective control	प्रभावी नियंत्रण ।
Emergent meeting	आपातिक अधिवेशन ।
Empowered in that behalf	इस संबंध में अधिकृत ।
End, Come to an	समाप्त होना ।
End, In the	अन्त में ।

Enquire the present position of the case	मामले की वर्तमान स्थिति की जांच करना।
Enquiries in the matter are under way	मामले की जांच की जा रही है।
Enquiry into a charge	किसी दोषारोप की जांच ।
Entertain the claim	दावा ग्रहण करना ।
Enter upon an office	पद ग्रहण करना ।
Entirely optional	सर्वथा ऐच्छिक । सर्वथा वैकल्पिक ।
Entrust with duty	कर्त्तव्य सौंपना ।
Equality of opportunity	अवसर की समानता ।
Equally entitled	समान रूप से हकदार । समान अधिकारी।
Equivalent rank	बराबरी का पद । समान पद ।
Equivalent to	के समान ।
Error apparent on the face of the record	अभिलेख से प्रकट होने वाली भूल। भूल जो अभिलेख से प्रकट है ।
Error of judgment	निर्णय की भूल। भ्रान्ति ।
Essential services	परमावश्यक सेवायें ।
Established by law	विधि द्वारा स्थापित ।
Established practice	रूढ़ व्यवहार । रूढ़ि ।
Evenly balanced	सन्तुलित ।
Event of, In the	के होने पर। की अवस्था में।
Events, At all	हर दशा में ।
Ever since	तब से सदैव। तब से बराबर।
Every now and then	बार बार।
Evidence, Circumstantial	परिस्थिति साक्ष्य ।
Evidence, Conclusive	निश्चायक साक्ष्य ।
Evidence, Hearsay	श्रुत साक्ष्य ।
Evidence, Material	सारवान साक्ष्य ।
Examine the proposals	प्रस्तावों की परीक्षा कीजिए ।
Example, To set an	अच्छा उदाहरण, आदर्श रखना ।

Except as expressly provided	स्पष्ट रूप से उपबंधित अवस्था को छोड़ कर ।
Except as otherwise provided	अन्यथा उपबंधित अवस्था को छोड़ कर ।
Except in so far as they may not be inconsistent with	जहां तक कि वे-----से असंगत न हों ।
Exceptional and emergent cases	असामान्य और आपाती मामले ।
Except with the previous sanction	पूर्व स्वीकृति के बिना ।
Exclusive powers	अनन्य अधिकार ।
Executive action	निष्पादन कार्यवाही ।
Exercise of the power, In	अधिकारों का प्रयोग करते हुए ।
Expedient, It is not	यह इष्टकर नहीं है ।
Expiration of the term of office	पदावधि की समाप्ति ।
Express delivery post	तुरन्त देय डाक ।
Expression, Medium of	अभिव्यक्ति का माध्यम ।
Express understanding	स्पष्ट समझौता ।
Extract to be taken	उद्धरण लिया जाय ।

F

Face, On the	प्रत्यक्षतः । ऊपर से ।
Face value	अंकित मूल्य ।
Fact, Question of	तथ्य का प्रश्न ।
Fact in issue	वाद तथ्य । वाद वस्तु ।
Fact, Matter of	तथ्य का विषय । तथ्य की बात ।
Fact, As a matter of	वस्तुतः ।
Facts and figures	तथ्य और आंकड़े ।
Facts of the case	१–वाद तथ्य । २–प्रकरण संबंधी तथ्य ।
Fair knowledge	साधारण ज्ञान ।
Fallacious argument	भ्रामक तर्क ।
Fall in line with	के अनुसार कार्य करना ।

Fall into arrears	बाकी पड़ना ।
work fell into arrears	काम बाकी पड़ गया ।
Fall short	कम होना ।
Fall short of expectations	आशा से कम होना ।
Fancy fair	रुचिर मेला ।
Far-reaching effect	दूरव्यापी प्रभाव ।
Favourable circumstances	अनुकूल परिस्थितियां ।
Favour with your views	कृपया अपने विचार व्यक्त करें ।
Fear or favour	भय या पक्षपात ।
without fear or favour	बिना भय या पक्षपात के ।
Features, Essential	मुख्य विशेषताएं । मुख्य बातें ।
essential features of the scheme.	योजना का स्वरूप । योजना की मुख्य विशेषताएं ।
Fictitious account	जाली लेखा ।
File a document	लेख्य निवेशित करना ।
File (n.)	पत्रावली ।
deposit a file	पत्रावली निक्षेप करना । पत्रावली जमा करना ।
keep into file	पत्रावली में रखना ।
open a file	पत्रावली खोलना ।
place papers on the file	कागज/पत्रजात पत्रावली में रखना ।
put up the file	पत्रावली प्रस्तुत करना ।
restore papers to the file	कागजों को फिर पत्रावली में रखना ।
Final decision when arrive at will be communicated	अंतिम निर्णय हो जाने पर सूचित किया जायगा ।
Finally disposing of the matter	विषय को अंतिम रूप से निपटाना । विषय का अन्तिम रूप से निस्तारण ।
Final reply will follow as soon as possible	अन्तिम उत्तर यथाशीघ्र भेज दिया जायगा।
Financial irregularities	वित्तीय अनियमिततायें ।
Fixation of pay	वेतन निश्चित करना ।

For approval	अनुमोदनार्थ । स्वीकृत्यर्थ ।
For compliance	अनुपालनार्थ ।
For daily purposes	दैनिक प्रयोजनों के लिये ।
Foregoing provisions	पूर्ववर्ती उपबन्ध ।
For example	उदाहरणार्थ ।
For expression of opinion	मत प्रकट करने के लिये। मताभिव्यक्ति के लिये ।
Formal call	औपचारिक भेंट ।
Formal notice	औपचारिक सूचना ।
Formal occasion	औपचारिक अवसर ।
Formal warning	यथानियम चेतावनी । नैयमिक चेतावनी ।
Form of questions	प्रश्नों का रूप ।
For non-residential purposes	निवासेतर प्रयोग के लिये ।
For official use only	केवल सरकारी उपयोग के लिये ।
For perusal and return	पढ़कर वापस करने के लिये ।
For practical purposes	व्यावहारिक प्रयोजनों के लिये ।
For public benefit	सार्वजनिक हित के लिये ।
For ready reference	सुगम निर्देश के लिये ।
For reason not connected with	(से) असंबद्ध कारणों से ।
For the consideration of	के विचारार्थ । के विचार के लिये ।
For the first time	पहली बार ।
For the general good	सर्वसाधारण के हित के लिये । सबकी भलाई के लिये।
For the purpose of	के प्रयोजन के लिये। के लिये ।
For the time being in force, The rule	तत्समय प्रचलित नियम । उस समय प्रचलित नियम ।
For want of	के अभाव में ।
Forwarded and recommended	अग्रसारित और अनुशंसित । भेजा जाता है और सिफारिश की जाती है ।
Forwarded for necessary action	आवश्यक कार्यवाही के लिये अग्रसारित ।

Free and voluntary	स्वतंत्र और स्वैच्छिक ।
From generation to generation	पीढ़ी-दर-पीढ़ी ।
From time to time	समय समय पर ।
Full dress debate	पूर्ण वादविवाद । पूरी बहस ।
Full time worker	पूर्णकालिक कार्यकर्ता ।
Further consideration	और विचार ।
further consideration of the case	मामले पर और विचार करना ।

G

Gain wrongfully	अनुचित/अवैध रूप से प्राप्त करना ।
Gallantry award	शौर्य पुरस्कार ।
General rule, As a	साधारणतः । साधारण रूप से ।
General set up	सामान्य व्यवस्था ।
General way, In a	सामान्य रीति से । सामान्यतया ।
Give effect to	कार्यान्वित करना । प्रभावी बनाना ।
Give precedence	अग्रता देना ।
Give a satisfactory account of oneself.	अपने बारे में संतोषजनक उत्तर देना ।
Good behaviour	सदाचार ।
Good faith	सदाशयता ।
Good faith, In	सदाशयता से ।
Good order, In	अच्छी दशा में ।
Good, To make	पूरा करना ।
make good the loss	क्षति पूरी करना ।
Government have been viewing the whole question with somewhat uneasy feeling	सरकार पूरे प्रश्न पर कुछ व्यग्रता के साथ विचार करती रही है ।
Grant permission	अनुज्ञा देना ।
Grievance, Redress of a	कष्ट का निवारण । शिकायत दूर करना ।
Gross moral turpitude	घोर नैतिक पतन ।

Gross negligence	घोर उपेक्षा ।
Ground of appeal	अपील का आधार ।
Guilty, To plead	अपराध स्वीकार करना ।

H

Had better taken F. D.'s advice	वित्त विभाग से परामर्श कर लेना अच्छा होता ।
Hard and fast rules	कठोर नियम ।
Have effect	प्रभावी होना । लागू होना ।
Have the force of law	विधि के समान प्रभावी होना ।
Have recourse to	का सहारा लेना । को अपनाना ।
Having regard to the circumstances of the case	प्रकरण की परिस्थितियों को ध्यान में रखते हुए ।
Heard and finally decided	सुना और अन्तिम रूप से निर्णय किया । सुना गया और अंतिम निर्णय किया गया ।
Heard in person	स्वयं सुना ।
Heed, To pay	ध्यान देना ।
Held in trust	न्यास के रूप में धृत/रखा गया ।
Hereinafter appearing	आगे दिया हुआ ।
Hold in abeyance	रोक रखना । आस्थगित रखना ।
Hold office	पद धारण करना । पद पर होना ।

I

I am directed to say	मुझसे यह कहने का अनुरोध किया गया है ।
I am directed to say	मुझे यह कहने का आदेश हुआ है ।
I beg to report	सविनय प्रतिवेदन है । मैं सविनय प्रतिवेदन करता हूं ।
If satisfied after due enquiry	यदि विधिवत् जांच से समाधान हो जाय ।
If the state of work permits	कार्य की स्थिति को देखते हुये यदि उचित हो ।
I have satisfied myself that	मैंने समाधान कर लिया है कि ।
Immediate despatch	तुरंत प्रेषण ।

Immediate notice	तत्काल सूचना ।
Immediate officer	आसन्न अधिकारी ।
In accordance with	के अनुसार ।
In accordance with the provision in that behalf contained in	में दिये हुए तद्विषयक उपबंध के अनुसार ।
In addition to	के अतिरिक्त ।
In advance	अग्रिम । पहले से ।
Inadvertently overlooked	भूल से छूट गया । अनवधान से छूट गया ।
In an existing vacancy	वर्तमान रिक्त पद पर ।
In anticipation of orders	आदेशों की प्रत्याशा में ।
In any case	किसी भी अवस्था में ।
In a provisionally substantive capacity	हेतुमत् मौलिक रूप में ।
Inasmuch as	जहां तक कि ।
In broad outline	मोटे तौर पर । स्थूल रूप में ।
In camera	बंद कमरे में ।
In camera, Meeting	बन्द बैठक ।
In case it appears	यदि यह प्रतीत हो ।
In case of doubt	संदेह की अवस्था में । संदेह होने पर ।
In case of urgency	अत्यावश्यक होने पर ।
In cash	नगद ।
In certain cases	१–कुछ मामलों में । २–कुछ अवस्थाओं में ।
Incidentally it may be observed that	प्रसंगवश यह कहा जा सकता है कि ।
In compliance with	का अनुपालन करते हुए । के अनुपालन में ।
In connection with	के संबंध में ।
In consideration of	के प्रतिफलस्वरूप । के बदले में ।
In consultation with	के परामर्श से ।
In continuation of	के क्रम में ।

In contravention of	का उल्लंघन करके ।
In course of	के दौरान में ।
Incumbent (of an office)	पदधारी ।
In default of	न करने पर। न होने पर। के वितथ में।
In discharge of duty	कर्तव्य के पालन में। कर्तव्य का पालन करते हुए।
In due course	यथासमय । यथोचित समय में ।
In due form	विहित रूप में।
In exercise of	का प्रयोग करते हुए।
In force	प्रचलित।
Informal discussion	अनौपचारिक चर्चा।
In general	सामान्य रूप से।
In his discretion, Acting	स्वमति से कार्य करते हुए। स्वविवेक से कार्य करते हुए।
In his view	उसकी दृष्टि में। उनकी दृष्टि में।
In like manner	उसी प्रकार। उसी रीति से। समान रीति से।
In lieu of	के बदले में। के स्थान पर।
In order	१–क्रम से। क्रमशः। २–व्यवस्थित। नियमित। ३–काम के योग्य। अच्छी स्थिति में।
In operation	क्रियाशील। सक्रिय। चालू।
In operative, To be	निष्क्रिय होना। निष्प्रभाव होना।
In official capacity	पद की हैसियत से। सरकारी हैसियत से।
In order of merit	योग्यता–क्रम से।
In order of priority	पूर्वता–क्रम से।
In order of seniority	ज्येष्ठता–क्रम से।
In order to avoid delay	जिससे देर न हो।
In other respects	अन्य बातों में।
In part	अंशतः।
In particular	विशेषतः।

In person	स्वयं ।
In pursuance of	के अनुसरण में ।
In regard to	के संबन्ध में । के विषय में ।
In regular order	नियमित क्रम से ।
In relation to	के संबन्ध में ।
In replacement of	के स्थान पर ।
In respect of	के विषय में ।
In similar circumstances	समान परिस्थिति में । इसी प्रकार की परिस्थिति में ।
In so far as they are inconsistent with the provisions	जहां तक वे उपबन्धों से असंगत हों ।
Instance of, At the	के सुझाव पर । की प्रेरणा से ।
In supersession of	का अतिक्रमण करके ।
In support of	की पुष्टि में । के समर्थन में ।
Intensive training	प्रगाढ़ प्रशिक्षण ।
Intent and purpose	आशय और प्रयोजन ।
to all intents and purposes	सभी अर्थों में । वस्तुतः ।
In that behalf	उस विषय में ।
In the circumstances stated	उल्लिखित परिस्थिति में ।
In the course of business	काम के दौरान में ।
In the discharge of official duties	शासकीय कर्तव्यों के पालन में ।
In the event of	के होने पर । की अवस्था में ।
In the exercise of powers	अधिकारों के प्रयोग में । अधिकारों का प्रयोग करते हुए ।
In the first instance	पहले तो । पहली अवस्था में ।
In the following manner	निम्न प्रकार से ।
In the form prescribed	१–विहित प्रपत्र म । २–विहित रूप में ।
In the interest of	के हित में । के लिए ।
In the light of	को ध्यान में रखते हुए । को ध्यान में रखकर ।
In the manner provided	उपबन्धित रीति से ।

In the normal way — सामान्य प्रकार से। सामान्य रीति से।
In the public interest — लोकहित में। सार्वजनिक हित में।
In this behalf — इस विषय में।
In view of the changed policy. — परिवर्तित नीति को देखते हुए। परिवर्तित नीति की दृष्टि से।
In witness whereof — जिसके साक्ष्य में। जिसके साक्षीस्वरूप।
Irrelevant to the issue — विषय से असंबद्ध।
Is frequently the case — ऐसा बहुधा हुआ करता है।
Is in order — व्यवस्थित रूप में है। ठीक है। नियमानुकूल है।
Is not reasonably practicable. — युक्त रूप में व्यवहार्य नहीं है।
Issue as modified — आशोधित रूप में निर्गत हो।
Issue Material — महत्वपूर्ण प्रश्न।
Issued on — को निर्गत। को जारी किया गया।
circular issued on — को परिपत्र जारी किया गया।
It has since been decided — तब से यह निश्चय किया गया है।
It is conceded — यह मान लिया गया है।
It is expedient — यह इष्टकर है।
It is hereby agreed — इसके द्वारा यह अनुबन्ध/इकरार किया जाता है।
It is noticed that — देखा गया है कि।
It shall be lawful — यह वैध होगा। यह विधि सम्मत होगा।
It will be highly appreciated — बड़ी कृपा होगी यदि—। तो बड़ी कृपा होगी।

J

Join duty, To — कार्यभार ग्रहण करना।
Joining time — कार्यग्रहण काल।
Jointly and severally — संयुक्त रूप से और अलग अलग।
Judicial reference — न्यायिक निर्देश।
Justification for the proposal — प्रस्ताव का औचित्य।

K

Keep abreast of the times	समय के साथ साथ चलना ।
Keep in abeyance	आस्थगित रखना ।
Keep pending	अनिष्पादित रखना । अनुलम्बित रखना । लटका रखना ।
Keep with the file	पत्रावली में रखना । पत्रावली में रखिये ।
Know all men by these presents	इस लेख द्वारा सब को विदित हो ।
Knowingly and wilfully	जानबूझकर और स्वेच्छापूर्वक ।
Knowledge and belief, To the best of my	जहां तक मुझे ज्ञान और विश्वास है । अपनी पूरी जानकारी और विश्वास के साथ ।

L

Land for agricultural purpose	कृषि योग्य भूमि ।
Land needed for a public purpose	सार्वजनिक कार्य के लिए अपेक्षित भूमि ।
Lapse of grant	अनुदान का व्यपगत होना । अनुदान का व्यपगम ।
Lapse of a right	अधिकार का व्यपगम । अधिकार की समाप्ति ।
Lapse of time	समय बीतना ।
Last but one	उपान्तिम ।
Last-mentioned	अन्तोक्त । अंत में उल्लिखित ।
Last residence	अंतिम निवास ।
Latest date	अंतिम दिनांक/तारीख ।
Law abiding	विधिपालक ।
Law and custom	विधि और रूढ़ि ।
Law and order	शान्ति और सुव्यवस्था ।
Law for the time being in force	उस समय प्रचलित विधान ।
Lawful authority	वैध प्राधिकारी ।

Lawful custody	१–वैध परिरक्षा । २–वैध हिरासत ।
Lawful purpose	वैध प्रयोजन ।
Lawful oath	वैध शपथ ।
Lawfully constituted	विधितः गठित । वैधरूप से निर्मित ।
Law of nature	प्राकृतिक नियम । प्रकृति का नियम ।
Law, Question of	विधि का प्रश्न ।
Lay claim	दावा करना ।
Lay foundation stone	शिलान्यास करना ।
Layout of land	भूमि का अभिन्यास ।
Leave on private affairs	व्यक्तिगत कार्य के लिये अवकाश ।
Leave preparatory to retirement	निवृत्तिपूर्व अवकाश ।
Legally recoverable	विधितः प्रत्याप्य । विधितः वसूल करने योग्य ।
Legislative measure	वैधानिक उपाय ।
Length of service	सेवाकाल ।
Let Appointment Department be consulted	नियुक्ति विभाग से परामर्श करें ।
Liabilities lawfuly incurred	विधितः उठाये हुए दायित्व ।
Lien on appointment	नियुक्ति (पद) पर गहन ।
Likely to arise, Is	उठना/उत्पन्न होना संभव है ।
Like manner, In	समान रीति से । उसी प्रकार ।
Line of action	कार्य की दिशा । कार्य का रूप ।
Line of communication	संचार पथ ।
Literal interpretation	शाब्दिक व्याख्या ।
Local usage or custom	स्थानीय प्रथा या रीति ।
Long term changes	दीर्घकालिक परिवर्तन ।
Long term vacancy	दीर्घ अवधि वाली रिक्ति । दीर्घावधि रिक्ति ।
Lost in transit	मार्ग में खो गया ।
Lucrative office	लाभ का पद । लाभदायक पद ।

M

Machinery of Government	शासन–तंत्र ।
Make good (the loss)	क्षति पूरी करना।
Made known	विदित कराया गया ।
Made to order	आदेशानुसार निर्मित ।
Maintained by the State	१–राज्य द्वारा अनुरक्षित। २–राज्य द्वारा घोषित ।
Maintenance and repairs	अनुरक्षण और और मरम्मत ।
Mainten ance of peace and order	शान्ति और व्यवस्था बनाये रखना;
Maintenance of prisoner	बन्दियों का भरण–पोषण ।
Maintenance of road	सड़क का अनुरक्षण।
Make an affirmation	प्रतिज्ञा करना।
Make interim arrangements	अंतरिम प्रबंध करना।
Make use of	का उपयोग करना।
Malicious intention	द्वेषपूर्ण अभिप्राय।
Mandatory provisions	समादेशक उपबन्ध ।
Mandatory scale of pay	समावेतनमान।
Manner prescribed	विहित रीति ।
Marginally noted	उपांत–लिखित । हाशिये पर लिखा हुआ।
Mark of identification	अभिज्ञान चिन्ह ।
Material alteration	सारवान परिवर्तन । ठोस परिवर्तन ।
Material irregularity	भारी अनियमितता।
Matter, For tnat	जहां तक उसका संबंध है।
Matter in hand	प्रस्तुत विषय ।
Matter may be referred to D.M.	इस विषय में जिलाधीश को लिखा जाय।
Matter of chance	संयोग की बात।
Matter of course	स्वाभाविक बात । साधारण बात ।
Matter of course, As a	स्वाभाविक रूप से। साधारण रूप से।
Matter of fact	तथ्य की बात । तथ्य का विषय ।

Matter of fact, As a	वास्तव में । वस्तुतः ।
Matter of fact statement	यथा तथ्य कथन ।
Matter of policy	नीति का विषय ।
Matter of policy, As a	नीति के रूप में । नीति की दृष्टि से ।
Matter of right, As a	अधिकार के रूप में ।
Matter of technical nature	प्राविधिक प्रकार का विषय ।
Matters connected therewith	उससे संबद्ध विषय ।
Matters of a routine nature	नैत्यक विषय ।
Matter specified above	ऊपर निर्दिष्ट विषय ।
Matter, Subject	विषय--वस्तु । विषय ।
Matter under reference	निर्देशाधीन/प्रसंगगत विषय ।
May be informed accordingly	तदनुसार सूचित किया जाय । तदनुसार सूचना दी जाय ।
May be passed for payment	भुगतान/शोधन के लिये पारित किया जाय ।
May by law determine	विधि द्वारा अवधारित करें ।
May I know when order in the reference may be expected	कृपया बतायें कि निर्देशगत/प्रसंगगत आदेश कब तक प्राप्त हो सकेंगे ।
May perhaps feel inclined to consider the proposal favourably	कदाचित प्रस्ताव पर अनुकूल दृष्टि से विचार करना चाहें ।
May take cognizance	प्रज्ञान कर सकेगा ।
Means, By all	अवश्यमेव । सब प्रकार से ।
Means, By no	किसी प्रकार नहीं ।
Measures adopted	किये गये उपाय ।
Measures, To take effective	कार्यक्षम/कारगर उपाय करना ।
Medium of instruction	शिक्षा का माध्यम ।
Meet the requirements	आवश्यकताएं पूरी करना ।
Memorandum under reference	निर्देशाधीन ज्ञापन ।
Merits of each case, On the	प्रत्येक प्रकरण के गुणागुण के अनुसार ।
Method of disposal	निस्तारण की रीति ।

Military decoration	सैनिक विभूषण ।
Minimum of the time scale	न्यूनतम काल-मान/समय-मान।
Ministerial duties	प्रशासनिक कर्तव्य ।
Minute of the Chief Minister	मुख्य मंत्री की विवेचनी ।
Minutes of the meeting	बैठक का कार्यवृत्त ।
Misconduct, Gross	घोर दुराचरण।
Mistake of fact	तथ्य भ्रम । तथ्य की भूल ।
Moderate language	संयत भाषा।
Moderate means	सीमित साधन ।
Moderate speed	सामान्य गति । सामान्य चाल ।
Month to month	मासानुमास।
Moral obligation	नैतिक दायित्व ।
My dear	प्रिय।
My dear Madam	प्रिय महोदया।
My dear Sir	प्रिय महोदय।

N

Narrative of the case	प्रकरण का तथ्य-वर्णन।
Narrow escape	बाल-बाल बचना।
National security	राष्ट्र की सुरक्षा ।
Natural born subject	देशजात प्रजा।
Natural consequences	स्वाभाविक परिणाम।
Natural presumption	सहज धारणा।
Nature of the allegations	आरोपों का स्वरूप ।
Nature of the work	कार्य का प्रकार। कार्य का स्वरूप।
Necessaries of life	जीवन के लिये आवश्यक वस्तुयें ।
Necessary precautions	आवश्यक पूर्वोपाय।
Necessary report is awaited	आवश्यक प्रतिवेदन/रिपोर्ट की प्रतीक्षा है ।
Needs close supervision	के सूक्ष्म पर्यवेक्षण की आवश्यकता है।
Neglect of duty	कर्तव्य की उपेक्षा।

Negligence, Gross	घोर प्रमाद । घोर उपेक्षा
Negligible quantity	नगण्य मात्रा ।
Net amount payable	शुद्ध देय धनराशि ।
Next working day	अगला कार्य दिवस ।
No admission except on official business	बिना सरकारी काम के प्रवेश न करें ।
No knowledge or information	कोई जानकारी या सूचना नहीं है।
No further action is necessary	आगे कोई कार्यवाही आवश्यक नहीं ।
No knowledge or information	कोई जानकारी या सूचना नहीं है ।
Nominal difference	नाममात्र अंतर ।
Non-cognizable offence	अप्रज्ञेय अपराध ।
Normal working hours	सामान्य कार्य-समय ।
No suit shall be maintained	कोई वाद चालू नहीं रखा जायगा।
Not available	अप्राप्य ।
Not contemplated in	में असंभावित ।
Note of dissent	असहमति टिप्पणी ।
Note of protest	प्रतिवाद पत्र ।
Nothing in this article shall prevant	इस अनुच्छेद की कोई बात बाधक न होगी ।
Notice inviting tenders	टेंडर मंगाने के लिये सूचना ।
Notice in writing	लिखित सूचना ।
Not inconsistent with any of the provisions	जो किसी उपबन्ध से असंगत न हो ।
Notwithstanding anything to the contrary	किसी बात के अन्यथा होते हुये भी । इसके विपरीत कोई बात होते हुये भी ।
Now and again	कभी कभी । समय समय पर ।
Now and then	कभी कभी । समय समय पर ।
Nuisance, Public	लोक कंटक ।
Null and void	अकृत और शून्य । निष्प्रभाव

O

Oath of allegiance	निष्ठा शपथ।
Oath of office	पद शपथ।
Oath of secrecy	गोपन शपथ।
Observe punctuality	समय का पालन करना।
Obtain formal sanction	नियमित स्वीकृति प्राप्त करना।
Obvious meaning	स्पष्ट अर्थ।
Of a formal character	औपचारिक प्रकार का। औपचारिक।
Of any description	किसी भी प्रकार का।
Of a routine nature	नैत्यक प्रकार का। नैत्यक।
Of public character	सार्वजनिक प्रकार का। सार्वजनिक।
Offence punishable in accordance with law	विधि के अनुसार दंडनीय अपराध।
Offensive expression	आक्षेप–वचन। अप्रिय वचन।
Office accommodation	कार्यालय स्थान।
Office, Duties of	पद के कर्तव्य।
Office of profit	लाभ का पद।
Official communication	शासकीय सूचना।
Official functions, In discharge of	सरकारी कार्यों के निष्पादन में।
Officially recognised	सरकार द्वारा मान्यता प्राप्त। सरकारी मान्यता प्राप्त।
Official purpose	सरकारी काम। सरकारी प्रयोजन।
Official secret	शासकीय/सरकारी रहस्य।
Official statement	सरकारी वक्तव्य।
an official statement was issued	एक सरकारी वक्तव्य निकाला गया था।
Official version	सरकारी/आधिकारिक कथन।
Officiating service	स्थानापन्न सेवा।
Of one's own accord	स्वयं। स्वेच्छा से। अपने आप।

Of the kind mentioned in	में वर्णित प्रकार का ।
Old age pension	वृद्धता पेंशन । वृद्धता वृत्ति ।
Omission, Accidental	आकस्मिक भूल ।
On account of	के कारण ।
On behalf of	की ओर से ।
On ceasing to hold office	पद पर न रहने पर ।
On condition that	इस शर्त पर कि ।
On deputation	प्रतिनियुक्ति पर ।
On grounds of	के आधार पर ।
On lien	गहन पर ।
On merits	गुणागुण पर ।
On no account	किसी प्रकार नहीं ।
On probation	परिवीक्षाधीन ।
On reasonable ground	युक्तिसंगत आधार पर ।
On relief by	के द्वारा कार्यभार से अवमक्त किये जाने पर ।
On such terms and condition as he thinks fit	ऐसी शर्तों पर जिन्हें वह उचित समझे ।
On the advice of	के परामर्श से । की सलाह से ।
On the contrary	इसके विपरीत ।
On the face of it	देखने में । प्रत्यक्षतः ।
On the ground of seniority	ज्येष्ठता के आधार पर ।
On the whole	सब मिलाकर । सब बातों को ध्यान में रखते हुये । सामान्यतः ।
On their own initiative	स्वयं ही ।
One year's completed service	एक वर्ष की पूरी सेवा ।
Operational costs	कार्य व्यय । परिचालन व्यय ।
Operative part	१–सक्रिय अंश । २–क्रियात्मक अंश ।
Operative part of the document	लेख्य का क्रियात्मक अंश ।
Opportune moment	उपयुक्त समय ।

Opportunity, At the earliest — यथाशीघ्र।
Order, In good — सुव्यस्थित। अच्छी स्थिति में।
Owners risk, At — मालिक की जोखिम पर। मालिक की जिम्मदारी पर।

P

Partial acceptance — आंशिक स्वीकृति।
Part-time course — अंशकालिक पाठ्यक्रम।
Passed for payment — भुगतान के लिये पारित।
Passive resistance — निष्क्रिय प्रतिरोध।
Pay heed, To — ध्यान देना।
Pending orders of the Government — शासनादेश होने तक। सरकारी आदेश होने तक।
Pending decision — निर्णय होने तक।
Permission in writing — लिखित अनुज्ञा।
Permission to prefix and suffix — पहिले और बाद में जोड़ने की अनुज्ञा।
Personal use — व्यक्तिगत उपयोग।
Physical fitness certificate — स्वस्थता प्रमाणपत्र।
Place of public entertainment — सार्वजनिक मनोरंजन स्थान।
Please acknowledge receipt — कृपया प्राप्ति–स्वीकृति भेजिये। कृपया पावती भेजिये।
Please comply — कृपया पालन करें।
Please discuss — कृपया बात करें।
Please examine the proposal — कृपया प्रस्ताव की परीक्षा करें।
Please put up with previous papers — कृपया इसे पूर्व पत्रों के साथ प्रस्तुत करें।
Please refer to — कृपया देखिये। कृपया......से पूछिये।
Please speak — कृपया बात करें।
Point at issue — विचारणीय प्रश्न।

Point of law	विधि का प्रश्न ।
Police custody	पुलिस की हिरासत ।
Policy, Matter of	नीति का विषय ।
Policy, Question of	नीति का प्रश्न ।
Practicable, As far as	जहां तक व्यवहार्य हो । यथासाध्य ।
Practical experience	व्यावहारिक अनुभव ।
Precisely expressed	यथार्थ रूप में अभिव्यक्त । ठीक ठीक अभिव्यक्त ।
Precise account	यथातथ्य वर्णन ।
Preference, In order of	अधिमान क्रम से ।
Preferential treatment	अधिमान व्यवहार ।
Prejudicially affect, To	प्रतिकूल प्रभाव डालना ।
Prerogative of mercy	दया का परमाधिकार ।
Prescribed form	१–विहित प्रपत्र । २–विहित रूप ।
Preventive detention	निवारक निरोध ।
Previous approval	पूर्व अनुमोदन ।
Previous history	पूर्व वृत्त ।
Prior sanction	पूर्व संमोदन । पूर्व स्वीकृति ।
Priority list	पूर्वता सूची ।
Private enterprise	असार्वजनिक व्यवसाय ।
Probable cause	संभव कारण ।
Procedure to be adopted	अपनाई जाने वाली प्रक्रिया । अनुसरणीय प्रक्रिया ।
Process of elimination	निरसन प्रक्रिया ।
Process of law	विधि आदेशिका ।
Progressive change	प्रगामी परिवर्तन । उत्तरोत्तर परिवर्तन ।
Proper course	उचित मार्ग ।
Proper custody	समुचित परिरक्षा ।
Proposed amalgamation	प्रस्तावित एकीकरण ।
Proprietary right	स्वामिक अधिकार । स्वामित्वाधिकार ।

Prospective requirement	संभावी आवश्यकता ।
Provided that nothing in this clause shall be construed as	परन्तु इस खंड की किसी बात का यह अर्थ नहीं किया जायगा ।
Provision shall apply mutatis mutandis	उपबन्ध यथोचित परिवर्तन के साथ लागू होगा ।
Provision to the contrary	विपरीत उपबंध ।
Provisional expenditure	अंतरिम व्यय ।
Punitive police	दंड पुलिस ।
Pursuance of, In	के अनुसरण में । के अनुसार ।

Q

Qualifications for an office	किसी पद के लिये योग्यता/अर्हता ।
Qualified acceptance	विशेषित स्वीकृति ।
Qualifying service	अर्हकारी सेवा ।
Question in issue	वाद का विषय । वादग्रस्त विषय ।
Question of constitutional law	संविधानिक विधान का प्रश्न ।
Question of fact	तथ्य का प्रश्न ।
Question of law	विधि का प्रश्न ।
Question shall be referred to	प्रश्न…से पूछा जायगा । प्रश्न…के पास भेजा जायगा ।
Questionable antecedents	संदिग्ध पूर्ववृत्त ।

R

Radical change	आमूल परिवर्तन ।
Raise a loan	उधार लेना ।
Raise objections	आपत्ति उठाना/करना ।
Raise substantially the same issue	तत्वतः उन्हीं प्रश्नों को उठाना ।
Random sample survey	अनियत बानगी सर्वेक्षण ।
Rank and file	१–जनसाधारण । २–साधारण सैनिक ।
Rank, Reduced in	श्रेणीच्युत ।
Rash act	दुस्साहसपूर्ण कार्य ।

Rationalization of industries	उद्योगों का वैज्ञानिकीकरण।
Ready reference	सुगम निर्देश।
Reasonable belief	युक्तियुक्त विश्वास। उचित विश्वास।
Reasonable care	१–यथोचित सावधानी। २–यथोचित देखरेख।
Reasonable cause	यथोचित कारण।
Reasonable ground for thinking	सोचने के लिये पर्याप्त कारण।
Reasonable opportunity	यथोचित अवसर।
Reasonably satisfied, Am	(मैंने) यथोचित समाधान कर लिया है।
Reason of, By	के कारण।
Reason to believe	विश्वास करने का कारण।
Recent occurrence	हाल की घटना।
Reciprocal basis	पारस्परिक आधार।
Recognition will be withdrawn	मान्यता वापस ले ली जायगी।
Recognized by law	विधि द्वारा मान्य।
Reconciliation of figures	आंकड़ों का समाधान।
Reconciliation of discrepancies	विभेद का समाधान।
Record of service	सेवा वृत्त।
Record reasons in writing	कारणों को लेखबद्ध करना।
Recourse to, Have	(का) आश्रय लेना। अपनाना। काम में लाना।
Recurring expenditure	आवर्तक व्यय।
Redeeming feature	अच्छा लक्षण।
Redress of grievance	व्यथा का निवारण। शिकायत दूर करना।
Reduce in rank	श्रेणीच्युत करना।
Reduce in writing	लेखबद्ध करना।
Reference to High Court	उच्च न्यायालय से परामर्श मांगना/को भेजना।
Reference to, With	के संबंध में।
Referred to above	ऊपर निर्दिष्ट। ऊपर उल्लिखित।

Re-fixation of pay	वेतन का पुर्ननिश्चयन ।
Refresher course	नवीकरण पाठ्यक्रम ।
Regards, As	के विषय में ।
as regards his qualifications	जहां तक उसकी योग्यता का संबंध है ।
Regret, To express	खेद प्रकट करना ।
Regular course of business, In	कार्य के नियमित क्रम में । कार्य के नियत क्रम में ।
Reimbursement of medical expenses	चिकित्सा व्यय की प्रतिपूर्ति । चिकित्सा-व्यय का प्रतिशोधन ।
Relating to the period in question	संबंधित अवधि से सम्बद्ध । विचाराधीन अवधि से सम्बद्ध ।
Relaxation of rules	नियमों का शिथिलीकरण । नियमों की शिथिलता ।
Relevant document	संबद्ध लेख्य ।
Relevant evidence	सुसंगत साक्ष्य । सम्बद्ध साक्ष्य ।
Relevant facts	सम्बद्ध तथ्य ।
Relevant figures	संबद्ध आंकड़े ।
Reliable data	विश्वसनीय सामग्री ।
Reliable information	विश्वसनीय सूचना ।
Relief measures	सहायता कार्य ।
Relinquishment of charge	कार्यभार छोड़ना । कार्यभार त्याग ।
Remain in force	प्रचलित रहना। लागू रहना ।
Remain operative	सक्रिय / कार्यशील रहना ।
Remedy, Proper	उचित उपाय/प्रतिकार ।
Remission of revenue	राजस्व में छूट ।
Remit a sentence	दंड में छूट देना ।
Remit money	रुपया भेजना ।
Removal from office	पद से हटाया जाना ।
Removal of restrictions	प्रतिबंधों का हटाया जाना ।
Render an account	लेखा प्रस्तुत करना । हिसाब देना ।
Render a service	सेवा करना ।

Render oneself liable to punishment	दंड का भागी होना ।
Repairs and renewals	मरम्मत और नवीकरण ।
Repayable advances	प्रतिदेय अग्रिम ।
Report for duty	कार्य पर उपस्थित होने की सूचना देना ।
Report, To submit	प्रतिवेदन प्रस्तुत करना ।
Representation in writing	लिखित प्रत्यावेदन ।
Repugnant to the context	प्रसंग के विरुद्ध ।
Required, As	यथापेक्षित ।
Requisition of land	भूमि का अधिग्रहण/अधियाचन ।
Reservation of posts	पदों का आरक्षण ।
Residential purposes	नैवासिक प्रयोजन ।
Restraining order	अवरोधक आदेश ।
Resumption of charge	कार्यभार का पुनर्ग्रहण ।
Resumption of duties	कार्यभार का पुनर्ग्रहण ।
Retrenched personnel	छंटनी किये गये कर्मचारी । छांटे गए कर्मचारी ।
Retrospective effect	पूर्वगामी प्रभाव । पूर्वव्यापी प्रभाव ।
Returned duly endorsed	यथोचित रूप से पृष्ठांकित करके लौटाया गया ।
Review of judgment	निर्णय का पुनर्विलोकन ।
Review of orders	आदेश पर पुनर्विचार ।
Right to constitutional remedies	संविधानिक प्रतिकार का अधिकार ।
Risk, At owner's	मालिक की जोखिम पर ।
Risk, Run the	जोखिम में पड़ना । जोखिम उठाना ।
Rough calculation	स्थूल गणना । मोटा हिसाब ।
Routine case	नैत्यक विषय ।
Rule, As a	सामान्यतया ।
Rule-making control	नियमकारी नियंत्रण ।
Rules and regulations	नियम और विनियम ।
Rules, In accordance with the	नियमों के अनुसार ।

Rules made thereunder	उसके अधीन निर्मित नियम ।
Rules of business	कार्य-नियम ।
Rules of procedure	प्रक्रिया नियम ।
Ruling from Government should be obtained	सरकार से व्यवस्था प्राप्त की जाय ।

S

Safe custody	सुरक्षित परिरक्षा । निरापद रक्षा ।
Safety, Public	सार्वजनिक क्षेम ।
Salient features	मुख्य बातें । मुख्य विशेषताएं ।
Sanctioned as proposed	प्रस्तावानुसार सम्मोदित/स्वीकृत ।
Sanctioning authority	सम्मोदन प्राधिकारी ।
Sanction is hereby accorded to the grant of honorarium	एतद्द्वारा मानदेय देने की स्वीकृति दी जाती है ।
Sanction of law	विधिक अनुशास्ति । विधि का विधान ।
Sanction, Previous	पूर्व सम्मोदन । पूर्व स्वीकृति ।
Satisfy the conditions	शर्तें पूरी करना ।
Save as expressly provided	स्पष्ट रूप से उपबंधित स्थिति के अतिरिक्त ।
Save as otherwise provided	अन्यथा उपबंधित अवस्था को छोड़कर ।
Saving clause	अपवाद खंड ।
Scale of pay	वेतन-मान ।
Searching enquiry	सूक्ष्म जांच । सूक्ष्म परिपृच्छा ।
Search party	अन्वेषक दल ।
Seasonal requirements	सामयिक आवश्यकताएं ।
Seat of justice	१-न्यायासन । २-न्यायालय का स्थान ।
Secure, To render	सुरक्षित बनाना ।
Security arrangements	सुरक्षा प्रबन्ध । सुरक्षा व्यवस्था ।
Security measures	सुरक्षा के उपाय । सुरक्षात्मक कार्यवाही ।
Self-contained note	स्वतः पूर्ण टिप्पणी ।
Self-explanatory draft	स्वतः स्पष्ट प्रालेख ।
Sense of duty	कर्तव्य की भावना ।

Sent herewith as directed/desired	आदेशानुसार/इच्छानुसार साथ में भेजा जाता है।
Sequence of events	घटनाओं का क्रम। घटनाक्रम।
Serious notice, To take	गंभीर दृष्टि से देखना। गंभीर समझना।
Service of the country	देश-सेवा।
Service of the summons	सम्मन की तामील।
Set apart the sum	धनराशि अलग रखना।
Set aside the orders of lower court	निम्न न्यायालय के आदेशों को निराकृत करना/रद्द करना।
Set free	मुक्त करना।
Settlement of an affair	झगड़े का निपटारा। झगड़े का समाधान।
Set up a committee	समिति बनाना। समिति का निर्माण करना।
Severally, Jointly and	संयुक्त और पृथक् रूप से।
Shall be construed accordingly	तदनुसार (उसका) अर्थ किया जायगा।
Shall be deemed	समझा जायगा।
Shall be lawful	वैध होगा।
Shall be void	निष्प्रभाव/रद्द होगा।
Shall have effect	प्रभावी होगा।
Shall have force and effect	प्रचलित और प्रभावी होगा।
Show cause	कारण बताना।
Show cause notice	कारण बताने की सूचना। कारण सूचना।
Show cause why action should not be taken against him	कारण बतायें कि उसके विरुद्ध कार्यवाही क्यों न की जाय।
Side of a question, Another	प्रश्न का दूसरा पक्ष। प्रश्न का दूसरा पहलू।
Signed and sealed	हस्ताक्षरित तथा संमुद्रित।
Sine die	अनिश्चित काल के लिए।
So as to ensure	जिससे यह सुनिश्चित हो। यह सुनिश्चित करने के लिये।
So far	अभी तक।
So far as	जहां तक।

So far as consistent with the provisions	जहां तक उपबंधों से संगत हो।
So far as practicable	यथासाध्य । जहां तक व्यवहार्य हो।
Specific purpose	विशिष्ट प्रयोजन।
Specific relief	विशिष्ट सहायता।
Specified date	निर्दिष्ट दिनांक/तारीख।
Specimen signature	नमूने का हस्ताक्षर । हस्ताक्षर का नमूना।
Sponsoring authority	पुरस्कर्ता प्राधिकारी।
Standard of qualifications	योग्यता का स्तर।
State guest	राज्य अतिथि।
Statement of the case	मामले का विवरण । प्रकरण का विवरण।
please prepare a statement of the case	कृपया प्रकरण का विवरण तैयार कीजिये।
Stay of proceedings	कार्यवाही रोकना।
Stay orders	रोकने का आदेश। रोधनादेश।
Strict measures, To take	कठोर उपाय काम में लाना । कठोर कार्यवाही करना।
unless strict measures are taken against these activities	जब तक इन कार्यों के विरुद्ध कठोर कार्यवाही न की जायगी।
Strictly adhere to	सम्यक् पालन करना । ठीक ठीक पालन करना।
Strictly prohibited	सर्वथा निषिद्ध।
Strictly speaking	वस्तुतः । यथार्थ में।
Stricture, To pass	अवक्षेप करना।
Subject-matter of a motion	प्रस्ताव का विषय।
Subject noted above	उपरिलिखित विषय । उपर्युक्त विषय।
Subject to such conditions	ऐसी शर्तों के अधीन। ऐसी शर्तों का पालन करते हुए।
Subject to the provisions	उपबंधों के अधीन ।
Submitted for approval	अनुमोदनार्थ प्रस्तुत। स्वीकृत्यर्थ प्रस्तुत।
Submitted for consideration	विचारार्थ प्रस्तुत।

Submitted for orders	आदेशार्थ प्रस्तुत ।
Submitted for perusal	अवलोकनार्थ प्रस्तुत ।
Submitted with reference to orders on previous page	पूर्व पृष्ठ के आदेशानुसार प्रस्तुत ।
Subsequent reminder	अनुवर्ती अनुस्मारक ।
Substantive appointment	मौलिक नियुक्ति ।
Substantiate charges	आरोपों की पुष्टि करना ।
Subversive activities	हानिकर कार्यवाहियां ।
Such orders as may appear necessary	ऐसे आदेश जो आवश्यक प्रतीत हों ।
Sufficient cause	पर्याप्त कारण ।
Sufficient experience and standing	पर्याप्त अनुभव और सेवा-काल ।
Summary disposal	सरसरी तौर पर निबटाना । संक्षेप में निबटाना ।
Summary of the case	प्रकरण का संक्षिप्त विवरण ।
Sum payable	देय राशि ।
Sundry receipts	प्रकीर्ण प्राप्तियां ।
Supersession of, In	का अतिक्रमण करके ।
In supersession of previous orders	पूर्व आदेशों का अतिक्रमण करके ।
Supervisory control	पर्यवेक्षी नियंत्रण ।
Support of, In	के समर्थन में ।
Suspended lien	निलम्बित गहन ।
Suspicion, Reasonable	सकारण सन्देह । उचित संदेह ।
Suspicious circumstances	संदेहात्मक परिस्थिति ।
Systematic compilation	क्रमबद्ध संकलन ।
System of working	कार्य-पद्धति ।

T

Table of contents	विषय-सूची ।
Table of precedence	अग्रता सारणी ।

Tabular form, In	सारणी रूप में ।
Tabular method	सारणी रीति ।
Tabular statement	सारणीबद्ध विवरण ।
Tacit acceptance	मौन स्वीकृति ।
Tacit assent	मौन अनुमति ।
Tackle a problem, To	समस्या को सिद्ध/हल करना ।
Tactful handling	कौशल से कार्य करना । युक्ति से कार्य करना ।
tactful handling of the strike situation	हड़ताल की स्थिति को युक्ति से संभालना ।
Take action against	के विरुद्ध कार्यवाही करना ।
Take active part	सक्रिय भाग लेना ।
Take advantage of	से लाभ उठाना ।
take advantage of one's official position	अपनी पदस्थिति से लाभ उठाना ।
Take charge	कार्यभार ग्रहण करना ।
Take cognizance	प्रज्ञान करना ।
Take effect	प्रभावी होना ।
Take exception	आपत्ति करना ।
Take the initiative	सूत्रपात करना ।
Take such measures as may be necessary	आवश्यकतानुसार उपाय करना ।
Taxation, Exemption from	करमुक्ति । कर से मुक्ति ।
Technical error	प्राविधिक भूल ।
Technical objection	प्राविधिक आपत्ति ।
Technical qualification	प्राविधिक योग्यता ।
Technical term	पारिभाषिक शब्द ।
Technical training	शिल्प प्रशिक्षण । प्रौद्योगिक प्रशिक्षण ।
Technical words	पारिभाषिक शब्द ।
Temperate language	संयत भाषा ।
Tentative proposal	परीक्षात्मक प्रस्ताव ।

Tenure of appointment	नियुक्ति अवधि ।
Tenure of office	पदावधि । पद की अवधि ।
Termination of lien	गहन की समाप्ति ।
Terms and conditions	शर्तें ।
Terms of reference	अधिकारादेश । विचारार्थ विषय ।
That is to say	अर्थात् ।
The bill to be circulated for eliciting public opinion	सर्वसाधारण की सम्मति जानने के लिये विधेयक को घुमाया जाय/प्रचारित किया जाय ।
The bill be referred to a select committee	विधेयक प्रवर समिति को भेजा जाय।
Then existing	उस समय विद्यमान। उस समय वर्तमान ।
Then in force	उस समय प्रवृत । उस समय प्रचलित ।
Thereafter	तदनन्तर । उसके बाद ।
This is to certify that	यह प्रमाणित किया जाता है कि ।
Through proper channel	उचित सरणि से ।
Till further orders	अन्य आदेश होने तक। जब तक दूसरे आदेश न दिए जायं।
Timely information was given	समय पर सूचना दी गई ।
To be in one's bad books	किसी की अवकृपा होना ।
To comply with	का अनुपालन करना। को कार्यान्वित करना।
To get to the bottom of a matter	मामले की तह तक पहुंचना।
To give effect	प्रभावी करना। प्रचलित करना।
To have access	पहुंच होना ।
Top priority	सर्वपूर्वता ।
To take advantage	लाभ उठाना।
To take as an affront	अपमान समझना।
To take into account	पर विचार करना।
To take undue advantage	अनुचित लाभ उठाना ।

To the best of my ability	जहां तक मेरा सामर्थ्य है। अपने सामर्थ्य भर।
To the best of my belief	जहां तक मुझे विश्वास है। अपने पूर्ण विश्वास के साथ।
To the best of my knowledge and belief	जहां तक मुझे ज्ञान और विश्वास है।
To the effect that	इस आशय का कि।
government have received complaints to the effect that	सरकार के पास इस आशय की शिकायतें आई हैं कि।
Tour programme	दौरे का कार्यक्रम।
Transitional period	संक्रमण काल। परिवर्तन काल।
Treatment of a subject	विषय का प्रतिपादन।
True copy	शुद्ध प्रतिलिपि।

U

Unauthorized use	अनधिकृत उपयोग। अप्राधिकृत उपयोग।
Unavoidable delay	अनिवार्य/अपरिहार्य विलंब।
Under certificate of posting	डाक प्रमाणित।
Under consideration	विचाराधीन।
Under his hand and seal	अपने हस्ताक्षर और मुहर से।
Under intimation to this office	इस कार्यालय को सूचना देते हुए।
Under reference	प्रसंगत। निर्देशाधीन।
Under the signature	के हस्ताक्षर से।
Under the supervision	के पर्यवेक्षण में।
Unforeseen circumstances	अनपेक्षित परिस्थितियां।
Uniform increase	एकरूप वृद्धि। एकतार वृद्धि।
Uniformity in procedure	प्रक्रिया में एकरूपता।
Unlawful assembly	अवैध सभा। गैरकानूनी सभा।
Unless the context otherwise requires	जब तक प्रसंग में अन्यथा अपेक्षित न हो।

Unless otherwise provided	जब तक अन्यथा उपबंधित न हो।
Unless there be something repugnant in the subject	जब तक विषय में कोई बात प्रतिकूल न हो।
Un-official letter	अशासकीय पत्र।
Un-remunerative scheme	लाभहीन योजना।
Until further orders	दूसरे आदेश मिलने तक।
Until provision in that behalf is made by or under an Act	जब तक किसी अधिनियम के द्वारा या अधीन उसके लिए उपबंध न किया जाय।
Unusual delay	असाधारण विलंब।
Up-to-date	अद्यावधिक।
Utmost care	अधिकतम सावधानी। अधिक से अधिक सावधानी।

V

Vacant post	रिक्त पद।
Vague objections	अस्पष्ट आपत्तियां।
Valid argument	युक्तिसंगत तर्क। मान्य तर्क।
Valid reasons	उचित कारण। मान्य कारण।
Validity of passport	पारपत्र की मान्यता।
Variance, At	१–असहमत। २–भिन्न। असंगत।
Variety of subjects	विभिन्न विषय। विषयों की विभिन्नता।
Variety programme	विविध कार्यक्रम।
Varying degrees, In	न्यूनाधिक मात्रा में।
Venue of meeting	बैठक का स्थान।
Verbal alteration	शाब्दिक परिवर्तन।
Verbal orders	मौखिक आदेश।
Verdict, General	सामान्य निश्चय।
Verification of accounts	लेखा-सत्यापन।
Verification of antecedent	पूर्ववृत्त का सत्यापन।
Vested interest	निहित स्वार्थ।

Vesting order	निधायी आदेश ।
Vide letter no.	पत्र सं० . . . देखिये ।
View	दृष्टि ।
from his point of view	उनके दृष्टिकोण से । उनकी दृष्टि से ।
Violation of law	विधि का अतिक्रमण ।
Virtue of office, By	पद के आधार पर । पद के नाते ।
Virulent epidemic	घातक महामारी ।
Visual education	दृश्य शिक्षा । चाक्षुष शिक्षा ।
Vocational training	व्यावसायिक प्रशिक्षण ।
Vogue, In	प्रचलित ।
Void and of no effect	शून्य और निष्प्रभाव ।
Voluminous enclosures	भारी संलग्नक ।
Voluntary contribution	स्वैच्छिक चंदा । योगदान ।
Volunteers on duty	कर्तव्यस्थ स्वयंसेवक ।
Vote by secret ballot	गुप्त मतपत्र द्वारा मतदान ।
Vote by proxy	प्रतिनिधि/प्रतिनिधि पत्र द्वारा मतदान ।
Vouch for corrections	शुद्धियों के लिए दायी होना ।

W

Waiting list	प्रतीक्षा सूची ।
Waive recovery	वसूली छोड़ देना ।
the recovery of the loan was waived	ऋण की वसूली छोड़ दी गई ।
Want of funds	निधि का अभाव ।
Want of means of livelihood	जीविका का अभाव ।
Warrant of detention	निरोध अधिपत्र ।
Warrant of precedence	अग्रता अधिपत्र ।
Watch and Ward	पहरा-चौकी ।
Wear and tear	टूट-फूट ।
Well-being	कल्याण ।
When required	जब आवश्यक हो । जब अपेक्षित हो ।

Whichever is earlier	जो भी पहले हो ।
Wholetime servant	पूर्णकालिक सेवक ।
Wholly illegal	पूर्णतः अवैध ।
Wholly or partly	पूर्णतः या अंशतः ।
Wilful neglect	जानबूझकर उपेक्षा ।
With compliments of	साभिवादन ।
With cost	खर्च सहित ।
With due regard	का उचित ध्यान रखते हुए ।
With effect from	से ।
With reference to	के संबंध में । का जहां तक संबंध है ।
With retrospective effect	पूर्वगामी प्रभाव के साथ ।
With the approval of	के अनुमोदन से ।
With the concurrence of	की सहमति से ।
With the previous consent of	की पूर्व सहमति से ।
With the remark that	इस अभ्युक्ति के साथ कि । इस मन्तव्य के साथ कि ।
Withhold consent	सहमति न देना ।
Withholding of increment	वेतन–वृद्धि रोक लेना ।
Within a radius of four miles	चार मील के घेरे के भीतर ।
Within a reasonable time	यथोचित समय के भीतर ।
Within the discretion of	के विवेकाधीन ।
Within the jurisdiction of	अधिक्षेत्र के अन्तर्गत ।
Within the meaning of this rule	इस नियम के अर्थ के अन्तर्गत ।
Within the purview of this rule	इस नियम की व्याप्ति के भीतर ।
Without any reference	बिना किसी निर्देश के ।
Without assigning any reason	कोई कारण दिये बिना ।
Without avoidable delay	बिना निवार्य विलंब । बिना परिहार्य विलंब ।
Without delay	अविलम्ब ।

Without distinction	बिना भेदभाव के ।
Without permission	अनुज्ञा बिना ।
Without prejudice to the generality	की व्यापकता पर प्रतिकूल प्रभाव डाले बिना ।
Without previous consultation	बिना पूर्व परामर्श के ।
Without reasonable ground	बिना युक्तिसंगत आधार के ।
Without reference to	१–से पूछे बिना । को बताये बिना । २–के निर्देश बिना ।
Words and figures	शब्द और अंक ।
Work in hand	हस्तगत कार्य ।
Wrongful confinement	अन्याय्य निरोध । अवैध निरोध ।
Wrongful seizure	अवैध अभिग्रहण ।

X

X-ray examination	एक्सरे परीक्षा ।

Y

Year ending...	...को समाप्त होने वाला वर्ष ।
Year to year	वर्षानुवर्ष ।
Year under report	आलोच्य वर्ष । प्रतिवेद्य वर्ष ।
Yours faithfully	भवदीय ।
Yours sincerely	आपका ।
Yours truly	भवदीय ।

Z

Zeal, To work with	उत्साह के साथ कार्य करना ।

मु०—२ सामान्य (भाषा) १९६२—८०००

परिशिष्ट-ख

हिन्दी शब्दकोश समिति के सदस्य

१–शिक्षा मंत्री ... ... अध्यक्ष

२–डा० सम्पूर्णानन्द, पार्क रोड, लखनऊ ... ... सदस्य

३–आचार्य बीरबल सिंह, प्रधानाचार्य, काशी विद्यापीठ, वाराणसी ... ,,

४–उप-सचिव, सामान्य प्रशासन विभाग, सचिवालय, लखनऊ ... ,,

५–विधान सचिव .. .. ,,

६–श्री श्रीनारायण चतुर्वेदी, विशेषाधिकारी (हिन्दी) ... ,,

७–श्री कन्हैया लाल मिश्र, महाधिवक्ता, उत्तर प्रदेश ... ,,

८–डा० दीनदयालु गुप्त, अध्यक्ष, हिन्दी विभाग, लखनऊ विश्वविद्यालय, लखनऊ ... ... ,,

९–डा० राम कुमार वर्मा, अध्यक्ष, हिन्दी विभाग, इलाहाबाद विश्वविद्यालय, इलाहाबाद ... ... ,,

१०–श्री गोपाल चन्द्र सिंह ... ... सचिव तथा सदस्य